

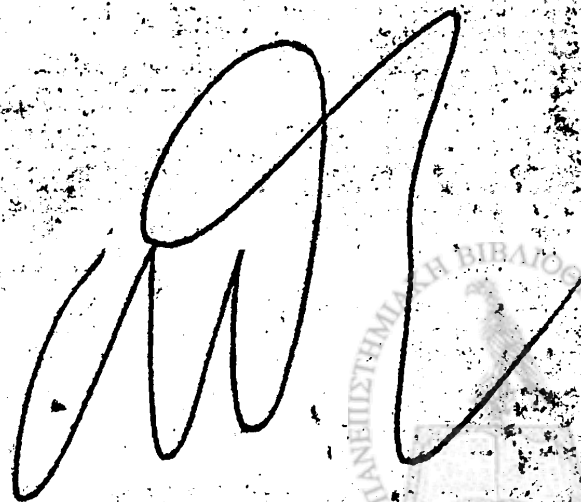
BKL
+ 87

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000339844

A stylized, handwritten signature in black ink, consisting of several loops and a long, sweeping tail.

Η ΕΛΒΕΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ
ΕΠΙ ΤΟΥ
ΘΕΑΤΡΟΥ
ΤΟΥ
ΣΕΡΒΟΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΕΠΙΤΟΜΗ ΤΗΣ ΕΙΣ ΤΟ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΥΠΟΒΛΗΘΕΙΣΗΣ ΕΚΘΕΣΕΩΣ

ΥΠΟ

H. HUNGERBÜHLER

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΟΥ, ΔΙΟΙΚΗΤΟΥ ΤΟΥ 27 ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΠΕΖΙΚΟΥ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΙΣΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΑΛΛΙΚΗΝ

ΥΠΟ

G. ROCHAT

ΔΟΧΑΓΟΥ ΤΟΥ ΠΥΡΟΒΟΛΙΚΟΥ

ΚΑΙ ΕΚ ΤΑΥΤΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ

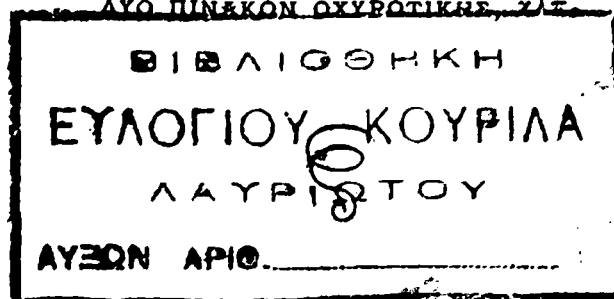
ΥΠΟ

Π. Γ. ΔΑΓΚΛΗ

ΔΟΧΑΓΟΥ ΤΟΥ ΠΥΡΟΒΟΛΙΚΟΥ

ΜΕΤΑ ΓΕΝΙΚΟΥ ΧΑΡΤΟΥ, ΠΕΝΤΕ ΑΥΤΟΣΧΕΔΙΑΣΜΑΤΑ,

ΔΥΟ ΠΙΝΑΚΟΝ ΟΧΥΡΟΤΙΚΗΣ, 27

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ

14, ΟΔΟΣ ΠΕΚΗΣ 14 — 62, ΟΔΟΣ ΕΡΜΟΥ 62

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

1888

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

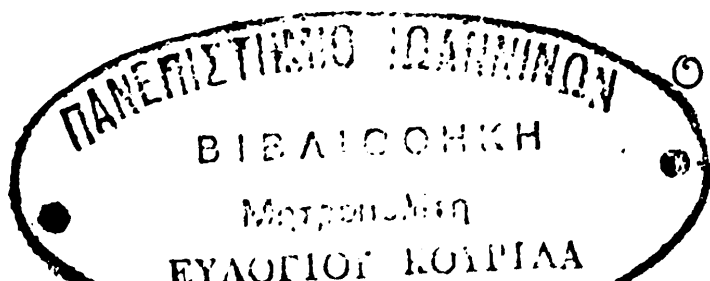
Τῇ 12 Δεκεμβρίου, ἐλάμβανον παρὰ τοῦ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Ἑλβετικοῦ Ὑπουργείου τὴν διαταγὴν ὅπως μεταβῶ ἐπὶ τοῦ θεάτρου τοῦ σερβοβουλγαρικοῦ πολέμου, σὺν τῇ ἐντολῇ νὰ μελετήσω ὅσῳ τὸ δυνατόν ἀκριβέστερον τὴν κατάστασιν τῶν ἐμπολέμων, τὴν πορείαν τῶν ἐχθροπραξιῶν καὶ τὸ μέρος, ὅπερ ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ ἔλαβεν ἥτε πρόσκαιρος καὶ ἡ μόνιμος ὀχυρωτική.

Ὁ ὑπασπιστής μου, ὑπολοχαγὸς ἀ'. τάξεως Κέλλερ, ὥφειλε νὰ μὲ συνοδεύσῃ.

Ἐπανακάμψας ὑπέβαλον εἰς τὴν ἀρχήν, ἐξ ἧς εἶχον λάβει τὴν ἐντολήν, ἐκθεσὶν τινα περὶ τῶν κατὰ τὸ ταξείδιόν μου γενομένων παρατηρήσεων.

Τὰ ἐν τοῖς ἐπομένοις δὲν εἰσιν ἀντιγραφὴ τῆς ἐκθέσεως αὐτῆς. Ἐξήγαγον ἐκ ταύτης καὶ ἐδημοσίευσα τὴν διήγησιν τῆς ἐκστρατείας τῇ ἀδείᾳ, ἀλλ' οὐχὶ τῇ διαταγῇ τοῦ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Ὑπουργείου. Σκοπός μου εἶναι νὰ ἐπωφεληθῶ τῆς δοθείσης μοι εὐκαιρίας πρὸς ἰδίαν καὶ ἐπιτόπιον μελέτην τῶν στρατιωτικῶν περιστάσεων καὶ τῶν πολεμικῶν πράξεων, ὅπως παρουσιάσω εἰκόνα ὅσῳ τὸ δυνατόν πιστὴν καὶ ἀμερόληπτον τῶν συμβεβηκότων, τὰ ὅποια προσείλκυσαν εἰς μέγαν βαθμὸν τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν ὁποίων αἱ συνέπειαι ζωηρῶς σήμερον ἔτι ἐπασχολοῦσιν αὐτήν.

Ἐν Ἀγίῳ Γάλλῳ, κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1886.

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ

Η ΕΛΒΕΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ

ΕΠΙ ΤΟΥ

ΘΕΑΤΡΟΥ ΤΟΥ ΣΕΡΒΟΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Η ΟΔΟΙΠΟΡΙΑ

Ἀπὸ τῆς 13 μέχρι τῆς 17 Δεκεμβρίου ἐποιησάμεθα τὰς τῆς ὁδοιπορίας προπαρασκευάς. Προέκειτο πρὸ πάντων περὶ τῆς συμπληρώσεως τῆς ἀποσκευῆς ἡμῶν καὶ περὶ τῆς προμηθείας τῶν ἀναγκαίων πληροφοριῶν ἐπὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ τῶν Σέρβων καὶ τῶν Βουλγάρων. Μεταξὺ ἄλλων ἡγοράσαμεν ἓκ τινος βιβλιοπωλείου τοῦ Ἀγ. Γάλλου (¹) δύο χάρτας τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου· ὁ πρῶτος ἐφαίνετο δίδων τὰ ὀνόματα πολυαρίθμων τοποθεσιῶν, ὁ δὲ ἕτερος περιεῖχεν ὁρογραφικὰς καὶ ὑδρογραφικὰς πληροφορίες, ἱκανῶς σαφεῖς. Ἄλλ' οἱ χάρται οὗτοι ἦσαν μικρᾶς κλίμακος (1 : 1,600,000 καὶ 1 : 1,250,000) καὶ ἐσκεπτόμεθα νὰ συμπληρώσωμεν ἐν πρώτῃ εὐκαιρίᾳ τὴν τοπογραφικὴν ἡμῶν ὕλην.

Ὁ συνταγματάρχης κ. Ὅττ καὶ ὁ ὑπολοχαγὸς κ. Βρουστλάϊν, ἐπιφορτισθέντες ἐν ἔτει 1878 δι' ἀποστολῆς ὁμοίας τῇ ἡμετέρᾳ ἐπὶ τοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ θεάτρου τοῦ ῥωσσοτουρκικοῦ πολέμου, λέγουσιν ἐν τῇ ἀναφορᾷ αὐτῶν ὅτι ἔφερον τὴν στρατιωτικὴν στολὴν καθ' ὅλην τὴν ὁδοιπορίαν. Καίπερ ἔχοντες τὸ προηγούμενον τοῦτο, ἀπεφασίσσαμεν ἐν τούτοις νὰ περιβληθῶμεν τὴν πολιτικὴν ἐνδυμασίαν μέχρι τοῦ σερβικοῦ μεθορίου, καὶ ν' ἀναλάβωμεν ἐκ νέου ταύτην κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν, ἅμα εἰσερχόμενοι ἐν τῷ αὐστριακῷ ἐδάφει. Δὲν μετενοήσαμεν διὰ τοῦτο. Ἐὰν διηρχόμεθα διὰ Βιέννης περιβεβλημένοι τὴν στρατιωτικὴν στολὴν,

(¹) Σ. Ε. Μ. Ssint-Gall, πόλις τῆς Ἑλβετίας, ἔχουσα περὶ τὰς 17 χιλ. κατοίκων.

ἠθέλομεν ἀναγκασθῇ, εἴτε κατὰ τὴν μετάβασιν εἴτε κατὰ τὴν ἐπιστροφήν, νὰ ἀπολέσωμεν πολὺν χρόνον χάριν περιττῶν δια-
τυπώσεων. Ὅπως μὴ φανῶμεν ἐλλιπεῖς περὶ τὰ καθήκοντα,
ἤθελε χρειασθῇ νὰ παρουσιασθῶμεν εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ στρα-
τοῦ καὶ τῆς φρουρᾶς. Ἐπειτα δὲ πανταχοῦ, ὅπου δὲν μέλλει τις
νὰ διεκδικήσῃ ἐπίσημόν τινα θέσιν, ὁδοιπορεῖ μετὰ πολὺ μικρο-
τέρων ἐνοχλήσεων ἐν πολιτικῇ ἐνδυμασίᾳ ἢ ἐν στολῇ.

Τῇ πρώτῃ τῆς 18 Δεκεμβρίου κατελείπομεν τὴν πόλιν Ἀγ.
Γάλλου καὶ τῇ 19 ἀφικνούμεθα εἰς Βιέννην. Διήλθομεν τὴν ἡμέ-
ραν προσπαθοῦντες νὰ παραλληλισθῶμεν ἐν τῇ αὐστριακῇ πρω-
τευούσῃ, ἣν οὐδέτερος ἡμῶν ἐγίγνωσκε, καὶ νὰ συμπληρώσωμεν
τὰ διὰ τὴν ὁδοιπορίαν ἡμῶν ἀναγκαῖα φιλολογικὰ εἶδη. Δὲν ἡδυ-
νήθημεν νὰ εὕρωμεν χάρτας καλλιτέρους τῶν ἐν Ἀγ. Γάλλω·
τοῦναντίον ἡγοράσαμεν ἓνα Ὁδηγὸν τοῦ κατὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν
Τουρκίαν ὁδοιπόρου. Τὸ βιβλίον τοῦτο βραδύτερον μικρὰν σχε-
τικῶς ὑπηρεσίαν παρέσχεν ἡμῖν. Εἶναι παράδοξον πόσον, ἐν τῇ
Βιέννῃ αὐτῇ, εἰς πτωχαὶ αἱ πηγαὶ πληροφοριῶν ἐπὶ τῶν πραγ-
μάτων τοῦ Αἴμου. Φαίνεται ἀληθῶς ὅτι ἡ γείτων χερσόνησος,
μάλιστα δὲ τὸ Β.Δ. αὐτῆς μέρος, εἶναι ἀκόμη χώρα ἀνεξερεύνητος.

Τῇ 20 Δεκεμβρίου ἀνηγγέλθημεν ἐν τῇ ἐλβετικῇ πρεσβείᾳ. Ὁ
κ. Αἰπλὶ ὑπεδέξατο ἡμᾶς μετὰ τῆς μεγαλειτέρας ἀγαθότητος καὶ
παρουσίασεν εἰς τὸν πρεσβευτὴν τοῦ βασιλέως τῆς Σερβίας,
κατοικοῦντα ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ, εἰδοποιήσας αὐτὸν περὶ τῆς ιδιό-
τητος ὑφ' ἣν ἐμέλλομεν νὰ μεταβῶμεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ.
Τότε ἐμάθομεν ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας εἰδήσεις ἦτο πιθανὴ ἡ
συνομολόγησις τῆς ἀνακωχῆς μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων. Οἱ δύο
πρεσβευταὶ ἐβεβαίουν ὅτι, ἐν ταῖς παρούσαις περιστάσεσιν, ἡδυ-
νάμεθα νὰ διέλθωμεν ἐκ τοῦ σερβικοῦ πρὸς τὸ βουλγαρικὸν ἔδα-
φος. Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ βασιλέως Μιλάνου ὑπεσχέθη ἡμῖν
διαβατήριον, δι' οὗ ἀπηλλασσόμεθα τῆς ἐπὶ τοῦ σερβικοῦ μεθο-
ρίου τελωνιακῆς ἐπισκέψεως· τὸ διαβατήριον τοῦτο παρεδόθη ἡμῖν
τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ διὰ τῆς ἐλβετικῆς πρεσβείας. Ὡς ἐν παρόδῳ μνη-
μονεύω ὅτι ἡ προφύλαξις αὕτη ἐγένετο ὠφέλιμος ἡμῖν κατὰ τε
τὴν εἴσοδον καὶ τὴν ἔξοδον ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν Ὁβρένοβιτζ.

Τῇ μεσημβρίᾳ παρευρέθημεν ἐν τῇ ἀλλαγῇ τῆς φρουρᾶς ἐν τῷ

Χόφβουργ. Τοῦτο εἶναι τὸ μόνον σπουδαιότητός τινος στρατιωτικὸν θέαμα, ὅπερ ἠδυνήθημεν νὰ ἴδωμεν ἐν Αὐστρίας. Ἀλλ' ἀρκεῖ ὅπως καταδείξῃ εἰς πάντα ἐξησκημένον περὶ τὰ τοιαῦτα ὀφθαλμόν, ὅτι ἐν τῷ αὐστριακῷ πεζικῷ δὲν τηρεῖται τοσούτῳ αὐστηρῶς, ὅσῳ ἐκεῖ ἔνθα δεσπόζει ἡ πρωσσικὴ σχολή, ἡ ἀκριβὴς ἐκείνη πειθαρχία, ἣτις δίδει τὸ παρὰστην (Strammheit) τοῦ γερμανοῦ στρατιώτου. Οὕτω τὸ ὄπλον φέρεται γενικῶς ἀνηρτημένον ἀπὸ τοῦ ὤμου. Ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν ἀξιωματικοὶ θερμοὶ ὁπαδοὶ τῆς μεθόδου ταύτης· ὁμολογῶ ὅτι ἔχω πρὸ μακροῦ χρόνου τὴν ιδέαν, ὅτι στρατιώτης κεκυρτωμένος εἰς δύο καὶ ὄπλον ἀνηρτημένον γενικῶς συμβαδίζουσιν. Διὰ νὰ πεισθῇ τις περὶ τούτου ἀρκεῖ νὰ ἴδῃ τμῆμά τι αὐστριακοῦ πεζικοῦ διαβιβάζον τὸ ὄπλον ἐκ τῆς θέσεως τῆς ἀναρτήσεως εἰς ἄλλην τινὰ θέσιν ὀπλοφορίας, εἰς τὴν τοῦ παρουσιάστε ἄρμ., ἐπὶ παραδείγματι. Εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον ὅπως ἡ κίνησις πλαταγήσῃ (que le mouvement claque), ὡς λέγουσιν ἐν Γερμανίᾳ. Τυφέκιά τινα ἀποχωρίζονται πάντοτε ἐκ τοῦ ὤμου μετὰ τὰ ἄλλα. Ὁρθοπαιδιστὴς τις ἤθελεν αἰσθανθῇ φαιδρότητα ψυχῆς βλέπων τὸ θέαμα τοῦτο τοῦ τμήματος, καθ' ἣν στιγμὴν πάντα τὰ σώματα κλίνουσι πρὸς τὸ πλευρὸν τοῦ τυφεκίου, ὅπως ἡ ἀντίθετος χεὶρ δυνηθῇ νὰ δράξῃ τὸ ὄπλον καὶ τὸν ἱμάντα αὐτοῦ.

Τὴν πρωτὰν τῆς 22 Δεκεμβρίου ἐγκατελείπομεν τὴν Βιέννην. Τῇ μεσημβρίᾳ εἴμεθα εἰς Βουδαπέστην· βραδέως κατὰ τὴν νύκτα ἀφικνούμεθα εἰς Βελιγράδιον.

Ἀμέσως τῇ πρωτᾷ τῆς ἐπιούσης, ἐκ τοῦ Ξενοδοχείου τῶν Παρισίων, εἰς ὃ κατελύσαμεν, ἀνηγγείλαμεν δι' ἐπιστολῆς τὴν ἀφίξιν ἡμῶν εἰς τὸ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργεῖον καὶ ἐξηγησάμεθα ἀκρόασιν. Μικρὸν πρὸ τῆς ἀφίξεως ἡμῶν ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργὸς τῆς Σερβίας εἶχεν ἀλλαγῇ. Ὁ νέος ὑπουργός, ὁ στρατηγὸς Φρανάσσοβιτς, ἦτο ἕως τότε ἀντιπρόσωπος τῆς Σερβίας ἐν Ῥώμῃ. Παρήγγειλεν ἡμῖν ὅτι ἦτο ἕτοιμος ὅπως μᾶς ὑποδεχθῇ ἀμέσως. Περιεβλήθημεν ἐν τάχει τὴν στρατιωτικὴν στολὴν καὶ ἀνῆλθομεν ἐφ' ἀμάξης. Ὁ ὑπουργὸς ὑπεδέξατο ἡμᾶς φιλικῶς. «Πρὸ μικροῦ ὑπεγράψαμεν τὴν ἀνακωχήν,» εἶπεν ἡμῖν· εἶτα δὲ ἀνήγγειλεν ὅτι ἦτο ἕτοιμος ὅπως ἀναχωρήσῃ εἰς Νύσσαν

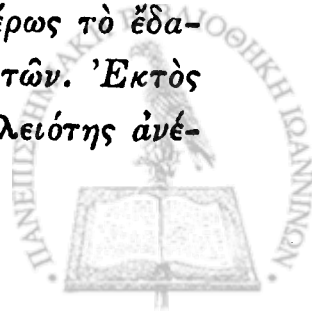

πρὸς συνάντησιν τοῦ βασιλέως, καὶ ὅτι ἤθελεν ἀναγγεῖλαι τὴν ἄφιξιν ἡμῶν τῇ Α. Μεγαλειότητι. Προσεκάλεσεν ἡμᾶς ὅπως ἀναμένωμεν ἐν Βελιγραδίῳ, μέχρις οὗ εἰδοποιηθῶμεν περὶ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς ἤθελε δεχθῇ ἡμᾶς.

Ἐπειδὴ ἀνεμείναμεν τὴν πρόσκλησιν ταύτην μέχρι τῆς ἐσπέρας τῆς 26 Δεκεμβρίου, ἐπωφεληθήμεν τοῦ χρόνου τούτου ὅπως ἐπισκεφθῶμεν τὸ Βελιγράδιον καὶ διατρέξωμεν τινὰ τῶν ἐν τῇ πόλει ἰδρυθέντων τότε δέκα ὀκτὼ νοσοκομείων. Ὁ ἀγαπητὸς συνταγματάρχης Ζούρκοβιτς, διοικητὴς τοῦ φρουρίου, ὑπεδέξατο ἡμᾶς ἐν τῇ ἀκροπόλει, ἔνθα εὕρισκοντο πληγωμένοι Σέρβοι, χίλιοι πεντακόσιοι αἰχμάλωτοι Βούλγαροι, νεοσύλλεκτοι ἐξασκούμενοι καὶ κακοῦργοι σιδηροδέσμιοι ἐργαζόμενοι ἐν ἀσκεπεῖ χώρῳ. Ἐπὶ μεγάλης πλατείας, ἐκτὸς τῆς πόλεως, ἐξησκούντο ἔφεδροι τῆς πρώτης σειρᾶς. Ἐμελετήσαμεν ὡσαύτως τὴν ἐργασίαν ἐργοστασίου τινος κατασκευῆς στρατιωτικοῦ διπυρίτου καὶ συνήψαμεν λίαν εὐαρέστους σχέσεις μετὰ τινων συμπατριωτῶν ἡμῶν, κατοικούντων ἐν Βελιγραδίῳ· ἠδυνήθημεν τέλος νὰ συμπληρώσωμεν τὴν ἐκ γεωγραφικῶν χαρτῶν συλλογὴν ἡμῶν.

Βιβλιοπωλεῖόν τι ἐπώλησεν ἡμῖν χάρτην τινὰ τοῦ βορειοδυτικοῦ μέρους τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γεωγραφικοῦ ἰνστιτούτου τῆς Αὐστρίας ὑπὸ κλίμακα 1:300,000.

Μεταξὺ τῶν ἐν Βελιγραδίῳ Ἑλβετῶν εὕρισκετο νέος τις ἐκ Γενεύης, ὁ κ. Π. Σέϊππελ, ὅστις κατέχει θέσιν γραμματέως ἐν τῷ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Ὑπουργείῳ. Κατέβαλεν οὗτος πάσας τὰς δυνατὰς προσπάθειας, ὅπως προμηθεύσῃ ἡμῖν ὅσον οἶόν τε ταχύτερον τὴν ἀναγκαίαν ἄδειαν πρὸς μετάβασιν εἰς τὸ γενικὸν ἀρχηγεῖον τοῦ στρατοῦ. Τῇ ἐσπέρᾳ τῆς 26 Δεκεμβρίου ἀνήγγειλεν ἡμῖν ὅτι ὁ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ὑπουργὸς ἐπέστρεψεν ἐκ Νύσσης καὶ ὅτι ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ ἡμᾶς ἐκ νέου· τὴν ἐπαύριον ἐλαμβάνομεν παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Φρανάσσοβιτς ἔγραφον ἀναγνωρίσεως, δι' οὗ ἐπετρέπετο ἡμῖν νὰ διατρέξωμεν ἐλευθέρως τὸ ἔδαφος τοῦ βασιλείου πρὸς ἐκτέλεσιν στρατιωτικῶν μελετῶν. Ἐκτὸς τούτου ὁ Ὑπουργὸς εἰδοποιεῖ ἡμᾶς ὅτι ἡ Α. Μεγαλειότης ἀνέμενε τὴν ἡμετέραν ἐπίσκεψιν.

Περιεκλείσαμεν πᾶν ὅ,τι δὲν προετιθέμεθα νὰ λάβωμεν μεθ' ἡμῶν, τὰς πολιτικὰς ἡμῶν ἐνδυμασίας, ἐν παραδείγματι, ἐντὸς κιβωτίου, ὅπερ ἐγκατελείψαμεν ἐν τῷ ξενοδοχείῳ μέχρι τῆς ἐπαύου. Περὶ τὴν μεσημβρίαν κατελείπομεν τὴν πρωτεύουσαν ὅπως ἀφίχθῶμεν εἰς Νύσσαν μεταξὺ τῆς ἐνδεκάτης ὥρας καὶ τοῦ μεσονυκτίου. Εἴχομεν παραγγεῖλει τηλεγραφικῶς, πρὸ τῆς ἐκ Βελιγραδίου ἀναχωρήσεως, δωμάτιον ἐν τῷ μόνῳ ἀξίῳ συστάσεως ξενοδοχείῳ τῆς πόλεως. Ἐγκατέστημεν, ὅσον τοῦτο ἦτο δυνατόν ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν. Ἡ Νύσσα ἐστὶ πόλις σχεδὸν 20,000 κατοίκων· τότε κατῳκεῖτο ὑπὸ πλειόνων ἢ 36,000. Ἐπρεπε νὰ προσκόπτωμεν εἰς ἕκαστον βῆμα κατὰ τῶν σωμάτων τῶν στρατιωτῶν τῆς δευτέρας σειρᾶς κοιμωμένων κατὰ γῆς, συνεσπειρωμένων τῶν μὲν παρὰ τοὺς δέ, ὅπως κατορθώσωμεν νὰ φθάσωμεν κατάκοποι εἰς τὸ πρὸς κατάκλισιν ἡμῶν προητοιμασμένον δωμάτιον.

Τῇ 28 Δεκεμβρίου παρουσιάσθημεν εἰς τὸν ἀνώτερον διοικητὴν τῶν ἐπὶ τοῦ Μοραύα καὶ τοῦ Νυσσαύα σέρβικῶν δυνάμεων, τὸν στρατηγὸν Χοβάρτοβιτς καὶ εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατοῦ, τὸν συνταγματάρχην Τοπάλοβιτς. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐπεφορτίσθη ν' ἀναγγεῖλῃ τὴν ἀφίξιν ἡμῶν τῷ βασιλεῖ. Τὸ ἐπὶ λοιπον τῆς ἡμέρας παρατηρήσαμεν τὰς μεγάλας κινήσεις στρατευμάτων, αἵτινες ἐγίνοντο τότε ἐν Νύσση. Ἀφικνούμεθα ἀκριβῶς ὅπως παραστῶμεν εἰς τὴν ἐν τῇ πόλει εἴσοδον καὶ τὴν ἀπόλυσιν πολλῶν χιλιάδων στρατιωτῶν τῆς δευτέρας σειρᾶς καὶ τῆς ἐφεδρείας τῆς πρώτης σειρᾶς. Στρατεύματα πάντων τῶν ὅπλων διήρχοντο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν. Ἀτελεύτητοι μεταγωγικαὶ φάλαγγες διεσταυροῦντο ἐν ταῖς ὁδοῖς μετὰ βαθειῶν φαλάγγων στρατευμάτων.

Τῇ ἐπιούσῃ, 29 Δεκεμβρίου, ὁ βασιλεὺς παρέσχεν ἡμῖν ἀκρόασιν. Ἡ ὑποδοχὴ αὐτοῦ ὑπῆρξε λίαν φιλία. Ἐνόησαμεν εὐθὺς ὅτι εἶχεν ἐμπιστοσύνην πρὸς ἡμᾶς. Ἐπεκύρωσεν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιφυλάξεως τὴν ἄδειαν, ἥτις εἶχε χορηγηθῇ ἡμῖν παρὰ τοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ὑπουργοῦ του, ὅπως μεταβῶμεν πανταχοῦ καὶ παρατηρήσωμεν πάντα. Ἡ ἀγγελία ὅτι εἴχομεν ὡσαύτως ἐντολὴν νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὰ ἐπὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ἐδάφους κεί-

μενα πεδία μάχης οὐδένα χόλον ἐξήγειρεν ἐν αὐτῷ. Ὑπεσχέθη ἡμῖν ὅτι θέλει διατάξει νὰ ἐκλεχθῇ ἀξιωματικός τις τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐπιφορτισθήσεται νὰ μᾶς συνοδεύσῃ κατὰ τὰς ἐκδρομὰς καὶ μελέτας ἡμῶν μέχρι τῶν μεθορίων. Ἡ πρὸς ἡμᾶς φιλοφροσύνη τῆς Α. Μεγαλειότητος ἦτο τόσο μεγάλη, ὥστε ἔδωκεν ἡμῖν ἀκόμη τὴν συμβουλήν ὅπως ἐνεργήσωμεν ν' ἀγγεληθῇ παρὰ τῆς ἡμετέρας κυβερνήσεως ἐν Σόφια ἡ ἐκεῖσε μέλλουσα ἡμῶν μετάβασις, ἵνα δυνηθῶσι νὰ δώσωσιν εἰς τὰς βουλγαρικὰς προφυλακὰς τὴν διαταγὴν περὶ ἀφέσεως ἡμῖν ἐλευθέρας τῆς διαβάσεως. «Ἄλλως, εἶπεν ἡμῖν ὁ βασιλεὺς, ἀμφιβάλλω ὅτι θὰ δυνηθῇτε νὰ εἰσχωρήσητε εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Βουλγαρίας.»

Ἡ συνομιλία ἐγένετο γαλλιστί, καί τοι ἐν τοῖς κύκλοις τῶν σέρβων ἀξιωματικῶν, χάρις τῇ γειτονίᾳ τῆς Αὐστρίας, ὁμιλοῦσιν εὐχαριστότερον τὴν γερμανικὴν. Ἡ ἐντύπωσις ἦν ὁ μονάρχης κατέλιπεν ἡμῖν, ἐστὶν εἰς τὸ ἔπακρον εὖνους. Τὸ ἀνάστημα αὐτοῦ εἶναι ἀνώτερον τοῦ μεσαίου· εἶναι καλῶς διαπεπλασμένος, ἡ δὲ μορφή του, περιβεβλημένη διὰ βαθυχρόου γενείου, ἔχει σοβαρὰν ἔκφρασιν. Ἡ κόμη του ἀραιοῦται ἤδη ὀλίγον ἐπὶ τοῦ μετώπου. Ὁ λόγος αὐτοῦ εἶναι ἀπλοῦς, ἀκριβής, ἀλλὰ λίαν περίσκηπτος καὶ ἐπιδέξιος. Ὅμιλῶν περὶ τῆς κατὰ τῆς Βουλγαρίας ἐκστρατείας, ἐχαρακτήρισεν αὐτὴν ὡς πόλεμον καθαρῶς πολιτικὸν καὶ ἐχορήγησεν ἡμῖν, χωρὶς νὰ παρακληθῇ, πληροφορίας, ἃς ἡ εὐλάβεια μοὶ ἀπαγορεύει ν' ἀνακοινώσω.

Ἐσχομεν τὸ αἶσθημα ὅτι ὁ βασιλεὺς Μιλάνος εἶναι ἐν τῷ ἑαυτοῦ Κράτει ἔξοχος προσωπικότης, μὴ φοβούμενος νὰ ἐπιβάλλῃ ἐν τῇ πολιτικῇ τῆς κυβερνήσεώς του τὴν σφραγίδα κυριάρχου θελήσεως. Φαίνεται μᾶλλον πολιτικὸς ἀνὴρ ἢ στρατιωτικός, ἀλλ' ὁμιλεῖ ἐπίσης ὡς εἰδικὸς περὶ τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων, διὰ τὰ ὅποια δεικνύει μέγα ἐνδιαφέρον.

Κατὰ τὴν συμβουλήν τοῦ βασιλέως παρεκάλεσα τὴν αὐτὴν ἡμέραν διὰ τηλεγραφήματος τὸ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Ἑλβετικὸν Ὑπουργεῖον, ν' ἀναγγείλῃ τὴν ἄφιξιν ἡμῶν εἰς Σόφιαν.

Ἡ 30 Δεκεμβρίου παρῆλθεν ἄνευ ἀξιοσημειώτου τινὸς συμβεβηκότος. Ἀνεμένομεν τὴν ἄφιξιν τοῦ ἀξιωματικοῦ, ὃν ὁ βασιλεὺς ὑπεσχέθη ἡμῖν ὡς ὁδηγόν. Παρεσχέθη ἡμῖν διὰ τοῦ

φιλικωτέρου τρόπου συνδιάλεξις μετὰ τοῦ συνταγματάρχου Τοπάλοβιτζ.

Τῇ πρώτῃ τῆς 31 Δεκεμβρίου ἀνηγγέλθη ἡμῖν ὁ ὑπολοχαγὸς α' τάξεως τοῦ σερβικοῦ πυροβολικοῦ Μιλάνος Μαρίγκοβιτζ. Οὗτος ἦν ὁ ἀξιωματικός, ὃν εἶχον ὑποσχεθῇ ἡμῖν. Ὡμίλει τὴν γερμανικὴν ἐλευθέρως καὶ καταληπτῶς. Εἶχε μετὰσχει τῆς ἐκστρατείας ὡς ὑπασπιστὴς τῆς μεραρχίας τοῦ Δουνάβεως, ὥστε εἶχομεν τὴν εὐτυχίαν νὰ τύχωμεν ἀνδρός, ὅστις ὡς ἐκ τῶν ιδίων ἐαυτοῦ καθηκόντων ὥφειλε νὰ ἔχῃ γενικὰς ιδέας περὶ τοῦ πρὸ μικροῦ λαβόντος πέρας πολέμου. Ὁ ὑπολοχαγὸς α' τάξεως Μαρίγκοβιτζ καὶ ὁ ὑπολοχαγὸς α' τάξεως Κάφκας, διοικητὴς τῆς ἐν Νύσση χωροφυλακῆς, ἡμιλλῶντο ζήλῳ καὶ προθυμίᾳ πρὸς παροχὴν ἡμῖν πάσης ὑπηρεσίας. Τῇ βοηθείᾳ αὐτῶν προπαρεσκευάσθημεν ὅπως προχωρήσωμεν μακρύτερον. Ἐμισθώσαμεν δύο ὀχήματα συρόμενα διὰ δύο ἵππων· τὸ πρῶτον αὐτῶν ἦν εἰδὸς τι ἀνοικτῆς ἀμάξης, μεγάλης, εὐρυχώρου καὶ στερεᾶς· τὸ δεύτερον μικρὸν φορτηγὸν ἀμάξιον. Ἡ ἄμαξα ἦν προωρισμένη διὰ τοὺς τρεῖς ἀξιωματικούς· τὸ ἀμάξιον διὰ τὰς ἀποσκευὰς καὶ διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν προμηθειῶν ἡμῶν ἐκ συντηρητῶν τροφῶν καὶ νομῆς. Τὰ δύο ὀχήματα ἠδύναντο νὰ ὀδηγῶνται ἀπὸ τῆς ἑδρας. Ἀριστερόθεν τοῦ ἡνιόχου ἐκάθισεν ὁ ὑπηρέτης τοῦ ὀδηγοῦ ἡμῶν, γιγαντώδης τις πυροβολητὴς τοῦ φρουριακοῦ πυροβολικοῦ. Τὸ βαρὺ ὄχημα ἐσύρετο ὑπὸ δύο ψαρῶν μηλωτῶν ἵππων, ὑψηλῶν καὶ ῥωμαλέων· τὸ μικρὸν, ὑπὸ δύο μικροσώμων ἵππων (demi-ponies), ὀρφνοῦ χρωματισμοῦ. Οἱ τέσσαρες ἵπποι ἔφερον πέταλα παγοβατικά.

Ὁ ιδιοκτήτης τῶν ὀχημάτων παρέδωκεν ἡμῖν αὐτὰ ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ νὰ τὰ ἔχωμεν ἐπὶ δέκα ἡμέρας κατ' ἐλάχιστον, ἐπὶ τῇ μετρίᾳ τιμῇ δύο δουκάτων (48 δραχμῶν) ἡμερησίως. Οἱ ἡνιόχοι καὶ οἱ ἵπποι ἐτρέφοντο δαπάναις αὐτοῦ. Λέγω ὅτι ἡ τιμὴ ἦν μετρία, διότι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἃς ἐμέλλομεν νὰ διέλθωμεν, τροφαὶ καὶ νομαὶ ἦσαν ἀτίμητοι, ἐπελθούσης γενικῆς ἐρημώσεως ὑπὸ τοῦ πολέμου, καὶ διότι οἱ κίνδυνοι, οἵτινες δὲν ἐπεβάρυνον ἡμᾶς, ἦσαν σημαντικοὶ ἔνεκα τῶν περιστάσεων, τῆς ὥρας τοῦ ἔτους, καὶ τῆς καταστάσεως εἰς ἣν εὐρίσκοντο αἱ ὁδοί. Τῶνόντι, κατὰ τὴν ἐπάνοδον ἡμῶν τρεῖς μόνον ἐκ τῶν ἵππων ἡμῶν ἦσαν

ικανοὶ νὰ ἰστῶνται ἐπὶ τῶν τεσσάρων αὐτῶν κνημῶν, εἵχομεν δὲ ἀπολέσει δύο μεγάλους φανούς ὀχήματος καὶ τὸ ἀλεξίπηλον τῆς ἀμάξης. Ἄν ἡδυνάμεθα νὰ εἰσέλθωμεν εἰς Βουλγαρίαν, ὁ ἀμαξηλάτης ὑπεχρεοῦτο νὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς μέχρι Σόφιας καὶ ἐπαναγάγῃ εἰς Νύσσαν. Οἱ ὀδηγοῦντες τὰ ὀχήματα ἡμῶν κατήγοντο ἐκ Βοεμίας, ὠμίλουν τὴν γερμανικὴν καὶ ἡδύναντο νὰ γίνωνται ἐπίσης καταληπτοὶ ὁμιλοῦντες τὴν ἐγχώριον γλῶσσαν.

Διήλθομεν τὴν ἐσπέραν τοῦ ἀγ. Συλβέστρου ἐν κύκλῳ τινὶ σέρβων ἀξιωματικῶν. Πανταχοῦ ὅπου συνηστήσαμεν αὐτούς, ἔδειξαν πρὸς ἡμᾶς τὴν φιλικωτέραν συναδέλφων συμπεριφορὰν. Καὶ τοῦτο οὐχὶ μόνον ἐν Νύσση, ἀλλ' ἐν πάσαις ταῖς φρουραῖς τοῦ Κράτους, εἰς ἃς ἡ ὁδοιπορία ἤγαγεν ἡμᾶς. Ἐν Νύσση εὔρομεν συμπατριώτας, οἵτινες ἐπίσης παρέσχον ἡμῖν παντοειδεῖς περιποιήσεις.

Τῇ 1 ἡμέρᾳ τοῦ ἔτους 1886 ἡρξάμεθα τῆς ἐκδρομῆς ἡμῶν ἐπὶ τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου. Τὸ ψύχος ἦν συγκεκρασμένον καὶ ἡ ἀτμοσφαῖρα ξηρά. Διήλθομεν τὸ διάσκελον τῆς Πλότσας ἐπὶ ὁδοῦ ἀνεσκαμμένης καὶ ἐκάμομεν πρώτην παύσιν εἰς τὸ μόνον πανδοχεῖον, ⁽¹⁾ ὅπερ εὔρέθη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἡμῶν. Τὴν ἐσπέραν ἀφικνούμεθα εἰς ἄθλιόν τι πανδοχεῖον φέρου τὸ ὄνομα τῆς Ζρβένα Ῥέκας, ⁽²⁾ ἢ, τουρκιστί, τῆς Τοπολνίτσας, διανύσαντες τριάκοντα πέντε χιλιόμετρα περίπου. Πρὸ τῆς ἐπελεύσεως τῆς νυκτὸς ἔσχομεν ἀκόμη τὸν καιρὸν ν' ἀνέλθωμεν πεζῇ ἐπὶ γειτονικοῦ ὑψώματος, ὅπως ἀπὸ τῆς κορυφῆς λάβωμεν γενικὴν ἀποψιν τοῦ διασκέλου τῆς Πλότσας καὶ τῆς νοτίου κλιτύος τοῦ ὑψώματος, ὅπερ ὁ διοικητὴς τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ εἶχε θέσει εἰς κατάστασιν ἀμύνης.

Αἱ ὀλίγαι οἰκίαι καὶ τὰ ξύλινα καπηλεῖα, ἐξ ὧν συγκροτεῖται

(1) Τὰ πανδοχεῖα ἐν γένει εἰσι γνωστὰ ὑπὸ τὸ λαϊκὸν ὄνομα μέχανα, ἢ τουρκιστί, χάν.

(2) Τὰ ὀνόματα τὰ ἔχοντα τρία σύμφωνα κατὰ σειρὰν, στεροῦνται φωνήεντος, προφέρονται δὲ Ζρβένα (τονιζομένου τοῦ Ζρ) καὶ ὄχι Ζέρβена, Τρν καὶ ὄχι Τέρν ἢ Τρίν, καὶ οὕτω καθεξῆς.

ἡ Ζρβένα ῥέκα ἀνήκουσιν εἰς πλούσιόν τινα Ἰσραηλίτην, ὀνόματι Σλέσιγγερ, ὅστις διευθύνει πανδοχεῖόν τι καὶ ἐμπόριον παντοπώλου. Ἦν ἔτοιμος πρὸς ἀναχώρησιν εἰς Νύσσαν, καθ' ἣν στιγμήν ἀφικόμεθα· ἐνεπιστεύθη λοιπὸν ἡμᾶς εἰς τὴν φροντίδα οἰκοδεσποίνης τινός, ἐχούσης κόμην ξανθὴν ὡς λίνον, ἥς ἡ καθαριότης ἦν εἰς ἀντίστροφον λόγον τῆς νεότητος. Ἐδειπνήσαμεν ἐν τῷ πανδοχεῖῳ, περιεστοιχισμένοι ὑπὸ χωρικῶν, οἵτινες ἐπωφελοῦντο τοῦ πυρός, ὅπερ ἐκαίετο ἐν μικρᾷ σιδηρᾷ θερμάστρᾳ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀνευ δαπέδου θαλάμου. Μικρὸς τις μόνον ἀριθμὸς ἐξ αὐτῶν ἔτρωγον, ἀλλὰ τροφάς, ἃς εἶχον φέρει μεθ' ἑαυτῶν. Μόνον δύο ὑπ᾿ ἀλλήλοι παρήγγειλαν ὡς ἡμεῖς κάτι τι ἐν τῷ πανδοχεῖῳ. Τὸ παρὰ τοῦ Κράτους χορηγούμενον εἰς τινα δικαίωμα ἰδρύσεως πανδοχείου, ἐπιβάλλει αὐτῷ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐπιτρέπη δωρεὰν τοῖς διερχομένοις ὁδοιπόροις ν' ἀναπαύωνται ἐν αὐτῷ, νὰ θερμαίνωνται καὶ νὰ προφυλάσσωνται ἐκ τῶν κακοκαιριῶν.

Διήλθομεν τὴν νύκτα ἐν μικρῷ τινι παραρτήματι, ὅλως ἐνδεδυμένοι, περιτετυλιγμένοι ἐν τοῖς σκεπάσμασιν ἡμῶν καὶ κατακεκλιμένοι ἐπὶ σάκκων. Μεθ' ἡμῶν κατεκλίθησαν καὶ ὁ γίγας πυροβολητὴς ὁ χρησιμεύων ὡς ὑπηρέτης ἡμῶν, καὶ ἡ ἐπαγωγὸς οἰκονόμος, ἣν ὁ οἰκοδεσπότης ἐπεφόρτισε νὰ μεριμνήσῃ περὶ τῆς καλῆς ἡμῶν ἐνδιαιτήσεως. Αὕτη ἔσβεσε τὸ φῶς καὶ διετήρησε τὸ πῦρ. Ἀπὸ τῆς αὐγῆς ἀπειράριθμοι κορώναι ἀφύπνησαν ἡμᾶς, ἐκπέμπουσαι ἀπὸ λόφου εἰς λόφον τὸ ἀναπόφευκτον ἐωθινὸν τοῦ Αἴμου.

Τῇ 2 Ἰανουαρίου διετρέξαμεν τὸ ἀριστερὸν πλευρὸν τοῦ διασκέλου τῆς Πλότσας, ὅπερ ἔχει δύο λευγῶν πλάτος. Ἰθαγενής τις, ἔχων ἀνηρτημένον ἀπὸ τοῦ ὤμου τὸ κυνηγετικὸν αὐτοῦ τυφέκιον, ἐχρησίμευεν ἡμῖν ὡς ὁδηγός. Ἡ ὁδὸς ἦν μακρὰ καὶ δυσχερής. Χιὼν κατέπιπτεν καὶ ἐνίοτε αἱ ἐκ τοῦ βάθους τῆς κοιλάδος ἀνερχόμεναι ὀμίχλαι ἀπέκρυπτον ἀφ' ἡμῶν τὸν ὀρίζοντα. Ἐν τούτοις τὸ ἔργον τῆς ἡμέρας ἦν καρποφόρον. Ἐβαδίσσαμεν ἐπὶ πέντε ὥρας. Κατὰ τὴν ἐπιστροφήν ἡμῶν τὰ ὀχήματα ἐξεύχθησαν. Ὡδοιπορήσαμεν ἀκόμη μέχρι τῆς κωμοπόλεως Μπέλα Παλάγκας, κειμένης εἰς ἀπόστασιν δέκα χιλιομέτρων ἐκ Ζρβένα ῥέκας, καὶ οὔσης τότε ἑδρας τοῦ στρατηγείου τῆς μεραρχίας τῆς Σουμαδίας.

Ἐκεῖ ἐν λευκῷ τινι οἰκίσκῳ τουρκικοῦ ρυθμοῦ, ἐξ ὧν δὲν ἐλλείπουσι ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ, ἱκανῶς φιλόξενον κατάλυμα προσηνέχθη ἡμῖν. Τὸ δυσάρεστον ἦν ὅτι τὸ ἔδαφος τοῦ δι' ὕπνον χρησιμεύοντος θαλάμου ἦν κεκαλυμμένον δι' ὕδατος. Ἀλλὰ τοῦλάχιστον εἶχε πρὸ μικροῦ καθαρισθῇ καὶ τοῦτο ἦτο παρηγορία δι' ἡμᾶς. Ἀνηγγείλαμεν ἑαυτοὺς εἰς τὸν διοικητὴν τῆς μεραρχίας, τὸν συνταγματάρχην Βενίτσκη καὶ ἐγενόμεθα γνώριμοι αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ἐπιτελείου του. Διαφυλάσσομεν τὴν καλλιτέραν ἀνάμνησιν περὶ τῶν κυρίων τούτων καὶ τῆς φιλικῆς αὐτῶν ὑποδεξιώσεως. Διήλθομεν τὴν ἐσπέραν ἐν συντροφίᾳ μετ' αὐτῶν. Ἐπεζητοῦμεν νὰ παρατείνωμεν αὐτὴν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι τὸ δάπεδον τοῦ οἰκήματος ἡμῶν ἤθελεν ἔχει τὸν χρόνον νὰ ξηρανθῇ. Ὁ ὑπηρέτης ἡμῶν ἦτο ὁ μᾶλλον ἀξιολύπητος. Ὁ ἀγαθὸς οὗτος ἀνὴρ κατεκλίθη κατὰ γῆς περιτετυλιγμένος ἐντὸς ὑποσάγματός τινος. Τοῦτο δὲν προὔξενησεν αὐτῷ αἰσθησὶν τινα. Εἴχομεν κλίνας ἐκ λευκοσιδήρου, ἐξ ὧν εὐρίσκονται πολλαὶ ἐν τῷ Αἷμῳ, ἔνθα τὸ ξύλον εἶναι σπανιώτατον.

Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως, τῇ πρωΐᾳ τῆς 3 Ἰανουαρίου, εὐρέθημεν πρὸ συνοδείας τινὸς αἰχμαλώτων βουλγάρων. Ἦσαν τὸ πλεῖστον ἐθελονταί. Κατέκειντο ἐπὶ τῆς χιόνος, ἐπὶ τινος παρὰ τὴν πόλιν πλατείας, προγευματίζοντες διὰ τεμαχίου μέλανος ἄρτου μετὰ πάπρικας (πεπέρεως). Ἀπεχαιρετίσαμεν εἴτα τὸν συνταγματάρχην Βενίτσκη καὶ ἐξηκολουθήσαμεν τὴν πορείαν ἡμῶν. Ἐπρεπε νὰ διέλθωμεν διάσκελόν τι ἔτι, τὴν διάβασιν τοῦ Πόνου, ὅπως φθάσωμεν εἰς Πιρότ. Ὅσῳ περισσότερον προχωροῦμεν, τόσῳ εἴμεθα ἀνυπομονώτεροι νὰ ἴδωμεν τέλος τὰ ἔχνη τῆς προσφάτου ἐκστρατείας. Ἦν ἀκόμη λίαν ἐνωρὶς ὅτε ἀφικόμεθα εἰς τὴν παρὰ τὸ μεθόριον πόλιν. Ἡ ἀπὸ Μπέλα Παλάγκας μέχρι Πιρότ ἀπόστασις εἶναι 25 χιλιομέτρων περίπου.

Τὸ Πιρότ, ὡς αἱ πλείεσται τῶν πόλεων τοῦ Αἷμου, ἃς ἐπεσκέφθημεν, κεῖται ἐν πεδιάδι περικεκυκλωμένη ὑπὸ ζώνης ὀρέων. Μία μόνη γέφυρα συνδέει τὸ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Νυσσαῦα κείμενον τμήμα τῆς πόλεως μετὰ τοῦ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ ὄχθης. Ἡ ἀπὸ Μπέλα Παλάγκας εἰς Τσάριβροδ ὁδὸς διασχίζει τὸ πρῶτον τμήμα τῆς πόλεως. Ὁ ὑπολοχαγὸς Μαρρίγκοβιτς ἤρξατο ἀναζητῶν δι' ἡμᾶς κατάλυμά τι, ἀφοῦ ἀνήγγειλε

τὴν ἡμετέραν ἄφιξιν εἰς τὸν φρούραρχον, ταγματάρχην τινὰ λίαν περιποιητικόν, ἀλλ' ὅστις δυστυχῶς μόνον τὴν σερβικὴν γλῶσσαν ὠμίλει. Δὲν ἦτο εὐκόλουν ἔργον ἢ εὗρεσις καταλύματος. Αἱ καλλίτεραι οἰκίαι εἶχον πάντα σχεδὸν τὰ παράθυρα αὐτῶν τεθραυσμένα. Εἷς τινὰς δὲ καὶ τὰ δάπεδα αὐτὰ ἦσαν συντετριμμένα. Τὰ ἐπιπλα πολλαχοῦ εἶχον ἀφαιρεθῆ, εἰς τρόπον ὥστε οἱ θάλαμοι παρουσίαζον ἡμῖν τοίχους γυμνοῦς. Ὁ ιδιοκτήτης τοῦ ξενοδοχείου εἰς τὸν Σέρβον Βασιλέα, παρ' ᾧ εἶχε ξενισθῆ ἢ διεθνῆς στρατιωτικὴ ἐπιτροπὴ, ἐνόσφω ἔμενε παρὰ τῷ γενικῷ στρατηγείῳ τοῦ πρίγγηπος Ἀλεξάνδρου, διεκήρυξεν ὅτι ἐλυπεῖτο μὴ δυνάμενος πλέον νὰ διαθέσῃ δι' ἡμᾶς οὐδὲ ἐν δωμάτιον μετ' ἐπιπλῶν. Ἡ οἰνοθήκη αὐτοῦ καὶ τὸ μαγειρεῖον ἦσαν ὡσαύτως κενά. Ἐν τέλει ἀνεκαλύφθη ἐν μεγάλῃ τινὶ οἰκίᾳ ἄτακτός τις σωρὸς κλινῶν, καθεδρῶν καὶ στρωμμάτων συσσεσωρευμένων τῶν μὲν ἐπὶ τῶν δέ. Ἐκλέξαντες τὸν παρουσιάζοντα τὸ καλλίτερον ἐξωτερικὸν θάλαμον, ἀπεφάσισαν νὰ διακοσμήσωσιν αὐτὸν δι' ἐπιπλῶν, ὅσον οἶόν τε καλῶς, ἐξάγοντες ἐκ τοῦ χάους τούτου ὅ,τι ἦν δυνατόν νὰ ληφθῇ. Ὁ πυροβολητὴς ἔλαβε τὴν διεύθυνσιν τῶν ἔργων ἐγκαταστάσεως. Τὸ οὐσιῶδες δὲν ἔλειπεν ἐκ τοῦ νέου ἡμῶν καταλύματος· τὰ παράθυρα ἦσαν ἀνέπαφα καὶ ἐν τῇ μικρᾷ θερμάστρᾳ ἠδύνατο ν' ἀναφθῇ πῦρ. Οἱ ἡνίοχοι καὶ οἱ ἵπποι ἔσχον ἐπίσης τὴν εὐτυχίαν νὰ εὕρωσι δι' ἑαυτοὺς μέρος πρὸς κατάλυσιν ἐστεγασμένον καὶ κεκλεισμένον.

Διήλθομεν τὴν ἑσπέραν ἐν συντροφίᾳ μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν τῆς φρουρᾶς ἐν τῷ μόνῳ πανδοχείῳ, ὅπερ δὲν ἔφερεν ἐξωτερικὰ σημεῖα ἐρημώσεως.

Ἡ 4 Ἰανουαρίου ἦτο ἡμέρα ψυχρά, ἀλλ' ἐφωτίζετο ὑπὸ ὥραιου χειμερινοῦ ἡλίου. Ἐπωφελήθημεν αὐτῆς ὅπως ἐπισκεφθῶμεν τὸ Πιρὸτ καὶ τὸ θέατρον τῶν μαχῶν, αἵτινες εἶχον συναφθῇ ἐν τοῖς πέριξ.

Τὸ Πιρὸτ δὲν εἶναι ποσῶς δευτέρα Βαζέλλη (¹) ὥς πολλοὶ ἐκ τῶν ἀνταποκριτῶν διηγήθησαν. Τὸ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ κείμενον τμήμα τῆς πόλεως δὲν ὑπέφερε σχεδὸν διόλου ἐκ

(¹) Σ. Ε. Μ. Bazeilles, γαλλικὸν χωρίον παρὰ τὸ Σεδάν, περὶ τὸ ὁποῖον τῇ 1 Σεπτεμβρίου 1870 συνεκροτήθη αἱματηρὰ μάχη μεταξὺ Βαυαρῶν καὶ Γάλλων.

τῆς μάχης. Ἐκ τοῦ παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ ξυλίνου κωδωνοστα λείπει τις κώδων· ὁ Ἀλέξανδρος Βάττεμπεργ ἀφείλεν αὐτόν, ἵ εἶχε σημάνει εἰς σημεῖον ἀγαλλιάσεως, ὅπως ἀναγγείλῃ ἐν Π τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου τῆς Σερβίας κατὰ τῆς Βουλγαρίας πρίγγηψ ἀγοράσας τὸν κώδωνα διέταξε νὰ μετενεχθῇ εἰς Σόφ Δὲν εἶναι ἄλλως τοσοῦτῳ μέγας ὥς ὁ κώδων τοῦ ἐν Ἐριζά Κυκλωπέου πύργου (Cyklopenthurm). Ἡ ἀριστερὰ ὄχθη ναυτίον φέρει πολλὰ ἔχνη τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ δὲν πρέπει ποδοθῶσι πάντα εἰς τὴν ἐκουσίαν ἐρήμωσιν καὶ τὴν λεηλα τῶν νικητῶν. Παρὰ τὴν βορείαν ἔξοδον τῆς πόλεως εὗρίσκε ἀρχαία τουρκικὴ ἀκρόπολις ἢ μᾶλλον ἐρείπια αὐτῆς. Ὁ μ πύργος αὐτῆς, ὅστις ἔμεινεν ὀρθίος μέχρι τῆς τελευταίας ἐκο τείας, ἐχρησίμευε τοῖς Σέρβοις ὡς ἀποθήκη πυρομαχικῶν. ὅ τίναξαν αὐτόν εἰς τὸν αέρα πρὶν ἢ ἐγκαταλίπωσι τὸ Πιρότ ἔκρηξις ὑπῆρξεν τοσοῦτῳ ἰσχυρὰ ὥστε μακρὰν ἐν τοῖς πάντα τὰ παράθυρα ἐθραύσθησαν. Τὴν πρώτην καὶ δευτέραν μέραν τῆς μάχης τὸ Πιρότ ὑπῆρξε τὸ θέατρον πολυαριθμῶν πλοκῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς· τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ αὐτοὶ οἱ Σέρβοι ἐπὶ κρότατον ἐμυδροβόλησαν τὴν πόλιν. Αἱ παρὰ τῶν ὀβίδων ξενηθεῖσαι ζημίαι ἦσαν σημαντικαί. Ἐὰν κατερρίφθῃ ὥρᾳ δενδροστοιχία ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μπέλα Παλάγκας, ἐὰν πολλῶν ο ἐξηφανίσθησαν τὰ πλαίσια τῶν παραθύρων, αἱ θύραι, τὰ ἔπ καὶ τὰ δάπεδα ἀκόμη, ἐὰν κατεστράφησαν καλύβαι ἐκ γῆ ἀφηρέθησαν τὰ ξύλα τὰ ὅποια περιέκλειον, ἢ ἐξήγησις τι εὗρίσκεται ἐν ταῖς περιστάσεσιν· ἀδύνατόν ἐστιν νὰ εὔρεθῇ σιμος ὕλη οὔτε ἐν Πιρότ, οὔτε ἀκόμη πολὺ μακρὰν ἐν τοῖς π Ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς κατεῖχε τὴν πόλιν ἐν δριμυί χει ὥφειλεν ὅθεν, ὅπως μὴ ἀποθάνῃ ἐκ τοῦ ψύχους, νὰ προμηθ ὅπως ἡδύνατο, τὴν πρὸς θέρμανσιν ὕλην. Αὐτοὶ οἱ Βούλ ἄλλως ἀναγνωρίζουσιν ὅτι οἱ Μακεδόνες ἐθέλονται τοῦ Παι εἰσὶν ἔνοχοι διαπράξεως λεηλασιῶν τινῶν ἐν Πιρότ.

Τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἔλαβον δύο ἔγγραφα παρὰ τοῦ ὁμοσπονδ ὑπουργείου ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν. Τὸ πρῶτον μοὶ ἀνήγγι ὅτι ἐτηλεγράφησαν εἰς τὴν ἐν Βιέννῃ Ἑλβετικὴν πρεσβείαν,

(¹) Σ. Ε. Μ. Hérisau, μικρὰ ἐλβετικὴ πόλις.

παρακαλέσῃ τὸν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ταύτῃ τοῦρκον πρεσβευτὴν νὰ ζητήσῃ νὰ παραχωρηθῇ ἡμῖν ἡ ἄδεια τῆς εἰσόδου εἰς τὸ βουλγαρικὸν ἔδαφος. Διὰ τοῦ δευτέρου ἐγγράφου ἐγνωρίζετο ἡμῖν ὅτι ὁ ὀθωμανὸς διπλωμάτης ἀπεδέξατο τὴν αἴτησιν, καὶ ὅτι ὠφείλομεν ν' ἀναμείνωμεν ἐν Πιρὸτ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν του. Ἐπρεπε νὰ εἰδοποιηθῶμεν ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον. Ὁ φρούραρχος τοῦ Πιρὸτ προσηνέχθη πρὸς τοῦτο διὰ τοῦ ὑποχρεωτικότερου τρόπου. Ἐπεμψεν ἐπανειλημμένως ἔφιππόν τινα χωροφύλακα μέχρι τῶν παρὰ τὸ Τσάριβροδ βουλγαρικῶν προφυλακῶν, ὅπως ἐρωτήσῃ εἰς ἔφθασεν ἡ ἄδεια διαβάσεως ἡμῶν.

Τῇ ἐσπέρᾳ τῆς 4 Ἰανουαρίου ἐμανθάνομεν ὅτι τῇ πρωΐᾳ τῆς ἐπιούσης ἐπρόκειτο νὰ τυφεκισθῶσι τέσσαρα ἄτομα καταδικασθέντα διὰ προδοσίαν.

Κατὰ τὴν ὠρισμένην ὥραν ἐλαμβάνομεν τὴν πρὸς Τσάριβροδ ὁδόν, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀφικόμεθα εἰς τὸ μέρος, ἐν ᾧ τὸ τραγικὸν αὐτὸ δράμα ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ. ⁽¹⁾ Εἰς ἀπόστασιν δύο χιλιομέτρων περίπου ἀπὸ τῆς πόλεως, ἐν τινι πεδιάδι οὐ μακρὰν τῆς ὁδοῦ, τέσσαρες τάφροι ἦσαν ἀνωρυγμέναι, πρὸ ἐκάστης δ' αὐτῶν ὑψοῦτο στύλος. Μικρὸν μετὰ τὰς 9 ὥρας εἶδομεν ἐξελθὼν ἐκ Πιρὸτ ἀπόσπασμα χωροφυλάκων, ὠπλισμένων διὰ τυφεκίων. Διωκεῖτο παρ' ἀξιωματικοῦ τινος ἐφίππου. Ἐν τῷ μέσῳ ἐβάδιζον οἱ τέσσαρες καταδεδικασμένοι, ἔχοντες τὰς χεῖρας δεδεμένας καὶ συνοδευόμενοι ὑπὸ τινος ἱερέως καὶ ὑπ' ἀξιωματικοῦ τινος τῆς δικαιοσύνης. Τυμπανιστὴς τις ἐκρότει, κατὰ μεμετρημένα διαστήματα, τυμπάνισμά τι καὶ ἓνα δοῦπον. "Ομιλος περιέργων εἶπετο ἐν σιγῇ τῆς συνοδείας. Νεάνις δεκαπενταετῆς καὶ βρέφος δύο ἢ τριῶν ἐτῶν ἔτρεχον παρὰ τοὺς χωροφύλακας. Οἱ δακρύβρεκτοι ὀφθαλμοὶ αὐτῶν προσηλοῦντο διαρκῶς ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου ἐκ τῶν αἰχμαλώτων. Ἦτο ὁ πατὴρ των. Τρεῖς ἐκ τῶν καταδίκων ἦσαν ἄνδρες ὑψηλοῦ ἀναστήματος καὶ ἐπιβάλλοντος ἐξωτερικοῦ. Ὁ τέταρτος ἦν δυσειδὴς καὶ διάστροφος τὸ σῶμα. Δύο ἐξ αὐτῶν, καὶ κυρίως ὁ πατὴρ τῶν δυστυχῶν τέκνων, ἦσαν καλῶς

(1) Διηγούμεαι ἐνταῦθα τὴν σκηνὴν ταύτην ὅπως ἐπαναγάγω ἐν τῷ δικαίῳ μέτρῳ τὰς διαδοθείσας ὑπερβολὰς περὶ τῶν παρὰ τῶν Σέρβων ἐξατκηθεισῶν ἀντεκδικήσεων μετὰ τὴν ἐκ νέου κατάληψιν τοῦ Πιρὸτ.

ἐνδεδυμένοι ὡς ἄστοι· οἱ δύο ἕτεροι ἔφερον ἐνδυμασίας χωρικῶν.

Ἡ συνοδεία, ἀφικομένη ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς ἐκτελέσεως, ἔστη. Ὁ ἀξιωματικὸς ἀφίππευσεν. Τὸ τύμπανον ἐσίγησεν. Οἱ τέσσαρες κατὰδικοι ἤχθησαν παρὰ τοὺς στύλους, ὅπως προσδεθῶσιν ἐπ' αὐτῶν. Ἐπετράπη προηγουμένως εἰς τὰ δύο παιδία ν' ἀποχαιρέτισωσι τὸν πατέρα αὐτῶν. Αἱ χεῖρες τοῦ ἀπηλλάγησαν πρὸς στιγμὴν τῶν δεσμῶν, ἀνύψωσε τὸν υἱὸν τοῦ μέχρι τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ εἶπεν αὐτῷ λέξεις τινὰς ἀτενίζων τοὺς ὀφθαλμούς του. Ἡ νεάνις προσέπεσεν εἰς τὰ γόνατά του, ἃ κατησπάζετο ὀλολύζουσα. Ὅταν ἐχρειάσθῃ ν' ἀποχωρισθῇ, ἔρρηξε κραυγὴν ἀπελπισίας. Ὁχημά τι ἦν ἐκεῖ ἀναμένον. Ὁ ἱερεὺς καὶ τινες χωροφύλακες ὠδήγησαν ἐν αὐτῷ τὰ παιδία. Ὁ ἡνίοχος ἐμαστίγωσε τοὺς ἵππους ἀναχωρήσαντας εἰς καλπασμόν. Ἐπὶ μακρὸν ἔτι ὁ πατὴρ ἐτῆρει τοὺς ὀφθαλμούς προσηλωμένους ἐπὶ τοῦ ἀπομακρυνομένου ὀχήματος, ἐξ οὗ ἠκούοντο αἱ οἰμωγαὶ τῆς θυγατρὸς του.

Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς δικαιοσύνης ἀξιωματικὸς ἀνέγνω εἰς τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν. Ὁ ἡμέτερος ὁδηγὸς ἐξήγησεν ἡμῖν ὅτι τὰ κακουργήματα τῶν καταδικασθέντων ἦσαν ὅτι ἐπυροβόλησαν κατὰ Σέρβων στρατιωτῶν, ὅτι ὠδήγησαν ἐν τῷ ὄρει τὰ βουλγαρικὰ στρατεύματα, ἢ ὅτι ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν διαδηλωτῶν, οἵτινες ἐζήτουν τὴν προσάρτησιν τοῦ Πιρότ εἰς τὴν Βουλγαρικὴν ἡγεμονείαν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο κακούργημα ἀπεδίδετο εἰς τὸν πατέρα τῶν δύο τέκνων, ὅστις, κατὰ τὸ λέγειν τῶν γειτόνων ἡμῶν, ἦν εὖπορος ἄστος, ἔχων ἐπιρροὴν ἐν Πιρότ. Ὁ μᾶλλον βραχύσωμος ἐκ τῶν καταδίκων ἤκουσεν ἐν σιγῇ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἀποφάσεως. Ὁ γείτων αὐτοῦ, ὁ δεύτερος χωρικός, ἀνεφώνησε πολλάκις μεγαλοφώνως: «Εἰμὶ Σέρβος καὶ μένω Σέρβος· ἀποθνήσκω ἀσμένως διὰ τὸν βασιλέα τῆς Σερβίας· ὁ Θεὸς θέλει τιμωρήσει ἐκείνους, οἵτινές εἰσιν αἴτιοι τῆς πράξεώς μου.» Ἐκεῖνος ὅστις εὗρίσκετο εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερὸν ἠρνήθη τὸ σφάλμα του. Ὁ πλούσιος ἄστος τοῦ Πιρότ εἶπεν ἄνευ μίσους: «Δὲν ἤμην ὁ μόνος.» Αἱ τελευταῖαι αὗται λέξεις τῶν καταδίκων μετεφράσθησαν ἡμῖν παρὰ τοῦ ὑπολοχαγοῦ α'. τάξεως Μαρίγκοβιτς.

Τότε ὁ ἱερεὺς προὐχώρησε πρὸ τῶν τεσσάρων δυστυχῶν καὶ

ἀπηύθυνεν αὐτοῖς βραχεῖαν προσφώνησιν. Οἱ δύο κατάδικοι, οἱ εἰς τὰ ἄκρα τεταγμένοι, ἐκάλεσαν αὐτὸν καὶ ἀντήλλαξαν λέξεις τινὰς χαμηλῇ τῇ φωνῇ. Ὁ ἀτυχὴς πατὴρ ἠσπάσατο αὐτοῦ τὴν χεῖρα. Εἵτα περιέδεσαν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν. Εἰς ἀπόστασιν δέκα τὸ πολὺ βημάτων πρὸ ἐκάστου καταδίκου ἐτάχθη ἐνωμοτία τις ἐκ πέντε χωροφυλάκων. Ὑπαξιωματικός τις ἐτέθη εἰς τὸ ἀριστερὸν πρὸ τοῦ μετώπου. Ἐποίησε σημεῖον διὰ τῆς σπάθης αὐτοῦ. Οἱ χωροφύλακες ὥπλισαν, ἐσκόπευσαν καὶ ἐπυροβόλησαν. Τρεῖς ἐκ τῶν καταδίκων ἔπεσαν εἰς τὰ γόνατα θανασίμως προσβληθέντες. Μόνος ὁ ὑψηλὸς χωρικὸς ἐξέβαλεν ἀκόμη φωνὰς τινὰς καὶ ἐποίησέ τινὰς κινήσεις. Νέα πυροβόλησις ἀντήχησεν· καὶ αὐτὸς ὡσαύτως κατεβλήθη ἐν σιγῇ. Ἐκεῖνοι οἵτινες εἶχον ἀνοίξει τὰς τάφρους ἔσπευσαν τότε, ἔλυσαν τοὺς δεσμούς, οἵτινες ἐκράτουν ἀκόμη τὰ πτώματα ἐπὶ τῶν στύλων, ἔρριψαν τὰ σώματα ἐντὸς τῶν τάφρων καὶ ἐκάλυψαν αὐτάς. Οἱ στύλοι ἔμειναν ὀρθοί. Καὶ ὅτε μετὰ μεσημβρίαν ἀνεχωροῦμεν διὰ Τσάριβροδ, διέκοπτον ἀκόμη τὸν ὀρίζοντα.

Χωρὶς λέξιν νὰ εἴπωσιν οἱ θεαταί, σχηματίσαντες ἡμικύκλιον ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς ἐκτελέσεως, παρετήρουν τὴν σκηνὴν ταύτην. Χωρὶς λέξιν νὰ εἴπωσι διεσκορπίσθησαν. Ἐξηγήθη ἡμῖν κατόπιν ὅτι ἡ ἀστυνομία εἶχε διατάξει νὰ προσέλθωσιν ἐκεῖ οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐκ τῶν πλησιοχώρων μερῶν. Οἱ κάτοικοι τοῦ μεθορίου, ἀποτελοῦντες στοιχεῖα ἀναμῖξ σέρβων καὶ βουλγάρων, πολὺ ὀλίγον ἐφάνησαν πιστοὶ κατὰ τὸν πόλεμον. Ἦθελον ὅθεν παρυσχεῖν παράδειγμά τι πρὸς στερέωσιν οὕτω τῆς σερβικῆς κυριαρχίας, διασεισθείσης ἔνεκα τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐκστρατείας.

Τῇ αὐτῇ πρωτῇ τῆς 5 Ἰανουαρίου ὁ φρούραρχος τοῦ Πιρότ προὔξενησεν ἡμῖν ἑκπληξιν, ἐγχειρίζων ἐπίσημόν τι ἔγγραφον γεγραμμένον βουλγαριστί. Εἶχε φέρει αὐτὸ πρὸ μικροῦ ὁ χωροφύλαξ ὁ κατὰ τὴν αἰγὴν ἀποσταλεὶς εἰς Τσάριβροδ. Ἦτο ἡ ἄδεια τῆς διαβάσεως τοῦ μεθορίου. Εἰς τὰς δύο ὥρας μετὰ μεσημβρίαν εἴμεθα ἑτοιμοὶ πρὸς ἀναχώρησιν. Ὁ ὑπολοχαγὸς α'. τάξ. Μαρτίκοβιτς ἔσχε τὴν τύχην νὰ συναντήσῃ οὐγγρικὴν τινα φάλαγγα ὀχημάτων τοῦ Ἐρυθροῦ σταυροῦ, μεθ' ἧς ἠνώθη. Ἦρχετο αὕτη ἐκ Βουλγαρίας, ἐπιστρέφουσα εἰς Οὐγγαρίαν. Τῇ ἡμέρᾳ

ταύτη ἔμελλε νὰ βαδίσῃ μέχρι Μπέλα Παλάγκας καὶ τῇ ἐπιούσῃ νὰ ἔξακολουθήσῃ τὴν πορείαν της μέχρι Νύσσης. Χωροφύλαξ τις συνώδευσεν ἡμᾶς μέχρι τοῦ σερβικοῦ μεθορίου. Κατέλαβεν ἐπὶ τῆς ἔδρας τοῦ σκευαγωγοῦ ἀμαξίου τὴν μέχρι τοῦδε κατεχομένην θέσιν παρὰ τοῦ μεγαλοσώμου πυροβολητοῦ.

Ἦσαν πέντε ὥραι τῆς ἑσπέρας ὅτε, ἐπὶ βουλγαρικοῦ ἐδάφους, φυλάκιόν τι ἐξ ὑπαξιωματικῶν προσεκάλεσεν ἡμᾶς ὅπως στῶμεν. Ἐδειξα τὴν ἄδειαν εἰσόδου καὶ ἐξήγησα διὰ τοῦ ἡνιόχου ἡμῶν ὅτι εἴμεθα ἑλβετοὶ ἀξιωματικοὶ ἀναμενόμενοι ἐν Τσάριβροδ. Ἐφάνησαν ὄντες προειδοποιημένοι περὶ τῆς προσεχοῦς ἡμῶν ἀφίξεως. Μαθὼν ὁ ὑπαξιωματικὸς τίνες εἴμεθα, ἔδωκεν ἡμῖν νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι εἶχε λάβει τὴν διαταγὴν νὰ χορηγήσῃ ἡμῖν δύο ἄνδρας ὡς φρουράν. Ἀνὰ εἰς στρατιώτης βούλγαρος ἐκάθισεν ὅθεν ἐφ' ἐκάστης ἔδρας παρὰ τὸν ἡνιόχον, καὶ ἐξηκολουθήσαμεν τὴν πορείαν ἡμῶν πρὸς τὸ Τσάριβροδ, ἀπέχον τοῦ Πιρότ κατὰ 25 περίπου χιλιόμετρα.

Ἐκεῖ εὗρομεν ἀξιωματικόν τινα μόνον, μεθ' οὗ ἡδυνήθημεν νὰ συνεννοηθῶμεν. Ὡμίλει τὴν γαλλικὴν, ὡς ὅλοι οἱ βούλγαροι ἀξιωματικοί, οἵτινες γινώσκουσι καὶ ἑτέραν τινὰ γλῶσσαν ἢ τὴν ῥωσσικὴν. Ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος εὗρεν ἡμᾶς ἐν τῷ Ξενοδοχείῳ τῆς Σόφιας — οἰκίαν λίαν ἀμφιβόλου εὐπορίας — ἐνασχολούμενους νὰ καθαρίζωμεν μικράν τινα θέσιν, ὅπως δυνηθῶμεν νὰ θέσωμεν τὴν κεφαλὴν ἡμῶν κατὰ τὴν νύκτα. Παρουσιάσθη ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἐν Τσάριβροδ ἐπισταθμεύοντος συντάγματος, ὅστις ἦν ἀπών. Οὗτος δὲν ἠθέλε φέρει καμμίαν ἀντίρρησην, εἰ κατὰ τὴν ἀπουσίαν του ἠθέλομεν καταλάβει τὸ οἶκημα αὐτοῦ. Ἀληθῶς εἰπεῖν εἴμεθα εὐτυχεῖς διὰ τῆς προσφορᾶς ταύτης. Διότι ἐν τῷ Ξενοδοχείῳ τῆς Σόφιας πλειότερον, ἢ εἰς πᾶν ἄλλο μέρος, ἡσθάνομεθα ἑαυτοὺς ἐκτεθειμένους εἰς κίνδυνόν τινα, πάντοτε ἐπικείμενον ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ταύταις. Ἐκεῖ ἡδυνήθημεν νὰ ἐγκατασταθῶμεν. Ὁ θάλαμος ἡμῶν ἦν ἐκεῖνος, ὅστις πρό τινων ἐβδομάδων εἶχε καταληφθῇ παρὰ τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου, καὶ πρὸ αὐτοῦ παρὰ τοῦ βασιλέως Μιλάνου. Ὁ ὑποχρεωτικὸς νέος καὶ ξανθὸς λοχαγός, ὅστις τοσοῦτ' φιλικῶς ὑπεδέξατο ἡμᾶς, καὶ ἕτερός τις ἐκ τῶν συναδέλφων αὐτοῦ διήλθον μεθ' ἡμῶν τὴν ἑσπέ-

ραν. Προσεκάλεσαν ἡμᾶς ὅπως λάβωμεν μέρος εἰς τὸ δεῖπνον αὐτῶν, παρασκευασθὲν ὑπὸ στρατιωτῶν. Προσεφέραμεν αὐτοῖς ἐκ τῶν συντηρητῶν ἡμῶν τροφῶν. Καὶ τὸ τέϊον, παρασκευασθὲν εἰς ῥωσσικὸν σαμωζάρι ἀνεθέρμανεν ἡμᾶς εὐαρέστως.

Τῇ 6 Ἰανουαρίου, ὡς τῇ 4 καὶ 5, ἡ ἀτμοσφαῖρα ἦν διάφανῆς καὶ τὸ ψύχος εὐκρατον. Τῇ πρώτῃ εὐάρεστος ἔκπληξις ἀνέμενεν ἡμᾶς. Ὁ λοχαγὸς Ζέλωφ εἶχε διατάξει ὁλόκληρον τὴν μουσικὴν τοῦ συντάγματος νὰ ἔλθῃ ὅπως παιανίσῃ τρία τεμάχια ὑπὸ τὰ παράθυρα ἡμῶν. Κατὰ τὸν βίον μου δὲν ἤκουσα σαλπιστικὸν μέλος τοσοῦτῳ ζωηρὸν καὶ τοσοῦτῳ εὐθυμον. Ἦσθάνετό τις ἐαυτὸν βεβαίως ἠλεκτριζόμενον. Καὶ ὅταν πάντα ὁμοῦ τὰ ὄργανα ἀντήχουν, τοῦτο ἦτο ἀληθῶς ὡς κεραυνοβόλημα. Αἱ μελωδίαί, ἃς ἐπαιάνισαν ἡμῖν ἐν Τσάριβροδ, ἠδύναντο νὰ καταστήσωσιν ἥρωας τοὺς ἀνάνδρους καὶ νὰ ἐμπνεύσωσι ζωὴν εἰς θνήσκοντας. Ἐνόησα τότε τοὺς λόγους Οὕγγρου τινὸς ἱππότου τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ὅστις εἶχεν εἰπεῖ ἡμῖν τὴν προτεραίαν ἐν Πιρότ : «Ὅταν ὁ ἡγεμὼν ἐπεθύμει νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς Βουλγάρους του εἰς τὴν ἔφοδον, διέτασσε τὴν μουσικὴν νὰ παιανίσῃ τὴν Μαρίτσαν, τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν ἐμβατήριον, καὶ πάντες ἔτρεχον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ὡς μαινόμενοι.» Αἱ μελωδίαί δὲν ἦσαν γεγραμμέναι κατὰ τοὺς κανόνας, ἀλλ' ἦσαν ἐπαγωγοὶ εἰς μέγιστον βαθμὸν καὶ ἐπαίζοντο καλῶς, ἂν καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἐκτελούντων αὐτὰς δὲν εἶχον ὑπερβῇ τὸ δέκατον πέμπτον τῆς ἡλικίας αὐτῶν ἔτος. Φαίνονται ἀγνοοῦντες εἰς τὰ σαλπιστικά ταῦτα μέλη τὴν ὑπαρξίν τῶν πολυφώνων συνθέσεων, μανθάνουσι δὲ καὶ παίζουνσι πᾶν μέλος ἐκ στήθους. Αἱ πολεμικαὶ ἐπιφοδοὶ διεβίβασαν τοὺς σπινθῆρας αὐτῶν μέχρι τοῦ μυελοῦ τῶν ἵππων ἡμῶν, καὶ ὅτε, ἀποχαιρετίσαντες τοὺς ξενίσαντας ἡμᾶς, ἐπέβημεν τοῦ ὀχήματος, ἐξῆλθον τοῦ χωρίου ταχέως καλπάζοντες ἐπὶ τῆς ἀνωμάλου ὁδοῦ.

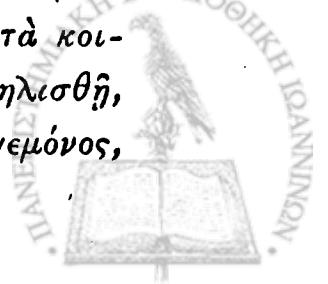
Ἀπόστασις ἐξήκοντα χιλιομέτρων ἀπεχώριζεν ἡμᾶς ἐκ Σόφιας. Διηνύσαμεν αὐτὴν ἐκτελέσαντες δύο σταθμούς. Ὁ πρῶτος ὠδήγησεν ἡμᾶς εἰς Σλίβνιτσαν, ἔνθα ἀνεπαύθημεν καὶ ἐπρομηθεύθημεν νομὴν. Ὅπως φθάσωμεν εἰς αὐτήν, διήλθομεν τὸ διάσκελον τοῦ Δραγομάν. Ἡ ὁδὸς ἐν αὐτῷ εἶναι ἀπότομος καὶ ὑπερβολικῶς καταπονοῦσα τοὺς ἵππους. Ἡ κυρίως στενωπὸς λεγομένη δὲν

συμπίπτει μετὰ τῆς κορυφῆς τοῦ διασκέλου. Ὅφειλει τις νὰ διέλθῃ τὴν πρώτην πρὶν ἢ φθάσῃ ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῆς διαχωρίσεως τῶν ὑδάτων. Ἡ στενωπὸς ἔχει μῆκος τριῶν χιλιομέτρων περίπου. Εἶναι τόσῳ στενὴ ὥστε ἡ περικεχωσμένη ὁδὸς καὶ ὁ χεῖμαρρος, ὅστις χρησιμεύει ὡς πηγὴ τῇ Νυσσαύᾳ, φαίνονται μετὰ τινος δυσκολίας ἀποχωριζόμενοι. Ἐκατέρωθεν ὑψοῦνται σωροὶ ἐρειπίων, οὓς μακρύτερον καθιστῶσιν ἐπικλινεῖς πρὸς τὸν ὀρίζοντα παρειὰς βράχων κατακορύφων, διακοπτομένων ἐνιαχοῦ ὑπὸ βαθειῶν ῥωγμῶν.

Ἐν Σλιβνίτση ἄρχεται ἡ ἀκαλλιέργητος πεδιάς, ἣτις ἐξικνεῖται μέχρι Σόφιας. Ἐχει δώδεκα λευγῶν μῆκος καὶ ἀπαιτοῦνται πέντε ὥραι πορείας πρὸς διάνυσιν τοῦ μεγαλειτέρου αὐτῆς πλάτους. Ὑψηλὰ ὄρη περισφίγγουσιν αὐτὴν ἐκ δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν. Εἶναι ἐστερημένη δασῶν καὶ κεκοσμημένη ὑπὸ σπανίων τινῶν ἀγροκηπίων. Παρὰ τὴν Σλίβνιτσαν μόνον τὸ ἔδαφος ὑψοῦται σχηματίζον διακυμάνσεις τινάς. Ξύλιναι γέφυραι εἰσὶν ἐρριμμέναι ἐπὶ τῶν ἀβαθῶν ῥυάκων, οἵτινες διακόπτουσιν ἐγκαρσίως τὴν πεδιάδα. Ἐξ αὐτῶν τις εὕρισκετο εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε ἐνομίσαμεν φρονιμώτερον νὰ διέλθωμεν διὰ τοῦ ὕδατος. Δενδροστοιχίαι ἐξετείνοντο κατὰ μακρὰς ἀποστάσεις παρὰ τὴν λεωφόρον, ἀλλ' αὗται εἶχον κατὰ τὸ μείζον μέρος θυσιασθῇ διὰ τὴν θέρμανσιν τῶν στρατευμάτων. Πολυάριθμα πτώματα καὶ σκελετοὶ βοῶν καὶ ἵππων ἔκειντο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ. Κύνες, ἔχοντες τὸ ἦθος λύκων, αἰγωλιοί, φαιὰ κορώναι, ἀετοί τινες ἀκόμη, συνεστιάζοντο δι' αὐτῶν, χωρὶς οὐδόλως νὰ αἰσθάνωνται τρόμον ἐκ τῶν κωδωνίσκων τῶν ἵππων ἡμῶν. Οὗτοι δὲ παρεξέκλινον πολλάκις, ὅτε ἀπῆντα κύων τις νεκρὸς ἐφ' οὗ ὥφειλον νὰ διέλθωσι. Διήνυσαν τὸν μακρὸν τοῦτον δρόμον, ἄνευ διακοπῆς τοῦ τροχασμοῦ, εἰς δύο καὶ ἡμίσειαν ὥρας, καὶ τοι εἶχον ἤδη βαδίσει ἐπὶ ἑξ ὥρας μέχρι Σλιβνίτσης.

Ἦσαν πέντε ὥραι τῆς ἐσπέρας ὅτε διήλθομεν ὑπὸ τὴν θριαμβευτικὴν ἀψίδα, τὴν ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς πρωτευούσης ἐγερθεῖσαν διὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ νικητοῦ ἡγεμόνος. Διὰ τῆς κυρίας ὁδοῦ τῆς γηραιᾶς πόλεως, στενῆς καὶ σκολιᾶς οὔσης, μετὰ κοιλοτήτων καὶ ἀνυψωμάτων ὥστε κινδυνεύει τις ν' ἀποτραχηλισθῇ, ἀνήλθομεν ἐν μικρῷ τροχασμῷ μέχρι τοῦ ἀνακτόρου τοῦ ἡγεμόνος,

περὶ τὸ ὅποῖον συγκεντροῦνται αἱ νέαι συνοικίαι. Πλησίον ἐκεῖ κεῖται τὸ Ξενοδογεῖον τῆς Βουλγαρίας, ἐν ᾧ ἐσκεπτόμεθα νὰ διαμείνωμεν. Εἶναι νέον οἰκοδόμημα, ἀνταποκρινόμενον διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως καὶ τῆς ἐπιπλώσεως αὐτοῦ πρὸς τὰ δευτέρας τάξεως ξενοδοχεῖα τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' αἱ τιμαὶ αὐτοῦ ὑπερβαίνουνσιν ἐκείνας οἰουδήποτε ξενοδοχείου πρώτης τάξεως.

Τῇ 7 Ἰανουαρίου ἔθεσα εἰς χρῆσιν, ἵνα ἀναγγείλω τὴν ἄφιξιν ἡμῶν, τὴν αὐτὴν μέθοδον, ἣν εἴχομεν μεταχειρισθῇ ἐν Βελιγραδίῳ. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐλάβομεν τὴν εὐχαρίστησιν νὰ προσκληθῶμεν εἰς τὸ ἐπὶ τὸ στρατιωτικῶν ὑπουργεῖον εἰς τὰς τέσσαρας ὥρας μετὰ μεσημβρίαν. Ὁ ταγματάρχης Νικηφορώφ, νεώτατος ἀκόμη, ὡς πάντες οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ τῆς ἡγεμονείας, ὑπεδέξατο ἡμᾶς φιλικῶς· ἄφησεν ἐν τούτοις νὰ πέσῃ ἡ παρατήρησις ὅτι ὁ πόλεμος δὲν εἶχεν ἔτι ἀποπερατωθῇ, διότι ἡ συνομολόγησις τῆς εἰρήνης δὲν ἦτο ἐξησφαλισμένη· ἠρώτησε δὲ ἡμᾶς ἐὰν ἐπεθυμοῦμεν νὰ παρουσιασθῶμεν εἰς τὸν ἡγεμόνα. Ἐσπευσα φυσικῶς νὰ δεχθῶ.

Τῇ ἐπαύριον παρουσιαζόμεθα παρὰ τοῖς δύο ἐπιτρόποις τῆς Πύλης, Σακὶρ πασᾶ καὶ Ματζὲτ πασᾶ, ὅπως εὐχαριστήσωμεν αὐτοὺς διὰ τὰς παρὰ τῆς ὀθωμανικῆς διπλωματίας γενομένας ἐνεργείας πρὸς διευκόλυνσιν τῆς εἰσόδου ἡμῶν εἰς Βουλγαρίαν.

Ὁ ἱατρὸς κύριος Κάρολος Ῥοά, ἐκ Βώδ, (¹) ὅστις πρὸ ἐπταετίας μετέρχεται τὴν ἱατρικὴν ἐν Σόφίᾳ, εἰσαγόμενος παρὰ ταῖς καλλιτέραις οἰκίαις, ἐβοήθησεν ἡμᾶς διὰ τῶν συμβουλῶν του καὶ τῶν κόπων του ἀκαταπονήτως, δι' ὃ εἴμεθα αὐτῷ λίαν εὐγνώμονες. Μὲ ὠδήγησεν παρὰ τῷ γενικῷ προξένῳ τῆς Ἰταλίας, τῷ Κ. κόμητι Ζερβαὶ δὲ Σουνάζ. Ἐγίγνωσκεν ὅτι ὁ διπλωμάτης οὗτος κατεῖχε πολύτιμόν τινα ῥωσσικὸν ἄτλαντα τῆς Βουλγαρίας ἐν μεγάλῃ κλίμακι, ὅστις ἡδύνατο νὰ ἀποβῇ ἡμῖν λίαν χρήσιμος. Ὁ κόμης εἶχε τὴν εὐγένειαν νὰ θέσῃ διὰ τινὰς ἡμέρας εἰς τὴν ἡμετέραν διάθεσιν φύλλα τινα αὐτοῦ, ὅπερ ἐπέτρεψεν ἡμῖν νὰ κάμωμεν ἐξ αὐτοῦ ἐπαυξήσεις. Ἦτο χάρτης τις συνταχθεὶς παρ' ἀξιωματικῶν τοῦ ῥωσσικοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου, σπανιώτατος καὶ παρὰ τῷ Βουλγαρικῷ ἔτι στρατῷ, ὑπὸ κλίμακα 1 : 200000,

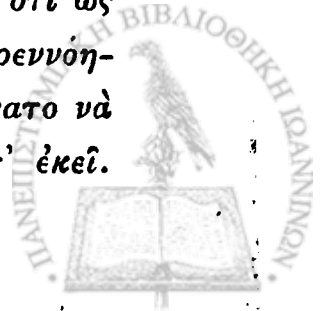
(¹) Σ. Ε. Μ. Vaud ἑλβετικὴ τις ἐπαρχία.

μετὰ ὑψομετρικῶν καμπύλων. Ὁ βασιλεὺς Μιλάνος βραδυτερον ἐν Νύσση ἐδώρησεν ἡμῖν ἐν φύλλον τοῦ αὐτοῦ ἄτλαντος περιέχον τὰ πεδία μάχης τῆς Σλιβνίτσης, τοῦ Τρν καὶ Βράπτσε.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐδίδομεν τὰ ἐπισκεπτήρια ἡμῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ φρουράρχου τῆς πρωτευούσης.

Τῇ ἐπαύριον ὁ καιρὸς ἦν ἀκόμῃ ωραῖος. Ἐπωφελήθημεν τῆς εὐκαιρίας ταύτης ὅπως ἐπισκεφθῶμεν τὰς ἔξωθι τῆς πόλεως ἀμυντικὰς τοποθεσίας, ἃς εἵχομεν παρατηρήσει διερχόμενοι. Ἐπεθυμοῦμεν ὡσαύτως νὰ ποιησώμεθα καλλιτέραν χρῆσιν τῶν ὀχημάτων καὶ ἵππων ἡμῶν παρὰ διὰ διηνεκεῖς ἐπισκέψεις. Ἀλλ' ἐμέλλομεν ἐπὶ ζημίᾳ ἡμῶν νὰ μάθωμεν πόσον εἶναι ῥιψοκίνδυνον νὰ ποιῇ τις στρατιωτικὰς ἀναγνωρίσεις χωρὶς νὰ ἔχη εἰς τὸ θυλάκιον αὐτοῦ ἔγγραφον ἐξουσιοδότησιν. Εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων ἢ πέντε χιλιομέτρων ἐκ τῆς πόλεως, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σλιβνίτσης, εὔρομεν ἱκανῶς ἐκτεταμένον μέτωπον, ὠχυρωμένον διὰ πυροβολείων καὶ δι' ὀρυγμάτων ἀκροβολιστῶν. Κατήλθομεν τοῦ ὀχήματος ὅπως διατρέξωμεν τὴν ἀμυντικὴν ταύτην γραμμὴν, δείξαντες εἰς τὸν ἡνίοχον ἡμῶν τὸ μέρος, ἐν ᾧ ἠθέλομεν συναντήσῃ αὐτόν, μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἐργασίας ἡμῶν. Ἐσχομεν τὴν ἀπερiskeψίαν νὰ καταλίπωμεν τὰ ξίφη ἡμῶν ἐν τῷ ὀχήματι. Μετά τινα χρόνον ἐξητάζομεν τὴν θέσιν πυροβολείου τινὸς καὶ τὰ ὀρύγματα ἀκροβολιστῶν, τὰ ὅποια ἐπλευροκόπουν αὐτήν, ὅτε αἰφνης παρετηρήσαμεν τρέχοντα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ὄμιλον Βουλγάρων, συγκεείμενον ἔκ τινων χωρικῶν καὶ ἀστοῦ τινος. Ἀνύψουν τὴν κεφαλὴν, ἐδείκνυνον ἡμᾶς διὰ τοῦ δακτύλου, ἐκραύγαζον ἰσχυρῶς, ἰσχυρότερον πάντοτε καὶ παρεδίδοντο εἰς μιμικὴν τινα προδίδουσαν τὴν δυσπιστίαν καὶ τὴν ἔχθραν. Ὅταν δὲ ἐπλησίασαν ἡμῖν, ἠδυνήθημεν νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ἡμεῖς εἵχομεν ἐλκύσει τὴν προσοχὴν αὐτῶν καὶ ὅτι ἐξελάμβανον πιθανῶς ἡμᾶς ὡς κατασκόπους σέρβους. Τὸ κυανόφαιον χρῶμα τῶν ἐλβετικῶν χλαινῶν ἔχει ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸ τῶν στολῶν τῶν σέρβων ἀξιωματικῶν. Τὸ σχῆμα τῶν ἡμετέρων πηληκίων καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὡς αἰχμάλωτοι, δὲν εἵχομεν ξίφη, ἐξήγγουν ὡσαύτως τὴν παρεννόησιν ταύτην. Ὁ ἡνίοχος ἦν ὁ μόνος ἄνθρωπος, ὅστις ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ἡμῖν ὡς διερμηνεὺς, ἀλλ' ἦτο μακρὰν ἀπ' ἐκεῖ.

Ἐπρεπεν, εἰ δὲν ἠθέλομεν νὰ δεχθῶμεν κτυπήματα καὶ νὰ συρθῶμεν εἰς Σόφιαν ὡς λεία πολέμου, νὰ διαλύσωμεν τὴν παρεξήγησιν ταύτην. Προεχωρήσαμεν πρὸς τὸν τόσον πατριωτικῶς συγκινηθέντα ὄμιλον, ἐτείναμεν τὰς χεῖρας εἰς ἕκαστον αὐτῶν ὅπως δείξωμεν ὅτι εἴμεθα φίλοι, ἐποιήσαμεν ἀρνητικὰ σημεῖα διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς λέγοντες «Σέρβσκυ,» καὶ ἐδείξαμεν πρόσωπα ὅσον ἡδυνάμεθα φιλικά. Τοῦτο ἐπέτυχεν. Οἱ ἀγαθοὶ ἄνθρωποι ἐνόησαν, ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὰς χειραψίας ἡμῶν, προσεπάθησαν ματαιίως ὅπως ὀμιλήσωσιν ἡμῖν, καὶ ἀπεχωρίσθησαν οἱ καλλίτεροι φίλοι τοῦ κόσμου.

Μετὰ τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο ἡ εἵδησις ὅτι ἀνεμενόμεθα παρὰ τῷ ἡγεμόνι τὴν ἐπαύριον 10 Ἰανουαρίου, εἰς τὰς 10 ὥρας τῆς πρωίας, ὑπῆρξε διττῶς εὐχάριστος δι' ἡμᾶς.

Τὸ ἀνάκτορον τοῦ ἡγεμόνος εἶναι μεγαλοπρεπῆς οἰκοδομή, καίπερ διώροφος μόνον. Εἶναι ἐκτισμένον κατὰ τὸν ρυθμὸν τῆς γερμανικῆς ἀναγεννήσεως. Ὁ θριγγὸς τοῦ κεντρικοῦ κτιρίου καὶ ἡ βορειοανατολικὴ πτέρυξ δεσπόζουσι τῆς ὅλης οἰκοδομῆς. Ἡ ἐσωτερικὴ διάταξις εἶναι καθ' ὑπερβολὴν κομψὴ καὶ πολυτελής. Τὸ ὅλον ἐμποιεῖ ἐπιβλητικωτέραν ἐντύπωσιν ἢ τὸ ἐν Βελιγραδίῳ Κονάκιον τοῦ βασιλέως Μιλάνου, ὅπερ ἀποτελεῖται ἐκ γηραιοῦ τινος κτιρίου ἐφ' οὗ προσετέθη νέα τις πτέριξ, ἡ μόνη ἔχουσα ἀρχιτεκτονικὴν τινα ἀξίαν. (1) Φρουροί, περιβεβλημένοι τὴν πλουσίαν μαυροβουνιωτικὴν ἐνδυμασίαν, ἐκτελοῦσι τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἀνακτόρων τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου.

Οὗτος ὑπεδέξατο ἡμᾶς ἐν τῷ γραφείῳ, ἐν ᾧ ἐργάζεται. Ἡ ὑποδεξίωσις παρ' αὐτῷ ἦν ἀλλοία ἢ ἡ παρὰ τῷ βασιλεῖ Μιλάνῳ, ἀλλ' οὐχ' ἦττον φιλία. Ἡδυνάμεθα νὰ νομίσωμεν ὅτι εὕρισκομεθα ἐν Γερμανίᾳ, παρὰ συναδέλφῳ τινὶ τῆς ὑψηλοτέρας κοινωνικῆς τάξεως. Ὁ ἡγεμὼν ἐκάθησεν ἀπέναντι ἡμῶν καπνίζων σιγάρον. Ἠρώτησεν ἡμᾶς συντόμως περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ὁδοιπορίας ἡμῶν καὶ ἤρξατο διὰ τοῦ ἀπλουστέρου τρόπου διηγούμενος τὰς ἐκ τῆς ἐκστρατείας ἀναμνήσεις του, καθ' ὅσον ἤρχοντο εἰς τὸν νοῦν αὐτοῦ. Ἐπῆνεσε διὰ θερμῶν λέξεων τὴν πρὸς πορείας ἔκτα-

(1) Ὁ βασιλεὺς εἶχεν ὑποδεχθῆ ἡμᾶς ἐν Νύσση ἐν μεγάλῳ τινὶ καὶ παλαιῷ κτιρίῳ τουρκικοῦ ρυθμοῦ, ἐν ᾧ διέμενεν ἄλλοτε ὁ πασσᾶς τοῦ νομοῦ.

κτον ικανότητα τῶν στρατευμάτων του. Διηγέθη ἡμῖν πῶς τοὺς ἄνδρας δύο ταγμάτων ἐκ Ῥωμυλιωτῶν, ἀφικομένων κεκοπιακότων ἐν Σόφια, ἀνεβίβασεν ἐπὶ ἵππων οὐγγρικῆς ἱππωνείας ἄνευ σέλλης, θεὶς δύο ἄνδρας ἐφ' ἐκάστου ζώου, ὅπως ὁδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ ἐν Σλιβνίτση πεδίου μάχης. Εἶπεν ἡμῖν πόσον τὸ πυροβολικόν, εἰς ὃ, κατὰ τὴν γερμανικὴν θεωρίαν, δὲν εἶχε συνειθίσει ν' ἀποδίδῃ τοσούτῳ μεγάλῃ σπουδαιότητι, ἀνύψωσεν ἐκτάκτως, πανταχοῦ ὅπου εἰσῆλθεν ἐν τῇ γραμμῇ, τὸ ἠθικὸν τοῦ πεζικοῦ. Οὕτω ἡμέραν τινά, ἐνῷ διήρχετο ἔφιππος πρὸ τῶν Βουλγάρων του καὶ ἡρώτα αὐτοὺς πῶς ἔβαινον τὰ πράγματα, ἀπεκρίθησαν αὐτῷ: «Διατὶ δὲν μᾶς ἔδωκας σήμερον πυροβόλα; Δὸς ἡμῖν αὐριον τοιαῦτα καὶ θέλεις ἴδει πῶς θὰ λάβωσι καλλιτέραν ἔκβασιν.» Μεταξὺ ἄλλων ἡνυχαισθήθη ἐκ τῶν μεγάλων ὑπηρεσιῶν, ἃς παρέσχεν αὐτῷ τὸ ὀρειβατικὸν πυροβολικόν, οὐχὶ τόσον διὰ τὸ ὑλικὸν ἀποτέλεσμα, ὅσον διὰ τὴν καταπιεστικὴν ἐπήρειαν, ἣν προὔξεναι τῷ ἐχθρῷ ἢ ἐμφάνις αὐτοῦ ἐν θέσεσιν, ἐν αἷς ἐνόμιζεν ἑαυτὸν προπεφυλαγμένον ἀπὸ τῶν ὀβίδων, καὶ διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην, ἣν ἐνέπνεεν εἰς τὸ πεζικόν, ὅσας τοῦτο ἐγίγνωσκεν ὅτι συνωδεύετο ὑπὸ πυροβόλων εἰς τὰς ἀποκεντροτέρας ἀτραποὺς τῶν ὁρέων. Ὁ ἡγεμὼν ἐξήγησεν ἡμῖν ὅτι ἐν Σλιβνίτση εἶχον ἀναμιχθῇ πᾶσαι αἱ τακτικαὶ μονάδες, διότι εὐρέθη ἡναγκασμένος καθόσον ἤρχοντο αἱ ἐπικουρίαι νὰ ρίπτῃ αὐτὰς εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ πυρὸς καὶ εἰς τὸ σημεῖον ἔνθα ἐγίγνετο ἐπαισθητὴ ἢ μᾶλλον ἐπείγουσα ἀνάγκη. Ἀντὶ ἀρχηγῶν μονάδων, δὲν ὑπῆρχον πλεον εἰμὴ ἀρχηγοὶ τομέων.

Κατὰ τὸ τέλος τῆς συνδιαλέξεως, ὁ ἡγεμὼν ἔδωκεν ἡμῖν τὰς αὐτὰς ὑποσχέσεις, ἃς εἶχομεν λάβει καὶ ἐν Σερβίᾳ. Εἶτα δὲ ἀπέλυσεν ἡμᾶς μετὰ συνδιάλεξιν ἡμισείας σχεδὸν ὥρας. Εἶναι ἀνὴρ ὑψηλὸς καὶ εὐκίνητος. Τὰ χαρακτηριστικά του ἔχουσιν ἀνδρικήν ὠραιότητα. Τὸ γένειον καὶ ἡ κόμη του εἰσὶ μελανὰ· αἱ τρίχες τῆς κόμης του ἦσαν ἀκόμη βραχέως κεκομμέναι ἀπὸ τῆς ἐκστρατείας. Αἱ κινήσεις του εἰσὶ στρατιωτικαί. Δὲν ἔθιξεν ἐνώπιον ἡμῶν τὴν πολιτικὴν ἔποψιν τῶν συμβεβηκότων.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐπεσκέφθημεν προσέτι τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατοῦ λοχαγὸν Πέτρωφ, τὸν ἀρχηγὸν τοῦ πυροβο-

λικού λοχαγόν Πάνωφ, καὶ τὸν ἀρχηγόν τοῦ ἱππικοῦ βαρώνου Κόρβιν, τὸν μόνον γερμανὸν ἀξιωματικόν, ὃν συνηντήσαμεν ἐν Βουλγαρίᾳ. Εἶναι φίλος τοῦ πρίγγιπος, μὴ καταλιπὼν αὐτὸν ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεώς του.

Διήλθομεν τὴν δεῖλην μετὰ Βουλγάρων ἀξιωματικῶν. Οὗτοι περιχαρεῖς διὰ διὰ τὴν ἐπάνοδόν των, διωργάνισαν ἑορτὴν τινα ὅπως πανηγυρίσωσι τὸ εὐτυχὲς τοῦτο γεγονός, προσεκάλεσαν δὲ ἡμᾶς νὰ συμμετάσχωμεν ταύτης. Οὐδεὶς τῶν κυρίων τούτων εἶχε βαθμὸν ἀνώτερον τοῦ λοχαγοῦ· οὐδεὶς εἶχεν ἡλικίαν ἀνωτέραν τῶν τριάκοντα ἐτῶν. Καὶ ἐν τούτοις πολλοὶ εἶχον ἐξασκήσει σπουδαίας διοικήσεις ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Εἰς μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ὁ λοχαγὸς Πόπωφ, ὡς διοικητὴς συντάγματος εἶχε διοικήσει ἀνεξάρτητόν τινα φάλαγγα πλευροφυλάκων συγκειμένην ἐκ πάντων τῶν ὅπλων. Τῇ-ἐσπέρᾳ ἦλθε νὰ συντροφεύσῃ ἡμᾶς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατοῦ. Καὶ αὐτὸς ἐπίσης δὲν εἶχεν ἡλικίαν ἀνωτέραν τῶν τριάκοντα ἐτῶν, καὶ μοι κατέλιπε τὴν ἐντύπωσιν ἀνδρὸς πεπροικισμένου ὑπὸ ἐξαιρετικοῦ πνεύματος καὶ ὡπλισμένου διὰ σιδηρᾶς θελήσεως. Ἦρχετό τις σκεπτόμενος πρὸ τῆς θερμῆς ταύτης νεότητος τὰ πρώϊμα στάδια τοῦ Χὸς (Hoche), τοῦ Βοναπάρτου ἢ τοῦ Μαρσῶ.

Τῇ 11 Ἰανουαρίου ἐπεσκέφθημεν μετὰ τοῦ ἱατροῦ Βοβὲτ σειρὰν νοσοκομείων, παρευρέθημεν εἰς τὰς ἀσκήσεις λόχου τινὸς πεζικοῦ, καὶ διετρέξαμεν τὸν μέγαν ὄρχον τοῦ πυροβολικοῦ, κείμενον παρὰ τῷ στρατῶνι τοῦ ὅπλου τούτου.

Ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργὸς ἐπεμψεν ἡμῖν τὴν ἐπαύριον τὴν ἄδειαν πρὸς ἔναρξιν τῶν στρατιωτικῶν ἡμῶν ἐξερευνήσεων. Ἡ πρώτη ἡμῶν ἐκδρομὴ ἐγένετο πρὸς τὰς ἀμυντικὰς γραμμὰς τοῦ βορειοδυτικοῦ τῆς πόλεως. Ὡφείλομεν νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὰ μέρη τὰ ὁποῖα δὲν εἶχομεν ἔτι δυνηθῇ νὰ ἴδωμεν, τὴν δεξιὰν καὶ ἀριστερὰν πτέρυγα. Ὑπῆρχον ἐκεῖ πολλὰ ἰδεῖν. Τὸ ἔργον ὑπῆρξε δύσκολον, διότι ἡ χιὼν ἀνελύετο καὶ ἡ πεδιάς εἶχε μεταβληθῇ εἰς εὐρὺ ἔλος.

Ἡ 13 Ἰανουαρίου εἶναι ἡ πρώτη τοῦ νέου ἔτους κατὰ τὸ ἑλληνικὸν ὀρθόδοξον δόγμα. Ἐπιπτε χιὼν καὶ ἔπνεεν ἄνεμος. Ὁ χρόνος ἐπῆρκει ἐν τούτοις διὰ τὴν μόνην δυνατὴν ἐργασίαν ἐν

τοιαύτη ἡμέρα, δηλαδή διὰ τὴν κατάθεσιν συγχαρητηρίων ἐπισκεπτηρίων παρὰ τοῖς ἐν τοῖς ἀξιώμασι καὶ διὰ τὴν ἐγγραφὴν ἐν τοῖς ἀνακτόροις. Τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἦλθεν ὅπως παρουσιασθῇ ἡμῖν ἀξιωματικός τις βούλγαρος, διορισθεὶς νὰ συνοδεύσῃ ἡμᾶς ἐπὶ τοῦ πεδίου μάχης τῆς Σλιβνίτσης. Ὑπεδέχθημεν αὐτὸν εὐχαρίστως, διότι τὸν ἐπεθυμοῦμεν πρὸ πολλοῦ. Οὗτος ἦν ὁ ὑπολοχαγὸς α'. τάξεως τοῦ μηχανικοῦ κ. Ματθαίωφ, νέος ἀξιωματικὸς λίαν πεπαιδευμένος, ὅστις ὁμιλεῖ καλῶς τὴν γαλλικὴν καὶ τὴν γερμανικὴν. Συνεφωνήσαμεν μετ' αὐτοῦ, ὅπως καιροῦ ἐπιτρέποντος, ἀναχωρήσωμεν τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης δι' ὀχήματος ὡς τάχιστα διὰ Σλίβνιτσαν.

Οὕτως ἐγένετο· τῇ πρωΐᾳ τῆς 14 Ἰανουαρίου τὸ ὄχημα ἡμῶν, ἐξευγμένον διὰ τεσσάρων ἵππων κατὰ τὴν ῥωσσικὴν μέθοδον, ἀνέμενεν ἡμᾶς πρὸ τοῦ ξενοδοχείου. Οἱ δύο μεγαλόσωμοι ἵπποι ἦσαν παρὰ τὸν ῥιμὸν ἔχοντες δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν παραπλεύρους τοὺς δύο μικροσώμους. Οἱ τέσσαρες ἵπποι τῆς ὁμοζυγίας συνεδέοντο διὰ σχοινίων, ἐπεχόντων θέσιν ἡνίων. Ἐπετῶμεν μετὰ τῆς ταχύτητος ἀνέμου ἐπὶ τῆς γυμνῆς πεδιάδος. Ὁ καλπασμὸς διεδέχετο τὸν τροχασμόν. Ἐντὸς μικροῦ κατελίπομεν ὀπισθεν ἡμῶν τὰς ἐξ λεύγας, ἃς ἐμέλλομεν νὰ διανύσωμεν. Ἀφικόμενοι ἐν Σλιβνίτση, ἐδέχθημεν εὐχαρίστως τὴν πρόσκλησιν τοῦ φρουράρχου ὅπως εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐκ γαιῶν καλύβην αὐτοῦ, διὰ νὰ πῖωμεν ἐν κύπελλον τεῖου καὶ θερμάνωμεν τοὺς πόδας ἡμῶν. Καθ' ὁδὸν ἐχρησίμευσαν ἡμῖν μεγάλως τὰ ἐκ τριχὸς καμήλου μπασλίκ (baschliks), (') τὰ ὅποια εἶχομεν ἀγοράσει ἐν Σόφια, ἰδόντες ὅτι οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ στρατιῶται τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ ἐποιοῦντο χρῆσιν αὐτῶν. Τὰ ὦτα ἡμῶν ἤθελον βεβαίως παγώσῃ τὴν πρωΐαν ταύτην ἄνευ τῶν προφυλασσόντων αὐτὰ θερμῶν καλυμμάτων. Ὁ ὑπολοχαγὸς α'. τάξεως Ματθαίωφ ἐζήτησεν ὁδηγόν τινα ἐν τῷ χωρίῳ. Χωρικός τις ὑπερβολικῶς ὑψηλὸς καὶ εὐρωστός, μεγαλοπρεπῆς τύπος βουλγάρου μεθ' ὥραίας καὶ εὐφυοῦς κεφαλῆς, ἐπεφορτίσθη νὰ ὁδηγήσῃ ἡμᾶς.

Αἱ τοποθεσίαι τῆς Σλιβνίτσης ἐκτείνονται ἐπὶ μετώπου δέκα

(') Σ. Ε. Μ. Τὸ μπασλίκ εἶναι εἶδος κινητοῦ ἐπικράνου ἐκ μαλλίνου ὑφάσματος, καλύπτοντος τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς ὤμους καὶ συσφιγγομένου περὶ τὸν λαιμόν, εἰς τρόπον ὥστε τὸ πρόσωπον μόνον μένει ἀσκεπές.

χιλιομέτρων περίπου. Ἡ χώρα εἶναι λίαν ὀρεινή, δυσχερεστάτη δὲ ἀποβαίνει ἢ κατάληψις μέρους τινὸς τῶν λόφων, διότι αἱ στρογγύλαι κορυφαὶ αὐτῶν εἰσιν ἐντελῶς γυμναί. Συχνάκις ὁ βράχος παρουσιάζεται γυμνός, ἀλλ' εἶναι τοσοῦτον κατεφθαρμένος καὶ διερρωγός, ὥστε πρέπει μετὰ προσοχῆς νὰ θέτῃ τις τὸν πόδα του, ὅπως μὴ ὀλισθήσῃ εἰς ῥωγμὴν τινα. Οἱ μεγάλοι οὗτοι βράχοι ὁμοιάζουσι πρὸς ὑπερμεγέθη πετρώδη κρύσταλλα. Εἰς τοὺς πρόποδας τῶν λόφων καὶ ἐν τῇ πεδιάδι τὰ πάντα ἦσαν κεκαλυμμένα ὑπὸ χιόνος, ἥτις εὐτυχῶς ἦν τόσον καλῶς πεπαγωμένη, ὥστε ἐβαδίζομεν ἐπ' αὐτῆς ἀντεχούσης ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν σχεδὸν πανταχοῦ. Λαγωὶ καὶ ἀλώπεκες εὗρισκον φιλοξενίαν ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ. Μεγάλοι ἀετοὶ περιῖπταντο ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν καὶ ἐκάθηντο ἐπὶ τινος λίθου ὅπως καταβροχθίσωσι τεμάχιόν τι πτώματος ζώου. Ἐχρειάσθημεν ἕξ σχεδὸν ὥρας ὅπως διατρέξωμεν τὰς τοποθεσίας, ἀπὸ τῆς ἄκρας δεξιᾶς μέχρι τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς, καὶ ὅπως μελετήσωμεν τὰ ὀχυρωτικὰ ἔργα ἐκ στρατείας, τὰ ὅποια ἦσαν διατεθειμένα κλημακῆδὸν τὰ μὲν ὀπισθεν τῶν δὲ καὶ ὑπερήσπιζον ἀλλήλα. Τὸ ὄχημα ἦλθεν πρὸς συνάντησιν ἡμῶν μέχρι τοῦ Ἀλδομίροβτσε, χωρίου κειμένου εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ ἀμυντικοῦ μετώπου. Ὅπως ἐπιστρέψωμεν εἰς Σλίβνιτσαν, εἰσῆλθομεν εἰς στενὴν τινα ὁδὸν συγκοινωνίας. Μικρὸν πρὸ τοῦ χωρίου, ἐχρειάσθη νὰ διέλθωμεν διὰ φάλαγγος ἵππων τοῦ μεταγωγικοῦ σώματος, οἷτινες ἤγοντο εἰς τὸ ποτιστήριον. Ὁ ἡνίοχος ἡμῶν ἤθελε ν' ἀποφύγῃ αὐτούς, ἀλλὰ προσέπεσεν εἰς τάφρον πλήρη μέχρι τῶν ὀχθῶν χιόνος καὶ οἱ τέσσαρες ἵπποι ἡμῶν μετὰ μέρους τοῦ ὀχήματος ἐβυθίσθησαν τόσον πολύ, ὥστε δὲν ἐφαίνετο πλέον εἰμὴ τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος τῶν μικρῶν ἵππων. Ἀπητεῖτο χρόνος πρὸς ἐξαγωγήν τοῦ ὀχήματος ἡμῶν, καὶ ἡ νύξ εἶχεν ἐπέλθει πρὶν ἢ ἀναλάβωμεν τὴν πρὸς Σόφριαν ὁδόν. Ὁ ἡνίοχος ἡμῶν ἐν τούτοις κατῴρθωσε νὰ διατρέξῃ εἰς δύο ὥρας καὶ ἡμίσειαν τὴν μακρὰν ἀπόστασιν, ἥτις ἀπεχώριζεν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς πρωτευούσης. Περιεκαλύψαμεν τοὺς πόδας ἡμῶν διὰ σκεπασμάτων· ἐν τούτοις ἡσθάνθημεν τοσοῦτον ψύχος κατὰ τὴν χειμερινὴν ταύτην νύκτα, ὥστε ἡδυνήθημεν νὰ συλλάβωμεν ἀκριβῆ ιδέαν περὶ ὅσων εἶχον ὑποφέρει τὰ στρατεύματα

κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκστρατείας. Δὲν ἐνθυμούμαι ὅτι ἡσθάν-
θην ποτὲ τοσοῦτον ψύχος, ὅσον τὴν ἐσπέραν ἐκείνην.

Τῇ 15 Ἰανουαρίου εἰργάσθημεν ἐπὶ τοῦ χάρτου ἐν τῷ γραφείῳ
ἡμῶν μετὰ τοῦ ὑπολοχαγοῦ α'. τάξεως Ματθαίωφ. Ἀνεκοίνωσεν
ἡμῖν πολυτίμους πληροφορίας περὶ τῶν ἐν ταῖς τοποθεσίαις τοῦ
Τρν καὶ Βράπτσε ἔργων, τῶν ὁποίων εἶχε διευθύνει ὁ ἴδιος τὴν
κατασκευὴν. Παρέσχεν ὡσαύτως ἡμῖν διασαφήσεις περὶ τῶν μα-
χῶν, αἵτινες εἶχον δοθῇ ἐκεῖ, καὶ περὶ τῶν τῆς Σλιβνίτσης καὶ
τοῦ Πιρότ. Ἐδυνήθημεν νὰ συγκρίνω τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ, περὶ
τῶν κατὰ τὰς κρισίμους ἡμέρας γενομένων, μετὰ τῶν διηγήσεων
ἃς εἶχε ποιήσει ἡμῖν ὁ λοχαγὸς Πάνωφ, διοικητῆς τοῦ πυροβο-
λικοῦ. Ἐπειδὴ προετιθέμεθα ν' ἀναχωρήσωμεν τὴν ἐπιούσαν ἐ-
ποιήσαμεν πάλιν τὴν ἡμέραν ταύτην τὰς ἀναγκαίας ἀποχαιρετι-
στηρίους ἐπισκέψεις.

Διὰ τὴν ἐπιστροφήν ἐξελέξαμεν τὴν αὐτὴν καὶ διὰ τὴν ἄφιξιν
ὁδόν. Ἀπουσιάζομεν ἐπὶ χρονικὸν διάστημα μείζον τοῦ μηνός· ἡ
δοθεῖσα προθεσμία παρὰ τοῦ ἐλβετικοῦ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν
ὑπουργείου διὰ τὴν ἀποστολὴν ἡμῶν εἶχε παρέλθει καὶ εἴμεθα
ἀκόμη μακρὰν τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ σκοποῦ τῆς ὁδοιπορίας ἡμῶν.
Ἐπελείπετο ἡμῖν ἔτι ἡ ἐπίσκεψις τοῦ κέντρου καὶ τοῦ ἀριστεροῦ
πλευροῦ τῆς τοποθεσίας τῆς Πλότσας καὶ ἡ μετὰ τοῦ ὑπολοχα-
γοῦ α'. τάξεως Μαρίγκοβιτς ἐν Νύσση συνδιάλεξις περὶ πάντων
τῶν ζητημάτων, διὰ τὰ ὅποια εἶχε λείψει ἡμῖν ἡ εὐκαιρία. Οὕ-
τως ἀφοῦ εἶδον τὸ ἐν Σλιβνίτση πεδίου μάχης, ὥφειλον νὰ ἐξε-
τάσω πῶς συνέβησαν τὰ πράγματα ἐκ τοῦ μέρους τῶν Σέρβων.
Διὰ τοῦτο διὰ τὴν εἰς Πιρότ ἐπάνοδον παρητήθημεν τῆς ιδέας νὰ
λάβωμεν τὴν ὁδὸν Πέρνικ, Βρέσνικ καὶ Τρν. Ἐγινώσκομεν
ἄλλως ὅτι ἡ ὁδὸς αὕτη ἦν κακίστη ἐπὶ μεγάλης ἐκτάσεως μεταξὺ
Βρέσνικ καὶ Τρν, καὶ δὲν ἐπεθυμούμεν νὰ καταλίπωμεν ἵππου
τινὰ καθ' ὁδόν. Ὁ εἰς ἐκ τῶν δύο μελωτῶν ἵππων μας δὲν ἐβάδιζε
σχεδὸν πλέον εἰμὴ διὰ τριῶν ποδῶν.

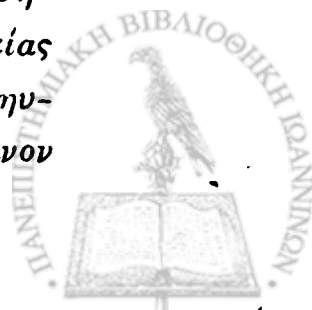
Ἡ ἐσπέρα τῆς 16 Ἰανουαρίου ἐχρησιμοποιήθη πρὸς ἀποχαι-
ρετισμὸν τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ εὐφροῦς ἀξιωματικοῦ, ὅστις ἐχρησί-
μευσεν ἡμῖν ὡς ὁδηγὸς καὶ τῶν συμπατριωτῶν ἡμῶν, μεθ' ὧν καὶ
ἐν Σόφια ἐλάβομεν καλλίστας σχέσεις. Μεταξὺ αὐτῶν εὐρίσκετο

ὁ ἀρχιτέκτων Κούστερ, ὃν ὁ συνταγματάρχης Ὅττ λέγει ὅτι συνήντησεν ἐν Ἀνδριανουπόλει τὸ 1878.

Τῇ ἐσπέρᾳ τῆς 17 Ἰανουαρίου εἴμεθα ἐκ νέου ἐν Τσάριβροδ. Τὴν φορὰν ταύτην ἔσχομεν τὴν εὐκαιρίαν, κατὰ τὴν διὰ τοῦ πεδίου τῆς μάχης τῆς Σλιβνίτσης διάβασιν, νὰ κρίνωμεν πόσον εἶναι δυσχερὲς ἕνεκα τῆς ὁμίχλης νὰ παραλληλισθῇ τις ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ καὶ νὰ κατανοήσωμεν πόσον ἡ περίστασις αὕτη εἶχε βλάψῃ τὴν σερβικὴν ἐπίθεσιν. Ἐφοβούμεθα μήπως ἀναγκασθώμεν νὰ κάμωμεν εὐρυτέραν γνωριμίαν ἐν Τσάριβροδ μετὰ τοῦ Ξενοδοχείου τῆς Σόφιας, διότι ὁ διοικητὴς τοῦ συντάγματος εἶχεν ἀναλάβει τὴν κατοχὴν τοῦ δωματίου του. Ὁ φόβος οὗτος δὲν ἦτο βάσιμος.

Ἡ μικρὰ κώμη τοῦ Τσάριβροδ ἐπεφύλασσε ἡμῖν πάλιν εὐαρέστους ἐκπλήξεις. Κατὰ πρῶτον ὁ διοικητὴς τοῦ συντάγματος, ὁ λοχαγὸς Σαραπῶφ, ὅστις ἤδη ἦν παρὼν, παρεχώρησεν ἡμῖν τὸ δωμάτιον αὐτοῦ, ζητήσας δι' ἑαυτὸν ἄλλο οἶκημα. Εἴτα δὲ συνήθροισεν ἀριθμὸν τινὰ συναδέλφων του ὅπως διέλθωσι τὴν ἐσπέραν μεθ' ἡμῶν· μεταξὺ αὐτῶν ἦν ὁ ἰατρὸς τοῦ συντάγματος κ. Γοβουλῶφ. Οἱ κύριοι οὗτοι κατέβαλον ὑποχρεωτικοὺς ἀληθῶς κόπους ὅπως συνδυάσωσι τὰ ὀλίγα γαλλικά, ἃ ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἐγίνωσκεν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ συνεννοῶνται μεθ' ἡμῶν.

Ἡ 18 Ἰανουαρίου κατὰ τὸ ἡμερολόγιον ἡμῶν, ἦτοι ἡ 6 κατὰ τὸ ἀρχαῖον, εἶναι μία τῶν ἐπισημοτέρων θρησκευτικῶν ἑορτῶν τῆς ὀρθοδόξου ἐλληνικῆς ἐκκλησίας. Εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς βαπτίσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν ὑδάτων. Τὸ σύνταγμα ἐώρταζε αὐτὴν διὰ θρησκευτικῆς τελετῆς ἐπὶ τοῦ πεδίου. Ἐδέχθημεν τὴν πρόσκλησιν νὰ παρευρεθῶμεν ἐν αὐτῇ τοσοῦτῳ εὐχαριστότερον καθόσον ἡ τελετὴ αὕτη παρείχεν ἡμῖν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν στρατεύματα, ἅτινα εἶχον τὴν δόξαν ὅτι ἐξετέλεσαν τὰς μακροτέρας πορείας τῆς ἐκστρατείας, ἴσως μάλιστα καὶ τῶν συγχρόνων πολέμων. Δύο ἀξιωματικοὶ τοῦ συντάγματος ἐδάνεισαν ἡμῖν τοὺς ἵππους αὐτῶν. Ἡ μουσικὴ καὶ φρουρά τις ἦλθον κατ' ἀρχὰς ἐπισήμως νὰ παραλάβωσι τὴν σημαίαν τοῦ συντάγματος ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ λοχαγοῦ Σαραπῶφ. Εἴτα δὲ ἱππεύσαμεν μετ' αὐτοῦ καὶ διηθύνηθημεν διὰ τοῦ χωρίου εἰς μέγαν τινὰ λειμῶνα ἐκτεινόμενον

κατὰ μῆκος τῆς πρὸς τὸ Δραγομὰν ὁδοῦ. Ἐκεῖ εὐρίσκοντο παρατεταγμένοι ἕξ λόχοι τοῦ Πριμόρσκυ-Πόλκ, δηλαδή τοῦ ὀγδόου συντάγματος, ὅπερ στρατολογεῖται ἐν τοῖς πέριξ τῆς Βάρνας. Οἱ ἄλλοι λόχοι δὲν παρίσταντο εἰς τὴν τελετὴν, διότι εὐρίσκοντο διανενεμημένοι εἰς ἄλλα μικρότερα χωρία ἐν τοῖς πέριξ. Πρὸ τοῦ μέσου τοῦ μετώπου εἶχε στηθῇ βωμός τις.

Καθ' ἣν στιγμὴν ἀφικνούμεθα, ὁ ἀντικαθιστὼν τὸν διοικητὴν τοῦ συντάγματος διέταξε τὴν παρουσίᾳσιν ὅπλων, εἶτα δὲ ἦλθε πρὸς με καὶ μοὶ προσήνεγκε τὴν κατάστασιν τῆς δυνάμεως. Λαβὼν ταύτην ἔτεινα πρὸς τὸν διοικητὴν τοῦ συντάγματος, μεθ' ὃ οὗτος — δεύτερος Σκόβελεφ — ἔσπευσε καλπάζων πρὸ τοῦ μέσου τοῦ μετώπου καὶ ἠύχθη τὴν καλὴν ἡμέραν εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ. Ὡς δι' ἑνὸς στόματος οἱ στρατιῶται ἀπεκρίθησαν βραχέως καὶ ἡχηρῶς. Ἡ σημαία προὐχώρησε πρὸς τὸν βωμόν, ἡμεῖς δὲ ἀφιππεύσαμεν καὶ ὁ ἱερεὺς τοῦ συντάγματος μετὰ δύο ἱερέων τοῦ χωρίου, ἤρξαντο ψάλλοντες τὴν λειτουργίαν. Οἱ κάτοικοι τοῦ Τσάριβροδ ἦσαν συνηγμένοι περὶ τὸν βωμόν ἀπέναντι τοῦ στρατεύματος καὶ ἐθεῶντο ζωηρῶς τὸ στρατιωτικὸν τοῦτο θέαμα, ὅπερ ἦν νέον διὰ τοὺς πλείστους αὐτῶν. Ἡ θεία αὕτη τελετὴ ὡμοίαζεν ἐν πολλοῖς πρὸς τὴν κατὰ τὸ ῥωμαϊκὸν καθολικὸν δόγμα λειτουργίαν. Οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ συντάγματος, συνηγμένοι ἐν χορῷ, ἔψαλλον τὰ ἀντίφωνα, ὅπερ ἐνεποιεῖ τὴν καλλιτέραν ἐντύπωσιν ἐπὶ τῶν στρατιωτῶν καὶ ἐπὶ τοῦ κοινοῦ. Εἰς τῶν κυρίων τούτων, λαμπρὸς ὑψίφωνος, παρείχε τὴν πρώτην φωνήν, οἱ δὲ λοιποὶ συνέψαλλον. Πᾶσαι αἱ κεφαλὰι ἀπεκαλύφθησαν διὰ τὴν εὐλογίαν τῆς σημαίας. Ἦτο πράγματι συγκινητικόν.

Μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν ὁ διοικητὴς τοῦ συντάγματος διέταξε τὸν σχηματισμὸν πυκνῆς φάλαγγος κατὰ διμοιρίας ἐπὶ δεξιᾷ. Ἡ μουσικὴ ἐτάχθη πρὸ ἡμῶν καὶ ἡ παρέλασις ἤρξατο. Ὑπαξιωματικοὶ τινες ἐχρησίμευον ὥς δείκται. Τὰ τυφέκια ἐφέροντο διὰ τοῦ βραχίονος τεταμένου κατὰ μῆκος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς· αἱ διμοιρίαι, λαβοῦσαι ἀπ' ἀλλήλων τὴν ἀπόστασιν τῆς ἀραιᾶς φάλαγγος, ἐβάδισαν εὐσταλῶς, διὰ βήματος καθαρῶς σημειομένου, πασῶν τῶν κεφαλῶν βλεπουσῶν κατ' εὐθείαν πρὸ αὐτῶν, πρὸς τὸ σημεῖον τῆς κατευθύνσεως. Δὲν μετέβαλον οὐδὲ τὸ βῆμα,

οὐδὲ τὴν διεύθυνσιν, ἂν καὶ ὁ πηλὸς ἦτο τόσῳ βαθύς, ὥστε αἱ ὀπάγkαι (πέδιλα μετὰ δεμάτων) τῶν στρατιωτῶν ἐβυθίζοντο πολλάκις μέχρι τῶν ἀστραγάλων. Περαιτωθείσης τῆς παρελάσεως, ἐσχηματίσθη ἐκ νέου ἡ πυκνὴ φάλαγξ καὶ τὸ σύνταγμα κατηνύθη, τῆς μουσικῆς ἐπὶ κεφαλῆς, πρὸς τὴν κατοικίαν τοῦ διοικητοῦ τοῦ διὰ τῆς κατὰ γράμμα κατεστραμμένης ὁδοῦ τοῦ χωρίου. Ἐναπετέθη ἡ σημαία, εἶτα δ' οἱ λόχοι ἐπανῆλθον εἰς τοὺς στρατώνας των. Πρὸ τῆς σημαίας ἐτάχθη ὁ συνήθης φρουρός. Ὅτε ἐξήτησα νὰ ἴδω αὐτὴν ἐκ τοῦ πλησίον, ἐκάλεσαν καὶ δεύτερον στρατιώτην ὥπλισμένον. Πρὸ τῶν δύο φρουρῶν ὀρθῶν καὶ ἐστραμμένων πρὸς τὸ ἔμβλημα τῆς πατρίδος, ὁ διοικητὴς τοῦ συντάγματος ἀνέπτυξε τὴν σημαίαν.

Ἦτο καιρὸς ν' ἀναχωρήσωμεν. Ὅταν ἀνηγγείλαμεν τὴν πρόθεσιν ταύτην, οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἐπιτελείου τοῦ συντάγματος ἠθέλησαν νὰ συνοδεύσωσιν ἡμᾶς μέχρι τοῦ μεθορίου ἐν δι᾿ ἑπὶ ὁρήματι, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ἀφικόμενοι εἰς τὸ ὄριον τῶν δύο κρατῶν ἔστημεν, κατήλθομεν τῶν ὀχημάτων, ἐπίομεν εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ βουλγαρικοῦ καὶ ἐλβετικοῦ στρατοῦ καὶ ἀπεχαιρετίσθημεν διὰ μακρῶν.

Περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐποιοῦμεν μικρὰν παύσιν ἐν Πιρότ καὶ τῇ ἐσπέρᾳ ἀφικνούμεθα ἐν Μπέλα Παλάγκα πιπτούσης κατακλυσμιαίας βροχῆς.

Ἡ 19 Ἰανουαρίου τούναντιον ἦν ἡμέρα ἀληθῶς ἐαρινή. Ἡ χιὼν εἶχε σχεδὸν ἐντελῶς ἀναλυθῆ κατὰ τὴν νύκτα. Διὰ τῆς Ζρβένα Ῥέκας καὶ Πλότσας, ἐξηκολουθήσαμεν τὴν πρὸς Νύσσαν ὁδόν. Ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου τῆς Πλότσας ἐμελετήσαμεν ὅ,τι εἶχε διαφύγει ἡμῖν κατὰ τὴν πρώτην ἡμῶν διάβασιν. Ἐθεωροῦμεν μέχρι τότε ὡς ἀδύνατον τὴν ὑπαρξιν ἐπὶ ὁδοῦ τινος τοσούτου πηλοῦ, ὡς ἐκεῖνος ἐφ' οὗ ἐβαίνομεν. Οἱ ἵπποι ἐβυθίζοντο μέχρι τῶν μεσοκυνίων· οἱ ψαροὶ μηλωτοὶ δὲν εἶχον πλέον οὔτε τρίχα λευκὴν· ἡ κοιλία, αἱ κνήμαι, οἱ μυκτῆρες, ἦσαν κατὰ γράμμα κεκαλυμμένοι ἐκ πηλοῦ· τὰ ἱμάτια καὶ τὸ πρόσωπον ἡμῶν ἦσαν κατεσπιδωμένα, ὡς εἰ ἔβρεχεν ἐκ τῶν κάτω ἐφ' ἡμῶν. «Θάλασσα πηλοῦ» εἶναι ἡ μόνη ἑκφρασις, ἡ προσεγγίζουσα τῇ πραγματικότητι. Ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου τῆς Πλότσας ἦν ἡ θάλασσα ἐρυθρά,

διότι τὸ ἔδαφος αὐτῆς καὶ οἱ βράχοι εἰσὶ τόσον ἐρυθροί, ὅσον ὁ πύργος τῆς Ἐϊδελβέργης ἢ ἡ μητρόπολις τῆς Βασιλείας (Bale).

Τῇ 20 Ἰανουαρίου ἀνηγγείλαμεν τὴν ἄφιξιν ἡμῶν ἐν τῷ Κο-
νακίῳ. Ὁ συνταγματάρχης Παντελίτς, προσωπικὸς ὑπασπιστὴς
τοῦ βασιλέως, εἶπεν ἡμῖν ὅτι ἡ Α. Μεγαλειότης ἐπεθύμει πιθα-
νῶς νὰ ἴδῃ ἡμᾶς ἅπαξ ἔτι. Παρεκάλεσε δ' ἡμᾶς νὰ μείνωμεν ἐν
Νύσση, μέχρις ὅτου εὔρῃ τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀναγγείλῃ εἰς τὸν κυ-
ρίαρχον αὐτοῦ ὅτι ἐμέλλομεν νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς Ἑλβετίαν. Τῇ
αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐπεσκέφθημεν τὰ στρατιωτικὰ νοσοκομεῖα ἐνιδρυ-
μένα ἐν τοῖς ἀρχαίοις τουρκικοῖς στρατῶσιν. Ἐν αὐτοῖς ἐθερά-
πουν τὰς σοβαρωτέρας πληγὰς καὶ τὰς ἐπικινδυνωτέρας ἀσθε-
νείας. Ἐν θαλάμῳ τινὶ εὔρομεν τρεῖς δυστυχεῖς, οἵτινες εἶχον
ἀπολέσει τὰς δύο κνήμας. Ἐν ἑτέρᾳ αἰθούσῃ ἦσαν κατακεκλιμένοι
πλείους ἢ τεσσαράκοντα στρατιῶται, ἔχοντες τὰς χεῖρας ἢ τοὺς
πόδας πεπαγωμένους. Τινὲς ἦσαν πεπηρωμένοι εἰς βαθμὸν καθι-
στῶντα αὐτοὺς ἀγνωρίστους. Ἦτο φρικῶδες θέαμα.

Τῇ 21 Ἰανουαρίου ἠδυνήθημεν νὰ συνεργασθῶμεν μετὰ τοῦ
ὑπολοχαγοῦ Μαρίγκοβιτς. Τῇ μεσημβρίᾳ ἐγενόμεθα δεκτοὶ παρὰ
τοῦ βασιλέως, ἐπίσης διὰ τοῦ εὐνοϊκωτέρου τρόπου καὶ τὴν φορὰν
ταύτην. Κατὰ τὴν ἀναχώρησίν μας, ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ἐδώ-
ρησεν ἡμῖν τὸν χάρτην, περὶ οὗ ἀνέφερα ἤδη. Διήλθομεν τὴν
ἐσπέραν ἐν συναναστροφῇ μετὰ τῶν συμπατριωτῶν ἡμῶν.

Λίαν πρωτ', τῇ 21 Ἰανουαρίου, ἀνεχωρήσαμεν διὰ τοῦ σιδηρο-
δρόμου εἰς Βελιγράδιον. Ἀφοῦ ἀπεχαιρετήσαμεν τὸν στρατηγὸν
Φρανάσσοβιτς, ἀντηλλάξαμεν τὴν στρατιωτικὴν στολὴν διὰ τῆς
πολιτικῆς ἐνδυμασίας. Καί, ὡς πανταχοῦ, ἡ ἐσπέρα τῆς τελευ-
ταίας ἡμέρας ἀφιερῶθη εἰς τοὺς συμπατριώτας ἡμῶν.

Ἐν Πέστη τῇ 23 Ἰανουαρίου ἐχρησιμοποίησαμεν τὴν δέιλαν
πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Ὁφεν, ὅθεν ἔχει τις γενικὴν θέαν ἐπὶ τῆς
πρωτευούσης. Τῇ 24 Ἰανουαρίου μετὰ μεσημβρίαν εἴμεθα ἐν
Βιέννῃ. Τῇ 25 ἐπεσκέφθημεν πρὸς ἀποχαιρετισμὸν τὸν πρεσβευ-
τὴν τοῦ βασιλέως τῆς Σερβίας καὶ τὸν κ. Αἰπλί. Εἶτα δὲ κατε-
θέσαμεν τὰ ἐπισκεπτήρια ἡμῶν ἐν τῇ ὀθωμανικῇ πρεσβείᾳ.

Τέλος τὴν νύκτα ἀνεχωρήσαμεν διὰ τοῦ ταχείος συρμοῦ καὶ τὴν
ἐσπέραν 27 Ἰανουαρ. εἴμεθα ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν ἐν καλῇ ὑγείᾳ.

Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΑΥΤΗΣ

Δὲν δύναται νὰ εἰσέλθῃ ἐν τῷ σχεδίῳ μου ἡ χορήγησις ἐνταῦθα ἐκτενῶν ἐθνογραφικῶν καὶ ἱστορικῶν πληροφοριῶν ἐπὶ τῶν χωρῶν, ἃς διήλθομεν. Κατὰ πρῶτον οὐδ' ἀνάγκη εἶναι τοιούτων· οἱ τέσσαρες ὀγκώδεις τόμοι τοῦ Κάνιτς : Σερβία — Παραδουνάβειος Βουλγαρία καὶ Αἰμός, ⁽¹⁾ περιέχοντες πάντα τὰ μέχρι τοῦ 1878 γεγονότα, Ἡ σερβικὴ ἐπανάστασις τοῦ 'Ράγκε, καὶ Ὁ πόλεμος τῆς Τουρκίας κατὰ τὸ 1875-76 τοῦ 'Ρούστοβ, περιέχουσι περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τόσῃ πλουσίας πληροφορίας, ὥστε ἤθελεν εἶσθαι δυσχερὲς νὰ προσθέσῃ τίς τι πλέον. Εἶτα δ' ἕκαστος θέλει ἐννοήσῃ ὅτι, ἐν ὁδοιπορίᾳ διαρκεσάσῃ ἕξ ἐβδομάδας, γενομένη ἐν μέσῳ χειμῶνι καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διασπείρωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν, δὲν εἴμεθα εἰς κατάστασιν νὰ ποιήσωμεν παρατηρήσεις ἐξισουμένας κατὰ τὴν αὐθεντίαν πρὸς ἐκεῖνας ἀνδρῶν τοσοῦτ' ἐγκρατῶν ἐν ταῖς ἱστορικαῖς καὶ ἐθνογραφικαῖς ἐπιστήμασι. Μοι εἶναι ἐν τούτοις ἀδύνατον νὰ ἐπιχειρήσω τὴν ἔκθεσιν τῆς ἱστορίας αὐτῆς τῆς σερβοβουλγαρικῆς ἐκστρατείας, χωρὶς νὰ ἄψωμαι τῶν προηγουμένων συμβεβηκότων.

Ἡ σερβοβουλγαρικὴ ἐκστρατεία εἶναι ἡ τελευταία φάσις μακρᾶς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως. Ὅπως τὴν ἐννοήσῃ τις ὀφείλει νὰ γυγνώσκῃ τὰ συμβάντα, ἅτινα προηγήθησαν αὐτῆς. Ταῦτα δὲ ἀνέρχονται ὀπισθεν ἡμῶν μακράν, μέχρι σχεδὸν τῶν ἀρχῶν τοῦ μέσου αἰῶνος. Πολλοὶ αἰῶνες ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας θέσεως, εἰς ἣν εὐρίσκοντο οἱ δύο οὗτοι λαοὶ καθ' ἣν στιγμὴν αἱ πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν ἀξιώσεις των ἡγαγον αὐτοὺς εἰς σύγκρουσιν. Ὑπὸ γενικὴν ἔποψιν ἡ ἱστορία εἶναι προῖδὸν τοῦ ἐδάφους. Ἐν αὐτῇ πρέπει ν' ἀναζητηθῶσιν αἱ ρίζαι αὐτῆς, πολιτικὴ δέ τις κατάστασις δεδομένη δὲν ἤθελεν εἶσθαι καταληπτὴ ἄνευ προκαταρκτικῆς σπουδῆς τῆς χώρας, ἐν ᾗ παρήχθη, καὶ τῶν προηγουμένων περιπετειῶν τῶν κατοίκων αὐτῆς.

Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἐκταθῶ ἐνταῦθα περισσότερον ἢ ὅσον εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖον διὰ τὴν σαφήνειαν τοῦ ἔργου μου. Ὁ ἀνα-

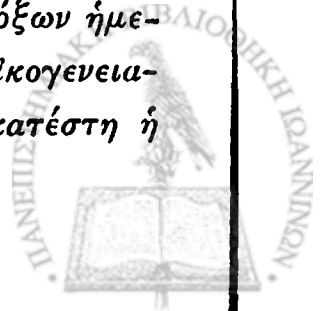
(1) Τὰ δύο ταῦτα συγγράμματα ἐτέθησαν εὐγενῶς εἰς τὴν διάθεσίν μου παρὰ τοῦ Ἐμπορικοῦ Διευθυντηρίου τοῦ Ἀγ. Γάλλου.

γνώστης, ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ καταγείνη εἰς ἐντελεστέραν σπουδὴν περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, εὐρήσει εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου παράρτημα περιέχον σύντομον χρονολογικὴν σειρὰν τῶν γεγονότων τὰ ὅποια ἐξειλίχθησαν ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἀπὸ τῶν μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένων χρόνων μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν.

Ἡ Σερβία καὶ ἡ Βουλγαρία ἔχουσιν ἑνδοξον παρελθόν. Ἀπὸ τοῦ ἐννάτου μέχρι τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ἐξήσκησαν ἀλληλοδιαδόχως τὴν ἡγεμονεῖαν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου· ἀμφότεραι ἐπανειλημμένως παρ' ὀλίγων νὰ εἰσέλθωσι νικηφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὸ Βυζάντιον ἐφοβήθη πρὸ αὐτῶν. Τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τοῦ μεγαλείου αὐτῶν εἶναι ὁ δέκατος τρίτος αἰὼν διὰ τοὺς Βουλγάρους καὶ ὁ δέκατος τέταρτος αἰὼν διὰ τοὺς Σέρβους. Οἱ δύο λαοὶ ὥφειλον τὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνάπτυξιν λαμπροῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν ἐπαφὴν αὐτῶν μετὰ τῶν Ῥωμάνων, εἰς τὴν γειτονίαν τῆς περιλαμπούς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὴν φιλοδοξίαν τῶν βουλγάρων καὶ σέρβων τσάρων ὅπως προικίσωσι τὰς πρωτεύουσας αὐτῶν διὰ τῆς πολυτελείας τοῦ Βυζαντίου, εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ εἰς τὴν βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Τὰ ἀτυχῶς σπανιώτατα μνημεῖα τῆς ἐποχῆς ταύτης δεικνύουσιν ἡμῖν ὅτι ὁ σερβικὸς πολιτισμὸς ἔφθασεν εἰς ἀνώτερον βαθμὸν ἢ ὁ βουλγαρικός. Ὅφειλε δὲ τοῦτο εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἀφίκετο βραδύτερον εἰς τὸ ἀνώτατον αὐτοῦ σημεῖον, καὶ πιθανῶς εἰς τὴν ἐπήρειαν τῆς Ἑνετίας, μεθ' ἧς ἡ σερβικὴ διπλωματία ἦτο εἰς συνεχεῖς σχέσεις.

Ἡ δυναστεία τοῦ σουλτάνου, ἀποπνίγουσα πᾶν σπέρμα λαϊκῆς ζωῆς, ἡδυνήθη νὰ τηρήσῃ ἀδιάκοπον τὸν βαρὺν καὶ ταπεινωτικὸν ζυγὸν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου τετάρτου μέχρι τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος ἐπὶ τῶν Σέρβων, μέχρι δὲ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος ἐπὶ τῶν Βουλγάρων· δὲν κατάρθωσεν ὅμως ν' ἀποσπάσῃ ἐκ τῆς καρδίας τῶν ὑποδεδουλωμένων λαῶν τὴν ἀνάμνησιν τῶν ἐνδόξων ἡμερῶν τῆς νεότητός των. Ἡ πατριαρχικὴ σύστασις τῆς οἰκογενειακῆς κοινωνίας (Ζαδρούγα) ἰδίᾳ τοῖς νοτίοις Σλάβοις, κατέστη ἡ ἔδρα τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων.

Ἡ Ζαδρούγα βασιίζεται ἐπὶ τοῦ ἀδιαιρέτου τῆς περιουσίας μεταξὺ τῶν μελῶν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας. Ὁ ἀρχηγός, εἶναι ὁ σταρέσσινας (starjeschina), ἐκλεγόμενος ἐλευθέρως παρὰ πάντων τῶν τοῦ οἴκου· διευθύνει τὰς ἐργασίας, διανέμει τὰ εἰσοδήματα καὶ τὰς δαπάνας, δικάζει τὰς παρουσιαζομένας διαφορὰς μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς κοινότητος, ἀντιπροσωπεύει αὐτὰ ἐνώπιον τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν, ἐξασκεῖ τὴν κηδεμονίαν τῶν ἀνηλίκων. Ἡ συγκατάθεσις τῆς πλειοψηφίας τῶν μελῶν τοῦ σωματείου εἶναι ἀναγκαία μόνον διὰ τὰς μεγάλας πωλήσεις, τὰς σπουδαίας ἐπιχειρήσεις καὶ τὰς συνομολογήσεις δανείων ἐπὶ τῆς κοινῆς περιουσίας. Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τῶν κατοικιῶν τῶν χωρικῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς ταύτας διοργανώσεις. Ἡ οἰκία τοῦ σταρέσσινα εἶναι ἐν τῷ κέντρῳ, διακρινομένη τῶν ἄλλων διὰ τοῦ μεγέθους τῆς καὶ τοῦ εἴδους τῆς. Αἱ γειτονικαὶ καλύβαι περιλαμβάνουσι τὰ ὑπνωτήρια τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας. Εἰσὶ δὲ κατεσκευασμένοι στενότεροι καὶ ὀλγώτερον εὐάρεστοι. Κατὰ τὰ γεύματα καὶ μετὰ τὴν ἐργασίαν συνέρχονται πάντες ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ σταρέσσινα.

Ἐκεῖ οἱ νέοι μανθάνουσιν ἐκ τοῦ στόματος τῶν γερόντων τὰς περὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων παραδόσεις, ἐξ ὧν ὁ σερβικὸς πρὸ πάντων λαὸς κατέχει μέγαν ἀριθμόν. Ἡ ἐπικὴ ποίησις ἔφθασε παρ' αὐτῷ εἰς ὑψηλὸν βαθμὸν ἀναπτύξεως. Λαμπρὰ ἄσματα ἐξύμνησαν τὰ ἔνδοξα κατορθώματα τῶν μεγάλων κράλων, τσάρων καὶ ἐθνικῶν ἡρώων. Μετεδόθησαν ταῦτα ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν καὶ διὰ τῶν ἐνθέρμων αὐτῶν στροφῶν ἀνεξωπυρήθη ὁ ἐνθουσιασμός διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος. ⁽¹⁾

Ἴδου διατί οἱ Σέρβοι οἵτινες, μέχρι τῆς τελευταίας ἐκστρατείας, ἐθεωροῦντο ὡς πολὺ πολεμικώτεροι τῶν Βουλγάρων, καὶ ἦσαν πράγματι τοιοῦτοι, ἐξηγέρθησαν ὅπως ἀποσείσωσι τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν ἐπτακόσια ἔτη πρὸ τῶν γειτόνων αὐτῶν. Ἡ ἡρωικὴ αὐτῶν ἐποχὴ ἦν κατὰ ἓνα αἰῶνα πλησιεστέρα αὐτοῖς καὶ ἡ περὶ

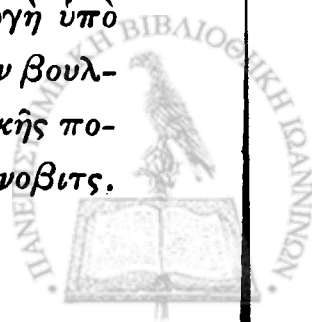
(1) Ἀναγνώσατε τὰ παρὰ τοῦ Κάνιτς γραφόμενα ἐν τῇ Σερβίᾳ του, περὶ τῆς Λαζαρίττας, ἐποποιίας τοῦ Τσάρου Λαζάρου, ἥτις ἐξισοῦται σχεδὸν ὡς πρὸς τὴν σπουδαιότητα πρὸς τοὺς Niebelungen (ἀρχαῖον ἐπικὸν ποίημα τῆς Γερμανίας), καὶ περὶ τοῦ ὠραίου ἄσματος τοῦ Πύργου τοῦ Σταλάζ.

ταύτης ἀνάμνησις εἶχε διατηρηθῇ ζωηροτέρα ἢ παρὰ τοῖς Βουλ-
γάροις. Ἡ χώρα αὐτῶν ἥπτετο τῆς Αὐστρίας, τῆς «προκεχωρη-
κυίας ἀκροπόλεως τοῦ χριστιανισμοῦ.» Τετράκις οἱ αὐτοκρατορικοὶ
στρατοὶ διεπέρασαν τὸν Σαῦον, ὅπως ἐλευθερώσωσι τοὺς Σέρβους.
Ἄν καὶ αἱ νίκαι αὗται δὲν ἦσαν μακρᾶς διαρκείας, κατέρριψαν
ὅμως τὴν παρὰ τούτοις ἐπικρατοῦσαν πίστιν περὶ τοῦ ἀηττήτου
τῆς Ἡμισελήνου· ἔμαθον ἐκ νέου νὰ ὀπλοφορῶσιν, συνέτειναν
ἐνιαχοῦ εἰς τὴν ταπείνωσιν τῶν καταδυναστῶν αὐτῶν, νέαι δὲ
ἐπιρρωστικαὶ παραδόσεις ἐκληροδοτήθησαν αὐτοῖς ὑπὸ τῆς ἐποχῆς
ταύτης. Ἐκτὸς τούτων οἱ Σέρβοι εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτῶν τὸ
ἐνθαρρυντικὸν παράδειγμα τῶν Μαυροβουνίων, ἀδελφῶν των ἐκ
τῆς καταγωγῆς, οὓς οὐδέποτε οἱ Τούρκοι κατώρθωσαν νὰ ὑποτά-
ξωσιν ὀλοτελῶς.

Ἄλλ', ἐκ τῆς ἰσχύος τῶν πραγμάτων, ἕτερόν τι αἶσθημα ἀνε-
πτύχθη παρὰ τοῖς Σέρβοις : τὸ τῆς ἐαυτῶν ὑπεροχῆς ἐπὶ τῶν
ἀδελφῶν των Βουλγάρων. Πῶς ἤθελεν εἶσθαι δυνατόν ἄλλως
γενέσθαι ;

Ἡ Σερβία ἠδύνατο ν' ἀναφέρῃ μεθ' ὑπερηφανείας τὴν ἱστορίαν
τῶν διὰ τὴν ἐλευθερίαν ἀγώνων αὐτῆς. Εἶχεν ἀποκτήσει τὴν ἀνε-
ξαρτησίαν διὰ τῶν ιδίων ἐαυτῆς δυνάμεων. Ἐκτοτε εἶχε ζωηρῶς
ἀναπτυχθῇ ὑπὸ ἡγεμόνας ἐπιτηδεῖους καὶ ἰσχυροὺς. Μεγάλαι
πρόοδοι εἶχον ἐπιτελεσθῇ ἀνήκουσαι εἰς τὸν πολιτισμόν : ἐγκα-
θιδρύθη ἐθνικὴ Ἐκκλησία, ἐξησφαλίσθη ὁ κανονικὸς ὀργανισμὸς
τοῦ Κράτους καὶ τῶν δήμων, κατεσκευάσθησαν καὶ ἐπεσκευάσθη-
σαν ὁδοὶ καὶ γέφυραι, ἐθεμελιώθησαν προκαταρκτικὰ καὶ ἀνώτερα
σχολεῖα, συνεκροτήθη ἐκ νέου στρατὸς ἐπιβάλλων τὸ σέβας,
πάντα δὲ ταῦτα ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἐν ταῖς γειτονικαῖς σλαυκαῖς
ἐπαρχίαις οὐδεὶς ἐτόλμα ἀκόμη νὰ θέσῃ σπουδαίως ὑπὸ συζήτησιν
τὸ βασίλειον τοῦ σουλτάνου. Ἐκ τῆς Σερβίας ἦλθεν ἡ πρώτη
ὄθησις κατὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ μεταξὺ τῶν Σλαύων τῆς χερ-
σονήσου. Σέρβος διώκει τοὺς ἐπαναστάτας τῆς Ἑρζεγοβίνης. Ἡ
ἐξέγερσις τῆς Βουλγαρίας ὑπὸ τῆς Σερβίας καὶ ἡ διεξαγωγή ὑπὸ
τὴν διεύθυνσιν τῶν Σέρβων πολέμου ἀπελευθερώσεως τῶν βουλ-
γάρων, δὲν ἔπαυσέ ποτε οὐσα ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἐξωτερικῆς πο-
λιτικῆς τῶν ἐπιχειρηματιῶν ἡγεμόνων τοῦ οἴκου τῶν Ὁβρένοβιτς.

Εἰς τοῦτο δὲ ἦσαν προδήλως τὰ ὄργανα τῆς ἐθνικῆς θελήσεως. Οὐδεὶς σέρβος ὑπάρχει ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ὁποίου δὲν ἐπροξένησαν παλμούς οἱ πόθοι, ὅπως ἡ Σερβία ἀνακτήσῃται τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς εὐκλειαν, ὅπως καταστῇ ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν Σλαύων ἐν τῷ Αἴμῳ, ὅπως καταλάβῃ ἐκ νέου ὅ,τι ἀνῆκεν αὐτῇ ἄλλοτε, ὅπως ὁ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας θέσῃ ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς τὸ ἀρχαῖον καὶ ἐνδοξον βασιλικὸν στέμμα καὶ καταστῇ ὁ ἰσχυρώτερος τῶν ἐν τῷ Αἴμῳ κυριαρχῶν. (¹)

(¹) Δύναται τις ν' ἀναγνώσῃ πρὸς ὑποστήριξιν τούτων τὰ ἀκόλουθα μέρη ἐκ τῆς Σερβίας τοῦ Κάνιτς:

I, XII «Μίαν πρόποσιν ἔτι πρὸς τιμὴν τοῦ φιλόφρονος πρίγγηπος ἡμῶν Μιχαήλου, ἀνεφώνησεν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κύκλου, Εἴθε ὁ Θεὸς νὰ δώσῃ ἡμῖν νὰ δυνῇ-
θῶμεν ἐν τῷ μικροῦ νὰ χαιρετήσωμεν αὐτὸν ὡς βασιλέα τῆς Σερβίας.» «Ὁ Θεὸς νὰ διαφυλάττῃ αὐτὸν εἰς μακρὰ ἔτη,» ἀπεκρίθησαν οἱ συνηθροισμένοι χωρικοί, οἵτινες ὑπεδέξαντο τὴν πρόποσιν ταύτην ἐνθουσιωδῶς.

III, XX. «Οὐδὲν εὐεξηγητότερον ἢ ἡ ἐπιθυμία τῶν Σέρβων νὰ κυριεύσωσι τὴν σπουδαίαν ταύτην θέσιν (Νοβιπαζάρ), ὅπως τείνωσι τὴν χεῖρα εἰς τοὺς ἀδελφούς αὐτῶν Μαυροβουνίους ἄνωθεν τῶν ἀλβανικῶν στοιχείων, ἅτινα τοὺς διαχωρίζουσι, καὶ ἡνωμένοι ἅπαξ νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὴν ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἑρζεγοβίνῃ τουρκικὴν διοίκησιν. Ὁ βασιᾶς δὲν δύναται νὰ λησμονήσῃ ὅτι διὰ τῶν ὁδῶν, αἵτινες κατέρχονται ἐκ τῶν ὑψωμάτων, ὁ Καραγεώργης ὠδήγησε τὰ στρατεύματα αὐτοῦ κατὰ τοῦ Νοβιπαζάρ ἐν ἔτει 1809, καὶ ἐὰν ἠδύνατο δὲ νὰ λησμονήσῃ τοῦτο, τὰ ὑψώματα τοῦ Σουβοδόλ καὶ τῆς Σιενίτσας δένεισιν ἐκεῖ, ὅπως ἀναμιμνήσκωσιν ὅτι τὰ ἐδάφη ταῦτα ἀνῆκον εἰς τοὺς ἀρχαίους Σέρβους; Τὸ πρόβλημα τοῦ τότε γενναίου σέρβου συντρόφου μου δὲν ἐλύθη ἀκόμη: «Πότε τέλος θὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὰς ἀρχαίας πόλεις τῶν προπατόρων ἡμῶν;»

IV, V. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς περιγραφῆς τῆς ἐορτῆς τοῦ «Sveti Methned» ὁ Κάνιτς διηγεῖται: «Ἐνταῦθα, παρὰ τὴν πρωτεύουσαν τῶν ἀρχαίων τσάρων, δὲν εὐχαριστοῦνται ὡς εἰς Σένιαν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἡγεμόνος Μιχαήλ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Κράλου (βασιλέως), ἐπιθυμοῦσι δι' αὐτὸν τὸ στέμμα τῶν σέρβων τσάρων, «τὸ λαμπρότερον ὅλου τοῦ χριστιανισμοῦ.»

VI, IV Τελευταία περίοδος τῆς ἀπευθυνθείσης παρὰ τῆς σκουπτσίνας τοῦ 1864 ἀπαντήσεως εἰς τὸν λόγον τοῦ ἡγεμόνος Μιχαήλ, δι' οὗ εἶχεν εἶπει ὅτι ἡ ἐθνοφρουρὰ ἐποιήσατο κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη πρόδους προξενούσας χαράν: «Ὁ ἐθνικὸς στρατὸς, ὡς ἅπας ὁ σερβικὸς λαὸς, δὲν ἀποκρύπτουσιν ἀπὸ τῆς Ὑμετέρας Ὑψηλότητος ὅτι, ἐν τῇ ἰδέᾳ τῶν, ὁ ἐθνικὸς στρατὸς οὐκ ἔσται καθ' ὁλοκληρίαν ἀξίος τοιαύτης εὐχαριστήσεως καὶ τοιούτου τεκμηρίου εὐαρεσκείας, εἰμὴ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν διὰ τῶν πράξεων αὐτοῦ θέλει συντελέσει εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς, δι' ἣν διωργανώθη· τότε αὐτὸς τε καὶ ἡμεῖς θέλομεν δυνηθῇ ν' ἀναφωνήσωμεν ἐκ τῶν βαθυτέρων μυγῶν τῆς καρδίας ἡμῶν: Ζήτω ὁ θεμελιωτὴς καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἡμετέρου σερβικοῦ στρατοῦ, ὁ ἡγεμὼν Μιχαήλ Μιλόσεβιτς Ὁδρένοβιτς Γ'.»

Ὅτε κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ τελευταίου πολέμου ὁ βασιλεὺς Μιλάνος κατέλιπε τὸ

Οἱ Βούλγαροι, ἐστερημένοι πάσης ἐπαφῆς μετὰ τοῦ ξένου πολιτισμοῦ, ἔδειξαν τόσῳ μακρὰν ὑπομονήν, ὥστε ἐθεωρήθησαν ὡς περιορισμένου πνεύματος καὶ ὡς ἀνίκανοι γενναίων ἀξιώσεων. Ἡ κρίσις αὕτη ἦν πρόωρος. Ἐπάλαισαν ἐνεργητικῶς ὅπως ἀποχωρισθῶσι τοῦ ἐλληνικοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, καὶ κατὰ τὸ 1860 ἐπέτυχον τὴν ἰδρυσιν βουλγαρικῆς ἐξαρχίας, δηλαδὴ ἐθνικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ πρώτη αὕτη ἐπιτυχία διηνέφξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς Εὐρώπης. Ὁ Βουλγαρικὸς λαὸς ἀντέταξε ἀκαταδάμαστον ἀντίστασιν πρὸς τὴν φαναριωτικὴν (¹) ἱεραρχίαν, ἣτις, σύμφωνα μετὰ τῆς Πύλης, ὠνειροπόλει νὰ ἐξαλείψῃ τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα διὰ τῆς διττῆς ἐπηρείας τοῦ σχολείου καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἦχθησαν νὰ σκεφθῶσιν ὅτι οἱ ὑπόδουλοι οὗτοι Σλαῦοι ἤθελον δυνηθῇ ἴσως ἡμέραν τινὰ ν' ἀνακτήσωνται τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν, ὡς ἀνεκτήσαντο τὴν θρησκευτικὴν.

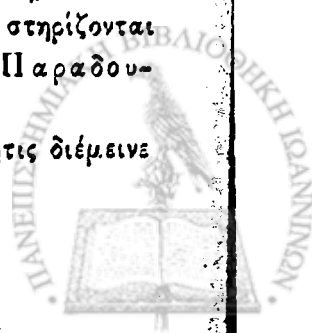
Ὅτε ἐν ἔτει 1862, μηνὶ Ἰουνίῳ, ὁ Ἀσσὶρ πασσᾶς ἐμυδροβόλησε τὸ Βελιγράδιον, ἄνευ ἀμύνης ὃν τότε, (ᾧρα παράρτημα Α), οἱ δὲ Σέρβοι ὠργισμένοι κατέφυγον εἰς τὰ ὅπλα, ἐσχηματίσθη ἐπικουρικὴ τις λεγεὼν ἐκ νέων Βουλγάρων. Ὁ Παναγιώτης Χίτωφ συνήθροισεν ἐν τῷ Αἴμῳ ἐλεύθερα σώματα πρὸς καταπολέμῃσιν τῶν Τούρκων.

Ἡ Πύλη διώρισε τότε διοικητὴν τῆς παραδουναβείου Βουλγαρίας τὸν δραστήριον Μιδὰτ πασσᾶν καὶ ἔθηκεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ τὴν Νύσσαν καὶ Σόφιαν, μετὰ τοῦ ἐντεῦθεν τοῦ Αἴμου πασσαλικίου. Ὁ ἑξοχος οὗτος ἀνὴρ ἠδυνήθη ν' αὐξήσῃ τὴν εὐζωίαν καὶ εὐτυχίαν τῆς ἐμπιστευθείσης αὐτῷ ἐπαρχίας. Κατεσκεύασε γεφύρας καὶ ὁδοὺς, ἐβελτίωσε τὰς ὀχυρώσεις, καθίδρυσεν

Βελιγράδιον ὅπως μεταβῇ παρὰ τῷ στρατῷ, ῥήτορες ἐκ πάντων τῶν κομμάτων, ἐκ τοῦ κόμματος τοῦ Ῥίσιτις ἀκόμη, τότε ἀντιπολιτευομένου, συνεχάρησαν αὐτῷ διὰ τὴν ἐπιχειρήσιν. Ἡ σκέψις ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Σερβίας δὲν ἠδύνατο ν' ἀφήσῃ νὰ ὑποσκελισθῇ παρ' ἐνός ἀπλοῦ ἡγεμόνος ἀπαντᾷ εἰς πάντας τοὺς λόγους καὶ ἐσημειώθη διὰ τῶν ἐνθουσιαστικῶν ζήτω τοῦ λαοῦ.

Συγχρίνατε ἐπίσης ταῦτα πρὸς ὅ,τι περιέχεται εἰς τὸ παράρτημα Α ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ θανάτου τῶν ἡγεμόνων Μιλόσση καὶ Μιχαήλ. Αἱ περίοδοι αὗται στηρίζονται ἐπίσης ἐπὶ τῶν δοθεισῶν γνωμῶν τοῦ Κάνιτις ἐν τῇ Σερβίᾳ καὶ τῇ Παραδουναβείῳ Βουλγαρίᾳ.

(¹) Φανάρι εἶναι τὸ ὄνομα τῆς συνοικίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣτις διέμεινε βυζαντινὴ, δηλαδὴ ἐλληνικὴ.

ὀρφανοτροφεία, πτωχοκομεία, οἰκήματα καταδίκων, ἐνήργησε τὴν λιθόστρωσιν, κάθαρσιν καὶ φωτισμὸν τῶν ὁδῶν τῶν πόλεων, ⁽¹⁾ κλπ., κλπ. Ἀλλ' οὐχ ἥττον ἐτιμώρησε δι' ἀμειλίκτου αὐστηρότητος πᾶσαν τάσιν πρὸς χειραφέτησιν. Αἱ αὐστηρότητες αὐτοῦ ἐξησκήθησαν μεταξύ ἄλλων κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες τῇ προσκλήσει τοῦ Παναγιώτου Χίτωφ ἐπανεστάτησαν ἐν ἔτει 1867. Νέα ἐν τούτοις ἐξέγερσις ἐξερράγη ἐν ἔτει 1868, ὅτε ἀνεκλήθη ὁ Μιδάτ. Ἐπὶ τῶν προπαρασκευῶν τοῦ κινήματος τούτου αἰτίαι, ὡς πάντοτε, ἐγένοντο ἐν Σερβίᾳ, δίδω τὸν λόγον εἰς τὸν Κάνιτς. Ἴδου ὅ,τι διηγεῖται ἐν τῇ Παραδουναβείῳ Βουλγαρίᾳ του (Τόμ. I, σελ. 30).

«Οἱ ἀπόστολοι τοῦ ἡγεμόνος Μιχαήλ εἰργάζοντο μετὰ πυρετώδους σχεδὸν ἀνυπομονησίας πρὸς ἐξέγερσιν ἐπαναστάσεώς τινος ἐν ταῖς τουρκικαῖς ἐπαρχίαις ταῖς συνορευούσαις τῷ Κράτει αὐτοῦ. Ἡ παρὰ τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων ἐκκένωσις τῶν τελευταίων φρουρίων τῶν παρ' αὐτῶν κατεχομένων (1867) δὲν ἴσχυσε νὰ κατευνάσῃ ἐπὶ μακρὸν τὸν λαὸν καὶ τοὺς πολιτικούς ἀνδρας τῆς Σερβίας. Ἡ ἐπιμένουσα ἐπανάστασις τῆς Κρήτης, ἡ ἐνθαρρυντικὴ στάσις τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Μαυροβουνίου, τὰ ἀτυχήματα τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ἐν Βοσνίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ, ἐνέπνεον τὴν ιδέαν ὅτι εἶχε σημάνει ἡ πρὸ μακροῦ χρόνου ἀναμενομένη ὥρα. Ἐσκέπτοντο τέλος ὅτι ἡδύναντο ἀκινδύνως ν' ἀγωνισθῶσι διὰ τὴν ἐπιθυμητὴν ἐπέκτασιν τῆς σερβικῆς δυνάμεως πέραν τῶν πρώτων στενῶν ὁρίων αὐτῆς. Ἀπεπεράτωσαν ἐν τάχει τοὺς ἀπὸ μακροῦ χρόνου παρασκευαζομένους ὅπλισμούς ἐν Βελιγραδίῳ· εἰς τὸ ἐν Κραγιούγεβατς ὀπλοστάσιόν τοῦ πυροβολικοῦ εἰργάζοντο μετὰ ζωηρότητος. Οἱ στρατεύσιμοι ἐξησκοῦντο ἀκαμάτως διὰ τὸν μέγαν πόλεμον. Ἐκαλλιέργουν ἐπιμελῶς τὰς φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Ῥουμανίας, τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῶν βουλγαρικῶν κομητάων· ἐνόμιζον ὅτι ἡδύναντο νὰ βασιζωνται ἐπὶ τῆς προστασίας τῆς Ῥωσσίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας.

(1) Οἱ ἡμέτεροι συνοδοὶ ἐδείκνυν ἡμῖν εἰς ἕκαστον βῆμα, ἐν τῇ διὰ τοῦ ἀρχαίου πασσαλικοῦ τῆς Νύσσης καὶ Σόφιας ὁδοιπορίᾳ μας, τὰ παρὰ τῆς εὐεργετικῆς δραστηριότητος τοῦ διοικητοῦ Μιδάτ πασᾶ καταλειφθέντα ἔχνη. Ἐδείξαν ἡμῖν μεταξύ ἄλλων τὰς ὁμόρους ὁδοὺς τὰς συνδεούσας τὰ μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένα χωρία ἀπὸ τῶν κυρίων λεωφόρων, ὡς ἐν τῶν ὠφελιμωτέρων αὐτοῦ ἔργων.

Ἐμελλον τέλος νὰ καταρρίψωσι πάντα τὰ προσωπεῖα, ὅτε ἡ δολοφονία τοῦ ἡγεμόνος Μιχαήλ, ἐπισυμβᾶσα τῇ 8 Ἰουνίου 1868, ἐμηδένισε πάντα τὰ παράτολμα σχέδια. Ὁ στρατηγὸς Βλάσναβατς, εἰς ὃν ἐνεπιστεύθησαν τὴν ἀνθηγεμονεῖαν κατὰ τὴν ἀνηλικιότητα τοῦ ἡγεμόνος Μιλάνου, ὠθούμενος ὑπὸ τῶν δυσχερεῶν τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως, ἔσπευσε ν' ἀποσύρῃ τὰ διανεμηθέντα ἤδη πρὸς ἐκτέλεσιν μέρη. Δὲν εἶναι ἀπόκρυφον ὅτι οἱ βούλγαροι ἀρχηγοὶ ἦσαν ἐν μεγάλῃ σχέσει μετ' αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁ στρατηγὸς συνεβούλευσεν αὐτοῖς ν' ἀναβάλωσι πᾶσαν ἐπαναστατικὴν ἀπόπειραν. Ἐδίδε δὲ ὡς αἰτίαν ὅτι ἡ ἐλευθέρωσις τῆς Βουλγαρίας ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Σερβίας ὑπέσχετο εἰς ταύτην νὰ τῇ ἀποφέρῃ τὰς ἐπιθυμητὰς ἐδαφικὰς ἐπαυξήσεις ἐπὶ τοῦ Τιμόκ καὶ τοῦ βουλγαρικοῦ Μοραῦα. Αἱ παραστάσεις τοῦ στρατηγοῦ ὑπῆρξαν ἀνωφελεῖς.... Οἱ νέοι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν βουλγαρικὴν λεγεῶνα, ταραξίαι καὶ πολεμικοὶ ὄντες, περιεφρόνουν πᾶν λογικὸν ἐπιχείρημα..... Ἐν Βαρδίμ, εἰς ἀπόστασιν ὥρας ἀπὸ Σιστόβου, ἡ ἐξ 150 ἀνδρῶν συγκειμένη βουλγαρικὴ λεγεὼν εἰσῆλθεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς χώρας, ἣν ἤθελε ν' ἀπελευθερώσῃ, ὅπως δοκιμάσῃ ὁποῖον ἤθελεν εἰσθαι τὸ γόητρον τοῦ λέοντος, τοῦ συμβόλου τῆς παλαιᾶς Βουλγαρίας, ἐπὶ τῶν ἀπὸ μακροῦ χρόνου παρὰ τῶν ἀποστόλων κατηχηθέντων πληθυσμῶν. Μόλις ἡ λεγεὼν εἶχεν ὑπερβῇ τὰ ὑψώματα τοῦ Ζαροβέξ, τμήματος κατοικουμένου ὑπὸ Βουλγάρων καὶ Τούρκων, καὶ ἀμέσως οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἔδωκαν τὸ σύνθημα τῆς ἐξεγέρσεως ἐν τοῖς μουσουλμανικοῖς χωρίοις. Ἡ πρώτη συνάντησις ἐπῆλθε παρὰ τὸ Σαριγιάρ. Ἡ λεγεὼν ὑπερίσχυσε καὶ ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν αὐτῆς... Μετ' οὐ πολὺ παρουσιάσθη τακτικὸς στρατὸς ἠνωμένος μετὰ Κιρκασίων.... Ἡ μάχη συνεκροτήθη εἰς τὸ δάσος τοῦ Πανουβόανοβ... Οἱ τῆς λεγεῶνος συνετρίβησαν ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ. Τὰ λείψανα τοῦ ἀνδρείου στρατεύματος ἀπεσύρθησαν μαχόμενα ἐν τοῖς στενοῖς τοῦ Γαβρόβου, ὅπου ἔμελλον νὰ εὕρωσι τοὺς ἑαυτῶν τάφους. Οἱ νέοι οὗτοι ἐφονεύθησαν μέχρι τοῦ τελευταίου μετὰ τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν Χατζῆ Δημήτρη καὶ Στεφάνου Καρατζᾶ. Οὐδεὶς τῶν ἐπαναστατῶν ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Οὐδεὶς ἔλαβεν ἡ ἐξήτησε χάριν.»

Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἱ Βούλγαροι ἔψαλλον βουκολικὰ ἢ ἐρωτικὰ ᾄσματα. Ἐκτοτε ἀντηχοῦσι παρ' αὐτοῖς, ὡς παρὰ τοῖς Σέρβοις, τὰ «ᾄσματα τῶν χαϊδούκων.» (¹) Ἐξυμνοῦσι καὶ πανηγυρίζουσι τὰ ἀτυχῆ ἀνδραγαθήματα τοῦ Χατζῆ Δημήτρη, τοῦ Στεφάνου Καρατζᾶ καὶ ἄλλων. Προσπαθοῦσι δὲ νὰ τιμῶσι καὶ ἀποθανατίζωσι τὴν μνήμην αὐτῶν, θέλοντες οὕτω νὰ ἐμπνεύσωσι τὸ πολεμικὸν πνεῦμα εἰς τὴν νέαν γενεάν. Τὰ στενὰ τοῦ Γαβρόβου καθίστανται αἱ Θερμοπύλαι τῆς Βουλγαρίας. Τὸ ἐθνικὸν βουλγαρικὸν φρόνημα αὐξάνει ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν νέων ἡρώων. Οἱ Βούλγαροι ἐσχημάτισαν ἐλεύθερα σώματα ὑπὸ τὰς διαταγὰς Ῥώσων ἀρχηγῶν κατὰ τὸν πόλεμον 1877-78, καὶ ἠγωνίσαντο πανταχοῦ γενναίως κατὰ καταδυναστῶν, ὧν τὰ πρόσφατα συμβάντα εἶχον ἅπαξ ἔτι καταδείξει τὴν φρικτὴν σκληρότητα. Ὁ πόλεμος οὗτος ἐπὶ τέλους προσήνεγκεν αὐτοῖς τὴν πολιτικὴν αὐτονομίαν.

Ὁ ζυγὸς τοῦ ξένου συνετρίβη, ἀλλὰ διὰ τούτου δὲν ἐπετεύχθη ὁ σκοπός. Μένει ἔτι μέγα ἔργον πρὸς ἐκτέλεσιν. Οἱ Βούλγαροι δὲν ἔτυχον τῆς ἐλευθερίας διὰ τῶν ἰδίων μόνον δυνάμεων. Ὁφείλουσι τὴν ζωὴν εἰς φιλικὴν δύναμιν. Οἱ Ῥῶσοι δὲν στέργουσι νὰ ἀποχωρήσωσιν ἔχοντες κενὰς τὰς χεῖρας. Ἐπιθυμοῦσι νὰ ἀποκτήσωσι πλεονεκτήματα ἀνάλογα πρὸς τὰς μεγάλας προσπάθειας, τὰς μεγάλας θυσίας, ἃς κατέβαλον. Θεωροῦσιν ὅτι εἶναι καθήκον εὐγνώμοσύνης διὰ τὴν ἀπολυτρωθεῖσαν Βουλγαρίαν νὰ χρησιμεύσῃ αὐτοῖς ὡς προφυλακὴ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Δουνάβεως, καὶ νὰ ᾗ ἡ βάσις τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτῶν διὰ τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ σχεδιαζομένας στρατιωτικὰς καὶ πολιτικὰς ἐνεργείας τιν.

Πῶς ἐν τοιαύταις περιστάσεσι τὸ νέον Κράτος ἠδύνατο ν' ἀπαλλαγῇ τῆς κηδεμονίας τοῦ ξένου ; Ἐστερεῖτο παντελῶς ὁμοεθνῶν προπαρεσκευασμένων νὰ ἐκπληρώσωσι διοικητικὰς ἢ στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας. Καὶ ἔπειτα ἡ ἀπὸ τῆς Πύλης ἀνεξαρτησία του δὲν ἦτο ἀπόλυτος. Ἡ κυριαρχία τοῦ σουλτάνου εἶχεν ἀπλῶς μετατραπῇ εἰς ἐπικυριαρχίαν. Οἱ εἰς ταύτην ὑπαγόμενοι Βούλγαροι δὲν ἦσαν ἀκόμη ἄνδρες ἐλεύθεροι, ἦσαν ὑποτελεῖς, ἂν καὶ

(¹) Οἱ χαϊδούκοι ἦσαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν σερβικῶν συμμοριῶν κατὰ τοὺς πρὸς χειραφέτησιν πρώτους ἀγῶνας.

ἐν σημαντικῷ μέτρῳ ἐξησφαλίσθη αὐτοῖς ἡ αὐτονομία. Καὶ πᾶσαι αἱ χῶραι αἱ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατοικούμεναι ἦσαν μακρὰν τοῦ νὰ συμμετάσχωσι τῶν πλεονεκτημάτων τούτων. Τέλος — καὶ τοῦτο εἶναι τὸ μέλαν σημεῖον τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ ἐλκύσῃ πρὸ πάντων τὰ βλέμματα ἡμῶν, — ζήτημά τι ὑπελείπετο πρὸς ἐπίλυσιν: « Πῶς, πρὸ τῶν σερβικῶν, ἐλληνικῶν καὶ ἀλβανικῶν ἀνταξιώσεων, νὰ χαραχθῶσι τὰ ὅρια βουλγαρικοῦ Κράτους βιωσίμου καὶ ἀνεξαρτήτου; » Ὁ Κάνιτς ἐτίθει ἤδη κατὰ τὸ 1875 τὴν προφητικὴν ταύτην ἐρώτησιν, ἣτις δεικνύει πόσον βαθεῖαν γνώσιν εἶχε περὶ τῶν τοῦ Αἷμου πραγμάτων.

Ἴδου ἀναγνωρισθεὶς καὶ τεθεὶς ὁ λόγος τῶν τελευταίων ἀνατροπῶν. Φαίνονται αὗται εἰς τὸν μὴ προκατειλημμένον κριτὴν ὡς ἡ ἀναπόφευκτος καὶ φυσικὴ συνέπεια τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἐξειλίχθησαν ἐν τῷ διαστήματι τῶν αἰώνων καὶ εἰδικῶς ἀπὸ δεκαετίας ἐν Σερβίᾳ καὶ Βουλγαρίᾳ.

Ἀπορεῖ τις ἀκουσίως, ὅταν μελετᾷ τὰ συμβάντα, ὧν τὸ θέατρον κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν ὑπῆρξεν ἡ χερσόνησος τοῦ Αἷμου, πῶς Κράτη μικρὰ καὶ πτωχὰ ἠδυνήθησαν νὰ ὑπομείνωσι τοσαύτας αἱματηρὰς μάχας, καὶ τοσούτους πολέμους ἐν περιορισμένῳ χρονικῷ διαστήματι, χωρὶς νὰ ὑποστῶσι σοβαρὰς ζημίας, χωρὶς σχεδὸν ν' ἀποκάμωσιν. Τοιαῦται ἱκανότητες καταπλήσσουν ἡμᾶς τοὺς κατοίκους τῆς Δύσεως.

Παρ' ἡμῖν ἡ ἀπὸ τῆς καταστάσεως τῆς εἰρήνης εἰς τὴν τοῦ πολέμου μετάβασις δὲν εἶναι ἐπίσης εὐκολος. Ἀπαιτεῖται μεγάλη προσπάθεια πρὸς ἀπόσπασιν τῶν πολιτῶν ἀπὸ τῶν ἑκατὸν ἀποκρύφων δεσμῶν, οἵτινες προσκολλῶσιν αὐτοὺς πρὸς τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν συνήθειαν τῆς εἰρήνης. Πόλεμός τις, ὅσον βραχὺς καὶ ἂν ᾖ, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τοσούτῳ μεγάλην ἀνατροπὴν τῆς συνήθους τάξεως τῶν πραγμάτων, ὥστε καταλείπει ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὀπισθεν αὐτοῦ θλιβερά ἔχνη. Εἰς τὰ δυτικὰ ἡμῶν Κράτη διακυβεύονται πολυαριθμότατα καὶ σπουδαιότατα ὑλικά συμφέροντα· ὁ Μαμμωνᾶς ἐξασκεῖ ἰσχυροτάτην δεσποτείαν· πάμπολλα ἀγαθὰ διακινδυνεύουσι ὅταν ὁ πόλεμος ἐκρηγνύηται — καὶ ἔπειτα οἱ δυτικοὶ λαοὶ ἔφθασαν εἰς πολὺ ἀνωτέραν ἡλικίαν ἢ ὥστε νὰ προτιμῶσι τῆς εὐζωΐας τὰς ἐθνικὰς ἀξιώσεις, αἵτινες πρέπει νὰ

πραγματοποιηθῶσι διὰ τοῦ σιδήρου καὶ διὰ τοῦ αἵματος, καὶ νὰ ἔχωσιν αὐτὰς πρὸ τῶν ἐαυτῶν ὀφθαλμῶν ὀνειρευόμενοι ὡς καὶ ἐγρηγορότερες. Τὰ Κράτη τὰ ὁποῖα αἰσθάνονται ὅτι εἰσὶ νέα, εἶναι τὰ μόνα ἐπιθυμοῦντα ν' αὐξήσωσι· λαοὶ ἄνευ ἀναγκῶν εἰσὶν οἱ μόνοι ἱκανοὶ νὰ ρίψοκινδυνεύωσι διηνεκῶς ὅ,τι ἔχουσι. Καὶ δὲν ὑπάρχουσιν ἕτεροι λαοὶ ἄνευ ἀναγκῶν, εἰμὴ ἐκεῖνοι εἰς οὓς ἡ πενία ἐδίδαξε τὴν ἀπλότητα τῶν ἡθῶν καὶ τοῦ βίου.

Ὅπως σχηματίσῃ τις ἀκριβῆ ἰδέαν περὶ τῆς ἀπόψεως, ἣν ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἡ Ἑλβετία τῶν προγόνων ἡμῶν, ἀρκεῖ νὰ διατρέξῃ τὰ «Μελανὰ ὄρη» τῆς Μεγάλῃς Σερβίας καὶ τὸν βουλγαρικὸν Αἶμον. Ἀλλοτε ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν ἐκάστη καλύβη χωρικοῦ ἀπετέλει μικρὰν ἀκρόπολιν, ὁ γεωργὸς ἐβάδιζε πάνοπλος ὀπισθεν τοῦ ἀρότρου του, ὁ ποιμὴν ἦτο κυνηγός, καὶ ὁ κυνηγὸς ἦν πάντοτε ἔτοιμος νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸ παρὰ τοῦ πολεμικοῦ κέρατος διδόμενον σημεῖον. Τότε ἐκεῖνος ὅστις ἦτο ἄρχων ἐν εἰρήνῃ, ἦτο ἀναγκαίως ἀρχηγὸς ἐν τῷ πολέμῳ, καὶ ὁ τίτλος τοῦ «ἀρχηγοῦ τῆς χώρας» (Landes hauptmann) ἐσήμαινεν ἐνταυτῷ τὸ ἀνώτερον πολιτικὸν ὑπουργημα καὶ τὴν ἀνωτέραν στρατιωτικὴν διοίκησιν. Τότε οὐδόλως ἐδίσταζον νὰ λύσωσι τὴν εἰρήνην, ν' ἀφαιρέσωσι παρ' ἀντιπάλου τινὸς τὴν Ἀργοβίαν ἢ τὴν Θυργοβίαν ὅταν ἦτο ἄοπλος ἢ ἀντεμετώπιζεν ἄλλους κινδύνους. Τότε τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία ἦσαν τὸ προνόμιον τῶν πόλεων μόνων· οἱ χωρικοὶ δὲν ἐγίγνωσκον ἄλλο τι ἢ τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν, ἅπερ διατηροῦσιν ὑγιῇ τό τε σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν λοιπὸν ἐκείνην ἡ χώρα καὶ οἱ κάτοικοι τῆς «κοινῆς Ὀμοσπονδίας» ἔφερον τὸν διὰ πέντε αἰώνων ἐκπολιτιστικῆς ἀναπτύξεως ἐξαλειφθέντα τύπον, ὅστις διακρίνει σήμερον τοὺς νέους λαοὺς τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, τοὺς ἐκ τῆς μακρᾶς αὐτῶν ναρκώσεως ἀφυπνισθέντας.

Ἰδέτε τοὺς κολοσσούς, οἵτινες φαίνονται εἰς τὰς τάξεις τῆς σερβικῆς καὶ βουλγαρικῆς ἐφεδρείας. Ἐν χώρᾳ, ἣτις παράγει τοιοῦτους ἄνδρας, δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νὰ ὀρίσῃ τις ἐν τῇ στρατιωτικῇ γλώσσῃ εἰς 1^η,80 τὸ κατὰ συνθήκην ὕψος τοῦ ἀνδρός! Ὅποια ὑψηλὰ καὶ πολλάκις ἡράκλεια ἀναστήματα· ὅποιαί φύσεις ἀνθεστηκυῖαι καὶ σκληραὶ ὡς ὁ χάλυψ! Ἡ μυωπία καὶ ἡ ἐκ-

νεύρισις, αἱ πληγαὶ αὐταὶ τῶν πεπολιτισμένων λαῶν, εἰσὶν ἄγνωστοι ἐν αὐτοῖς. Εὐρίσκονται μόνον σπάνιοι τινες ἀξιωματικοί, ἄξιοι συμπαθείας, οἵτινες ἔμαθον νὰ φέρωσι δλοπτρα ἐν τοῖς ξένοις πανεπιστημίοις. Πρέπει ἴσως νὰ ποιήσῃ τις διάκρισιν τινα μεταξὺ τῶν Σέρβων καὶ τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς σωματικῆς αὐξήσεως. Ὁ νέος Σέρβος ἀνδρούται βραδύτερον ἢ ὁ νέος Βούλγαρος· αἱ δύο νεώτεραι κλάσεις, αἱ μούμως μένουσαι ἐν τοῖς δύο στρατοῖς, δὲν ἐφάνησαν ἡμῖν ἴσαι ὑπὸ τὴν σχέσιν ταύτην. Οἱ νέοι Σέρβοι εἶχον τὸ ἀνάστημα ἡττον ἐσχηματισμένον, τὸ πρόσωπον μᾶλλον παιδικόν, ὄψιν ἡττον ὥριμον ἢ οἱ νέοι Βούλγαροι. Οἱ πρῶτοι ἦσαν ἔτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγένειοι, ἐνῶ παρὰ τοῖς δευτέροις δὲν εἶχε πλέον οὕτω. Οἱ τέλειοι ἄνδρες δὲν εἰσι πλέον τόσῳ διάφοροι· διακρίνονται δὲ κατὰ τὰ ἀρκούντως διάφορα χαρακτηριστικὰ τῶν δύο φυλῶν. Ἡ κεφαλὴ τῶν Σέρβων εἶναι ὠοειδὴς κάτωθεν, ἀπολήγει δὲ εἰς ὄξυ ὡς ἡ τῶν Γάλλων· τὸ ὀπίσθιον τῆς κεφαλῆς εἶναι στενὸν καὶ ὑψηλόν· ἡ ῥίς εἶναι εὐθεία, πολλάκις δὲ κεκυρτωμένη ὡς ῥάμφος ἀετοῦ. Οἱ πλεῖστοι φέρουσι πυκνὸν μύστακα, δίδοντα εἰς τὴν μορφήν πολεμικὴν ὄψιν. Ἡ κεφαλὴ τοῦ Βουλγάρου εἶναι εὐρυτέρα, πρὸ πάντων εἰς τὰ μῆλα τῶν πᾶρειῶν, ἡ ῥίς ἔχει καμπύλην μᾶλλον κυρτὴν ἢ κοίλην, αἱ βλεφαρίδες εἰσὶν ὀλίγον διασχιδεῖς, ἐξ οὗ ὁ ὀφθαλμὸς φαίνεται μικρός, ἀλλὰ προσεκτικός. Αἱ γυναῖκες εἰσὶ μᾶλλον μικρόσωμοι ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς ἄνδρας. Γηράσκουσι δὲ ταχέως, διότι ἐκτὸς τῶν τοῦ οἴκου, καὶ μέγα μέρος τῶν ἀγροτικῶν ἔργων ἐκτελοῦνται παρ' αὐτῶν. Μεταξὺ τῶν γραιῶν δὲν εἶναι σπάνιον νὰ ἴδῃ τις τύπους ἀναμιμνήσκοντας πρόσωπά τινα τοῦ Μάκβεθ τοῦ Σαίξπηρ.

Αἱ κατοικίαι, ἡ τροφή, ὁ τρόπος τοῦ ἐνδύεσθαι εἰσὶ περίπου τὰ αὐτὰ ἐν Σερβίᾳ καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ. Αἱ οἰκίαι εἰσὶ κατεσκευασμέναι συμφώνως ταῖς ἀνάγκαις τῶν οἰκογενειακῶν σωματείων, τοῦ διοργανισμοῦ τούτου ὃν περιέγραψα ἤδη. Ἐν τοῖς ἀγροῖς τὰ χωρία εἰσὶ σπάνια συγκριτικῶς πρὸς τὴν χώραν ἡμῶν. Ἐνθεν καὶ κεῖθεν τὰ μεγάλα διαστήματα, ἅτινα διαχωρίζουσιν αὐτά, διακόπτονται ὑπὸ ἀγροτικῶν οἰκίσκων ἀπομεμονωμένων. Τὰ χωρία αὐτὰ δὲν εἰσιν ἄλλοτι εἰμὴ ἄθροισμα ἀγροτικῶν ἐπαύλεων, ἐκάστη

τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ πλήρες σύνολον μικρῶν κτιρίων. Ἐν τῷ μέσῳ ὑψοῦται οἰκία τις καλλίτερον ἐκτισμένη, ἥτις εἶναι ἡ κατοικία τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας, τοῦ σταρέσσινα. Συνίσταται αὕτη ἐκ σκελετοῦ ἐκ σκολόπων χονδροειδῶς διὰ τοῦ πελέκεως τετραγωνισμένων, καὶ διασταυρουμένων κατὰ μῆκος καὶ πλάτος. Ἀργιλλώδης πηλὸς πληροῖ τὰ ἐνδιάμεσα κενά. Ἡ στέγασις, ἐκ ξύλων καὶ καλαμῶν ἄλλοτε, τελεῖται σήμερον ἐν τοῖς νέοις κτιρίοις διὰ κοίλων κεράμων. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι ἐνίοτε λευκαίνονται διὰ τιτανοκονίας. Τὸ ἐσωτερικὸν διαχωρίζεται διὰ διαφραγμάτων εἰς δύο ἢ τρία δωμάτια. Τὸ κύριον αὐτῶν χρησιμεύει ὡς μαγειρεῖον· ἐν αὐτῷ συνενοῦται ἡ οἰκογένεια. Τὸ δάπεδον δὲν εἶναι πάντοτε σανιδόστρωτον· συνήθως ἐπαρκοῦνται πιέζοντες ἰσχυρῶς τὴν γῆν, ἐφ' ἧς ἐρείδεται ἡ οἰκία. Αἱ ἐστῖαι καὶ αἱ καπνοδόχοι μόνις εἰσὶ γνωσταί. Τὸ πῦρ καίεται ἐπὶ τοῦ γυμνοῦ ἐδάφους. Ἐνιαχοῦ μόνον ἀπαντῶσιν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δωματίου σιδηραῖ θερμάστραι. Ἡ πολυτέλεια αὕτη ἀπαντᾷ συχνότερον εἰς τὰ μέχανα, — δηλαδὴ εἰς τὰ κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ πανδοχεῖα. — Καπνοδόχοι δὲ δὲν ὑπάρχουσιν ἢ παρὰ τοῖς εὐπόροις κατοικοῖς. Τὸ δάπεδον ἐπικαλύπτεται διὰ πλεκτῶν ψιαθῶν ἢ διὰ ταπήτων· ἐπ' αὐτῶν δὲ κοιμῶνται, διότι αἱ κλῖναι καὶ αἱ καθέδραι εἰσὶ σπάνιαι. Κιβώτια χρησιμεύουσιν ὡς σκευοθήκαι. Ἐπιτραπέζια σκεύη δὲν ὑπάρχουσιν ἢ τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα· παρετήρησα συχνότατα σταμνία ὕδατος ἀρχαίου ῥωμαϊκοῦ σχήματος. Περὶ τὴν οἰκίαν τοῦ σταρέσσινα, ἥτις χρησιμεύει ὡς κατοικία τῶν ἀγάμων μελῶν τῆς οἰκογενείας, συγκεντροῦνται αἱ μικραὶ καλύβαι τῶν ἐγγάμων. Γενικῶς αὗται σύγκεινται ἐξ ἐνὸς θαλάμου ὕπνου. Αἱ κοιναὶ προμήθειαι ἐκ καρπῶν καὶ νομῶν καὶ τὰ διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν ἐργαλεῖα φυλάσσονται ἐν φωλεοῖς, ἐν πλέγμασιν ὁμοίοις πρὸς κάνιστρα, κατεσκευασμένοις ἐκ καλάμων ἢ ἐκ χόρτων συμπεπλεγμένων. Ὑψηλὸς τις φράκτης ἢ ξηρότοιχος περιβάλλει τὸ σύνολον τῶν κατοικιῶν ἐκάστης οἰκογενείας. Ἐν τῷ περιβόλῳ τούτῳ τρέχουσιν ἐλευθέρως τὰ κατοικίδια ζῶα, πῶλοι, βόες, χοῖροι καὶ ὄρνιθες. Ἡ κοινὴ φροντὶς τῶν τῆς οἰκογενείας ἀνατίθεται κατὰ σειρὰν εἰς μίαν τῶν ἐγγάμων γυναικῶν. Αἱ λοιπαὶ βοηθοῦσι τοῖς συζύγοις αὐτῶν ἐν τοῖς ἀγροῖς. Καλλιεργοῦσι πολὺ

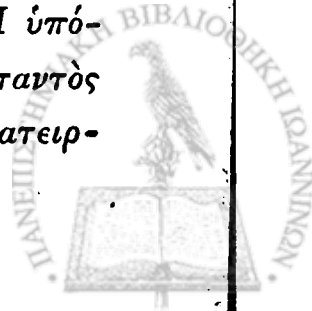
τὸν ἀραβόσιτον, εἶτα δὲ τὸν σίτον, τὴν ὄρυζαν καὶ τὴν ἄμπελον. Ἐκ τῶν ὀσπρίων αὐξάνουσι πρὸ πάντων οἱ φύσηλοι, τὰ κρόμμυα καὶ τὰ σκόροδα. Εὐρίσκονται προσέτι ὀλίγα γεώμηλα.

Ἡ τροφή εἶναι καθ' ὑπερβολὴν ἀπλή. Τὸ ἐρυθρὸν πέπερι (πάπρικα) εἶναι τὸ πρῶτιστον ἄρτυμα. Κρέας ἀμνοῦ καὶ αἰγός, χοίρινον δὲ (ἐκ χοιριδίου γάλακτος) κατὰ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας, ἰδοὺ ἢ βάσις τῆς τροφῆς. Δὲν παχύνουσι τοὺς βόας. Δὲν ὑπάρχουσι γαλακτοκομεῖα κατὰ τὸ ἐν τῇ Δύσει σύστημα. Ὁ ἄρτος εἶναι μέλας καὶ τραχύς, ἀλλὰ δὲν στερεῖται γεύσεως. Ἐν τοῖς πανδοχείοις προσέφεραν ἡμῖν μακροὺς ἐξηραμμένους ἀλλάντας ὁμοίους πρὸς τοὺς λεγομένους *lanthjäger* τῆς ἀνατολικῆς Ἑλβετίας. Ἐχαράχθησαν ἐπανειλημμένως καὶ ἐψήθησαν ἐν ὀβελῷ ἐπὶ τῶν ἀνθράκων. Τὸ ἐξηραμμένον βόειον κρέας, ὅπερ ἀνεμίμνησκεν ἐκεῖνο τὸ ὅποιον τρώγουσιν ἐν Γριζόν, ⁽¹⁾ προὔξενησεν ἡμῖν μείζονα εὐχαρίστησιν, διότι ἦτο τὸ μόνον μὴ περιέχον πέπερι ἔδεσμα, τὸ ὅποιον ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν. Ἡ ἐλληνικὴ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ὀρίζει διὰ τοὺς πιστοὺς αὐτῆς μακρὰς καὶ αὐστηρὰς νηστείας. Οἱ λαοὶ τοῦ Αἵμου τηροῦσιν αὐτὰς μετ' εὐλαβείας· εἰσὶν αὐταὶ καλλίστη ἄσκησις ὅπως ἐκμανθάνωσι νὰ ὦσιν ὀλιγαρκεῖς, καὶ ἐν ἐκστρατεία οὐδέν ἐστιν ὠφελιμώτερον.

Ἡ ἀπλότης τῆς ἐνδυμασίας καὶ τοῦ εἵδους τῆς ζωῆς ἐξισοῦται πρὸς τὴν τῶν κατοικιῶν. Οἱ ἄστοι ἤρξαντο φέροντες ἐνδύματα, ὅμοια πρὸς τὰ τῆς Δύσεως· ἀλλ' οἱ χωρικοὶ μένουσι πιστοὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐθνικὴν αὐτῶν περιβολήν, ἥτις δὲν εἶναι ἢ αὐτὴ πανταχοῦ καὶ ποικίλλεται ἀξιοσημειώτως κατὰ τὰ διάφορα μέρη τῆς χώρας. Καί τοι ὁ χειμὼν ἦτο δριμύς, εἶδομεν ἄνδρας μὴ φέροντας ἐπὶ τοῦ στήθους εἰμὴ μόνον ὑπενδύτην εὐρέως ἀνοικτόν. Ὡς τὸ πρόσωπον αὐτῶν καὶ αἱ χεῖρες, οὕτω καὶ τὸ ἐκτάκτως λάσιον στήθος των ἀπεσκληρύνθη καὶ κατέστη ἀναίσθητον πρὸς τοὺς παγετούς.

Οἱ Σέρβοι φέρουσι γενικῶς εὐρείας μαλλίνους περισκελίδας, βαθέος χρωματισμοῦ, συνεσφιγμένας περὶ τὰ γόνατα. Ἡ ὑπόδησις συνίσταται συνηθέστερον ἐκ πλεκτῶν κνημίδων παντὸς χρώματος, ἐκ μαλλίνων ρακῶν ἢ σανδάλων ἐκ δέρματος μὴ κατειρ-

(1) Σ. Ε. Μ. Καντόνιον τι τῆς Ἑλβετίας.

γασμένου, προσδεδεμένων δι' ἱμάντων εἰς τὰ γόνατα. Περὶ τὴν ὀσφὺν φέρουσι ζώνην ἐξ ἐριούχου κεχρωματισμένου, ἐξ ἧς ἔξαρτᾶται σκύτινος θήκη, ἐντὸς τῆς ὁποίας κρύπτονται γενικῶς ἐν ἡ δύο πιστόλια καὶ ἐγχειρίδιον. Παρὰ τὸ δεξιὸν δὲ πλευρόν, κρεμαμένην δι' ἱμάντων, βραχεϊάν τινα μάχαιραν ἐν κολεῷ ἐκ σκύτους ὑπενδεδυμένου μετάλλῳ, ἀκόνιστρον καὶ θήκην ἐλαιοδόχον πρὸς λίπανσιν τῶν ὅπλων. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος προφυλάσσεται ἐνίοτε διὰ ποικιλόχρου ὑπενδύτου, εὐρέως ἀποτετμημένου περὶ τὸν λαιμόν. Ἐν ἄνωθεν αὐτοῦ ἱμάτιον τουρκικῆς κοπῆς ἐκ κυανοῦ ἐριούχου μετὰ μελαινῶν παρυφῶν. Τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς ἀποτελεῖται ἐκ φεσίου ἄνευ θυσάνου, ὅπερ στενοῦται πρὸς τὰ ἄνω, ἡ ἐκ μικροῦ πύλου ἐκ δέρματος προβάτου, ὑπενδεδυμένου διὰ μαλλίνου ὑφάσματος, ἡ προσέτι ἐκ τοῦ ἐπικράνου μανδύου.

Οἱ Βούλγαροι ἐνδύονται κατ' ἀνάλογον τρόπον, ἀλλὰ φέρουσι λευκὰ μάλλινα ἐνδύματα, ἐνῶ οἱ Σέρβοι προτιμῶσι τὰ βαθέος χρωματισμοῦ. Συχνάκις ἔχουσι περὶ τὴν ὀσφὺν εἰδός τι μαλλίνου ὑποχιτωνίου, ὅπερ κατέρχεται μέχρι τῶν γονάτων καὶ ἀναμιμνήσκει τὴν φουστανέλλαν τῶν Ἑλλήνων. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὁ Βούλγαρος τίθησι πύλον ἐκ δέρματος προβάτου, εἰς δὲ τοὺς πόδας μάλλινα ῥάκη, πέδιλα μετὰ πορπῶν ἡ προσέτι δερμάτινα σανδάλια (ὀπάγκας). ⁽¹⁾ Μόνοι οἱ ἄστοι καὶ οἱ εὐποροὶ φέρουσιν ἀρβύλας κυρίως λεγομένας ἡ τουρκικὰ ὑποδήματα. Ἐν Σερβίᾳ καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ ὁ ἱματισμὸς τοῦ χωρικοῦ, ὅτε περιτρέχει εἰς τοὺς ἀγρούς, συμπληροῦται γενικῶς διὰ τυφεκίου ἐξηρητημένου ἀπὸ τοῦ ὤμου. Τὸ κυνήγιον εἶναι ἐλεύθερον, ἕκαστος δὲ πυροβολεῖ κατὰ παντὸς ὅ,τι παρουσιάζεται.

Ὁ ἱματισμὸς τῶν χωρικῶν γυναικῶν συνίσταται εἰς μακρὸν ὑποδύτην, κατερχόμενον μέχρι τῶν ἀστραγάλων τῶν ποδῶν. Κοσμεῖται δὲ κάτωθι καὶ εἰς τὰς χειρίδας διὰ μαλλίνων χρωματιστῶν ποικιλμάτων. Ποικιλόχροα περιζώματα περιδέονται ἔμπροσθεν καὶ ὀπισθεν. Ὡς ἐπανωφόριον φέρουσιν ἄλλοτε μὲν βραχύ

(1) Σ. Ε. Μ. — Αἱ ὀπάγκαι (orapgues) ἢ μάλλον ὑπῆνται, εἶναι εἶδος τσαρουνίων ἐξ ἀκατεργάστου δέρματος, καλυπτόντων μόνον τὸ κάτω καὶ τὸ ἔμπροσθεν μέρος τοῦ ποδὸς καὶ προσδεδεμένων δι' ἱμάντων. —

τι ἱμάτιον ἐν σχήματι χιτωνίου, ἄλλοτε δὲ μανδύαν ἐκ λευκοῦ μαλλίου ἀνοικτὸν ἔμπροσθεν καὶ ἄνευ χειρίδων. Ὡς οἱ ἄνδρες, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες φέρουσι δι' ὑπόδησιν ὀπάγκας. Ὅταν θέλουσιν νὰ κοσμήσωσιν ἑαυτάς, αἱ νεάνιδες καὶ αἱ γυναῖκες περιβάλλονται περιδέραια καὶ στέμματα κατεσκευασμένα διὰ νομισμάτων, μαργαρίτας ἀπὸ ὕαλον, πόρπας ἢ ἀνάλογα εἶδη. Τὰ ἐνδύματα τῶν ἀγροτῶν κατασκευάζονται παρὰ τῶν γυναικῶν νήθουσι, βάφουσιν, ὑφαίνουσι καὶ ράπτουσιν αἱ ἱδῖαι. Γενικῶς δὲ αἱ γυναῖκες ἐργάζονται πλεϊότερον τῶν ἀνδρῶν.

Ὁ Σέρβος ἐμπορεῖται μετ' ἔρωτος τοὺς χοίρους του, τὰς αἰγὰς του, τὸν ἀραβόσιτον, τὸν σίτον, τὰ ξηρὰ δαμάσκηνα, τὴν ῥακὴν (οἶνον ἐκ δαμασκήνων), τὸν οἶνον καὶ πᾶν ὅ,τι παράγει. Τρέχειν ἐν ὄρεσι καὶ κοιλάσιν ἐπὶ τῶν μικροσώμων ἵππων του, τῶν μετὰ μακρῶν καὶ ἀνωρθωμένων τριχῶν, σύρεσθαι καθήμενον ἢ μάλιστα κατακεκλιμένον ἐν τῇ βαρείᾳ του ἀμάξῃ, εἶναι ἢ εὐτυχία διὰ τὸν Σέρβον. Ὁ δίφρος αὐτοῦ ζεύγνυται διὰ δύο μικρῶν βοῶν φαιῶν, ἰσχυρῶν καὶ δασυτρίχων, ἐχόντων τὸν αὐχένα κεκαμμένον ὑπὸ ζυγὸν ἀρχετύπου σχήματος. Οἱ τροχοὶ γενικῶς δέν εἰσιν ἐπικεκαλυμμένοι διὰ σιδήρου καὶ κυλινδοῦνται δυσχερῶς τρίζοντες περὶ τὸν ἄξονα αὐτῶν.

Ὁ Σέρβος μικρὰν ἔχει ἱκανότητα διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Κατὰ τὸν Κάνιτς, ὁ Βούλγαρος τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ εἶναι ὑπὸ τόσας ἐπόψεις ἀνάλογος, εἶναι ἀνώτερος ἐκείνου ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ· τοῦτο εἶναι πρὸ πάντων ἀληθὲς περὶ τῶν πληθυσμῶν, οἵτινες κατοικοῦσι τὰς ὄχθας τοῦ Δουνάβεως. Ὁ Βούλγαρος ἐπιδίδει ἐξαιρετικῶς ἐν ταῖς βιομηχανικαῖς τέχναις. Αἱ ξυλογραφαί, αἵτινες κοσμοῦσι τὸ χοροστάσιον, τὰ στασίδια καὶ τὸ μέρος τοῦ Εὐαγγελίου ἐν τοῖς ναοῖς τῶν πόλεων, δεικνύουσι τοῦτο ἱκανῶς.

Ὡς πρὸς τὴν γεωργίαν εὐρίσκονται ἀκόμη ἐν τῇ νηπιότητι τῆς τέχνης. Εἶδομεν ἄροτρα, τῶν ὁποίων τὸ σχῆμα φέρει εἰς τὴν μνήμην ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα εἰκονίζονται ἐν τοῖς μνημείοις τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου. Ἀντὶ νὰ τύπτωσι τοὺς στάχεις τοῦ σίτου, πατοῦσιν αὐτοὺς διὰ τῶν ἵππων καὶ διὰ τῶν βοῶν. Μεγάλῃ ἔκτασις γῆς πλουσίας καὶ μελαίνης εἶναι ἀκόμη χέρσος. Τοῦτο παρατη-

ρείται πρὸ πάντων ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ. Μεταναστεύσεις ἀποίκων ἐκ τῆς Δύσεως ἠδύναντο νὰ ἔχωσι ζωογόνον καὶ ὠφέλιμον ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν κατοίκων, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει μεγάλη πιθανότης ἐπιτυχίας αὐτῶν· οἱ ἰθαγενεῖς δὲν ἀγαπῶσι τοὺς ξένους καὶ ἤθελον ποιήσῃ τὰ πάντα, ὥπως καταστήσωσιν ἀδύνατον τὸν βίον εἰς τοὺς παρεισάκτους, εἰς τοὺς «Σβάμπα.»

Οὐχ ἦπτον πρέπει ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι οἱ λαοὶ τοῦ Αἴμου ἐπροικίσθησαν κάλλιστα ὑπὸ τῆς φύσεως. Ἡ πρὸς ἐπίδοσιν ἐπιδεκτικότης αὐτῶν καταδηλοῦται διὰ πολλῶν τρόπων. Οἱ Σέρβοι ἔχουσιν εὐγλωττίαν καταπλήττουσαν, ἣν δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ ἐν ταῖς συνεδριάσεσι τῆς σκουπτσίνας καὶ ὅταν ἐπιτροπεῖαι παρουσιάζωνται εἰς τὸν βασιλέα. Οἱ γερμανοὶ ἱατροί, οἱ νοσοκόμοι, καὶ αἱ νοσοκόμοι μεθ' ὧν ἐτύχομεν συνομιλήσαντες, εἴτε ἐν Βελιγραδίῳ εἴτε ἐν Σόφια, ἐξεπλήσσοντο διὰ τὴν εὐκολίαν μεθ' ἧς οἱ πληγωμένοι αὐτῶν ἐμάνθανον νὰ κατανοῶσι καὶ νὰ προφέρωσι λέξεις τινὰς γεργανικάς. Ἐντύπωσιν ἐπίσης προὔξεναι αὐτοῖς ἡ ταχύτης, μεθ' ἧς ἐτελείτο ἡ θεραπεία τῶν ὑπερβαλόντως εὐρώστων ἀνθρώπων τούτων. Αἱ ἀσθένειαι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἠκολούθουν τόσον ταχείαν καὶ εὐτυχῇ πορείαν, ὥστε ἐτόλμων νὰ ἐνεργήσωσι ἐγχειρίσεις ἐν περιπτώσεσι, καθ' ἃς πανταχοῦ ἄλλοθι ἤθελον θεωρηθῇ ὡς ἀδύνατοι. Δύναται λαός τις νὰ παράσχη καλλίτερον δεῖγμα ἀδιαφθόρου ἠθικοῦ καὶ φυσικοῦ;

Βλέπει τις ἀρκούντως πόσον ὀλίγος χρόνος ἀπαιτεῖται διὰ τὰς πόλεις ὥπως ἐξαλειφθῶσι τὰ τελευταῖα ἔχνη τῆς τουρκικῆς δυναστείας. Αἱ νέαι ὁδοὶ τοῦ Βελιγραδίου, ἡ νέα συνοικία τῆς Σόφιας, αἱ ἐπενεχθεῖσαι ἤδη εὐχάριστοι βελτιώσεις ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Νύσσης, ἐμφαίνουσιν ὅτι ἀπεφάσισαν νὰ ἐργασθῶσι κατὰ τὸ δυνατόν, ὥπως ἀνυψωθῶσι μέχρι τοῦ μᾶλλον προοδεύσαντος πολιτισμοῦ. Τὰ δημόσια κτίρια, ὡς αἱ κατοικίαι τῶν κυριαρχῶν ἐν Βελιγραδίῳ καὶ ἐν Σόφια, τὸ πανεπιστήμιον, ἡ στρατιωτικὴ ἀκαδημία καὶ ὁ σιδηροδρομικὸς σταθμὸς ἐν Βελιγραδίῳ, τὸ μέγαρον τοῦ κοινοβουλίου, τὰ ὑπουργεῖα, ἡ σχολὴ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τὸ γυμνάσιον ἐν Σόφια, οἱ ἐν Σόφια, Νύσση καὶ Βελιγραδίῳ στρατῶνες, ἤθελον καταστήσει ὑπερήφανον οἰανδήποτε πόλιν. Αἱ νεωστὶ οἰκοδομηθεῖσαι ἐκκλησίαι, μετὰ τῶν τριῶν καὶ

ένιοτε πέντε θόλων των, εἰσὶν ἐπίσης διακοσμήσεις τῶν πολεων. Τὸ πλείστον αὐτῶν φαίνονται πολὺ μακρόθεν. Δεσπόζουσι τοῦ ὠκεανοῦ ἐκ στεγῶν τῶν μονωρόφων οἰκιῶν, αἵτινες συγκροτοῦσι τὰς πόλεις, λίαν ἐκτεταμένας καὶ ἥκιστα πυκνὰς γενικῶς. Ὑπὸ τὰς σειρὰς τῶν κιόνων, οἷτινες ὑπάρχουσι συνηθέστατα πρὸ τῶν τριῶν προσόψεων τοῦ ναοῦ, εἶδομεν ἐπανελημμένως ἐπισεσωρευμένα θρονία τῶν γειτονικῶν σχολείων, τὰ ὅποια κατὰ τὸν πόλεμον εἶχον κλεισθῇ ἢ μεταβληθῇ εἰς νοσοκομεῖα. Ἀπαιτοῦνται πολλοὶ ἀκόμη ὅπως πάντα τὰ χωρία ἔχωσι ναόν, δὲν εἶδομεν δὲ τοιοῦτον εἰμὴ μόνον ἐν Σλιβνίτση. Οὐδαμοῦ ἐν τοῖς χωρίοις εἶδομεν κωδωνοστάσια· ἀντικαθίστανται ταῦτα διὰ μικρῶν ξυλίνων κατασκευασμάτων, ἐπικεκαλυμμένων διὰ στέγης καὶ ἰδρυμένων παρὰ τὰς ἐκκλησίας· ἐν αὐτοῖς ἀναρτῶνται μικροὶ κώδωνες, πρὸς ἤχησιν τῶν ὁποίων κινοῦσι μόνον τὸ ρόπτρον αὐτῶν.

Ὁ κατώτερος κλῆρος εἶναι βεβαίως ἔτι ὀλίγον πεπαιδευμένος. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον καθ' ὃν ἦτο ὑποτεταγμένος εἰς τὴν φαναριωτικὴν ἱεραρχίαν, οὐδόλως ἐφρόντισαν περὶ ἐκπαιδεύσεως αὐτοῦ. Ἡ θεολογικὴ σχολὴ τοῦ Βελιγραδίου ιδρύθη ἐσχάτως, ὥστε δὲν ἔφερεν ἀκόμη πολλοὺς καρπούς, καὶ ἡ ἐθνικὴ Βουλγαρικὴ ἐκκλησία εἶναι νεωτέρα ἔτι τῆς Σερβικῆς ἐκκλησίας. Ὅπως δώσωσιν ὥθησιν εἰς τὴν λαϊκὴν ἐκπαίδευσιν ἠδυνήθησαν ὁμοίως νὰ ποιήσωσι πλείοτερα ἐν Σερβίᾳ ἢ ἐν Βουλγαρίᾳ, διότι δὲν παρήλθεν ἀκόμη δεκαετία, ἀφ' ὅτου ἡ τελευταία αὕτη χώρα ἠτύχησε ν' ἀποστείῃ τὸν τουρκικὸν ζυγόν.

Αἱ δύο κυβερνήσεις ἔχουσι προσέτι νὰ καταπολεμήσωσι τὴν ἀμάθειαν καὶ τὰς ἀπηρχαιωμένας προλήψεις. Δύναται τις νὰ κατανοήσῃ τοῦτο, ἐπὶ παραδείγματι, ἐκ τῆς ἐπιμόνου ἀντιστάσεως, ἣτις ἀντιτάσσεται κατὰ τινων νομοθετικῶν διατάξεων, ὡς ἐκεῖναι ὦν σκοπὸς εἶναι ἡ πρόνοια περὶ τῆς καλλιιεργείας τῶν δασῶν καὶ ἡ κατάπαυσις τῶν κατὰ παράδοσιν διαπραττομένων κλοπῶν. Οἱ χωρικοὶ εἰσι συνειθισμένοι ὅπως ὀδηγῶσι βόσκειν εἰς τὰ δάση τὰς ἐαυτῶν ἀγέλας ἐξ αἰγῶν καὶ χοίρων Ἡ κατάχρησις αὕτη προαιωνίως ἐξασκουμένη καὶ ἡ ἀποψίλωσις τῶν δασῶν ἢ παρὰ τῶν Τούρκων διατασσομένη κατὰ μῆκος τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὁδῶν πρὸς παρακώλυσιν τῶν ἐνεδρῶν

τῶν χαϊδούκων, ἐπήνεγκον ἀληθεῖς ἐρημώσεις ἐν ταῖς χώραις, ἃς διετρέξαμεν.

Ἐντεῦθεν αἱ τόσον συχνῶς ἀπαντῶσαι γυμναὶ κορυφαὶ καὶ κλιτύες τῶν ὀρέων· δὲν εὐρίσκεται σχεδὸν πλεόν ἐπ' αὐτῶν φυτική γῆ, ὁ δὲ βράχος ἀναφαίνεται γυμνός. Οὐδαμοῦ εἶδομεν δάση ἀντάξια τοῦ ὀνόματος τούτου. Ἐκεῖ ἔνθα ὁ χάρτης ἐδείκνυε τοιοῦτον, εὐρίσκομεν ἀραιοὺς θάμνους, ἐξ ὧν ἐξήρχοντο σπανίως κορμοὶ τινες ἀρχαιοτέρας προελεύσεως. Ἐξαιρέσει δαμασκηνῶν τινων τῆς κεντρικῆς Σερβίας, οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ συνηντήσαμεν δένδρα καλῶς καλλιεργημένα. Ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι ὑπάρχουσιν ἔτι εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν τῆς χώρας μεγάλα καὶ πλούσια δάση. Τὸ δὲ τῆς Βουλγαρίας τμήμα, τὸ ὁποῖον εἶδομεν, εἶναι ἔτι γυμνότερον καὶ πτωχότερον ἐκ δένδρων ἢ τὸ διατρεχθὲν παρ' ἡμῶν τμήμα τοῦ σερβικοῦ βασιλείου. Ἐν τῇ κοιλάδι καὶ τῇ πεδιάδι ἢ ἐκ φυτικῆς γῆς διάστρωσις εἶναι καταπληκτικῶς βαθεῖα· ἡδύνατό τις νὰ πεισθῇ περὶ τούτου πανταχοῦ, ὅπου εἶχον ἐκτελεσθῇ σκαπανικὰ ἔργα ἐν χαμηλοῖς ἐδάφεσιν. Ἐκτὸς τούτων, τὸ ρεῖθρον τῶν ποταμῶν ἦν ἐσκαμμένον πολλάκις μέχρι δύο ἢ τριῶν μέτρων βάθους ἐν τῇ καλλιεργησίμῳ γῇ.

Ὁ κατώτερος βαθμὸς ἀναπτύξεως τῶν λαῶν τοῦ Αἵμου καταφαίνεται ἔτι, κατὰ τὰς ιδέας ἡμῶν τῶν δυτικῶν, ἐκ τῆς σκληρότητος, ἣν μεταχειρίζονται πρὸς τὰ ζῶα. Χωρικοὶ καὶ χωρικάι, ἔχοντες νὰ διανύσωσι πολλὰς λεύγας, ὅπως φθάσωσιν εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς πλησίον πόλεως, φέρουσι τὰ μικρὰ αὐτῶν χοιρίδια καὶ τὰ πτηνὰ των κρεμάμενα διὰ τῶν ὀπισθίων ποδῶν, τῆς κεφαλῆς πρὸς τὰ κάτω, ἐπὶ τῶν ὤμων των ἢ ἀπὸ τοῦ ἄκρου ῥάβδου τινός· τὰ πτωχὰ ζῶα φθάνουσι πλεόν ἢ ἡμιθανή. Εἶδομεν χοίρους ἐξηρτημένους ἀπὸ τῶν ὀπισθίων ποδῶν, τῆς κεφαλῆς αὐτῶν συρομένης ἐπὶ τῆς ὁδοῦ· ἡδύνατό τις νὰ νομίσῃ ὅτι ἔμελλε νὰ συντριβῇ εἰς ἐκάστην πρόσκρουσιν τοῦ ἀμαξίου. Φονεύειν δι' ἐνὸς μόνου κτυπήματος ζῶον τι, ὅπερ πρέπει νὰ καταβληθῇ πρὶν σφαγῇ, εἶναι ιδέα ἣτις εἰς οὐδένα ἐπέρχεται. Ὡς πρὸς τοὺς βόας, ρίπτουσιν αὐτοὺς κατὰ γῆς, τοὺς στρέφουσιν ἐπὶ τῆς ῥάχεως, δένουσιν αὐτῶν τοὺς τέσσαρας πόδας, τῶν ὀπλῶν πρὸς τὰ ἄνω, πρὶν ἢ ἀρξῶνται τῆς σφαγῆς αὐτῶν. Οὐδεὶς εὐρίσκει πα-

ράδοξον τὴν ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς ἐγκατάλειψιν, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χειμῶνος, τῶν ἵππων καὶ τῶν ποιμνίων, ἀφिनομένων ὅπως ἀναζητῶσι διὰ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν των ἐν τῇ βαθείᾳ χιόνι τὸ ξηρὸν χόρτον, τὴν καλάμην, τὰ στελέχη τοῦ ἀραβοσίτου ἢ τὰ νεκρὰ φύλλα, ἅπερ ἀποτελοῦσι τὴν ἀθλίαν αὐτῶν τροφήν. Συγκρινόμενος πρὸς τὰς ἡμετέρας συνηθείας ὁ βίος τῶν ἐκεῖ ἀνθρώπων δὲν εἶναι ὀλιγώτερον σκληρὸς καὶ ὀλιγώτερον ἐπίμοχθος.

Τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα ἦθι ἐνούμενα καθιστᾷσι λίαν εὐεξήγητον τὴν πρὸς τὸν πόλεμον ἱκανότητα τῶν λαῶν τοῦ Αἴμου. Τούτοις προσθετέον τὴν συνηθειαν τῆς ἐκπληρώσεως ἀστυκῶν τινων καθηκόντων ὑπὸ τὸν τύπον εἰσφορῶν προσωπικῶν ἢ εἰς εἶδη. Ἀπέρχεσθαι εἰς τὸν πόλεμον μετὰ τοῦ ὅπλου ἐπὶ τοῦ ὤμου, ὀδηγεῖν ἀμάξια ἐφοδίων ὀπισθεν τῶν στρατευμάτων, ἐκσκάπτειν ὀρύγματα ἐν ταῖς ὀχυρουμέναις θέσεσι, πάντα ταῦτα ὁμοιάζουσι πολὺ δι' αὐτοὺς πρὸς τὰς ἀγγαρείας, αἵτινες τοῖς ἐπιβάλλονται διὰ τὴν κατασκευὴν καὶ συντήρησιν τῶν ὁδῶν ἢ τοῦ τηλεγραφικοῦ δукτίου. Ἡ κυβέρνησις ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἑαυτῆς νομάρχας· οὗτοι ἐκπέμπουσι χωροφύλακας πρὸς τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀντιπροσώπους αὐτῶν, οἵτινες ἐπίσης συνεννοοῦνται μετὰ τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν, ὅπως αὗται προσλάβωσιν ἐξ ἐκάστου οἰκογενειακοῦ σωματείου τὸν ἀναγκαῖον ἀριθμὸν τῶν ἀνδρῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τοιούτου ἢ τοιούτου ἔργου. Διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ φθάνουσιν αἱ διαταγαὶ πρὸς τοὺς ὑπαγομένους εἰς τὴν ἐπιστράτευσιν πολίτας. Οὕτω ἡ πολεμικὴ ὑπηρεσία ὑπὸ τὰς διαφόρους αὐτῆς μορφὰς δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ φόρος εἰς εἶδος ὀφειλόμενος τῷ βασιλεῖ, ἢ μᾶλλον ἀγγαρεία ὑπὸ τὴν εὐγενεστέραν ἔννοιαν τῆς λέξεως.

Τὸ κλίμα τοῦ Αἴμου δὲν εἶναι ἐπίσης φύσεως καθιστάσης μαλθακὸν λαόν τινα. Αἱ χῶραι αὗται εὐρίσκονται ἀληθῶς ὑπὸ τὸ αὐτὸ γεωγραφικὸν πλάτος καὶ ἡ Τοσκάνη ἢ ἡ Ὀμβρία· ἀλλ' ἡ ἐν αὐταῖς δριμύτης τοῦ χειμῶνος ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὴν τῆς κεντρῶς Ἰταλίας. Τὸ ὕψος εἶναι πολὺ μεῖζον· αἱ κοιλάδες τοῦ Μοραύα (ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Σερβίας, παρὰ τὸ Ἀλεξινάτς καὶ τὴν Νύσσαν), τοῦ Νυσσαύα (ἐν τῇ μεσημβρινῇ Σερβίᾳ, παρὰ τὸ Πιρὸτ) καὶ τοῦ Ἰσκρα (παρὰ τὴν Σόφιαν) εἰσὶν εἰς ὕψος 200, 100 καὶ 500 μέτρων ἄνωθεν τῆς θαλάσσης. Τὰ ὑψηλότερα

σημεῖα τῶν διασκέλων, ἅτινα διήλθομεν, εὐρίσκονται εἰς ὕψος 520, 630 καὶ 720 μέτρων. Ἡ κορυφογραμμὴ τῶν ὑψηλοτέρων ὄροσειρῶν, ὡς ἡ Σούχα Πλανίνα, ἡ Βαβίνα Γλάβα καὶ τὸ Βιτός, φθάνει εἰς ὕψος 1900 ἕως 2000 μέτρων. Ἡ μέση λοιπὸν ὕψωσις τῶν ὀρέων τούτων εἶναι ὁμοιοτάτη πρὸς τὴν τοῦ ἡμετέρου Ἰούρα, μολονότι οὗτος δὲν ἔχει κορυφὰς τοσοῦτον ὑψηλὰς ὡς ὁ Αἰμος. Ὅ,τι συντείνει πρὸ πάντων εἰς τὸ νὰ καθιστᾷ δριμύτερον τὸ κλίμα τῶν χωρῶν τούτων, εἶναι ἡ ἀποψίλωσις τῶν ὀρέων, ἡ ἐντελὴς ἐξαφάνισις τῶν δασῶν καὶ συχνάκις μάλιστα ἡ ἀπουσία πάσης βλαστήσεως. Ὁ ἄνεμος μαίνεται ἐπὶ τῶν βράχων καὶ συσσωρεύει τὴν χιόνα εἰς τὰς ῥωγμὰς καὶ τὰ χαμηλὰ ἐδάφη. Ἐπὶ τῶν ἀνοικτῶν πεδιάδων ὁ τυφὼν εἶναι διηνεκής.

Ἐν τοιαύτῃ χώρᾳ ἡ κατασκευὴ καὶ ἡ συντήρησις τῶν ὁδῶν καὶ τῶν σιδηροδρόμων δέν εἰσιν εὐχερεῖς. Αἱ ὁδοὶ δὲν περικάμπτουσι τὰς ἐδαφικὰς ἀνωμαλίας, ἀλλ' ὑπερπηδῶσιν αὐτὰς καὶ τὰς διασχίζουσι κατ' εὐθείαν, ὡς συνέβαινεν ἄλλοτε ἐν Ἑλβετίᾳ. Μεγάλῃ τις λεωφόρος ἀναγνωρίζεται ἐκ τῶν ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἐσκαμμένων τάφρων πρὸς ῥοὴν τῶν ὑδάτων. Αἱ λιθοστρώσεις εἰσὶν ἄγνωστοι ἀκόμη. Ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι μετὰ τὴν βροχὴν ἢ κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τῆς χιόνος αἱ καλλίτεραι ὁδοὶ εἰσὶ κατεστραμμένοι. Ὁ πηλὸς ὅστις κατακλύζει τότε τὰς ὁδοὺς ὑπερβαίνει πᾶσαν περιγραφὴν. Ὅταν βυθίζεται τις βαθύτερον ἐν αὐτῷ, δύναται νὰ κατανοήσῃ ὅτι προσεγγίζει πρὸς τινα κατφκημένον τόπον. Ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν χωρίων καὶ τῶν μὴ λιθοστρώτων κωμοπόλεων, ὅστις δὲν ἐπιθυμῇ νὰ βυθισθῇ μέχρι τῶν ἀστραγάλων ἐν τῷ ῥυπαρῷ πηλῷ, πρέπει νὰ παραιτηθῇ τῆς διαβάσεως ἔκ τινος σειρᾶς οἰκιῶν πρὸς τὴν ἐτέραν. Οἱ πεζοπόροι ὀφείλουσι νὰ προσκολλῶνται εἰς τοὺς τοίχους καὶ νὰ βαδίζωσιν ὑπομονητικῶς ἀκροποδητὶ μέχρι τῆς ἄκρας τῆς ὁδοῦ. Ἀφικνούμενοι ἔξωθεν τοῦ χωρίου, ἐξέρχονται τῆς ὁδοῦ, ὅπου τοῦτο δυνατόν ἐστίν, καὶ βαδίζουσι παραπλεύρως αὐτῆς. Τὰ ὀχήματα αὐτά, ὅταν ἡ ὁδὸς εἶναι κεκαλυμμένη διὰ χιόνος ἢ ὅταν ἀπλῶς φαίνεται ὀλίγον βατή, ἐγκαταλείπουσιν αὐτὴν καὶ κυλινδοῦνται παραπλεύρως ἐν τῇ πεδιάδι, ἐν οἷς σημείοις τοῦτο φαίνεται εὐχερέστερον. Οὕτω εὐρίσκει τις εἰς τινὰς θέσεις δύο ἢ τρία ἐνίοτε ἔχνη ἀμαξίων παρὰ τὴν ὁδόν,

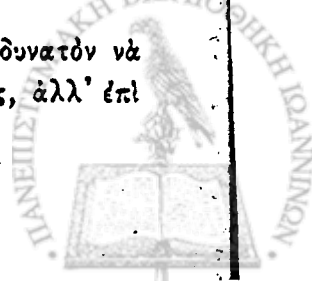

Σιδηρόδρομός τις ἐστὶν ἐν χρήσει ἐν Σερβίᾳ ἀπὸ τῆς 15 Σεπτεμβρίου 1884. Ἡ γραμμὴ Βελιγραδίου-Παρατσίν-Νύσσης τέμνει τὴν χώραν διαγωνίως. Ἡ Βουλγαρία κατέχει μόνον ἐν τῇ ἀνατολικῇ αὐτῆς τμήματι σιδηροδρομικὴν γραμμὴν συνδέουσαν τὸ Ῥουσσούκιον μετὰ τῆς Βάρνας. Ἡ ἀνατολικὴ Ῥωμυλία κατέχει δύο γραμμάς, τὴν μὲν ἐρχομένην ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ, τὴν δὲ ἐκ τοῦ δυτικοῦ μέρους τῆς χώρας. Ἐκείνη μὲν ἀναχωρεῖ ἐξ Ἰαμπόλεως, αὕτη δὲ ἐκ Σαράμπεη. Ἐννοῦνται δὲ εἰς Σεῦμενλου, ἐξ οὗ μία μόνη ὁδὸς ἄγει εἰς Κωνσταντινούπολιν δι' Ἀδριανουπόλεως. Ἡ μεγάλη λοιπὸν ὁδὸς τῆς Ἀνατολῆς, ἣτις ὀφείλει νὰ ἐνώσῃ τὴν Βιέννην, διὰ Βελιγραδίου καὶ Σόφιας, μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρουσιάζει ἀκόμη εὐρὺ κενόν. Τὸ μεταξὺ Νύσσης καὶ Σαράμπεη διάστημα εἶναι 250 χιλιομέτρων. Ἡ κατασκευὴ τοῦ σιδηροδρόμου μόλις εἶχεν ἀρχίσει, ὅτε ὁ πόλεμος διέκοψεν αὐτὴν εἰς τινα μέρη. Ἐπὶ τοῦ σερβικοῦ ἐδάφους τὰ ἔργα ἔχουσι προχωρήσει ὀλίγον περισσότερον ἢ ἐπὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ἐδάφους. Αἱ μείζονες ὑπερνικητέαι δυσχέρειαι ἀπαντῶσιν εἰς τὸν στενὸν αὐχένα τοῦ Νυσσαύα, πρὸς βορρᾶν τῆς Πλότσας, καὶ εἰς τὰς στενωποὺς τῶν διασκέλων τοῦ Δραγομάν καὶ τοῦ Ἰχτιμάν. Πρὸς ὑπερπήδησιν αὐτῶν καὶ πρὸς ἔνωσιν τῶν ἀναγκαίων οἰκονομικῶν μέσων — ὁ πόλεμος κατέστησε δυσχερεστέραν ἔτι τὴν δευτέραν ταύτην συνθήκην — ἀπαιτοῦνται ἀναμφιβόλως ἔτη τινὰ ἀκόμη. Τότε μόνον ἀνοιχθήσεται ἡ μεγάλη διεθνὴς ὁδὸς τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὴν Δύσιν.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΙΝ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (¹)

Αἱ ἐπενεχθεῖσαι τροποποιήσεις εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Ἀγ. Στεφάνου παρὰ τοῦ ἐν Βερολίνῳ συνεδρίου δὲν ἠδυνήθησαν νὰ εὐχαριστήσωσιν ἐντελῶς οὐδένα τῶν συμβληθέντων, ἐκτὸς ἴσως τῆς

(¹) Αἱ ἰδέαι αὗται δὲν στηρίζονται ἐπὶ τῶν ἀνακοινώσεων, αἵτινες δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἐγένοντο ἡμῖν κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἡμετέρας ὁδοιπορίας, ἀλλ' ἐπὶ μελέτης τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην γραφέντων.

Αυστρίας, ἥτις, χωρὶς νὰ ἐλκύσῃ τὸ ξίφος, ἔλαβε τὸ δικαίωμα τῆς κατοχῆς τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης.

Ἡ Ῥωσσία εἶχε στερηθῇ τῶν διὰ τῆς ἐκστρατείας ἐπιτευχθέντων παρ' αὐτῆς πρωτίστων πλεονεκτημάτων. Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγ. Στεφάνου, ἣν οἱ ἑαυτῆς στρατιῶται εἶχον ἐπιβάλλει εἰς τοὺς ἡττηθέντας πρὸ τῶν θυρῶν αὐτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ τσάρος εἶχε δημιουργήσῃ Βουλγαρίαν βιώσιμον καὶ αὐτόνομον, καί περ ὀφείλουσαν ν' ἀποτίῃ φόρον τινὰ εἰς τὸν σουλτάνον. Τὸ νέον Κράτος ἦν προωρισμένον ν' ἀντιπροσωπεύῃ ἐν τῷ Αἵμῳ τὰ συμφέροντα τῶν ἐλευθερωτῶν. Ἡ ἡγεμονεῖα περιελάμβανε τὴν ἀνατολικὴν Ῥωμυλίαν καὶ ἐξετείνετο πρὸς νότον μέχρι τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Ἀνταπεκρίνετο συγχρόνως πρὸς τὴν θέλησιν τῆς Ῥωσσίας καὶ πρὸς τὰς εὐχὰς τῶν Βουλγάρων.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Μαυροβούνιον ἐχορηγήθησαν τόσον μικραὶ ἀποζημιώσεις, ὥστε πρὸς καθυσύχασιν αὐτῶν ἠναγκάσθησαν νὰ συγκαλέσωσι νέον συνέδριον ἐν ἔτει 1880 καὶ νὰ λάβωσιν ὑπὸ σπουδαιοτέραν ἔποψιν τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν.

Ἡ Σερβία, μόλις ἀναλαβοῦσα ἐκ τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πολέμου αὐτῆς, καθ' ὃν εἶχεν ὑποστῇ σκληρὰς ἀπωλείας, ἔλαβεν ἐν τούτοις ἐκ νέου τὰ ὄπλα καὶ συνέπραξεν ἰσχυρῶς ἐν τῇ Ῥωσσοτουρκικῇ ἐκστρατείᾳ. Ἠναγκάσθη ἐν τούτοις νὰ παραιτηθῇ τοῦ τμήματος τοῦ ἐδάφους, ὅπερ ἡ συνθήκη τοῦ Ἀγ. Στεφάνου εἶχε χορηγήσει αὐτῇ, καὶ ὅπερ πλέον παιτὸς ἄλλου ὁ σερβικὸς λαὸς ἐπεπόθει : τοῦ Νόβι-Παζάρ δηλαδὴ καὶ τοῦ πεδίου τοῦ Ἀμσέλ, παρὰ τὴν Πριστίναν, τοῦ τάφου τούτου τῆς δόξης τῆς παλαιᾶς Σερβίας, αἰωνίως προσφιλοῦς εἰς τοὺς φιλοπάτριδας.

Ἡ ἐν Βερολίνῳ εἰρήνη ἐκλείσθη ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γερμανίας. Εὐνόητόν ἐστι τὸ συμφέρον τῆς Γερμανίας πρὸς ἐπαύξησιν τῆς δυνάμεως τῆς Αὐστρίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ· τοιαύτη πολιτικὴ δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἰσχυροποιήσῃ τὴν συμμαχίαν τῆς κεντρῶας Εὐρώπης.

Ἡ Μεγάλη Βρετανία ἀφ' ἐτέρου προσεχώρησε φυσικῶς πρὸς πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ μειώσῃ τὴν ἐν τῷ Αἵμῳ νίκην τῆς Ῥωσσίας. Βουλγαρία ἰσχυρά, ἱκανὴ νὰ ζήσῃ καὶ νὰ ἀναπτυχθῇ δὲν ἤθελε βεβαίως ἐπισκιάσει τὴν Ἀγγλίαν, εἰς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἤδη

ἐκείνην ἀνεκηρύσσετο ἀνεξάρτητον κράτος, ξένον πρὸς τὰ ῥωσικὰ συμφέροντα. Ἡ Μεγάλη Βρετανία ὀφείλει νὰ εὐχῇται, ὅπως τὰ νέα κράτη τοῦ Αἰμου ὦσιν ἱκανῶς ἰσχυρά, ἵνα πετῶσι διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν πτερύγων καὶ ἵνα ὦσιν ἡμέραν τινὰ οἱ κληρονόμοι τῆς πρὸς τὸν θάνατον προχωρούσης ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ διαίρεσις λοιπὸν τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας καὶ τῆς Βουλγαρίας δὲν ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰς ἀληθεῖς βλέψεις τῆς Ἀγγλίας, ἀλλ' ἐκέρδισε μόνον ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ βάσιν τινὰ διὰ τὰς ἀκολουθούσας ἐνεργείας αὐτῆς. Τὸ ἐν Λονδίῳ ὑπουργεῖον ὥφειλε νὰ ἐργασθῇ ἀκαμάτως ὅπως ἀπομακρύνῃ τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τῆς Ῥωσσίας καὶ παροτρύνῃ αὐτοὺς νὰ πραγματοποιήσωσι τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ἔνωσιν ἄνευ τῆς ὑποστηρίξεως ταύτης.

Ἐκ τούτων ἔπεται ὅτι ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔηται εἰμὴ «εἰρήνη ἐπὶ προθεσμίᾳ» καὶ ὅτι ἔφερεν ἐν ἑαυτῇ τὸ σπέρμα νέων περιπλοκῶν. Μόνη ἡ Γερμανία, ἣτις ὀλίγον ἐνδιεφέρετο ἐν τῷ ζητήματι τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἣτις ἐν τῷ συνεδρίῳ δὲν εἶχεν ἐπιδιώξει ἕτερον σκοπὸν, εἰμὴ τὸν συμβιβασμὸν τῶν ἀντιθέτων συμφερόντων καὶ τὴν ἀπόδοσιν ὑπηρεσίας εἰς τὸν σύμμαχον αὐτῆς, τὸν οἶκον τῶν Ἀψβούργων, οὐδὲν εἶχε συμφέρον ὅπως τροποποιηθῇ ἡ διεθνὴς σύμβασις τοῦ 1878.

Ἡ Αὐστρία μάλιστα, ἡ μόνη ἐκ τῶν συμβληθέντων κρατῶν, εἰς ἣν ἡ εἰρήνη τοῦ Βερολίνου εἶχε προξενήσει εὐάρεστον ἔκπληξιν, δὲν ἠδύνατο νὰ δεχθῇ ἐπὶ μακρὸν ὅτι ὥφειλε νὰ ἐπαρκεσθῇ εἰς τὸ νὰ συντηρῇ πολυδάπανον διοίκησιν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης καὶ νὰ διατηρῇ φρουρὰν εἰς Νοβιπαζάρ, χωρὶς νὰ τύχῃ διὰ ταῦτα θετικῆς τινος ἀποζημιώσεως.

Ἐὰν ἐξετάσῃ τις τὰς ἀπόψεις, ἃς ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου διήνοιγεν εἰς τὰ ἐνδιαφερόμενα ἐν τῇ λύσει τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος κράτη, θέλει πεισθῇ ὅτι ἐκ πάντων ἡ Σερβία ἦτο ἡ ὀλιγώτερα λαβοῦσα. Ἡ Βοσνία καὶ ἡ Ἑρζεγοβίνη, χῶραι κατοικούμεναι ὑπὸ πληθυσμῶν, οἵτινες ἐν τοῖς κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶσιν αὐτῶν εἶχον ἰδεῖ διηνεκῶς τοὺς Σέρβους μαχομένους εἰς τὸ πλευρόν των, τὸ Νοβιπαζάρ, τεμάχιον ἱεροῦ ἐδάφους ὅπερ ὁ Σέρβος καλεῖ «χώραν τῶν πατέρων του,» ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν ἀσπίδα καὶ τὴν προστασίαν τῆς Αὐστρίας. Τοῦτο δὲν σημαίνει

ὅτι ἐφαίνετο ἀφαιρουμένη ἀπὸ τῆς Σερβίας πᾶσα πιθανότης νὰ τείνῃ τὴν χεῖρα πρὸς τὸ Μαυροβούνιον, νὰ ἐνώσῃ εἰς ἓν μόνον ἔθνος τοὺς σερβικῆς καταγωγῆς λαούς, νὰ ἰδρύσῃ ἐν τῷ βορειοδυτικῷ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου κράτος βιώσιμον, ἱκανῶς ἰσχυρὸν πρὸς ἀντιστάθμισιν τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους, ὅπερ ὀφείλει νὰ σχηματισθῇ πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ὅπερ μεγαλύνεται πρὸς τὸ νότιον τῆς χερσονήσου ; Περιεσφισμένος ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τῆς Αὐστρίας, ἥς ἡ φιλοδοξία εἶναι νὰ ὑποτάσῃ πάντοτε ἐπὶ μᾶλλον ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς τὸ βορειοδυτικὸν τμήμα τοῦ Αἵμου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τοῦ νέου βουλγαρικοῦ κράτους, ὑπεκφυγόντος ἀπὸ τῆς προστασίας τῆς Σερβίας, ἀναβιώσαντος δὲ διὰ τῆς βοηθείας τοῦ ξένου, καὶ κολακευόμενος ὑπὸ τῆς ιδέας νὰ καταστήσῃ ἐντὸς μικροῦ τὸ κράτος του τὸ μεγαλειότερον χριστιανικὸν κράτος τῆς χερσονήσου, ὁ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας, πρωταγωνιστὴς τῆς χειραφετήσεως τοῦ Αἵμου, εὐρίσκετο εἰς οὐχὶ ἐπίφθονον θέσιν. Τί τὸ ἐκπληκτικὸν ἂν ὁ Σερβικὸς λαὸς ἐπεθύμει διακαῶς νὰ δράξῃται τῆς πρώτης εὐκαιρίας, ὅπως δώσῃ ἑαυτῷ ἀέρα καὶ ἔκτασιν ! Τὸ μέλλον τῆς χώρας ὥφειλε νὰ φαίνεται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς τὸν ἔσχατον βαθμὸν ἀπειλούμενον. Εἰ ἡ Βουλγαρία καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐμεγαλύνοντο, εἰ τὰ σύνορα τῆς Αὐστρίας ἐπλησίαζον πάντοτε περισσότερον πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ἐνῶ ἡ Σερβία ἔμενε μικρά, ἡ τύχη τοῦ ἔθνους τούτου ἦν ὀρισμένη : θὰ ἦτο ἀναποφεύκτως προωρισμένον νὰ ὑποταχθῇ τάχιον ἢ βράδιον εἴτε εἰς τὴν Μεγάλην Βουλγαρίαν, εἴτε εἰς τὴν Αὐστρίαν. Οἱ Σέρβοι ἠσθάνοντο τοῦτο κατὰ βάθος. Τὸ βασιλικὸν στέμμα, ὅπερ ὁ ἡγεμὼν Μιλάνος, σύμφωνος μετὰ τοῦ λαοῦ του, ἔθηκεν ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς ἐν ἔτει 1882, ἣν ἡ πρώτη διαμαρτυρία ἦν τὸ σερβικὸν ἔθνος ὕψου πρὸ τῆς Εὐρώπης κατὰ τοῦ ἀποπνιγμοῦ τούτου. (¹)

Τῇ 6/18 Σεπτεμβρίου ἐξερρήγνυτο ἡ ἐπανάστασις τῆς Φιλιππουπόλεως. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας καθίστατο κυβερνήτης τῆς ἐπαρχίας καὶ κατελάμβανε τὴν θέσιν τοῦ ἐκδιωχθέντος Γα-

(¹) Τὸ σερβικὸν βασίλειον εἶναι συνταγματικὴ μοναρχία. Τὸ κοινοβούλιον, ἡ σκουπτσίνα, ἀριθμεῖ 160 μέλη· 40 ἐκλέγονται ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως καὶ 120 ὑπὸ τοῦ λαοῦ κατ' ἀναλογίαν ἐνὸς βουλευτοῦ ἐπὶ πληθυσμῷ 20 χιλ. ψυχῶν.

βριήλ πασσά. Τοῦτο ἦν τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν πραγματο-
ποίησιν τῆς βουλγαρικῆς ἐνότητος. Εἰ αἱ συνέπειαι τῆς ἐπα-
ναστάσεως ταύτης ἐπαγιούντο, ἐγεννᾶτο ἐκ τούτων κατάστασις
πραγμάτων, ἣτις ὄφειλεν ἀναγκαίως ν' ἀγάγῃ τὴν Σερβίαν εἰς
τὸ νὰ ἐλκύσῃ τὸ ξίφος. Καὶ τοῦτο κατὰ τίνας; Κατὰ τοῦ ἀδελ-
φοῦ λαοῦ τῶν Βουλγάρων; Οὐχί, ἐὰν ἄλλοθί που παρουσιάζετο
δυνατὴ τις ἐδαφικὴ ἀποζημίωσις, τοιούτου εἵδους ὥστε ν' ἀπο-
καταστῇ ἡ διαρρηχθεῖσα ἰσορροπία. Ναί, ἂν πᾶσαι αἱ ὁδοὶ ἦσαν
κεκλεισμένα, ἐκτὸς τῆς ἀγούσης εἰς Βουλγαρίαν.

Ἐκαστος ἀνέμενε νὰ ἴδῃ τὰ τουρκικὰ στρατεύματα εἰσβάλ-
λονται εἰς Ῥωμυλίαν, ὅπως καταστείλωσι τὴν ἐπανάστασιν.
Συνέπεια τούτου ἤθελεν εἶσθαι ἡ ἐπέκτασις τοῦ ἐπαναστατικοῦ
κινήματος ἐν Μακεδονίᾳ. Ἀλλ' ἂν ἡ Μακεδονία ἐξεγείρετο, καθί-
στατο ἀδύνατον τοῖς Ἑλλήσι νὰ μείνωσι μὲ τὸ ὄπλον παρὰ πόδα
καὶ νὰ ἀφήσωσι ν' ἀντικατασταθῶσι διὰ τῆς βουλγαρικῆς ἐπιρ-
ροῆς ἐν χώραις ἀνηκούσαις αὐτοῖς διὰ τῆς ἱστορίας καὶ διὰ τῆς
γλώσσης. Τὸ ἐλληνικὸν βασίλειον λοιπὸν ὄφειλε νὰ καταστῇ
προστάτης τῶν ἐπαναστατῶν μακεδόνων καὶ νὰ κηρύξῃ τὸν πό-
λεμον κατὰ τῆς Τουρκίας. Τῶν Βουλγάρων δὲ καὶ Ἑλλήνων ἅπαξ
ἐκστρατευσάντων, ἀνῆκεν εἰς τὰς παραδόσεις τῆς Σερβίας νὰ
ἐνωθῇ μετὰ τῆς ἀγίας σταυροφορίας κατὰ τῆς ἡμισελήνου καὶ νὰ
εἰσβάλλῃ εἰς τὸ ἔδαφος τῶν πηγῶν τοῦ Ἰβάρου. Τοιαῦτα κατὰ τὸ
φαινόμενον σχέδια ὑπηγόρευσαν τὴν διαγωγὴν τῶν σέρβων πολι-
τικῶν, ὅτε, ἅμα τῇ ἀφίξει εἰς αὐτοὺς τῆς περὶ τοῦ Ῥωμυλιωτικοῦ
πραξικοπήματος εἰδήσεως, διέταξαν τὴν ἐπιστράτευσιν.

Αἱ βλέψεις αὐτῶν ἐμελλον νὰ ματαιωθῶσιν. Ἡ Τουρκία ἀπέ-
σχε πάσης στρατιωτικῆς ἐπεμβάσεως ἐν Ῥωμυλίᾳ. Διατί; Ἐν
μέρει, ἀναμφιβόλως, διότι ἀπεῖχε πολὺ τοῦ νὰ ἦναι ἔτοιμος διὰ
τὸν πόλεμον, καὶ ἔπειτα ὡσαύτως διότι ἡ Ῥωσσία ἔδωκεν αὐτῇ
σαφῶς νὰ ἐννοήσῃ ὅτι δὲν ἤθελε παραβλέψῃ στρατιωτικὴν κατά-
ληψιν τῶν χωρῶν, αἵτινες εἶχον ἐλευθερωθῇ παρ' αὐτῆς τὸ 1878⁽¹⁾.

(1) Τηλεγράφημά τι, ἀπευθυνθὲν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰ Ἑμερήσια
Νέα, ἔλεγε κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Χρόνου: «Ἡ Ῥωσσία διακηρύξει
ῥητῶς ὅτι δὲν δύναται ἐπιτρέψαι ὅπως τὰ τουρκικὰ στρατεύματα εἰσέλθωσιν εἰς τὴν
κεντρικὴν Ῥωμυλίαν.»

Ἐπανάστασις δὲν ἐγένετο ἐν Μακεδονίᾳ. Αἱ πολεμικαὶ τάσεις τῆς Ἑλλάδος ἐχαλιναγωγήθησαν ὑπὸ τῶν μεγάλων δυνάμεων. Αἱ τελευταῖαι αὗται ἐπεθύμουν πρὸ πάντων νὰ θέσωσιν ἐκποδὼν πᾶσαν αἰτίαν πολέμοι ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας, ἀλλ' εἶχον συμφωνήσει ἐπίσης νὰ τηρήσωσι τοὺς ὅρους τῆς Βερολινείου συνθήκης, ὡς βάσιν τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης. Ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ῥωσσία ἰδίως ἀντήλλασσον μικρὸν πρότερον, κατὰ τὴν ἐν Κρεμσὶρ συνέντευξιν τῶν δύο αὐτοκρατόρων, ἀμοιβαίας διαβεβαιώσεις περὶ εἰρήνης. Ὁ κόμης Καλνόκυ, «ὁ εὐμενὴς γείτων καὶ σύμβουλος,» — οὕτω ἀπεκάλει ἑαυτὸν ὁ ἴδιος, — ἔδωκε τῇ Σερβίᾳ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι δὲν εἶχεν ἐπέλθει ἡ στιγμή ὅπως εἰσβάλλῃ εἰς Μακεδονίαν. Ὡφείλε νὰ παραιτηθῇ τοῦ σχεδίου τούτου.

Παρήλθε μακρὸς χρόνος πρὶν ἢ ἡ κατάστασις διευκρινισθῇ καὶ πρὶν ἢ γείνῃ γνωστὸν ἂν αἱ μεγάλαι δυνάμεις ἐνόουν νὰ ἐπικυρώσωσιν ἐν τινὶ μέτρῳ τὸ ῥωμυλιωτικὸν πραξικόπημα ἢ ἂν ἤθελον ἀντίτειναι ἀπολύτως εἰς αὐτό. Οἱ πρέσβεις συνήλθον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅπως διασκεφθῶσιν, ἀλλ' αἱ ἀληθεῖς διαπραγματεύσεις δὲν διεξήχθησαν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ· αἱ κυβερνήσεις συνεσκέφθησαν μυστικῶς πρὸς ἀλλήλας, καὶ ἡ συνέντευξις τῶν πρέσβεων παρετάθη ἐπὶ μακρόν. Ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰταλία, καὶ πραγματικῶς ὡσαύτως ἡ Γερμανία, ἔλαβον ὑπὸ τὴν ἑαυτῶν προστασίαν τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς· ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἐνώσεως μεταξὺ τῆς παλαιᾶς ἡγεμονείας καὶ τῆς γενικῆς τουρκικῆς διοικήσεως τῆς Ῥωμυλίας. Ἡ Ῥωσσία ἀπεποιεῖτο νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ἑνωσιν ταύτην, ἐὰν ὁ Ἀλέξανδρος Βάττεμβεργ δὲν παρητεῖτο. Ὁ τσάρος ἐνόει νὰ ἔχῃ ἐν Σόφίᾳ ἡγεμόνα, ὅστις νὰ δεικνύῃ μείζονα σεβασμὸν πρὸς αὐτὸν καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ ἑαυτῷ νὰ ὑπακούῃ, ἐν ἀγνοίᾳ ἐκείνου, εἰς τοὺς ἐθνικοὺς βουλγαρικοὺς πόθους. Πρὸ τῶν ἐναντιοτήτων τούτων ἤχθησαν νὰ πεισθῶσιν ὅτι ἑνώσις καθαρῶς προσωπικὴ ἦν ἡ μόνη δυνατὴ λύσις, ὅτι ἡ θέσις τῆς Ῥωμυλίας ἀπέναντι τῆς Πύλης δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβληθῇ καὶ ὅτι, κατὰ τὴν κρατοῦσαν ἐκφρασιν, ἔπρεπε νὰ τηρηθῇ τὸ πρῶτον καθεστῶς (statu quo ante) τὸ παρὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου ὁρισθέν.

Αἱ ιδέαι τῆς Σερβίας ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον διεταράχθησαν. Εἶδεν ὅτι ὑπὸ τὴν πρόφασιν προστασίας τῆς ὑπαρχούσης καταστάσεως πραγμάτων, αἱ μεγάλαι δυνάμεις ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ἐπιφέρωσιν ἐν Βουλγαρίᾳ κατάστασιν, ἣτις, εἰμὴ ἦτο ἔτι ἡ πραγματικὴ ἔνωσις τῶν δύο χωρῶν, ἔμελλεν ὅμως βεβαίως τάχιον ἢ βράδιον νὰ καταλήξῃ εἰς ταύτην. Ἐὰν ἡ νέα αὕτη κατάστασις ἐτύγχανε τῆς ἐπικυρώσεως τῆς Εὐρώπης, οὐδὲν ἡδύνατο πλέον νὰ ἐπιχειρήσῃ. Ἡ ἐπιμόνως διατήρησις τοῦ πρώην καθεστῶτος, ἦν διὰ τὰς δυνάμεις τὸ μόνον μέσον καθησυχάσεως τῶν Σέρβων. Τὰ πράγματα ἔλαβον τοιαύτην τροπὴν, ὥστε δὲν ἔμενε πλέον ἄλλη ὁδὸς εἰς τὸν βασιλέα τῶν Σέρβων παρὰ νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ δημιουργήσῃ, παρὰ τὸ τετελεσμένον γεγονός τῶν Βουλγάρων, ἕτερον τετελεσμένον γεγονός, γεγεννημένον ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τῶν σερβικῶν ὅπλων, ὅπως οὕτω ὑποχρεωθῶσιν αἱ δυνάμεις νὰ λάβωσι τοῦτο ὑπ' ὄψιν ὡς τὸ ἐν Φιλιππουπόλει πραξικόπημα. Φυσικὸς ἀντίπαλος τῆς Σερβίας κατέστη ὁ βουλγαρικὸς λαός, ὅστις διὰ τῶν πρὸς ἐπέκτασιν ἀποπειρῶν αὐτοῦ ἔθετεν ἐν κινδύνῳ τὴν ἰσορροπίαν τῶν κρατῶν τοῦ Αἴμου. Κηρύσσοντες τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Βουλγαρίας οἱ Σέρβοι καθίσταντο οἱ ἐκδικηταὶ τῆς διαταραχθείσης εἰρήνης· τοιοῦτον πρόσωπον δὲν ἡδύνατο ἢ νὰ ἐλκύσῃ πρὸς αὐτοὺς τὰς συμπαθείας τῶν μεγάλων δυνάμεων.

Οὐδ' ἡ Ῥωσσία, οὐδ' ἡ Αὐστρία ἡδύναντο νὰ ἐμποδίσωσι τὸ βασίλειον τῆς Σερβίας ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπιζητήσῃ πρὸς ἀνατολὰς ἀποζημίωσιν διὰ τὰς ἐδαφικὰς ἐπαυξήσεις, ἃς εἶχον ἀρνηθῇ αὐτῷ πρὸς νότον καὶ πρὸς δυσμὰς.

Πόλεμος μετὰ τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας δὲν ἔμελλε νὰ ᾔῃ ἐπίφοβος διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν τῶν τσάρων. Ἡδύνατο νὰ ἐπενέγκῃ τὴν πτώσιν τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου, «ἐξ οὗ ἠθέλε γεννηθῇ διὰ τὴν Ῥωσσίαν κατάστασις καθ' ὁλοκληρίαν νέα.»⁽¹⁾

Ἐνόμισα ὅτι ὤφειλον νὰ ἐκθέσω ἐν ἐκτάσει τὰ ἀνωτέρω, διότι ἐπιπολαία τις ἐξέτασις ἠθέλεν ἀγάγει εὐχερῶς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αἰτία τοῦ πολέμου ἦν ἰδιοτροπία τοῦ βασιλέως Μιλάνου, ὑπευθύνου ὄντος περὶ τῆς σερβικῆς πολιτικῆς. Ὁ ἀμερόληπτος

(1) Αἱ λέξεις αὗται ἐλήφθησαν ἐκ τινος τηλεγραφήματος ἐκ Πετρούπολεως ὑπὸ ἡμερομηνίαν 14 Νοεμβρίου.

κριτὴς θέλει ἀναγνωρίσει ὅτι ὁ ἀληθὴς ἔνοχος εἶναι μόνῃ ἢ συνθήκῃ τοῦ Βερολίνου, ἥτις, ὡς πολλαὶ ἐκ τῶν προηγηθεισῶν αὐτῆς, περιωρίσθη ν' ἀναβάλῃ τὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ὤφειλε νὰ λύσῃ. Τὰ παρ' αὐτῆς δημιουργηθέντα κράτη τοῦ Αἴμου δὲν ἀπετέλουν τι πλήρες οὐδὲ ὀριστικόν· ἕκαστον αὐτῶν ἦν πολὺ μικρὸν καὶ πολὺ ἀσθενὲς ἢ ὥστε νὰ ᾖ βιώσιμον.

Τὸ παραδοξώτερον ἔργον τῆς Βερολινείου συνθήκης ἦν ἡ αὐτόνομος ἐπαρχία τῆς ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας. Ὁ πόλεμος τοῦ 1877-78 εἶχεν ἀπελευθερώσει ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ τοὺς πρὸς νότον τοῦ Αἴμου Βουλγάρους ὡς καὶ τοὺς πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ. Διὰ μόνῃ ἢ μικροτέρα μεταξὺ αὐτῶν μερὶς ἔμελλε ν' ἀποτελέσῃ τὴν νέαν Βουλγαρικὴν ἡγεμονείαν; Διὰ τὸν ὁ μεγαλείτερος ἀριθμὸς τῶν πρὸς νότον Βουλγάρων ὤφειλον νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου; Ἦτο ἀδύνατον ὅπως ὁ λαὸς μὴ ἀπευθύνη εἰς ἑαυτὸν τὰς ἐρωτήσεις τούτας.

Ἄν, κατὰ τὸ 1878, ἡ Αὐστρία εὐηρεστεῖτο νὰ χορηγήσῃ εἰς τοὺς Ῥώσσους Βουλγαρίαν ὁλόκληρον καὶ ἰσχυράν, καὶ ἂν ἡ Ῥωσσία ἤθελε νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Αὐστριακοὺς Σερβίαν ὁλόκληρον ἐπίσης καὶ ἰσχυράν, εἶναι σχεδὸν πιθανὸν ὅτι περὶ τὴν ἐν Βερολίνῳ πρασίνην τράπεζαν δὲν ἤθελον χαράξῃ ἐν τῷ χάρτῃ τὸ σύνορον, ὅπερ διεχώρισε τὴν ἀνατολικὴν Ῥωμυλίαν ἀπὸ τῆς Βουλγαρίας.

Ἡ ἱστορία τῆς νέας ἡγεμονείας κατέδειξεν ἅπαξ ἐπὶ πλεόν ὅτι γραμμὴ χαραχθεῖσα ἐπὶ τοῦ χάρτου δὲν ἀρκεῖ νὰ διαχωρίσῃ λαοὺς, οὓς «ὁ οὐρανὸς ἤνωσεν.»

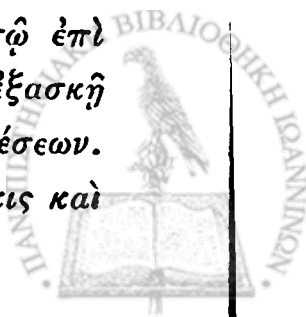
Ἀλέξανδρος ὁ Α', ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Βάττεμβεργ, εἶχεν ἐκλεχθῇ καὶ ἀνακηρυχθῇ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας, μετὰ κληρονομικῶν δικαιωμάτων, κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1879 ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τῶν ἐπισημοτέρων Βουλγάρων συνελθόντων εἰς Τίρνοβον. Οἱ ἐπὶ κεφαλῇ τῆς χώρας προκάτοχοι αὐτοῦ ἦσαν στρατηγοὶ ῥώσσοι, ἐνεργοῦντες ἐπὶ τῇ ιδιότητι κυβερνητῶν. Ἡ αὐτὴ ἐν Τιρνόβῳ συνέλευσις, πρὶν ἢ καλέσῃ τὸν ἡγεμόνα ἐπὶ τοῦ θρόνου, συνέταξε σύνταγμα ὀργανοῦν τὴν Βουλγαρίαν εἰς μοναρχίαν συνταγματικήν. Ἐθνικὴ συνέλευσις (Σομπράνιε) ἔμελλε νὰ ἐκλέγῃται δι' ἀμέσου καθολικῆς ψηφοφορίας κατὰ λόγον ἑνὸς βουλευτοῦ ἐπὶ

10,000 κατοίκων. Οἱ ὑπουργοὶ ἐκηρύσσοντο ὑπεύθυνοι ἐνώπιον τῆς βουλῆς καὶ τοῦ ἡγεμόνος.

Ἐναντίον τῶν ἀρχῶν τούτων οἱ ῥώσσοι στρατηγοί, οἱ ἐπιβεβλημένοι εἰς τὸ νέον Κράτος ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας καὶ εἰς οὓς ὁ ἡγεμὼν ὤφειλε νὰ ἐγκαταλείπη τὸ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργεῖον, ἐθεωρήθησαν πάντοτε ὡς διαχειρισταὶ ὑπεύθυνοι ἐνώπιον μόνου τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας. Οἱ στρατηγοὶ ὑπουργοὶ δὲν ἀνείχοντο πλησίον αὐτῶν ἐν τῷ ὑπουργείῳ εἰμὴ εὐπειθῇ ὄργανα τῆς ῥωστικῆς πολιτικῆς. Πληθὺς Ῥώσσω κατεῖχον θέσεις ἐν ταῖς στρατιωτικαῖς καὶ πολιτικαῖς ὑπηρεσίαις τῆς Βουλγαρίας. Πᾶσαι αἱ ἀνώτεραι θέσεις τοῦ στρατοῦ εὐρίσκοντο εἰς ῥωσικὰς χεῖρας. Ἡ ἀνεξαρτησία οὕτω τῶν ἀνωτέρων ἀρχῶν τοῦ Κράτους ἦν καθαρῶς φανταστική. Ἡ Ῥωσσία μετεχειρίζετο τὴν ἡγεμονείαν ὡς ἐμπροσθοφυλακὴν τοῦ πανσλαυισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπηρέαζεν ὅσον ἡδύνατο τὴν διοίκησιν τῆς αὐτονομίας Ῥωμυλίας. Πρέπει νὰ συμφωνήσωμεν ὅτι ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἡ ῥωσικὴ κηδεμονία ὑπῆρξε πρόξενος τῆς μεγαλειτέρας ὠφελείας εἰς τὸ νέον Κράτος· ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς πρὸ πάντων ὑπῆρξεν εὐτυχὴς ἐξ αὐτῆς· οἱ ῥώσσοι ἀξιωματικοὶ ἐδείχθησαν ἐξάιρετοι ὀργανωταί, αὐστηροὶ καὶ ἐπιδέξιοι προγυμνασταί. Ἡ ῥωσικὴ ἐπιρροὴ ὑπῆρξε μᾶλλον πνιγνῆ ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν σιδηροδρόμων ἐν τῇ ἡγεμονείᾳ. Τὴν ἀπὸ Βελιγραδίου εἰς Κωνσταντινούπολιν, διὰ Νύσσης καὶ Σόφιας, γραμμὴν, ἥς τὴν κατασκευὴν εἶχεν ἀποφασίσει τὸ Βερολίνειον συνέδριον, διεπραγματεύθησαν, χάρις εἰς τὰς ῥωσικὰς εἰσηγήσεις, ὡς ἀντικείμενον δευτερευούσης σπουδαιότητος, ἂν καὶ ἔμελλε νὰ καταστήσῃ τὴν πρωτεύουσαν σταθμὸν πρώτης τάξεως ἐπὶ μεγάλης διεθνούς γραμμῆς. Ἐθεώρησαν τοῦναντίον ὡς κατεπείγοντα διάφορα σχέδια σιδηροδρόμων συνδεόντων τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας μετὰ τοῦ Δουνάβεως, δηλαδὴ μετὰ τῆς Ῥωμουνίας καὶ δι' αὐτῆς ἐμμέσως μετὰ τῆς Ῥωσσίας.

Κατὰ τὸ 1881 ὁ ἡγεμὼν κατώρθωσε νὰ χορηγηθῇ αὐτῷ ἐπὶ ἑπταετίαν παρὰ τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως τὸ δικαίωμα νὰ ἐξασκῇ μόνος τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ οἰκονομικῶν ὑποθέσεων. Ἐπεζήτησε τοῦτο ὅπως διαφύγῃ τὴν ἐξ ἀπλότητος συχνάκις καὶ

ἀγνοίας προερχομένην ἀντιπολίτευσιν τῆς Σομπράνιας, ἣτις ἤρνεϊτο τὴν ἐπιψήφισιν δαπανῶν ἀπαραιτήτων πρὸς τὴν δημιουργίαν κράτους καλῶς συντεταγμένου. Οἱ ῥώσσοι διαχειρισταὶ ἐποίησαντο πολλάκις κατάχρησιν τῆς εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ ἡγεμόνος χορηγηθείσης ἐξουσίας ταύτης. Ἀποτέλεσμα δὲ τούτου ὑπῆρξεν ὅτι, ἐνῶ ἡ ἐπικράτησις τῶν Ῥώσσων ἡδραιούτο ὁσημέραι ἐπὶ μᾶλλον, ἡ νέα τάξις πραγμάτων διεκινδύνευε μεγάλως ν' ἀπολέσῃ τὰς συμπαθείας πληθυσμοῦ κατεχομένου ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ἀνεξαρτησίας, κυρίως ἐν ταῖς ἀνεπτυγμέναις κλάσεσιν. Ὁ ἡγεμὼν ἔβλεπεν ἑαυτὸν ἠναγκασμένον νὰ ἐπικαλῇται ἐπανειλημμένως τὴν προστασίαν τοῦ τσάρου κατὰ τῶν πανσλαυστικῶν μηχανορραφιδῶν τῶν ῥώσσων πρακτόρων καὶ νὰ ἐκλιπαρῇ τὴν ἀνάκλησιν τούτων. Τὸ 1883, ἡ ἔντασις ἔφθασεν εἰς τὸν ἀνώτερον αὐτῆς βαθμόν. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν πανσλαυστικῶν τάσεων, ἐπιτετραμμένος τῆς Ῥωσσίας συγχρόνως, ἐπεχείρησε νὰ διεγείρῃ, ἐν γνώσει τοῦ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργοῦ, ⁽¹⁾ εἰς ἐπαναστατικὴν προκήρυξιν κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τὰ στρατεύματα, ἅτινα εἶχον συγκεντρωθῇ τὸν Σεπτέμβριον διὰ τὰ μεγάλα γυμνάσια ἐν τοῖς πέριξ τῆς Σόφιας. Ἀπέτυχε χάρις εἰς τὴν εὐθύτητα τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν, — μολονότι οὗτοι ἦσαν ῥώσσοι — καὶ εἰς τὴν πρὸς τὸν ἡγεμόνα πίστιν τῶν στρατευμάτων. «Ἐκτοτε ἦν ἀναπόφευκτος ἡ τελεία ῥῆξις μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ῥώσσικῶν συμφερόντων ἀφ' ἑτέρου. Ἡ παραίτησις τοῦ ἐξ ἀξιωματικῶν ῥώσσων ὑπουργείου ἐπηκολούθησε. Τὴν θέσιν τούτου κατέλαβεν ἐθνικὸν ὑπουργεῖον σχηματισθὲν ἐξ ἀντιπροσώπων πασῶν τῶν μερίδων... Ἐκ Πετροπόλεως ἀπεκρίθησαν διὰ τῆς ἀνακλήσεως τῶν προσωπικῶς τὸν Ἀλέξανδρον Βάττεμβεργ περιστοιχιζόντων ῥώσσων ἀξιωματικῶν, οἵτινες ἦσαν οἱ μᾶλλον ἀφωσιωμένοι αὐτῷ, μεταξὺ δὲ ἄλλων τοῦ στρατηγοῦ Λεσσοβόϊ, ὅστις πρὸ μικροῦ εἶχεν ὑποδειχθῇ παρὰ τοῦ ἡγεμόνος ὡς ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν. Ὁ βουλγαρικὸς λαὸς πεπεισμένος περὶ τῶν ἐθνικῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ὑψηλῶν βουλῶν τοῦ κυριάρχου αὐτοῦ, ἐθεώρησε τὰ μέτρα ταῦτα ὡς

(1) Τοιοῦτος ἦν τότε ὁ στρατηγὸς Κάουλμπας, ὅστις ἐγένετο γνωστὸς ὡς συγγραφεὺς διὰ τῶν περὶ τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ μελετῶν του.

προσβλητικά. Ἐπευφημούσης τῆς Σομπράνιας, τριάκοντα καὶ ἑξ βούλγαροι ἀξιωματικοὶ ἀνεκλήθησαν ἐκ Ῥωσσίας, ἐν ᾗ εἶχον ἀποσταλῇ πρὸς ἐκπαίδευσιν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέλυσε πάντας τοὺς ῥώσσους ἀξιωματικοὺς τῆς συνοδείας του, καὶ ὁ ῥώσσος ἀξιωματικός, εἰς ὃν εἶχεν ἀνατεθῇ προσωρινῶς τὸ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργείον, διεγράφη ἐκ τῶν στελεχῶν τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ. Ἀμοιβαῖα ἐν τούτοις συμφέροντα ἐπέτασσαν ταχεῖαν συμφιλίωσιν. Τῇ 10 Νοεμβρίου προσωπικός τις ὑπασπιστὴς τοῦ τσάρου ἀφικνεῖτο εἰς Σόφειαν, ὅπως διαπραγματευθῇ ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ ἡγεμόνος. Τὸ δυσχερέστερον ἦτο ἡ διακανόνισις τῆς θέσεως τῶν ῥώσσων ἀξιωματικῶν ἐν τῷ βουλγαρικῷ στρατῷ, καὶ ιδίως τοῦ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργοῦ. Διὰ πρωτοκόλλου τινός, καταστάντος ἐκτελεστοῦ τῇ 18 Νοεμβρίου, ἀπεφασίσθησαν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τὰ ἐπόμενα: «Συμφώνως τῷ συντάγματι, ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργὸς ὤφειλε νὰ ᾗ ὑπεύθυνος πρὸς τὸν ἡγεμόνα καὶ πρὸς τὴν βουλὴν· ἡδύνατο ν' ἀπαγγελθῇ κατ' αὐτοῦ κατηγορία, κατὰ τοὺς κανόνας τοῦ κοινοῦ βουλγαρικοῦ δικαίου, διὰ προδοσίαν κατὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ κατὰ τοῦ ἡγεμόνος, καὶ διὰ πᾶσαν πράξιν ἐναντίαν πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους. Κατὰ τὸ ἄρθρον 152 τοῦ συντάγματος, ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργὸς διορίζεται ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῇ συγκαταθέσει τοῦ τσάρου, ἐπειδὴ εἶναι ἀξιωματικὸς καὶ ὑπήκοος ῥώσσος, ἀλλὰ δύναται νὰ παυθῇ παρὰ τοῦ ἡγεμόνος ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας. Αἱ ἀρχαὶ αὗται εἰσὶν ὡσαύτως ἐφαρμόσιμοι εἰς πάντας τοὺς ῥώσσους ἀξιωματικούς, οἵτινες εἰσέρχονται εἰς τὴν βουλγαρικὴν ὑπηρεσίαν. Ἐνόςω εἰσὶν ὑπὸ τὰς σημαίας τῆς Βουλγαρίας οἱ ῥώσσοι ἀξιωματικοὶ καὶ ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργὸς ὀφείλουσι νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὸ σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους τῆς ἡγεμονείας. Αἱ τροποποιήσεις εἰς τὸν ὀργανισμὸν τοῦ στρατοῦ καὶ εἰς τὴν στρατιωτικὴν νομοθεσίαν ἀποφασίζονται ὡς ὅλαι αἱ ἄλλαι ἐσωτερικαὶ ὑποθέσεις. Κυριώδης συνθήκη εἶναι ὅτι οἱ ῥώσσοι ἀξιωματικοὶ δὲν δύνανται ὑπ' οὐδεμίαν μορφήν ν' ἀναμιγνύωνται εἰς τὰς πολιτικὰς διαμάχας τοῦ Κράτους.» (')

(') Φὸν Λέμπελ. Ἡμερολόγιον (Jahresbericht) τοῦ 1883. Παρὰ τοῦ αὐτοῦ

Συνομολογητέον ὅτι ἡ στρατιωτικὴ αὕτη σύμβασις ἐδείκνυε σπουδαίαν πρόοδον ἐν τῇ ὁδῷ τῆς πολιτικῆς χειραφετήσεως τῆς ἡγεμονείας. Ἀλλ' ἐπετελέσθη διὰ τῆς ἀπωλείας τῆς φιλίας τοῦ ἰσχυροῦ ἐλευθερωτοῦ. Ἐκτοτε ἤδη διέτρεχεν ἡ φήμη ὅτι ἐσκέπτοντο ἐν Πιτρουνόλει ν' ἀναγκάσωσι τὸν Ἀλέξανδρον εἰς παραιτήσιν, ὅπως ἀναγορεύσωσι διάδοχον αὐτοῦ δανόντινα πρίγκηπα.

Τὰ πράγματα ἔλαβον ἐπικίνδυνον τροπὴν διὰ τὸν ἡγεμόνα, — ἐὰν πρέπη νὰ πιστεύσωμεν τὰ συμπτώματα, — πρὸ πάντων μετὰ τὰ ἐν Κρεμισρ ἀποφασισθέντα. Ἀπατῶνται πολὺ, ἢ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ῥωσσία ἐποιήσαντο ἐκεῖ ἀμοιβαίας παραχωρήσεις. Ἡ Αὐστρία ὑπεχρεούτο πιθανῶς ν' ἀφήσῃ νὰ ἐκραγῇ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ῥωμυλίᾳ ἐπανάστασις, ἣτις ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἑνωσιν τῆς Ῥωμυλίας μετὰ τῆς Βουλγαρίας. Τὰ συμβεβηκότα ταῦτα ὄφειλον νὰ ἐπιτελεσθῶσιν ἄνευ τῆς συμμετοχῆς τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου· ἔμελλον δὲ νὰ καταστήσωσιν αὐτὸν ἀντιδημοτικὸν καὶ νὰ παράσχωσι τὸ μέσον τῆς ἀπομακρύνσεως καὶ ἀντικαταστάσεως αὐτοῦ. Ἀφ' ἐτέρου ἡ Ῥωσσία ἤθελε κλείσει τοὺς ὀφθαλμούς, ἂν ἡ Αὐστρία προσήρτα ὀριστικῶς εἰς τὸ κράτος τῆς τὰς κατεχομένης ἐπαρχίας τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης καὶ προσέτι τὸ βιλλαέτιον τοῦ Νόβι Παζάρ.

Δὲν ἦτο δύσκολον εἰς τὴν Ῥωσσίαν νὰ εὔρῃ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ῥωμυλίᾳ σημεία ἐρείσματος πρὸς διοργάνωσιν κινήματος μεγάλυνσεως τῆς Βουλγαρίας. Κατὰ τὰς ἀπὸ τοῦ 1880 χρονολογούμενας πληροφορίας ὑφίστατο ἔκτοτε «Κεντρικὴ τις ἐπιτροπὴ πρὸς ὀλοκληρωτικὴν καθίδρυσιν τοῦ βουλγαρικοῦ Κράτους·» αὕτη εὐρίσκετο εἰς σχέσεις μετὰ τῆς Ῥωσσίας, παρ' ἧς ἔμελλε νὰ λάβῃ τυφέκια, πυροβόλα, πολεμεφόδια καὶ στολὰς. Οἱ πολυάριθμοι ῥώσσοι ἀξιωματικοὶ καὶ ὑπαξιωματικοί, οἵτινες ὑπηρέτουν ἐν τῇ ῥωμυλιωτικῇ ἐθνοφρουρᾷ, παρεῖχον ἐγγύησιν περὶ τῆς ἐπιτυχίας.

Ἡ ἐπανάστασις ἐξερράγη ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ῥωμυλίᾳ, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ τὴν ἐπιθυμητὴν τῇ Ῥωσσίᾳ ὥραν, οὐδὲ κατὰ τὸν τρόπον ὃν αὕτη εἶχε προῖδει. Ἡ διεύθυνσις ἀνελήφθη παρ' ἄλλων χειρῶν. Τὸ ἐθνικὸν ὑπουργεῖον τῆς Βουλγαρίας ἐδράξατο αὐτῆς. Ὁ πρόε-

συγγράμματος ἐδανείσθη τὰς πλείστας τῶν προηγουμένων σκέψεων ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἐν Βουλγαρίᾳ.

δρος τοῦ Συμβουλίου Καραβέλωφ ἐν Σόφια, καὶ ὁ ἱατρὸς Στράνσκυ ἐν Φιλιππουπόλει, ἦσαν οἱ ἀληθεῖς ὑποκινηταὶ τῆς ἐπιχειρήσεως.

Ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος εὐρέθη πρὸ τοῦ διλήμματος τούτου : ἢ ν' ἀποκηρύξῃ τὴν διάρρηξιν τῆς Βερολινείου συνθήκης, ἢ νὰ παρουσιάσῃ ὁ ἴδιος τὸ τέκνον τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῷ βαπτίσματι. Ὅπως μείνῃ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας ὥφειλε νὰ οἰκειοποιηθῇ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ λαοῦ. Ἀπεφάσισε τοῦτο θαρραλέως καὶ ἐντίμως, ἀναλαβὼν ἐνώπιον τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Εὐρώπης τὴν εὐθύνην τοῦ ῥωμυλιωτικοῦ πραξικοπήματος καὶ τῆς παραβιάσεως τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Ἐπέσυρεν οὕτω ἐφ' ἑαυτοῦ τὰς τρομερώτερας μνησικακίας τοῦ τσάρου, ἀπατηθέντος ἐν τῇ προσδοκίᾳ του. Πῶς ὁ αὐτοκράτωρ πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν ἤθελε δυνηθῇ νὰ συγχωρήσῃ εἰς τὸν ἡγεμόνα τὴν πραγματαποίησιν τῆς ἐνότητος τῆς Βουλγαρίας, δηλαδὴ τῆς θερμότερας ἐπιθυμίας τῆς κυβερνήσεως τῆς Πετροπόλεως, κλείσαντα ἐπίσης διὰ τῆς αὐτῆς πράξεως τὴν θύραν τοῦ νέου Κράτους εἰς τὴν Ῥωσικὴν ἐπιρροήν; Ἡθέλησαν νὰ καταστήσωσιν ἀνίσχυρον τὸν Ἀλέξανδρον Βάττεμπεργ· ἐνόμισαν ὅτι ἀφαιροῦσι πᾶσαν δύναμιν ἀπὸ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ, ἀφαρπάζοντες ἀπ' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην ἡμέραν πάντα σχεδὸν τοὺς ἀξιωματικούς του· διέγραψαν τὸ ὄνομα τοῦ ἡγεμόνος ἐκ τοῦ ἐλέγχου τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ· ἐνόμιζον ὅτι ὁ βουλγαρικὸς λαός, φοβούμενος μὴ παραδοθῇ οὕτω ἄνευ στηρίγματος εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν Τούρκων, ἤθελεν ἀπολέσει πᾶσαν ἐμπιστοσύνην πρὸς τὸν κυρίαρχον αὐτοῦ. Ἡπατῶντο. Ὁ λαὸς διέμεινεν εὐσταθῆς ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος του. Ἐμαθε ν' ἀναγνωρίζῃ καὶ ν' ἀγαπᾷ ἐν αὐτῷ τὸν πρόμαχον τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἡ συνέχεια ἔμελλε νὰ καταδείξῃ ὅτι ὁ ἡγεμὼν καὶ ὁ λαὸς ἦσαν ἄξιοι τῆς ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης, ἥτις ἦν αὐτοῦς.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΙΝ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Α'. ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΣΕΡΒΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

Πρὸ τῆς μουσουλμανικῆς κατακτήσεως αἱ σερβικαὶ στρατιωτικαὶ δυνάμεις ἦσαν διωργανωμέναι κατὰ τὸ φεουδαλικὸν σύστημα. Οἱ εὐγενεῖς ὑπεχρεοῦντο νὰ ἐκστρατεύωσιν μετὰ τοῦ εἰς τὴν ἑκτασιν τῆς κυριότητος αὐτῶν προσήκοντος ἀριθμοῦ πολεμιστῶν. Κατὰ τὴν πτώσιν τοῦ βασιλείου, ἡ εὐγένεια ἐξηφανίσθη. Μέρος αὐτῆς ἐξωρίσθη, τὸ ἕτερον ἐνηγκαλίσθη τὸν ἰσλαμισμόν καὶ ἔσωσεν οὕτω τὴν θέσιν καὶ τὴν περιουσίαν του. Ἀλλ' ἡ μεγάλη πλειονότης συνεχωνεύθη, χωρὶς νὰ καταλίπη ἔχνη, ἐν τῇ πληθύϊ τῶν ραγιαδῶν.

Κατὰ τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας πόλεμον, πᾶς Σέρβος ἦτο στρατιώτης. «Ἐν ταῖς ἐπείγουσαις περιστάσεσιν, ἐκάστη οἰκογένεια ἀπέστελλεν εἰς ἐκστρατείαν πάντας ὅσους περιελάμβανεν ἄνδρας ἱκανοὺς νὰ φέρωσιν ὅπλα· ἐν ταῖς ἡττον σπουδαίαις περιστάσεσιν ἀπῆρχετο μόνον εἰς ἀνὴρ ἐπὶ δύο, ἢ δύο ἐπὶ τριῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἦ δυνατὴ ἡ ἐξακολουθήσις τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς. Ἐὰν εἰς μόνος ἀνὴρ ὑπῆρχεν ἐν οἰκογενείᾳ τινί, συνηλλάσσετο ἐν τῇ στρατιωτικῇ ὑπηρεσίᾳ μετὰ τοῦ γείτονος αὐτοῦ καθ' ἐβδομάδα. Οἱ ἄτακτοι οὗτοι στρατιῶται οὐδ' ἐλάμβανον, οὐδ' ἀπῆτουν μισθόν τινα. Ἐκαστος ἔφερε τὰ ὅπλα του καὶ ἐνεδύετο τὰ καλλίτερα αὐτοῦ ἐνδύματα. Αἱ γυναῖκες ἐξέπεμπον τὰ τρόφιμα. Εὐρωστοὶ τινες ἄνδρες, διαμένοντες πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐν τῷ χωρίῳ, μετέφερον αὐτὰ δις τῆς ἐβδομάδος ἐπὶ φορηγῶν ζώων, οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἀπόστασις εἰς ἣν ὁ στρατὸς ἐστρατοπέδευεν.» (')

Οἱ ἄνδρες οὗτοι οὐδαμῶς ἐφοβοῦντο τὸν ἐν ἀνοικτῇ πεδιάδι ἀγῶνα, ἐμάχοντο ἐν τούτοις εὐχαριστότερον ὀπισθεν ὀχυρώσεων ταχέως ἀνεγειρομένων, ἀμυνόμενοι ἐν αὐταῖς διὰ τῆς μεγαλειτέρας ἐπιμονῆς. Ἡ δύναμις τοῦ Ἰβραήμ πασσᾶ συνετρίβη κατὰ τῶν περιβολῶν τοῦ Δέλιγραδ, ἔνθα ὁ βοεβόδας Δόβριντζαζ ἐτέλεσε

(') Ρά ν κ ε. Ἡ σερβικὴ ἐπανάστασις, κεφάλαιον 9: ὁ περὶ ἀνεξαρτησίας πόλεως τοῦ 1806 καὶ 1807.

θαύματα ἀνδρίας, ὁ δὲ Σίγγελιτς προετίμησε ν' ἀνατιναχθῇ μᾶλλον εἰς τὸν ἀέρα μετὰ τῶν ἰδικῶν του ἐν τοῖς ὀχυρώμασι τῆς Νύσσης, ἢ νὰ παραδοθῇ ἀνάνδρως εἰς τοὺς Τούρκους. (')

Τὸ φερμάνιον τοῦ 1830, δι' οὗ ἀνυψώθη ἡ Σερβία εἰς τὴν τάξιν αὐτονόμου ἡγεμονείας, ἔθηκε τὰς βάσεις τοῦ ἐθνικοῦ στρατοῦ. «Ὅπως ἡ δυνατόν νὰ καταβάλλωνται αἱ ταραχαί, αἵτινες ἤθελον διεγείρεσθαι ἐν Σερβίᾳ καὶ τιμωρῶνται οἱ ἔνοχοι, ὁ ἡγεμὼν Μιλόσσης θέλει καλέσει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ τὸν ἀναγκαῖον ἀριθμὸν στρατευμάτων.» Ὅπως ἔχη τὸ μέσον «νὰ καταβάλλῃ τὰς ταραχάς,» ὁ ἡγεμὼν, ὅστις ἐγίγνωσκε καλῶς τί ἐποίει, συνέστησε πέντε συντάγματα ἐθνοφρουρᾶς, ὧν ἕκαστον περιελάμβανε 3500 ἄνδρας πραγματικοῦ στρατοῦ καὶ 1000 ἄνδρας τῆς ἐφεδρείας. Οἱ ἐν ἀδείᾳ ἄνδρες ὤφειλον ν' ἀντικαθιστῶνται διαδοχικῶς ὑπὸ νεοσυλλέκτων, εἰς τρόπον ὥστε πάντες οἱ ὑγιεῖς κράσεως νέοι νὰ ἐξασκῶνται εἰς τὸ στρατιωτικὸν στάδιον. Ὅπως μορφώσωσι τοὺς στρατιώτας ἐκάλεσαν ξένους προγυμναστὰς καὶ ὅπως συμπληρώσωσι τὰ στελέχη ἀπέστειλαν ἀριθμὸν τινα νέων, ἵνα σπουδάσωσιν εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς στρατιωτικὰς σχολάς.

Ἐκτὸς τῆς ἐθνοφρουρᾶς ὑφίστατο μικρά τις σωματοφυλακὴ, ἀριθμοῦσα 500 ἄνδρας, ἐξ ὧν 100 ἱππεῖς.

(') «Τὸ 1809, λέγει ὁ Κάνιτς ἐν τῇ Παραδυναθείῳ Βουλγαρίᾳ του, τόμῳ Α', ὁ ἄρχων (κνιές) τῆς Ῥεσσάβας, Στέφανος Σίγγελιτς, ἐπεφάνη μετὰ τοῦ λαοῦ του πρὸ τῆς Νύσσης. Ἐν τοῖς πέριξ τοῦ Βόϊνικ, ὑψηλοῦ κατὰ 200 πόδας καὶ ἀπέχοντος κατὰ ἐν τέταρτον ὥρας περίπου ἐκ τῆς βορείας ἄκρας τοῦ φρουρίου, διέταξε ν' ἀνεγερθῶσιν ὀχυρώματα. Ὁ ἐν τοῖς ὅπλοις σύντροφος αὐτοῦ Μιλόγε, παρὰ τοῦ ὁποίου εἶχε ζητήσει βοήθειαν, ἐγκατέλειπεν αὐτὸν ἐκεῖ ἄνευ ὑποστηρίξεως. Ἐν τούτοις δὲν ἀπηλπίσθη ποσῶς ἀπὸ τοῦ ν' ἀπωθῇ τὰς προσβολὰς τῶν Τούρκων, καὶ περ ἐχόντων πολὺ ὑπερτέρας δυνάμεις. Αἱ τάφροι τῶν προχωμάτων ἐπληρώθησαν ἐκ τῶν πτωμάτων τῶν ἀνδρείων του καὶ ὁ ἐχθρὸς ἠδυνήθη οὕτω νὰ εἰσχωρήσῃ ἐν τῇ ὀχυρᾷ θέσει των. Ἀλλὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ Σίγγελιτς ἀνετίναξε τὰ πάντα εἰς τὸν ἀέρα, φίλους καὶ ἐχθρούς. Διὰ τῶν κρανίων τῶν Σέρβων, οἵτινες εἶχον εὖρει οὕτω ἔνδοξον θάνατον, οἱ Τούρκοι ἀνήγειραν τὸν Πύργον τῶν Κρανίων, τὸ ἀποτρόπαιον τοῦτο τρόπαιον, ὅπερ ὑψοῦται εἰς τὸ ἄκρον τῆς ὁδοῦ Κωνσταντινουπόλεως. Ὅταν ἐπεσκέφθημεν αὐτόν, ἐν ἔτει 1860, οἱ τοῖχοι ἦν καὶ σημαντικῶς κατεστραμμένοι, ἐδείκνυν ἀκόμη 16 σειρὰς ἐκ 16 φατνωμάτων, ἅτινα πάντα περιεῖχον ἄλλοτε κρανία. Τὰ ὅσα αὐτὰ εἶχον σχεδὸν ἐξαφανισθῇ. Ὁ λαὸς τὰ εἶχεν ἀποσπάσει νύκτωρ, ὅπως παράσχῃ εἰς αὐτὰ εὐσεβῆ ταφὴν.»

Ὅτε κατὰ τὸ ταξιδεῖον ἡμῶν διήλθομεν ἐκ τοῦ μέρους τούτου δὲν ἐφαίνοντο πλέον εἰμὴ ὑπολείμματα τινα τοῦ πύργου.

Ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον Καραγεώργεβιτς ὁ σερβικὸς στρατὸς ἠϋξήθη κατὰ 2000 ἄνδρας, σχηματίσαντας δύο τάγματα πεζικοῦ, μίαν ἵλην ἱππικοῦ καὶ μίαν πυρβολαρχίαν. Τὰ παρὰ τοῦ Μιλόσση θεμελιωθέντα ἐν Βελιγραδίῳ καὶ ἐν Κραγιούγεβατς στρατιωτικὰ καταστήματα (στρατῶνες καὶ ἐργοστάσια κατασκευῆς τοῦ ὑλικοῦ πολέμου) ἀπεπερατώθησαν καὶ σημαντικῶς ἐπηνυξήθησαν. Ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος ἱδρυσε τὴν στρατιωτικὴν Ἀκαδημίαν ἐν Βελιγραδίῳ καὶ ἐκάλεσεν ὡς πρῶτον αὐτῆς διευθυντὴν τὸν αὐστριακὸν λοχαγὸν καὶ βραδύτερον ταγματάρχην Ζάχ.

Ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἐξορίας ὁ ἡγεμὼν Μιλόσσης ἐξηκολούθησε τὸ ἀρξάμενον ἔργον. Ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ Ναπολέων ὁ Γ' ἀπέστειλεν αὐτῷ ἐξαίρετόν τινα ἀξιωματικὸν τοῦ μηχανικοῦ, τὸν συνταγματάρχην Μονδαίν, ὅστις ἀναδιωργάνωσε τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις, κατέστη ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ ἐγένετο ἐπὶ μακρὸν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ.

Ὁ διάδοχος τοῦ Μιλόσση, ὁ ἡγεμὼν Μιχαήλ, ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰ ἀναδιοργανωτικὰ ταῦτα ἔργα. Ἐνῷ ἦτο ἔτι ἐπίδοξος διάδοχος τοῦ θρόνου, παρουσίασεν ἐν ἔτει 1861 εἰς τὴν σκουπτσίαν, ἣτις συνεδρίαζεν ἐν Κραγιούγεβατς, σχέδιόν τι διοργανώσεως τῆς ἐθνοφρουρᾶς. Κατὰ τὸ 1864, γενόμενος ἡγεμὼν ἐνήργησε νὰ ψηφισθῇ στρατολογικὸς τις νόμος, περὶ τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ δώσωμεν λεπτομερείας-τινάς, διότι ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ νῦν ὀργανισμοῦ. ⁽¹⁾

Πάντες οἱ ἰδιοκτῆται ὑπεχρεοῦντο νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὴν ἐθνοφρουράν. Μικρὸς τις μόνιμος στρατός, ὑφιστάμενος ἐκτὸς τῆς ἐθνοφρουρᾶς ταύτης, ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς σχολεῖον αὐτῆς καὶ πρὸς μόρφωσιν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ὑπαξιωματικῶν. Περιελάμβανε δέ :

- 2 τάγματα πεζικοῦ (8 λόχους),
- 2 λόχους κυνηγῶν,
- 2 ἵλας ἱππικοῦ,

(1) Αἱ ἐνταῦθα διδόμεναι πληροφορίες περὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ ἐλήφθησαν εἴτε ἐκ τοῦ Κάνιτς (Σερβία, τόμ. ΣΤ', κεφ. Ε'), εἴτε ἐκ τοῦ Ἡμερολογίου τοῦ φόν Λέμπελ.

4 πυρβολαρχίας βαρείας καὶ 2 ἐλαφράς,
1 τάγμα μηχανικοῦ (ἐκ σκαπανέων καὶ γεφυροποιῶν), καὶ
350 χωροφύλακας.

Συνεκροτεῖτο ἐν ὅλῳ ἐκ 3400 ἀνδρῶν, ἐξ ὧν 200 περίπου
ἀξιωματικοί. Ἡ στρατολογία ἐγίνετο δι' ἐθελουσίων κατατάξεων.
Ἡ διάρκεια τῆς ὑπηρεσίας ἦν διετής.

Ἡ ἐθνοφρουρὰ διηρεῖτο εἰς πρώτην καὶ δευτέραν σειράν.
Ἡ πρώτη περιελάμβανε τοὺς ἀπὸ 20 μέχρι 45 ἐτῶν ἄνδρας,
ἡ δὲ δευτέρα τοὺς ἀπὸ 45 μέχρις 60. Ἡ πρώτη σειρά τῆς
ἐθνοφρουρᾶς ἠνοῦτο, ἐν περιπτώσει πολέμου, μετὰ τῶν μονίμων
στρατευμάτων, ὅπως ἀποτελέσῃ τὸν ἐνεργὸν στρατόν. Ἡ δευ-
τέρα σειρά ἐσχημάτιζε τὴν ἐφεδρείαν, περιελάμβανε δὲ μόνον
πεζικόν.

Αἱ δυνάμεις τῆς ἐθνοφρουρᾶς ἦσαν αἱ ἐπόμεναι :

17 ταξιαρχίαι πεζικοῦ (ἀνταποκρινόμεναι εἰς 17 πολιτικὰ δια-
μερίσματα τῆς χώρας). Ἐκάστη ταξιαρχία περιελάμβανε
4, 5 ἢ 6 τάγματα ἐκ 4 λόχων ἐξ 100 ἀνδρῶν τοῦλάχιστον.
Ἐν ὅλῳ 77 τάγματα (ἐκάστη περιφέρεια ἐχορήγει κατὰ τὸν
κανόνα ἐν τάγμα).

43 ἱλαὶ ἱππικοῦ ἐξ 120 ἀνδρῶν κατὰ μέσον ὅρον (ἐκάστου δια-
μερίσματος χορηγοῦντος 1 ἕως 4 ἱλας).

18 πεδινὰ πυρβολαρχίαι βαρεῖαι.

7 πεδινὰ πυρβολαρχίαι ἐλαφραί.

Τὸ ἱππικὸν ἐστρατολογεῖτο μεταξὺ τῶν πλουσίων ἐμπόρων
καὶ τῶν μεγάλων ιδιοκτητῶν. Ὁ ἱππεὺς ὑπεχρεοῦτο νὰ προμη-
θευθῇ δι' ἐξόδων τοῦ ἵππου, ἱματισμὸν καὶ ὅπλισμόν.

Ἐν τῷ πυρβολικῷ κατέτασσον τοὺς ὑπαλλήλους, τοὺς πε-
παιδευμένους ἀστούς καὶ τοὺς κατοίκους τῶν κωμοπόλεων.

Τὸ πεζικὸν ἐλάμβανε τοὺς ἐπιλοίπους τῶν ἀστῶν καὶ τοὺς
χωρικοὺς.

Αἱ ἀσκήσεις τῆς ἐθνοφρουρᾶς ἐξετελοῦντο τὴν κυριακὴν μετὰ
μεσημβρίαν ἐπὶ τῶν πλατειῶν τῶν γυμνασίων τῶν διαμερισμα-
των. Κατὰ τὸ φθινόπωρον συνεκέντρουν αὐτὴν κατὰ μεγαλειτέρας
ομάδας διὰ μεγάλα γυμνάσια.

Ἀνὰ εἰς νῆσταθνικ (προγυμναστής) διηύθυνε τὰς ἀσκήσεις ἐν

ἐκάστῳ διαμερίσματι. Παρ' αὐτῷ ἀπεσπῶντο εἰς ἐπιλοχίας καὶ εἰς γραφεύς.

Ἡ χώρα διηρεῖτο εἰς πέντε μεγάλας περιφερειακὰς διοικήσεις, διατελούσας ὑπὸ τὰς διαταγὰς ἐπιθεωρητῶν.

Ἡ πρώτη μόνον σειρὰ ἔφερε στολήν. Αὕτη μόνον ἐπίσης ἐλάμβανε μικρόν τινα μισθὸν καὶ ἐτρέφετο δαπάναις τοῦ Κράτους, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὰ φθινοπωρινὰ γυμνάσια.

Καταφανὴς ἐστὶν ἡ ἀναλογία τοῦ ὀργανισμοῦ τούτου τῆς σερβικῆς ἐθνοφρουρᾶς πρὸς τὴν τῆς Ἑλβετίας κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐλβετικῆς δημοκρατίας. Παρέχει ὅθεν μεῖζον ἐνδιαφέρον δι' ἡμᾶς νὰ ἴδωμεν πῶς ἀνεπτύχθη βραδύτερον τὸ σερβικὸν στρατιωτικὸν σύστημα.

Πρὶν ἢ ἀκόμη λάβῃ τὴν εὐκαιρίαν νὰ δώσῃ δείγματα τῆς ἀξίας του, ὁ σερβικὸς στρατὸς ὑπέστη, ὑπὸ τὴν βασιλείαν τῶν ἡγεμόνων Μιχαὴλ καὶ Μιλάνου, μετασχηματισμὸν ἱκανῶς ἀξιοσημεῖωτον.

Εἰσῆχθησαν ἐν αὐτῷ αἱ ἐπόμεναι ἀναμορφώσεις καὶ συμπληρώσεις :

Αὐξήσεις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πυρβολαρχιῶν ἐν τῷ μονίμῳ στρατῷ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ σειρᾷ τῆς ἐθνοφρουρᾶς. (¹)

Αὐξήσεις τῆς δυνάμεως τῶν ταγμάτων καὶ τῶν ἰλῶν τῆς πρώτης σειρᾶς. Τὰ τάγματα περιέλαβον 800 ἄνδρας, αἱ δὲ ἱλαὶ 150. (²)

Σύστασις ὑγειονομικῶν ἀποσπασμάτων, οὐλαμῶν τεχνιτῶν καὶ τμημάτων ἐλατῶν ἐν τῷ ἐνεργῷ στρατῷ.

Σύστασις ^αἐξ περιφερειακῶν μεραρχιῶν. (³)

Ἐλάττωσις τοῦ τῆς ὑπηρεσίας χρόνου· δὲν ὑπηρετοῦσι πλέον εἰμὴ ἀπὸ τοῦ 25 μέχρι τοῦ 50 ἔτους.

Ὅτε, κατὰ τὸ 1876, ὁ ἡγεμὼν Μιλάνος ἐπεξήτησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ λίαν στενὰ ὅρια τῆς χώρας του, κηρύσσων τὸν πόλεμον

(¹) Ὁ μόνιμος στρατὸς ἔσχεν 8 πυρβολαρχίας πεδινὰς καὶ 4 ὀρειβατικὰς· ἡ πρώτη σειρὰ τῆς ἐθνοφρουρᾶς 27 πυρβολαρχίας πεδινὰς καὶ 1 ὀρειβατικὴν. Ἡ ὅλικὴ δύναμις τοῦ πυρβολικοῦ ἐν τῷ ἐνεργῷ στρατῷ ἦν οὕτω ἐκ 35 πεδινῶν πυρβολαρχιῶν καὶ 5 ὀρειβατικῶν, τῶν πρώτων ἀριθμοῦσιν 8 πυρβολὰ τῶν δὲ δευτέρων 4.

(²) Ὁ ἀριθμὸς τῶν ταγμάτων ἡλαττώθη εἰς 75, ὁ δὲ τῶν ἰλῶν εἰς 33.

(³) Μεραρχίαν τοῦ Δρίνα, τοῦ ἀνατολικοῦ Μοραύα, τοῦ νοτίου Μοραύα, τοῦ Τιμόκ, τοῦ Δουνάδεως, τῆς Σουμαδίας.

κατὰ τῆς Τουρκίας, ὁ οὕτω συγκεκροτημένος ἐθνικὸς στρατὸς ἀτελῶς ἀνταπεκρίθη πρὸς πᾶν ὅ,τι προσεδοκᾶτο ἐξ αὐτοῦ. Ἡ ἐκστρατεία κατέδειξεν ὅτι τὰ στοιχεῖα τοῦ μονίμου στρατοῦ, τὰ ὁποῖα ἔμελλον νὰ χορηγήσωσιν εἰς τὴν ἐθνοφρουρὰν ἡθικὴν ἀξίαν καὶ συνοχήν, ἔνεκα τοῦ πολὺ μικροῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ καταστήσωσιν αἰσθητὴν τὴν ἐπιρροήν των. Πρὸ παντὸς ἔλειψαν ἀξιωματικοί. Εἷτα δὲ τὸ στράτευμα κατεδείχθη ἐλλιπὲς ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς πρὸς κινήσεις ἱκανότητος, καὶ ἐφάνη ὀλίγον ἱκανὸν διὰ τὴν ἐπίθεσιν. Τούναντίον αἱ αἱματηραὶ μάχαι τοῦ Ἀλεξινάτς καὶ τοῦ Δέλιγρὰδ κατέδειξαν ἅπαξ ἔτι μετὰ πόσης ἐπιμονῆς γνωρίζουσιν οἱ Σέρβοι ν' ἀμύνωνται ἐν τοῖς ὀχυρώμασιν.

Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1876 ἕως 1877 προέβησαν εἰς ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ. Συνέστησαν τρεῖς κλάσεις : τὸν τακτικὸν στρατόν, τὸν ἐνεργὸν στρατόν καὶ τὴν ἐφεδρείαν.

Ὁ τακτικὸς στρατὸς ἔμελλε νὰ περιλάβῃ :

4 τάγματα πεζικοῦ ἐκ 4 λόχων ἐξ 100 ἀνδρῶν,

2 ἱλας ἱππικοῦ ἐξ 96 ἀνδρῶν,

1 οὐλαμὸν φρουρῶν ἐφίππων,

1 τάγμα μηχανικοῦ,

1 τμήμα ἐλατῶν,

1 ὑγειονομικὸν ἀπόσπασμα.

Πρὸς τούτοις δὲ ἀριθμούντινα χωροφυλάκων πεζῶν ἢ ἐφίππων. (¹)

Ὁ ἐνεργὸς στρατὸς συνεκροτήθη ὡς ἑπεται :

Ἐκ 4 σωμάτων πεζικοῦ, (²) ἐκ 4 ταξιαρχιῶν, ἦτοι :

Τοῦ σώμ. τῆς Σουμαδίας, περιλαμβάνοντος 21 τάγ. ἐξ 800 ἀνδρῶν

» τοῦ Δρίνα, » 17 » 800 »

» τοῦ Μοραύα, » 17 » 800 »

» τοῦ Τιμόκ, » 20 » 800 »

Ἐκ 4 ταξιαρχιῶν πεδινοῦ πυροβολικοῦ, ἐξ 8 πυρβολαρχιῶν.

Ἐν ὅλῳ 25 πυρβολαρχίαι βαρεῖαι καὶ 7 ὀρειβατικαί, τῶν πρώτων ἐξ 8 πυροβόλων, τῶν δὲ δευτέρων ἐκ 4.

Ἐκ 3 τοπομαχικῶν πυρβολαρχιῶν,

(¹) Ἄπαν τὸ πυροβολικὸν ἐτάχθη εἰς τὸν ἐνεργὸν στρατόν.

(²) Τὸ πεζικὸν ἦν ὠπλισμένον διὰ τοῦ τυφεκίου Πήμποδου. Ἡ 3η κλάσις εἶχε τυφέκια διαφόρων συστημάτων, ἔτι δὲ καὶ ἐμπροσθογεμῇ.

Ἐξ 1 πολιορκητικοῦ ὄρχου ἐξ 60 πυροβόλων,

Ἐκ 5 συνταγμάτων ἱππικοῦ (1 ἢ 2 κατὰ σῶμα πεζικοῦ) ἐκ 4 ὀλῶν, ἐξ 155 ἀνδρῶν.

Ἡ ἐφεδρεία περιελάμβανε· τὰς καθ' ἡλικίαν ἀρχαίας κλάσεις τῆς ἐθνοφρουρᾶς, τὰς μὴ χρησιμοποιοιμένας διὰ τὴν σύστασιν τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ.

ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας ὁ σερβικὸς στρατὸς ἐξετέλεσε τὴν κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1878 ἐκστρατείαν, δι' ἧς ἐπέτυχεν ἡ χώρα ἐδαφικὴν ἐπέκτασιν πρὸς νότον. Αἱ πόλεις Νύσσα, Ἄκ Παλάγκα, Πιρότ, Κουρσούμλια, Λέσκοβατς, Βράνια μετεβιβάσθησαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Μιλάνου Ὁβρένοβιτς. Ἡ ἐδαφικὴ αὕτη ἐπέκτασις ἐπήνεγκε νέας μεταλλαγὰς ἐν τῷ ὀργανισμῷ τοῦ στρατοῦ. Ἡ σκουπτσίνα ἐψήφισε νέον νόμον κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1878. Αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τῆς Σερβίας περιελάμβανον εἰς τὸ ἐξῆς:

Τακτικὸν στρατόν :

1 ταξιαρχίαν πεζικοῦ ἐκ 2 συνταγμάτων ἐκ 5 ταγμάτων.

1 ταξιαρχίαν πυροβολικοῦ ἐκ 4 συνταγμάτων, ὧν ἕκαστον περιελάμβανεν 7 πυρβολαρχίας πεδιναῶν καὶ 1 ὀρειβατικὴν.

1 τάγμα σκαπανέων,

1 τάγμα γεφυροποιῶν,

4 ἵλας ἱππικοῦ.

Ἐπὶ πλεον δὲ τὰ τμήματα στρατοῦ τὰ ὁποῖα ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω. Ἐν ὅλῳ ὁ μόνιμος στρατὸς ἐμελλε νὰ περιλάβῃ δύναμιν 50,000 ἀνδρῶν περίπου.

Ἐνεργὸν στρατόν :

Τὰ ἤδη σημειωθέντα 4 σώματα πεζικοῦ, ἐκάστου περιλαμβάνοντος 2 μεραρχίας ἐκ 2 ταξιαρχιῶν, ἦτοι :

1 ^η μεραρχία τῆς Σουμαδίας	} σῶμα τῆς Σουμαδίας.
2 ^α μεραρχία τῆς Σουμαδίας	
Μεραρχία τοῦ Δουνάβεως	} σῶμα τοῦ Τιμόκ.
Μεραρχία τοῦ Τιμόκ	
Μεραρχία τοῦ Νυσσαύα	} σῶμα τοῦ Μοραύα.
Μεραρχία τοῦ Μοραύα	

Μεραρχία τοῦ Δρίνα
Μεραρχία τοῦ Ἰβάρου } σῶμα τοῦ Δρίνα.

Ἐπὶ πλεόν ἂνὰ 1 σύνταγμα πυροβολικοῦ καὶ 1 σύνταγμα ἱππικοῦ προσκεκολλημένα εἰς ἕκαστον σῶμα.

Ἐφεδρεῖαν :

Ἀριθμὸν ταξιαρχιῶν πεζικοῦ ἴσον πρὸς τὸν τῶν τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ.

Αἱ ταξιαρχίαι τῶν δύο κλάσεων τοῦ ἐπιχωρίου στρατοῦ (ἐνεργοῦ στρατοῦ καὶ ἐφεδρείας) ἀπετέλουν μίαν περιφερειακὴν Διοίκησιν.

Ὡς οἱ προηγούμενοι καὶ ὁ ὀργανισμὸς οὗτος δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ. Κατὰ τὸν φεβρουάριον ἤδη τοῦ 1879 ἐπιτροπὴ τις ἀξιωματικῶν ἐπεφορτίσθη νὰ μελετήσῃ τὰ πρὸς ὀριστικὸν τινα ἀναδιοργανισμὸν τοῦ στρατοῦ σχετικὰ ζητήματα καὶ τὰ πρὸς νέον ὀπλισμὸν τοῦ πεζικοῦ.

Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1880 ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἔλυνε τὸ ζήτημα τοῦ ὀπλισμοῦ τοῦ πεζικοῦ, προτείνουσα τὴν παραδοχὴν τοῦ τυφεκίου Μάουζερ, τροποποιημένου ὑπὸ τοῦ σέρβου ταγματάρχου Κόκα Μιλοβάνοβιτς. Ἡ βολὴ τοῦ τυφεκίου τούτου ἔχει διάμετρον 10,2 χιλιοστόμέτρων, ἡ ἀπόστασις τοῦ ἐξ εὐθυωρίας σκοποῦ εἶναι 400 βημάτων, τὸ δὲ κλισιοσκόπιον βεβαθμονομημένον μέχρι τῶν 2000 βημάτων. Ἐν τοῖς συγκριτικοῖς πειράμασιν, ἅτινα ἐξετελέσθησαν, τὸ τυφέκιον Μιλοβάνοβιτς ὑπερέβη πάντα τὰ μετ' αὐτοῦ συναγωνισθέντα ὑπὸ τὴν σχέσιν τῆς ἀρχικῆς ταχύτητος καὶ τῆς ἀκριβείας μέχρι πέραν τῶν 2000 βημάτων.

Ἡ κυβέρνησις παρεδέξατο τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ παρήγγειλεν ἀμέσως 150,000 τυφέκια εἰς τὸ ἐργοστάσιον Μάουζερ, ἐν Ὁβερνδορφ.

Ἡ αὕτη ἐπιτροπὴ ὑπέβαλεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον σχέδιον ἀναδιοργανισμοῦ τοῦ στρατοῦ, συνταχθὲν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νόμου τοῦ 1878. Τὸ σχέδιον τοῦτο ὑπεβλήθη ἐν ἔτει 1881 εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ, οἵτινες τὸ παρέπεμψαν ἐπίσης εἰς ἐπιτροπὴν τινα.

Σπουδαῖόν τι μέτρον ἐλήφθη κατὰ τὸ 1880. Ἐψηφίσθη ἡ σύστασις «στρατεύματος ἐκπαιδευτικοῦ» περιλαμβάνοντος :

- 1 τάγμα πεζικού,
- 1 πεδινὴν πυρβολαρχίαν,
- 1 απόσπασμα ἱππικού,
- 1 απόσπασμα μηχανικού.

Αἱ μονάδες τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, ὡς καὶ αἱ τοῦ ἐπιχωρίου στρατοῦ, ὥφειλον νὰ ὑποδεικνύωσιν ἕκαστος ἔτος, τῇ 1 ὀκτωβρίου, ἀριθμὸν τινα ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν, ὅπως διέλθωσι τὸν χειμῶνα ἐν τῷ εἰδικῷ τούτῳ σώματι πρὸς συμπλήρωσιν ἐν αὐτῷ τῆς ἐκπαιδεύσεώς των.

Κατὰ τὸ 1881, διὰ διατάγματος τοῦ ἡγεμόνος τὰ δέκα τάγματα τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, ἅτινα ἕως τότε ἐσχημάτιζον 2 μόνον συντάγματα, διενεμήθησαν εἰς 3 συντάγματα, τὰ 2 ἐκ 3 ταγμάτων, τὸ δὲ ἐν ἐκ 4 ταγμάτων.

Ἡ νομοθετικὴ ἐνέργεια τοῦ ἔτους 1883 εἶναι ἐκείνη, ἥτις ἔσχε τὴν διαρκεστέραν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν σερβικῶν στρατιωτικῶν θεσμοθεσιῶν. Τῇ 15 ἰανουαρίου ἐδημοσιεύθη ὁ παρὰ τῆς σκουπτσίνας ψηφισθεὶς στρατολογικὸς νόμος.

Κατὰ τὸν νόμον τούτου πᾶς πολίτης ὀφείλει νὰ ὑπηρετήσῃ προσωπικῶς, ἥτοι :

Ἐν τῇ 1ῃ σειρᾷ, ἀπὸ τῆς ἡλικίας 20 ἐτῶν μέχρι τῆς τῶν 30 ἐτῶν συμπληρωθέντων.

Ἐν τῇ 2ῃ σειρᾷ, ἀπὸ τῶν 30 μέχρι τῶν 37 ἐτῶν.

Ἐν τῇ 3ῃ σειρᾷ, ἀπὸ τῶν 37 μέχρι τῶν 50 ἐτῶν.

Ἡ ἀντικατάστασις δὲν ἐπιτρέπεται. Πάντες οἱ πολῖται οἱ μὴ ἱκανοὶ διὰ προσωπικὴν ὑπηρεσίαν πληρόνουσιν ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν 20 ἐτῶν μέχρι τῆς τῶν 37 ἐτῶν στρατιωτικόν τι τέλος ἴσον πρὸς τὸ $\frac{1}{10}$ τοῦ ὀλικοῦ εἰσοδήματος τοῦ φόρου. Τὸ τέλος τοῦτο κατατίθεται εἰς τὸ ταμεῖον τῆς ἐξαρτύσεως τοῦ στρατοῦ.

Ἡ πρώτη σειρὰ ἀποτελεῖ τὸν ἐνεργὸν στρατόν. Οὗτος δὲ συγκροτεῖται ἐκ τοῦ μόνιμου στελέχους καὶ ἐκ τῆς ἐφεδρείας του.

Τὸ μόνιμον στέλεχος δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ ὁ μόνιμος στρατός. Οἱ ἄνδρες, οἵτινες ἐπεράτωσαν τὴν ἐν αὐτῷ ὑπηρεσίαν των, ἀποτελοῦσι τὴν ἐφεδρείαν μέχρι τῆς ἡλικίας 30 ἐτῶν.

Ἡ δευτέρα σειρὰ περιλαμβάνει πάντας τοὺς ἄνδρας, οἵτινες

ὑπηρετήσαν ἐν τῷ ἐνεργῷ στρατῷ καὶ οἵτινες δὲν ἔφθυσαν ἀκόμη εἰς τὴν ἡλικίαν 37 ἐτῶν.

Ἡ δευτέρα σειρὰ ἔχει τὸ ἑαυτῆς ὑλικὸν πολέμου καὶ τὰς ἀποσκευάς της. Ἡ σύνταξις αὐτῆς εἰς σώματα ἔχει προβλεφθῇ. Προώρισται δὲ νὰ ἐνεργῇ ὡς στρατὸς ἐφεδρείας, ὅπισθεν τοῦ στρατοῦ ἐνεργείας, καὶ νὰ ἐνισχύῃ αὐτὸν ἐν ἀνάγκῃ.

Ἡ τρίτη σειρὰ ἀποτελεῖ τὴν πανστρατιάν (landsturm).

Ἐν τῷ μονίμῳ στελέχει ἡ διάρκεια τῆς ὑπηρεσίας εἶναι 2 ἐτῶν.

Ἡ ἐφεδρεία τοῦ στρατοῦ τούτου ἐκτελεῖ κατ' ἔτος ὑπηρεσίαν 30 ἡμερῶν.

Οἱ τῆς δευτέρας σειρᾶς ἄνδρες μόνον 8 ἡμερῶν ὑπηρεσίαν ἐκ-
λοῦσιν ἐτησίως, ἀλλὰ συντηροῦνται ἰδίαις δαπάναις.

Οἱ βαθμοὶ εἰσιν οἱ ἐπόμενοι :

Ὑπαξιωματικοί: δεκανεὺς, λοχίας, ἐπιλοχίας.

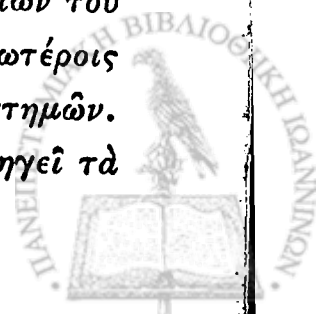
Ἀξιωματικοί: ἀνθυπολοχαγός, ὑπολοχαγός, λοχαγός 1ης τάξεως, λοχαγός 2ας τάξεως.

Ἀξιωματικοὶ ἐπιτελεῖς: ταγματάρχης, ἀντισυνταγματάρχης, συνταγματάρχης.

Στρατηγοί.

Ἐκτὸς τῶν ἀξιωματικῶν τῶν μαχίμων ὅπλων, ὑπάρχουσιν ἀξιωματικοὶ τῆς ἐπιμελητείας, τῆς ὑγείας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Αἱ βοηθητικαὶ ὑπηρεσίαι (κτηνιατρική, οἰκονομία, τηλέγραφος, ταχυδρομεῖον) ἔχουσι μόνον ὑπαξιωματικούς. Οἱ ἀξιωματικοὶ προβιβάζονται παρὰ τοῦ βασιλέως, οἱ δὲ ὑπαξιωματικοὶ παρὰ τῶν διοικητῶν τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων. Ἐν τῇ ἐφεδρείᾳ τοῦ μονίμου στελέχους καὶ εἰς τὰς σειρὰς δευτέραν καὶ τρίτην, ὑπάρχουσιν ἀξιωματικοὶ καὶ ὑπαξιωματικοὶ λεγόμενοι τῆς ἐφεδρείας, παρ' οἷς προσκολλῶνται ἀξιωματικοὶ ἐξ ἐπαγγέλματος, ἀποσπώμενοι ἐκ τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας καὶ ἀρχαῖοι ὑπαξιωματικοὶ τοῦ μονίμου στρατοῦ. Πρὸς διευκόλυνσιν τῆς στρατολογίας τοῦ ἐφέδρου τούτου στελέχους, εἰσήγαγον τὴν γυμναστικὴν καὶ τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις ἐν τῷ προγράμματι τῶν μεσαίων σχολείων τοῦ βασιλείου, καὶ κατέστησαν ὑποχρεωτικὴν τὴν ἐν τοῖς ἀνωτέροις σχολείοις διδασκαλίαν τῶν κυριωτέρων στρατιωτικῶν ἐπιστημῶν.

Εἰς τοὺς τῆς πρώτης σειρᾶς ἄνδρας τὸ Κράτος χορηγεῖ τὰ

ὄπλα, τὴν ἐξάρτυσιν, τὰ πυρομαχικὰ καὶ τὴν στολὴν. Ὁ στρατιώτης φέρει μόνον τὴν λινοστολὴν τοῦ καὶ τὴν ὑπόδησιν.

Οἱ ἐλάσεως καὶ οἱ φορτηγοὶ ἵπποι τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ χορηγοῦνται ὑπὸ τῶν ιδιοκτητῶν τῶν ὑπὲρ τὰ 50 ἔτη ἡλικιωμένων καὶ ἐκ τῆς περιουσίας τῶν κηδεμονευομένων. Ὅμοίως προμηθεύονται τὰ εἰς τὸν στρατὸν ἐφεδρείας καὶ εἰς τὴν πανστρατιὰν ἀναγκαιοῦντα ὀχήματα.

Ἡ χώρα εἶναι διηρημένη εἰς 5 διαμερίσματα μεραρχιῶν, 15 περιφερείας συνταγμάτων καὶ 60 τμήματα ταγμάτων. Ἐκάστη τῶν τριῶν κατηγοριῶν τοῦ στρατοῦ περιλαμβάνει 60 τάγματα. Ἐν τῇ πρώτῃ καὶ τῇ δευτέρᾳ σειρᾷ, 4 τάγματα συγκροτοῦσιν ἐν σύνταγμα καὶ 12 τάγματα μίαν μεραρχίαν. Ἐκαστον διαμέρισμα δίδει ἐκτὸς τῶν 12 τούτων ταγμάτων καὶ ἀνάλογον μέρος εἰδικῶν ὀπλων.

Ἐπεστρατευμένος λοιπὸν ὁ στρατὸς περιλαμβάνει :

5 μεραρχίας τῆς πρώτης σειρᾶς (ἐνεργὸς στρατός),

5 μεραρχίας τῆς δευτέρας σειρᾶς (ἐφεδρος στρατός),

60 τάγματα τῆς τρίτης σειρᾶς (πανστρατιά).

Ἐν εἰρήνῃ ὑπάρχουσι περιφερειακαὶ διοικήσεις μεραρχιῶν καὶ συνταγμάτων ὑπαγόμεναι ὑπὸ τὴν ἐν Βελιγραδίῳ γενικὴν διοίκησιν τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην ἀρχὴν ἀνήκει ἡ διεύθυνσις καὶ ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ στρατοῦ.

Αἱ διὰ τοῦ νέου νόμου καθιδρυθεῖσαι πέντε περιφερειακαὶ μεραρχίαι εἰσὶν αἱ ἐπόμεναι :

Γεωγραφικὴ θέσις. Ὄνομα τῆς μεραρχίας. Ἐδρα ἐπιτελείου. Ἀριθμ. κατοίκων.

Νότος. Μοραῦα. Νύσσα. 337,111.

Δύσις. Δρίνα. Βάλιεβον. 334,674.

Βορρᾶς. Δουνάβεως. Βελιγράδιον. 336,586.

Κέντρον. Σουμαδίας. Κραγιούγεβατς. 336,124.

Ἀνατολή. Τιμόκ. Κνιάζεβατς. 335,350.

Ἐκάστη τῶν πέντε μεραρχιῶν τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ περιλαμβάνει :

3 συντάγματα πεζικοῦ ἐκ 4 ταγμάτων ἐξ 750 ἀνδρῶν,

1 σύνταγμα ὑππικοῦ ἐκ 4 ἑλῶν ἐξ 170 ἀνδρῶν,

1 σύνταγμα πεδινού πυροβολικού ἐξ 8 πυρβολαρχιῶν, ἐξ 80 ἀνδρῶν καὶ 6 πυροβόλων,

1 μηχανικὸν μεραρχίας μεθ' 1 λόχου σκαπανέων καὶ 1 γεφυροσκευῆς μεθ' 130 ἀνδρῶν,

1 ὑγειονομικὸν λόχον μετὰ 4 χειρουργείων,

1 σύνταγμα μεταγωγικὸν περιλαμβάνον :

1 λόχον τεχνιτῶν,

1 λόχον κρεουργῶν (ἐγκαταθήκη ποιμνίων πρὸς σφαγὴν),

1 φάλαγγα τροφίμων (διὰ τέσσαρας ἡμέρας),

1 λόχον ἀρτοποιῶν,

1 νοσοκομεῖον κτηνῶν.

1 φάλαγγα πυρομαχικῶν μετὰ κινητοῦ ἐργοστασίου πυροβολικοῦ.

1 στρατιωτικὸν ταχυδρομεῖον.

Εἰς τὰ σώματα ταῦτα προσθετέον :

3 τάγματα ἔμπεδα,

1 ἴλην ἔμπεδον,

1 πυρβολαρχίαν ἔμπεδον,

1 οὐλαμὸν σκαπανέων ἔμπεδον,

1 οὐλαμὸν γεφυροποιῶν ἔμπεδον.

Τὸ σύνολον τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ ἐκστρατείας περιλαμβάνει οὕτω τὰ ἐξῆς σώματα :

15 συντάγματα πεζικοῦ ἐκ 4 ταγμάτων = 60 τάγματα,

5 συντάγματα ἱππικοῦ ἐκ 4 ἱλῶν = 20 ἱλαι,

6 συντάγματα πυροβολικοῦ ⁽¹⁾ ἐξ 8 πυρβολαρχιῶν = 48 πυρβολαρχίαι (ἐξ 6 πυροβόλων),

5 λόχους σκαπανέων.

Ἐκτὸς τούτων πρέπει ἀκόμη νὰ συνυπολογισθῶσιν ἐν τῷ ἐνεργῷ στρατῷ τὰ ἐξῆς στρατεύματα μὴ ἀνήκοντα εἰς μεραρχίας :

1 ἴλη ἱππικοῦ τῆς φρουρᾶς,

(1) Σ. Ε. Μ. — Ἐκ παραδρομῆς βεβαίως ἐσημειώθησαν 6 συντάγματα πεδ. πυροβολικοῦ, ἐνῶ ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐκτιθεμένης συνθέσεως τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς Σερβίας, μόνον 5 συντάγματα πεδ. πυροβολικοῦ ὑπάρχουσιν, ἥτοι ὅσαι καὶ αἱ μεραρχίαι. Εἰσὶ δὲ 6 τῇ προσθήκῃ τοῦ ὀρειβατικοῦ συντάγματος, ὅπερ δὲν ἀνήκει εἰς μεραρχίαν τινά. —

1 σύνταγμα ὀρειβατικοῦ πυροβολικοῦ (6 πυρβολαρχίαι ἐκ 4 πυροβόλων, 1 συζυγαρχία πυρομαχικῶν, 1 ἔμπεδ. πυρβολαρχία),

1 τάγμα φρουριακοῦ πυροβολικοῦ ἐκ 4 λόχων,

1 λόχος ὑπονομοποιῶν,

1 λόχος τεχνιτῶν σιδηροδρόμων,

1 γεφυροσκευή,

2 διμοιρίαι τηλεγραφετῶν,

1 ταχυδρομεῖον ἐκστρατείας ἔφεδρον,

1 φάλαγξ πυρομαχικῶν ἔφεδρος,

1 ἐγκαταθήκη ἵππων,

1 λόχος πυροτεχνουργῶν.

Ἡ ἐμπόλεμος δύναμις τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ εἶναι περίπου ἐξ 70,000 ἀνδρῶν καὶ 264 πυροβόλων.

Ὁ στρατὸς ἐφεδρείας συγκροτεῖται ἐπίσης ἐκ 5 μεραρχιῶν, ἐκάστης περιλαμβανούσης :

3 συντάγματα πεζικοῦ,

2 ἵλας ἱππικοῦ,

4 πυρβολαρχίας,

1 λόχον σκαπανέων,

1 σύνταγμα μεταγωγικὸν (1 λόχον ἀρτοποιῶν, 1 λόχον κρεουργῶν, 1 φάλαγγα πυρομαχικῶν).

Ἐν περιπτώσει ἐπιστρατεύσεως, ὁ στρατὸς ἐφεδρείας περιλαμβάνει ἐν ὅλῳ :

15 συντάγματα πεζικοῦ ἐκ 4 ταγμάτων = 60 τάγματα,

10 ἵλας ἱππικοῦ,

20 πυρβολαρχίας συγκροτούσας 5 μοίρας (abtheilungen),

5 λόχους σκαπανέων.

Ἡ πανστρατιὰ περιλαμβάνει μόνον πεζικόν : 60 τάγματα.

Ὁ σερβικὸς λοιπὸν στρατός, καθ' ὁλοκληρίαν κινητοποιούμενος, περιλαμβάνει 1811 τάγματα, 31 ἵλας καὶ 66 πυρβολαρχίας.

Συγκρινόμενον πρὸς τὴν ὀλικὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ τὸ μόνιμον στέλεχος εἶναι ἀσθενές. Περιλαμβάνει :

15 τάγματα πεζικοῦ,

- 6 Ἰλας ἱππικοῦ,
- 20 πεδινὰς πυρβολαρχίας ἐξ 6 πυροβόλων,
- 3 ὀρειβατικὰς πυρβολαρχίας ἐκ 4 πυροβόλων,
- 1 ἡμίταγμα φρουριακοῦ πυροβολικοῦ (2 λόχους),
- 1 τάγμα σκαπανέων (5 λόχους),
- 1 ἡμίταγμα γεφυροποιῶν,
- 5 ὑγειονομικοὺς λόχους,
- 5 λόχους μεταγωγικούς,
- 1 λόχον πυροτεχνουργῶν.

Ἐκαστον διαμέρισμα μεραρχίας χορηγεῖ :

3 τάγματα (ἐκάστη περιφέρεια συντάγματος 1 τάγμα, ἑκα-
στον τμήμα τάγματος 1 λόχον),

- 1 Ἰλην,
- 4 πυρβολαρχίας,
- 1 λόχον σκαπανέων,
- 1 λόχον ὑγειονομικόν,
- 1 λόχον μεταγωγικόν.

Ἐπὶ πλέον ἑκαστον διαμέρισμα μεραρχίας χορηγεῖ τὸ πέμ-
πτον τῆς δυνάμεως τῆς Ἰλης τῆς φρουρᾶς, τοῦ ἡμιτάγματος τῶν
γεφυροποιῶν καὶ τοῦ λόχου τῶν πυροτεχνουργῶν.

Αἱ τρεῖς μεραρχίαι τοῦ Μοραῦα, τοῦ Δρίνα καὶ τοῦ Τιμόκ
χορηγοῦσιν ἐκάστη μίαν ὀρειβατικὴν πυρβολαρχίαν, αἱ δὲ δύο
ἄλλαι ἀνὰ ἓνα λόχον φρουριακοῦ πυροβολικοῦ.

Ἡ ὅλική δύναμις τοῦ μονίμου στελέχους εἶναι περίπου 17,000
ἀνδρῶν.

Ἐν ἐπιστρατεύσει ἡ διοίκησις τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ παρέχει
τὰ στοιχεῖα τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατοῦ· ἐπίσης τὰ ἐπιτελεῖα
τῶν περιφερειακῶν μεραρχιῶν καθίστανται τοιαῦτα τῶν ἐνεργῶν
μεραρχιῶν. Αἱ τῆς ἐπιχωρίου περιφερείας ὑποθέσεις ἐν τῇ μεραρ-
χίᾳ διευθύνονται παρὰ τοῦ ἀντικαθιστῶντος τὸν διοικητὴν· εἰς
τὰς περιφερείας τῶν συνταγμάτων ὁ ἴδιος διοικητὴς μένει ἐκτε-
λῶν τὰ καθήκοντα ταῦτα.

Αἱ μονάδες τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ συγκροτοῦνται διὰ τῆς κατατάξεως
τῆς ἐφεδρείας εἰς τὸ μόνιμον στέλεχος κατὰ τὸν ἐπόμενον τρόπον :

Πεζικόν. Ἐκαστος λόχος τοῦ μονίμου στελέχους σχηματίζει ἐν τάγμα ἐνεργὸν καὶ ἓνα λόχον ἔμπεδον· ἕκαστον τάγμα τοῦ αὐτοῦ στελέχους σχηματίζει ἐν σύνταγμα ἐνεργὸν καὶ ἐν τάγμα ἔμπεδον.

Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν μονάδων τοῦ μονίμου στελέχους λαμβάνουσι τὴν διοίκησιν τῶν οὕτω σχηματιζομένων ἀνωτέρων μονάδων· ὁ διοικητὴς λόχου καθίσταται διοικητὴς τάγματος, ὁ τοῦ τάγματος διοικητὴς συντάγματος. Οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοί, οἱ ὑπαξιωματικοὶ καὶ οἱ στρατιῶται ἐκάστου λόχου τοῦ μονίμου στελέχους διανέμονται μεταξὺ τῶν ἀντιστοίχων τεσσάρων λόχων τοῦ ἐνεργοῦ τάγματος καὶ τοῦ ἐμπέδου λόχου.

Ἴππικόν. Αἱ πέντε ἴλαι τοῦ μονίμου στελέχους σχηματίζουν ἐκάστη ἐν σύνταγμα ἵππικου ἐκ 4 ἰλῶν καὶ μίαν ἔμπεδον ἴλην. Οἱ ἀρχαιότεροι οὐλαμαγοὶ καθίστανται ἱλαρχοί· οἱ δὲ ἱλαρχοὶ λαμβάνουσι τὴν διοίκησιν τῶν συνταγμάτων. Ἡ τῆς φρουρᾶς ἴλη μένει ἢ αὐτὴ ὡς εἶχεν.

Τὰ πέντε συντάγματα τοῦ ἵππικου προσαρτῶνται εἰς τὰς μερarchίας. Ἡ διοίκησις τοῦ ἵππικου τοῦ μονίμου στελέχους ἐνοῦται μετὰ τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατοῦ καὶ μένει εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ, ὅπως ἐν τυχούσῃ ἀνάγκῃ διευθύνῃ γενικὰς κινήσεις τοῦ ἵππικου.

Ἡ ἵππωνεία τοῦ μονίμου στελέχους γίνεται δαπάναις τοῦ Κράτους, κυρίως ἐξ ἵππων οὐγγρικῆς καταγωγῆς. Ὅπως τις ἢ ἔφεδρος ἐν τῷ ἵππικῷ ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ ὑπηρετήσῃ ἐπὶ δύο ἔτη, νὰ κατέχῃ κατάλληλον ἵππον, καὶ νὰ παράσχῃ ὁ ἴδιος τὴν σαγὴν τοῦ ἵππου καὶ τὴν ἀτομικὴν του ἀποσκευήν. Τὸ τῆς δευτέρας σειρᾶς ἵππικὸν ἱππεύει ἐπὶ τῶν ἐγχωρίων μικροσώμων ἵππων.

Πυροβολικόν. Αἱ εἴκοσι τρεῖς πυρβολαρχίαι τοῦ μονίμου στελέχους διὰ διχασμοῦ διπλασιάζονται κατ' ἀριθμόν. Ἐπὶ πλεον τὰ συντάγματα τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ καὶ τὸ τοῦ ὀρειβατικοῦ σχηματίζουν ἕκαστον μίαν ἔμπεδον πυρβολαρχίαν. Οἱ δύο λόχοι τοῦ φρουριακοῦ πυροβολικοῦ σχηματίζουν ἐν τάγμα (τέσ-
ταρας λόχους).

Ὁ λόχος τῶν πυροτεχνουργῶν μένει ὡς ἔχει.

Τὰ συντάγματα τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ τοποθετοῦνται παρὰ ταῖς μερarchίαις.

Μηχανικόν. Ἐκ τῶν πέντε λόχων σκαπανέων ἀποχωρίζονται οἱ ἄνδρες, οἵτινες ἐξησκήθησαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ὑπονόμων, τῶν τηλεγράφων καὶ τῶν σιδηροδρόμων καὶ δι' αὐτῶν σχηματίζονται δύο διμοιρίαι τηλεγραφητῶν, εἰς λόχος ὑπονομοποιῶν καὶ εἰς λόχος τεχνιτῶν σιδηροδρόμων. Διὰ τοῦ ἐπιλοίπου τῆς δυνάμεώς του ἕκαστος λόχος τοῦ μονίμου στελέχους συγκροτεῖ μίαν διμοιρίαν σκαπανέων καὶ μίαν διμοιρίαν ἔμπεδον.

Οἱ δύο λόχοι γεφυροποιῶν σχηματίζουσι πέντε ἡμιγεφυροσκευὰς (διὰ τὰς πέντε μεραρχίας), μίαν ὁλόκληρον γεφυροσκευὴν καὶ πέντε διμοιρίας ἔμπεδους.

Αἱ μονάδες τῶν ὑγειονομικῶν, οἰκονομικῶν καὶ μεταγωγικῶν στρατευμάτων σχηματίζονται δι' ἀναλόγου τρόπου. Οἱ μεταγωγικοὶ λόχοι τοῦ μονίμου στελέχους χορηγοῦσι μεταγωγικὰ τμήματα διὰ τὰ ἐπιτελεῖα τῶν πέντε μεραρχιῶν καὶ τὸ μεταγωγικὸν ἀπόσπασμα διὰ τὴν μεταφορὰν τροφίμων διὰ δύο ἡμέρας. Ἐκτὸς τούτων χορηγοῦσι τοὺς ἀναγκαίους ἐλάτας διὰ τὰ ὀχήματα τοῦ μηχανικοῦ, τῶν ὑγειονομικῶν λόχων, τῶν φαλάγγων τῶν τροφῶν τῶν μεραρχιῶν, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ πάντα τὰ ὀχήματα τῶν ἐπιτελείων καὶ τῶν στρατευμάτων τῶν μὴ ἀνηκόντων εἰς τὰς μεραρχίας.

Ἡ ἐπιστράτευσις λοιπὸν συνίσταται μᾶλλον εἰς τὴν διανομὴν τοῦ μονίμου στελέχους μεταξὺ τῶν ἐφέδρων ἢ εἰς τὴν κατάταξιν τῶν ἐφέδρων ἐν τῷ στελέχει τούτῳ. Ὁ μόνιμος στρατὸς συγχωνεύεται ἐν τῷ ἐνεργῷ στρατῷ.

Ἡ στολὴ ἐτροποποιήθη κατὰ τὸ 1883. Ἄπας ὁ στρατὸς φέρει χιτῶνα μετὰ μιᾶς μόνης σειρᾶς ἑπτὰ χονδρῶν κομβίων. Ὁ χιτῶν οὗτος εἶναι χρώματος κυανοῦ ὀρφνοῦ διὰ τὸ πεζικὸν καὶ τὸ πυροβολικόν, κυανοῦ ἀνοικτοῦ διὰ τὸ ἵππικόν, φοινικοῦ διὰ τοὺς ὑπασπιστάς τοῦ βασιλέως καὶ τοὺς στρατηγούς. Τὸ περιλαίμιον εἶναι πράσινον διὰ τὸ πεζικόν, μέλαν διὰ τὸ πυροβολικόν, ἐρυθρὸν διὰ τὸ ἵππικόν. Ἡ περισκελὶς εἶναι τοῦ αὐτοῦ χρώματος καὶ ὁ χιτῶν, ἐκτὸς διὰ τὴν τῆς φρουρᾶς ἴλην, ἣτις φέρει περισκελίδα ἐρυθράν. Τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς διὰ τὴν μικρὰν στολὴν κατασκευάζεται κατὰ τὸ αὐστριακὸν ὑπόδειγμα, τὸ δὲ πηλή-

κιον ὁμοιάζει πρὸς τὸ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Ἡ χλαίνη εἶναι γλαυκόφαιος. Τὰ διακριτικὰ τῶν βαθμῶν σημεία φέρονται ἐπὶ τῶν ἐπωμίων καὶ εἰς τὸ πηλήκιον διὰ τοὺς ἀξιωματικούς, ἐπὶ τῶν ἐπωμίων δὲ μόνον διὰ τοὺς ὑπαξιωματικούς.

Ἡ προσωπικὴ ἀποσκευὴ τοῦ πεζοῦ τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ συνίσταται ἐξ ἑνὸς ὑδροδοχείου ἐκ λευκοσιδήρου, ἑνὸς ἀγγείου φαγητοῦ, δύο φυσιγιοθηκῶν περιλαμβανουσῶν 120 φυσίγγια, μιᾶς ξιφολόγχης, ἑνὸς γυλιοῦ ἐκ μελανοῦ δέρματος, μιᾶς σιτιοδόχης. Τὰ μαγειρικὰ σκευή φέρονται δι' ἑνὸς ἀνδρὸς μεταξὺ δέκα. Τὰ δερμάτινα μέρη δὲν βάφονται μελανά. Ὁ πεζὸς στρατιώτης τοῦ μονίμου στρατοῦ φέρει ἡμιμπόδημα, τοῦ ὁποίου τὸ ὕψος τοῦ περικνημίου ἀνέρχεται μέχρι τοῦ ἡμίσεως τοῦ γαστροκνημίου, καὶ δύναται νὰ σφίγῃ ἐπὶ τοῦ ἐμπροσθίου μέρους διὰ δύο ἱμάντων.

Οἱ ἄνδρες πάντων τῶν ὅπλων φέρουσι τυφέκιον ἢ ἀραβίδα. Ἐν τῷ ἵππικῷ καὶ τῷ πυροβολικῷ φέρουσιν αὐτὸ κρεμάμενον ἐπὶ τῆς ράχεως· ἔχουσι δὲ μόνον 60 φυσίγγια.

Ἡ σαγὴ τῶν ἵππων ὁμοιάζει πρὸς τὴν τοῦ αὐστριακοῦ στρατοῦ. Οἱ τε ἐλατοφόροι, καὶ οἱ ῥυταγωγούμενοι ἵππεύονται.

Τὸ σερβικὸν ὕλικόν τοῦ πυροβολικοῦ εἶναι πεπαλαιωμένον. Ἐκτὸς μικροῦ τινος ἀριθμοῦ χαλυβδίνων πυροβόλων Κρούπ, δὲν ὑπάρχουσι παρὰ μόνον ἐμπροσθογεμῇ πυροβόλα ἀπὸ κρατερώματος, τοῦ συστήματος Λαχίτ (La Hitte). Ἡ προμήθεια νέου ὑλικοῦ τοῦ γαλλικοῦ συστήματος Μπάνζ εἶχεν ἀποφασισθῇ μόνον ὀλίγιστον χρόνον πρὸ τῆς ἐπιστρατεύσεως.

Ἐν Βελιγραδίῳ καὶ ἐν Κραγιούγεβατς ὑπάρχουσιν ἐργοστάσια διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ἐξαρτύσεως καὶ τοῦ ὑλικοῦ πολέμου. Ἐν ἐκάστῳ διαμερίσματι μεραρχίας ὑπάρχουσιν ἀποθήκαι πυρομαχικῶν πυροβολικοῦ, τροφῶν, πυρίτιδος καὶ ὑγειονομικοῦ ὑλικοῦ.

Φρουραί. Ἐν Βελιγραδίῳ ἐδρεύουσι τὰ στελέχη τῆς μεραρχίας τοῦ Δουνάβεως, μέρος τῶν τῆς μεραρχίας τοῦ Δρίνα, ἅπαν τὸ ἵππικόν, τὸ μεῖζον μέρος τοῦ φρουριακοῦ πυροβολικοῦ καὶ τῶν σκαπανέων. Ἐν Νύσση πάντα σχεδὸν τὰ στελέχη τῆς μεραρχίας τοῦ Τιμόκ. Τὸ ἐπίλοιπον μέρος τοῦ στρατοῦ τοῦ μονίμου στελέχους εἶναι διανενημενέον, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατόν, εἰς τὰ τμήματα, ἅτινα ὀφείλουσι νὰ χορηγήσωσι τὰς ἀντιστοιχοῦσας μονάδας.

Στρατιωτικὴ διοίκησις. Τὸ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργείου περιλαμβάνει ὀκτὼ τμήματα :

- 1^{ον} Τὸ τῆς γενικῆς στρατιωτικῆς διευθύνσεως.
- 2^{ον} Τὸ τῆς τεχνικῆς διευθύνσεως τοῦ πυροβολικοῦ.
- 3^{ον} Τὸ τῆς τεχνικῆς διευθύνσεως τοῦ μηχανικοῦ.
- 4^{ον} Τὸ Οἰκονομικόν.
- 5^{ον} Τὸ τοῦ ταμείου.
- 6^{ον} Τὸ τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας.
- 7^{ον} Τὸ τῶν ἀπομάχων.
- 8^{ον} Τὸ τῆς δικαιοσύνης.

Ὁ διευθυντὴς τοῦ πρώτου τμήματος εἶναι συντάκτης τῆς ἐπισήμου στρατιωτικῆς ἐφημερίδος. Διευθύνει δὲ ὡσαύτως καὶ τὸ ἐπιτελικὸν γραφεῖον.

Στρατιωτικαὶ σχολαί. Ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ 1884 ἀναδιοργανώσεώς της, ἡ ἐν Βελιγραδίῳ στρατιωτικὴ ἀκαδημία διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα : τμῆμα ἀνώτερον καὶ τμῆμα κατώτερον. Τὸ πρῶτον ἀντιστοιχεῖ περίπου πρὸς τὰς στρατιωτικὰς ἀκαδημίας τῆς Γερμανίας, τὸ δὲ δεύτερον πρὸς τὰς στρατιωτικὰς σχολὰς τῆς αὐτῆς χώρας. Τὸ κατώτερον τμῆμα ἔχει τρεῖς κλάσεις καὶ ἐβδομήκοντα πέντε μαθητάς, οἵτινες ὀφείλουσι ν' ἀναλάβωσιν ὑποχρέωσιν ἐξαετοῦς ὑπηρεσίας. Μετὰ ἕξ μῆνας εἰσὶ δεκανεῖς, μετὰ ἓν ἔτος ἐπιλοχίαι, καὶ μετὰ τρία ἔτη ἀνθυπολοχαγοί. Γίνονται δεκτοὶ εἰς τὸ ἀνώτερον τμῆμα : 1^{ον} οἱ μαθηταὶ οἵτινες ἔλαβον τὸν βαθμὸν «καλῶς» εἰς τὸ κατώτερον τμῆμα. 2^{ον} οἱ νέοι οἱ ἐπὶ ἓν τοῦλάχιστον ἔτος ἐκτελέσαντες πραγματικὴν ὑπηρεσίαν καὶ φέροντες ἀποδεικτικὸν ἀποπερατώσεως τῶν σπουδῶν των ἐν γυμνασίῳ τινὶ ἢ ἐν ἐπαγγελματικῇ τινὶ σχολῇ. Τὸ ἀνώτερον τμῆμα περιλαμβάνει δύο κλάσεις. Πρὶν ἢ προβιβασθῶσιν ἐκ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην κλάσιν οἱ μαθηταὶ ἐπανέρχονται εἰς τὸ στράτευμα κατὰ τὸ φθινόπωρον καὶ ἐκτελοῦσιν ἐν αὐτῷ ἐπὶ τρεῖς μῆνας πρακτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἐν τῷ γενικῷ ἐπιτελείῳ εἰσὶ δεκτοὶ μόνον ἐκεῖνοι ἐξ αὐτῶν, οἵτινες ἔτυχον τοῦ βαθμοῦ «ἐξόχως» εἰς τὰς δύο κλάσεις τῆς σχολῆς.

Ἐν ἐκάστη περιφερείᾳ συντάγματος εἰδική τις ἐπιτροπή, συγκειμένη ἐκ τριῶν ἀξιωματικῶν, ὧν εἰς λοχαγὸς πρόεδρος,

ὑποβάλλει εἰς ἐξέτασιν τοὺς στρατιώτας, οἵτινες ἐπιθυμοῦσι νὰ καταστῶσιν ὑπαξιωματικοὶ ἐφεδρείας.

Ἡ χωροφυλακὴ ἀναδιωργανώθη κατὰ τὸ 1884. Περιλαμβάνει 29 ἀξιωματικούς, 253 ὑπαξιωματικούς καὶ χωροφύλακας ἐφίππους, 954 μὴ ἐφίππους. Ἐκάστη πολιτικὴ περιφέρεια ἔχει μίαν ἐνωμοτίαν χωροφυλακῆς· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ πρωτεύουσα. Οἱ πεζοὶ χωροφύλακες φέρουσι τυφέκιον ἐπαναληπτικόν.

Ἐν τέλει ἡ Σερβία διατηρεῖ ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως, διὰ τὴν ἀστυνομικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ποταμοῦ, πολεμικόν τι πλοῖον, τὸ Δέλιγρὰδ, τοῦ ὁποίου τὸ πλήρωμα ἀποτελεῖ μέρος τοῦ στρατοῦ.

Β'. ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ (¹)

Τὰ θεμέλια τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ ἐρρίφθησαν κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1876 ἕως 1877 ἐν τῷ ἐν Κίσσινεβ ῥωσικῷ στρατοπέδῳ, τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἀπεφάσισαν νὰ ιδρύσωσι δύο δρουζίνας (τάγματα) ἐξ ἐθελοντῶν βουλγάρων. Τὰ στελέχη τοῦ νέου τούτου στρατεύματος ἐλήφθησαν ἐκ τῆς φρουρᾶς τοῦ μεγάλου δουκὸς Νικολάου, καὶ ἀριθμὸς τις ἐθελοντῶν συμμετασχόντων τῆς ἐκστρατείας τῆς Σερβίας ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα. Ἡ δύναμις αὐτοῦ βαθμηδὸν ηὔξηθη διὰ τῆς συρροῆς βουλγαρικῶν στοιχείων, εἰς τρόπον ὥστε ἠδυνήθησαν ἐντὸς μικροῦ χρόνου νὰ συστήσωσιν 6 δρουζίνας πεζικοῦ καὶ 6 σότνιας ἱππικοῦ.

Δι' αὐτῶν συνεκροτήθησαν τρεῖς ταξιαρχίαι, ὧν ἐκάστη περιελάμβανε 2 δρουζίνας καὶ 2 σότνιας. Ἡ βουλγαρικὴ μεραρχία, διοικουμένη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Στόλγετωφ, προσεκολλήθη εἰς τὸ σῶμα τοῦ στρατηγοῦ Γούρκου. Ἐπολέμησεν ἐν Καζανλίκ, ἐν Γενί Ζαγρᾶ, ἐν Ἑσκί Ζαγρᾶ καὶ εἰς τὸ στενὸν τῆς Σίπκας.

Τὸν ὀκτώβριον τοῦ 1877 ἐσχημάτισαν 6 νέας δρουζίνας καὶ ἔδωκαν τέσσαρας εἰς ἐκάστην ταξιαρχίαν ἀντὶ δύο. Ἐν τούτοις περὶ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας, ἡ ὀλικὴ δύναμις τῶν βουλγαρικῶν στρατευμάτων δὲν ὑπερέβαινε τὰς 6000 ἀνδρῶν.

(¹) Ἐλήφθη κυρίως ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ H. von Löbell: Jahresberichte über die Veränderungen und Fortschritte im Militärwesen, τοῦ ἔτους 1878 καὶ τῶν ἐπομένων. Τὸ αὐτὸ ἐγένετο περὶ τῶν πληροφοριῶν τῶν περιεχομένων εἰς τὸ Γ' κεφάλαιον.

Ἡ συνθήκη τοῦ Ἀγ. Στεφάνου προέβλεπε τὴν σύστασιν ἔθνοφρουρᾶς τινος. Ὁ γενικὸς διοικητὴς τῆς Βουλγαρίας, πρίγκηψ Δονδουκῶφ-Κορσακῶφ, ⁽¹⁾ ἐνησχολήθη δραστηρίως περὶ αὐτῆς. Ὁ χωρισμὸς τῆς ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας καὶ τῆς Βουλγαρίας, διολογηθεὶς διὰ τῆς ἐν Βερολίνῳ συνθήκης, δὲν ἐξήσκησε κατ' ἀρχὰς ἐπαισθητὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν ἔθνοφρουρῶν τούτων.

Ἡ βάσις τοῦ συστήματος τούτου ἦτο ὅτι πᾶς Βούλγαρος ὑποχρεοῦται νὰ φέρῃ τὰ ὅπλα ἀπὸ τῶν 20 μέχρι τῶν 30 ἐτῶν καὶ νὰ ἐκπληρώσῃ διετὴ ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν. Τὸν μᾶϊον τοῦ 1878 προέβησαν εἰς τὴν πρώτην πρόσκλησιν τῶν κλάσεων τῶν γεννηθέντων κατὰ τὰ ἔτη 1857 καὶ 1858 εἰς τὰ πρὸς βορρᾶν τοῦ Αἰμου διαμερίσματα. Δὲν ἠδυνήθησαν ὅμως νὰ στρατολογήσωσι πλείους τῶν 9000 ἀνδρῶν. Εἴκοσι νέοι Βούλγαροι ἀπεστάλησαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν εἰς τὴν ἐν Ὀδησσῷ στρατιωτικὴν σχολὴν (école des cadets).

Οἱ τῆς ἀπογραφῆς ταύτης ἄνδρες ἐχρησίμευσαν ὅπως συμπληρώσωσι τὰς ὑφισταμένας δρουζίνας. Ἡὐξήθησαν τὰ στελέχη, ἀλλ' ἡλαττώθη ὁ ἀριθμὸς τῶν λόχων : ἀντὶ πέντε λόχων κατὰ δρουζίαν, δὲν ὑπῆρχον πλέον εἰμὴ τέσσαρες.

Ἐπειδὴ μέγας ἀριθμὸς ἀτόμων ἀπέφυγε τὴν πρώτην στρατολογίαν εἴτε διὰ τῆς φυγῆς, εἴτε δι' ἐθελουσίων πηρώσεων, διετάχθη νέα ἀπογραφὴ κατὰ τὸ ἔαρ, ἣτις ἐπεξετάθη τὴν φορὰν ταύτην εἰς πᾶσαν τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν ἀνατολικὴν Ῥωμυλίαν. Ἐδωκε δὲ 23,000 ἄνδρας.

Μόνον κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1878 ἐσκέφθησαν νὰ συστήσωσι βουλγαρικὸν πυροβολικόν. Ἡ 11^η ῥωσικὴ ταξιαρχία ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ μορφώσῃ πυροβολητάς. Πρὸς τοῦτο δὲ αἱ πυρβολαρχίαι ἐνιδρύθησαν εἰς τρεῖς βουλγαρικὰς πόλεις : Σλίβνον, Κότελ καὶ Ὁσμανπαζάρ. Ἀριθμὸς τις πυροβόλων Κρούπ, κυριευθέντων παρὰ τῶν Τούρκων, παρεχωρήθησαν ὑπὸ τῶν Ῥώσων εἰς τοὺς Βουλγάρους. ⁽²⁾

(1) Διάδοχος τοῦ μακαρίτου πρίγκηπος Τσερχάσκι.

(2) Αἱ πληροφορίες εἰσὶ ποικίλαι ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, λέγουσι περὶ 6 ἕως 12 πυρβολαρχιῶν.

Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1878 ἡ ἐθνοφρουρὰ ἡρίθμει, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας :

28 δρουζίνας πεζικοῦ = 28,000 ἄνδρας,

6 σότνιας ἱππικοῦ = 600 ἄνδρας,

8 πυρβολαρχίας = 64 πυροβόλα.

Μετὰ τὸν διαχωρισμὸν τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ἐν τῇ βουλγαρικῇ ἐθνοφρουρᾷ ἔμειναν μόνον :

19 δρουζίнай,

6 σότνιαι,

60 πυροβόλα.

Οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ ὑπαξιωματικοὶ ἦσαν εἴτε Ῥῶσσοι, εἴτε Βούλγαροι ὑπηρετήσαντες εἰς τὸν ῥωσσικὸν στρατόν. Ὁ στρατηγὸς Στολυπὶν ἦτο γενικὸς διοικητὴς αὐτῶν. Τὰ παραγγέλματα ἐδίδοντο καὶ δίδονται ἀκόμη εἰς ῥωσσικὴν γλῶσσαν, ὅπερ καθίστησιν εὐκόλον ἢ στενὴ συγγένεια τῶν σλαβικῶν διαλέκτων.

Κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ἔτη οἱ Ῥῶσσοι προσεπάθησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον νὰ καταστήσωσι τὴν βουλγαρικὴν ἐθνοφρουράν, ἧς ἡ ἰδρυσις εἶχεν ἐπιτραπῇ ὑπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου, ἀληθῆ στρατὸν πεπλασμένον κατὰ τὸν ῥωσσικὸν τρόπον. Μικρὸν κατὰ μικρὸν ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐπηυξήθη. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1880 ὁ ἀριθμὸς τῶν δρουζινῶν αὐτοῦ εἶχεν ἀνέλθει εἰς 24· ὑπῆρχον 6 κατὰ ταξιαρχίαν. Ἀντὶ 8 πυρβολαρχιῶν ἡρίθμουν 12, ἀποτελούσας 2 συντάγματα. Ἐν τῷ ἀριθμῷ αὐτῷ συμπεριλαμβάνοντο, 3 ὀρειβατικαὶ πυρβολαρχίαι. Κατήρτισαν πρὸς τούτοις ἓνα λόχον φρουριακοῦ πυροβολικοῦ καὶ δύο λόχους μηχανικοῦ, τὸ δὲ ἱππικὸν ἡυξήθη κατὰ μίαν ἴλην, συγκροτοῦσαν τὴν φρουράν τοῦ ἡγεμόνος.

Ἐν ἔτει 1879 ἤδη ἡ πρὸς ὑπηρεσίαν ὑποχρέωσις ἐπεξετάθη μέχρι τῆς ἡλικίας τῶν 40 ἐτῶν καὶ ἐκανονίσθη ὀριστικῶς ὡς ἔπεται : Πᾶς ἀνὴρ ἱκανὸς νὰ φέρῃ ὅπλα ὑπηρετεῖ δύο ἔτη ἐν τῷ ἐνεργῷ στρατῷ καὶ ἐξ ἔτη ἐν τῇ ἐφεδρείᾳ τοῦ στρατοῦ τούτου· εἴτα δὲ ἀνήκει εἰς τὴν ἐθνοφουράν (ὀπολτσένιε). Οἱ ἔφεδροι δυνατὸν νὰ καλῶνται κατ' ἔτος εἰς ἀσκήσεις ἐπὶ ἐξ ἑβδομάδας. Ἡ ἐθνοφρουρὰ εἶναι διωργανωμένη κατὰ δρουζίνας ἐξ 600 ἀνδρῶν. Νόμος τις τοῦ 1881 ἐπεξέτεινε τὴν ἐν τῇ ἐθνοφρουρᾷ διάρκειαν

τῆς ὑπηρεσίας μέχρι τῆς ἡλικίας τῶν 55 ἐτῶν καὶ ἐκανόνισε διὰ τοὺς εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τοῦ στρατοῦ ἀνήκοντας ἄνδρας, ἐνιαυσίους ἀσκήσεις, αἵτινες κατὰ τὸν κανονισμόν δὲν ὄφειλον νὰ διαρκῶσι πλέον τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν.

Κατὰ τὸ 1881 ἐδόθη εἰς τὸ πεζικὸν τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ τὸ ῥωσσικὸν τυφέκιον Βερδάν. Τὸ δὲ μέχρι τοῦδε ἐν χρήσει τυφέκιον Κρίνκα ἐδόθη εἰς τὴν ἐθνοφρουράν. Αἱ νέαι πυρβολαρχίαι ἔλαβον πυροβόλα ῥωσσικῆς κατασκευῆς, ἐνῶ αἱ ἀρχαῖαι διετήρησαν τὰ ἀπὸ τῶν Τούρκων ἀφαιρεθέντα πυροβόλα Κρούπ.

Ἐν ταῖς 24 στρατολογικαῖς περιφερείαις ταῖς ἀντιστοιχούσαις συγχρόνως εἰς τὰς δρουζίνας καὶ εἰς τὰς πολιτικὰς νομαρχίας, συνέστησαν τὸ 1881 στρατιωτικὰς διοικήσεις.

Καθίδρυσαν ὡσαύτως σῶμα χωροφυλακῆς δυνάμεως 1121 ἀνδρῶν ἐφλίππων καὶ 392 μὴ ἐφλίππων. Βραδύτερον ἐσχημάτισαν ἐξ αὐτῶν σῶμα δραγόνων, προωρισμένον ὅπως ἐν πολέμῳ ἐνίσχῃ τὸ ἱππικόν.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, διωργανώθη ὀριστικῶς τὸ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργείῳ. Περιλαμβάνει 4 τμήματα, ἧτοι :

1^{ον} Τῆς γενικῆς διευθύνσεως τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ἐπιτελικῆς ὑπηρεσίας.

2^{ον} Τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ τῶν σχετικῶν πρὸς τὸν ἱματισμὸν ὑποθέσεων.

3^{ον} Τῆς διευθύνσεως τοῦ προσωπικοῦ.

4^{ον} Τοπογραφικὸν τμήμα.

Ὁ ὀριστικὸς κανονισμὸς τῆς στολῆς χρονολογεῖται ἐπίσης ἀπὸ τοῦ 1881. Τὸ πεζικὸν φέρει χιτῶνα βαθέος πρασίνου χρώματος, ῥωσσικῆς κοπῆς, μετὰ μιᾶς μόνης ἐκ κομβίων κιτρίνων καὶ σφαιρικῶν σειρᾶς, βαινούσης ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου πρὸς τὸ δεξιὸν ἰσχίον. Ἡ περισκελὶς ὁμοία πρὸς τὴν τῶν οὐσσάρων, ἐκ βαθέος πρασίνου ἐπίσης χρώματος, ἐπικαλύπτεται ὑπὸ τοῦ ὑποδήματος ἀνερχομένου μέχρι τοῦ γαστροκνημίου. Τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς εἶναι πῖλος τις ἐκ δέρματος προβάτου μετ' ἐπικαλύμματος ἐκ χρωματιστοῦ ὑφάσματος (καλπάκι), ἔχων δὲ ἐπὶ τοῦ ἐμπροσθίου μέρους τριπλοῦν σταυρὸν ἐξ ὀρειχάλκου μετ' ἐγκαρσίου ῥάβδου. Τὰ δύο ἀρχαιότερα τάγματα φέρουσιν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυρεόν

τινα ἐκ κιτρίνου μετάλλου μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης : « Συμμετοχὴ εἰς τὸν τουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1877-78. » Οἱ μωαμεθανοὶ δὲν φέρουσι σταυρόν. Τὸ χρῶμα τοῦ καλπακίου διαφέρει ἀπὸ ταξιαρχίας εἰς ταξιαρχίαν.

Ἐκαστος ἀνὴρ φέρει ἀγγεῖον τι μαγειρικόν, μεγάλην τινὰ φυσιγγιοθήκην, καὶ ἀντὶ γυλίου δερμάτινόν τινα θύλακα κρεμάμενον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου πρὸς τὴν δεξιὰν πλευράν. Ἡ ἐθνοφρουρὰ δὲν ἔχει στολὴν ὡς ἐπίσης καὶ ἡ δευτέρα σειρὰ τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ. Ἡ φυσιγγιοθήκη παρ' αὐτῇ ἀντικαθίσταται δι' εἶδους τινὸς ἐπιμήκους θήκης, ἐν ᾗ εἰσι τεθειμένα κατὰ τάξιν 40 φυσίγια. Ἐκαστος ἀνὴρ φέρει δύο τοιαύτας θήκας διασταυρουμένας ἐπὶ τοῦ στήθους.

Τὸ ἵππικὸν ἔχει χιτῶνα κυανοῦ χαλυβικοῦ χρώματος μετὰ περιλαιμίου ἐρυθροῦ καὶ δύο σειρῶν κομβίων λευκῶν, περισκελίδα κυανῇν ὀρφνὴν κατὰ τοὺς οὐσσάρους καὶ ὑποδήματα ὑψηλά (à l'écuillère).

Τὸ πυροβολικὸν ἔχει στολὴν βαθέος πρασίνου χρώματος, τῆς αὐτῆς καὶ ἡ τοῦ ἵππικοῦ κοπῆς, ἀλλὰ μετὰ κιτρίνων κομβίων· φέρει ἐπίσης τὸ ὑψηλὸν ὑπόδημα.

Τὸ μηχανικὸν εἶναι ἐνδεδυμένον ὡς τὸ πεζικόν, ἀλλ' ἔχει τὸ περιλαίμιον μέλαν καὶ τὰ κομβία λευκά. Εἰς πάντα τὰ ὅπλα ἡ χλαίνη εἶναι ὀρφνόφαιος, διὰ δὲ τοὺς ἀξιωματικούς φαιά. Κατὰ τὸν χειμῶνα φέρουσι γενικῶς τὸ ῥωσσικὸν μπασλίκ.

Τὰ σήματα τῶν βαθμῶν εἰσὶ, διὰ τοὺς ὑπαξιωματικούς, σειράδια φερόμενα ἐπὶ τοῦ περιλαιμίου καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἔχουσιν ἐπωμίδας μετ' ἀστέρων.

Κατὰ τὸ ἔτος 1883, ἡ ῥωσσικὴ ἐπιρροὴ ἐξησθένησε καὶ τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα ἀφυπνίσθη παρὰ τῷ στρατῷ καὶ τῷ λαῷ. Ἡ στρατιωτικὴ σύμβασις, ἣτις εἶχε συναφθῇ μετὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ ἣς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐξεθέσαμεν τὰ κύρια σημεῖα ἔφθασεν εἰς τὸ τέρμα της.

Τὸ ἔτος 1884 εἶδε νέας προόδους. Αἱ 24 δρουζίνοι διενεμήθησαν εἰς 8 συντάγματα ἐκ 3 δρουζινῶν ἑκαστον, ἥτοι :

1^{ον} σύνταγμα « τοῦ πρίγκηπος Ἀλεξάνδρου » ἔχον ἔδραν τὴν Σόφίαν.
2^{ον} » Στράμσκυ Πόλκ, » τὸ Κούστενδιλ.

3ον	σύνταγμα	Βδίνσκυ	Πόλκ,	ἔχον	ἔδραν	τὸ	Βιδίνιον.
4ον	»	Πλευνάβσκυ	»	»		τὴν	Λόφτσαν.
5ον	»	Δουνάβσκυ	»	»		τὸ	Ρουτσούκιον.
6ον	»	Τιρνάβσκυ	»	»		τὸ	Τίρνοβον.
7ον	»	Βρεσλαύσκυ	»	»		τὴν	Σούμλαν.
8ον	»	Πριμόρσκυ	»	»		τὴν	Βάρναν.

Ἡ ἐν εἰρήνῃ δύναμις ἐκάστης δρουζίνας ἀνεβιβάσθη εἰς 700 ἄνδρας. Μετὰ τοῦ σώματος τῶν δραγόνων ἐσχημάτισαν ἡ νέας ἴλας, εἰς ἃς ἔδωκαν, ὡς καὶ εἰς τὴν ἴλην τῆς φρουρᾶς, τὴν οὐγγρικὴν σέλλην καὶ τὸν χαλινόν. Αἱ παλαιαὶ σότνιαι ἐξηκολούθησαν χρώμεναι τῇ τῶν κοζάκων σέλλῃ καὶ τῷ χαλινίσκῳ.

Μέτρα ἐλήφθησαν ἐν τῷ προϋπολογισμῷ περὶ εἰσαγωγῆς ἐνὸς μόνου διαμετρήματος ἐν τῷ πεδινῷ πυροβολικῷ. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ κατεῖχον τὸ ἐπόμενον ὑλικόν :

1 πυρβολαρχίαν τῶν 9 ἑκατ.

5 πυρβολαρχίας μικροῦ διαμετρήματος (8 ἐκ.)

6 πυρβολαρχίας μεγάλου διαμετρήματος (10,5 ἐκ.), ὧν τὸ ἥμισυ ἐκ κρατερώματος, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ ἐκ χάλυβος.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν λόχων τῶν σκαπανέων ηὔξήθη εἰς 4. Οἱ ἐλάται ἔλειπον ὀλοτελῶς ἕως τότε ἤρξαντο νὰ καταρτίζωσι τοιοῦτους. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1884 ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσιν 1 ἀπόσπασμα ἐλατῶν καὶ 1 γεφυροσκευή.

Μετὰ τὴν λήξιν τῆς στρατιωτικῆς συμβάσεως τοῦ 1883, ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ ἐπὶ πλεόν τὰ στελέχη τοῦ στρατοῦ διὰ βουλγάρων ἀξιωματικῶν. Ἐν ἔτει 1884, 39 διοικηταὶ λόχων (ἀντὶ δύο) ἀνῆκον εἰς τὸν τόπον. Ἀλλοτε ἀπέστελλον καθ' ἑκάστον ἔτος 10 ἀξιωματικούς εἰς τὰς ῥωσσικὰς σχολάς· δὲν ἀπέστειλαν πλεόν εἰμὴ 4. Ἡ ἐν Σόφίᾳ στρατιωτικὴ σχολή, ἰδρυθεῖσα τὸ 1878, μορφοῖ κατ' ἔτος 50 ἕως 60 ὑποψηφίους ἀξιωματικούς. Ἡ διάρκεια τῆς ἐν αὐτῇ ἐκπαιδεύσεως εἶναι τριετής, περιλαμβάνει δὲ 180 μαθητάς.

Ἡ ἡγεμονεῖα κατέχει στολίσκον τινὰ προσορμιζόμενον εἰς Ῥουτσούκιον. Συγκροτεῖται ἐκ 5 μικρῶν ἀτμοπλοίων φερόντων 1 ἕως 3 πυροβόλα καὶ ἐξ 6 τορπιλλοφόρων πλοίων. Τὸ πλήρωμα ἀνέρχεται εἰς 240 ἄνδρας.

Τοσούτῳ μεγάλη δραστηριότης κατεβλήθη διὰ τὴν κατασκευὴν στρατώνων, ὥστε ἀπὸ τοῦ ἔτους 1882 ἅπας ὁ μόνιμος στρατὸς ἠδύνατο νὰ καταλύῃ ἐν αὐτοῖς. Ἀλλ' εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐχρησιμοποίησαν μέγαν ἀριθμὸν κτιρίων, ἅτινα οἱ Τούρκοι διὰ τὴν αὐτὴν χρῆσιν κατεῖχον.

Ἡ ἐπιστράτευσις τελεῖται ἀπλούστερον ἢ ἐν Σερβίᾳ. Περιορίζονται εἰς τὴν κατάταξιν τῶν ἐφέδρων ἐν τῷ μόνιμῳ στρατῷ. Ἐν εἰρήνῃ ὁ τελευταῖος οὗτος ἔχει τὴν ἐπομένην δύναμιν :

24 δρουζίαι πεζικοῦ	ἐξ 700 ἀνδρ.	= 16,800 ἀνδρ.
9 σότνιαι ἰππικοῦ. ⁽¹⁾	ἐξ 150 »	= 1,400 »
12 πεδ. πυρβολαρχ. ⁽²⁾ ἐκ 4 πυροβ. ἐξ 90 »	= 1,080 »	
1 λόχος φρουριακ. πυροβολικοῦ ἐκ 12 πυροβόλ.	= 180 »	
1 τάγμα μηχανικοῦ.	= 880 »	

Ἀθροισις, 20,340 ἄνδρ.

Ἡ ἐμπόλεμος δύναμις τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ δὲν διαφέρει τῆς ἐν εἰρήνῃ δυνάμεως, εἰμὴ καθ' ὅτι αἱ δρουζίαι ἔχουσι 1000 ἄνδρας καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν πυροβόλων τῶν πεδινῶν πυρβολαρχιῶν καὶ τοῦ λόχου τοῦ φρουριακοῦ πυροβολικοῦ διπλασιάζεται. Ὅπως λοιπὸν ὁ στρατὸς τεθῇ εἰς ἐπιστράτευσιν ἀρκεῖ νὰ κληθῶσιν οἱ ἐπόμενοι ἔφεδροι :

24 × 300 ἄνδρες πεζικοῦ.	= 7,200 ἄνδρες.
9 × 90 ἄνδρες πυροβολικοῦ	= 810 »
180 ἄνδρες φρουριακοῦ πυροβολικοῦ. .	= 180 »
Ἐφεδροὶ τοῦ ἰππικοῦ καὶ τοῦ μηχανικοῦ. .	= 810 »

Ἐν ὅλῳ 9,000 ἄνδρες.

Τούτοις δέον νὰ προστεθῶσι 8,000 πεζοὶ ἀνήκοντες εἰς τὰς 8 ἐμπέδους δρουζίνας (1 κατὰ σύνταγμα) καὶ ἐν σῶμα μεταγωγικὸν τῶν τοῦ στρατοῦ ἐκ 2,000 ἀνδρῶν περίπου.

Ἡ ὅλική δύναμις τοῦ ἐνεργοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ εἶναι οὕτω, ἐν στρογγύλῳ ἀριθμῷ, 40,000 ἀνδρῶν.

(¹) 4 παλαιαὶ σότνιαι, 1 ἔλη τῆς φρουρᾶς, 4 ἔλαι δραγόνων (σῶμα χωροφυλακῆς).

(²) 9 πυρβολαρχίαι ἐποχοῦμεναι καὶ 3 ὀρειβατικαί.

Γ'. ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΡΩΜΥΛΙΩΤΙΚΩΝ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑΤΩΝ

Ὅτε ἡ Ἀνατολικὴ Ῥωμυλία ἀπεχωρίσθη τῆς Βουλγαρίας, τὰ ἐπόμενα στρατεύματα, ἅτινα εἶχον ἀποτελέσει μέρος τῆς ἀρχικῶς παρὰ τῶν Ῥώσσιων ὀργανισθείσης βουλγαρικῆς ἐθνοφρουρᾶς, ἔλαχον κατὰ τὴν διανομὴν εἰς τὴν νέαν αὐτόνομον τουρκικὴν ἐπαρχίαν :

9 δρουζίνοι,

2 σότνιαι,

$\frac{1}{2}$ πυρβολαρχία (4 πυροβόλα).

Οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ ὑπαξιωματικοὶ ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Ῥώσσοι ἢ εἶχον ὑπηρετήσει εἰς τὸν ῥωσσικὸν στρατόν. Ὁ ὀργανικὸς κανονισμὸς τῆς ἐπαρχίας, ὃ ὑπὸ εὐρωπαϊκῆς ἐπιτροπῆς ἐκπονηθεὶς, περιεῖχε τοὺς ἐξῆς ὅρους σχετικῶς πρὸς τὴν ἐθνοφρουράν :

Ἐν εἰρήνῃ ἡ ἐθνοφρουρὰ ἐνισχύει τὴν χωροφυλακὴν. Δὲν δύναται νὰ ἐπιστρατευθῇ εἰμὴ κατὰ διαταγὴν τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ καὶ μόνον διὰ τὴν ἄμυναν τῶν μεθορίων. Ὁ σουλτάνος δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ποιήσῃται χρῆσιν αὐτῆς ἐκτὸς τῆς ἐπαρχίας. (¹) Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐθνοφρουρᾶς καὶ οἱ ἐπιτελεῖς ἀξιωματικοὶ διορίζονται παρὰ τοῦ σουλτάνου· οἱ λοχαγοὶ καὶ οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ παρὰ τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ.

Πᾶς Ῥωμυλιώτης ἱκανὸς φέρειν ὅπλα ὑπηρετεῖ ἐπὶ 12 ἔτη. Ἡ ὑποχρέωσις αὕτη ἄρχεται ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ 20^{οῦ} αὐτοῦ ἔτους.

Οἱ ἄνδρες οἱ ἄγοντες ἡλικίαν ἀπὸ 18 μέχρι 50 ἐτῶν, μὴ κατατεταγμένοι δὲ εἰς τὴν ἐθνοφρουράν, δύνανται νὰ κληθῶσιν εἰς πανστρατιὰν διὰ τὴν ἄμυναν τῶν συνόρων.

Ἡ ἐθνοφρουρὰ διαιρεῖται εἰς τρεῖς σειράς : πρώτη σειρά, δεύτερα σειρά, καὶ ἐφεδρεία. Ἐν ἐκάστη αὐτῶν ἡ διάρκεια τῆς ὑπηρεσίας εἶναι τετραετής.

(¹) Δύναται τοῦτο μόνον καθ' ἡν ἡμέραν οἱ ἐν πάσῃ τῇ Τουρκίᾳ ὑποτελεῖς αὐτοῦ θὰ ἔχωσι τὰ αὐτὰ καθήκοντα καὶ τὰ αὐτὰ δικαιώματα, ἄνευ λήψεως ὑπ' ὄψιν τῆς ὀρησκείας. Καὶ ὅταν μάλιστα αἱ συνθῆκαι αὗται ἐκπληρωθῶσι, δὲν δύναται νὰ ποιήσῃται χρῆσιν τῆς ἐθνοφρουρᾶς τῆς ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας εἰμὴ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας.

Ἡ ἐπαρχία διαιρεῖται εἰς 6 νομούς, ἐκάστου περιλαμβάνοντος δύο στρατιωτικὰ διαμερίσματα. Ἐκαστον διαμέρισμα χορηγεῖ 1 τάγμα τῆς πρώτης σειρᾶς καὶ 1 τάγμα τῆς δευτέρας σειρᾶς. Αἱ στρατιωτικαὶ ὑποθέσεις τοῦ διαμερίσματος διευθύνονται παρὰ τοῦ διοικητοῦ τοῦ τάγματος τῆς 1^{ης} σειρᾶς.

Ὑπάρχουσι λοιπὸν 12 τάγματα τῆς 1^{ης} σειρᾶς καὶ 12 τῆς 2^{ας} σειρᾶς.

Τὸ τάγμα ἔχει 4 λόχους, ἐπὶ πλεόν δὲ ἓνα ἔμπεδον λόχον ἐν τῇ 1^ῃ σειρᾷ. Ἡ ἐμπόλεμος δύναμις αὐτοῦ περιλαμβάνει 949 ἄνδρας (ὧν 24 ἀξιωματικοί), 29 ἡμιονηγούς, 7 ἵππους κέλητας (οἱ λοχαγοὶ εἰσιν ἔφιπποι) καὶ 57 ἡμιόνους.

Τὸ πυροβολικὸν καὶ τὸ ἱππικὸν ὀργανίζονται μόνον ἐν πολέμῳ, ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πυροβόλων καὶ τῶν διαθεσίμων ἵππων.

Ἐν εἰρήνῃ ἐκπαιδευτικόν τι τάγμα χρησιμεύει πρὸς μόρφωσιν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ὑπαξιωματικῶν τῆς ἐθνοφρουρᾶς, διὰ τε τὰ εἰδικὰ ὄπλα ὡς καὶ διὰ τὸ πεζικόν. Περιλαμβάνει δέ:

2 λόχους πεζικοῦ,

1 ἵλην ἱππικοῦ,

1/2 πυρβολαρχίαν (1 οὐλαμὸν πυροβολικοῦ, 1 οὐλαμὸν πυροτεχνουργῶν),

1 λόχον σκαπανέων.

Τὸ ἐκπαιδευτικὸν τοῦτο τάγμα στρατολογεῖται δι' ἐθελουσίων κατατάξεων. Ἡ ἔδρα του εἶναι ἐν Φιλιππουπόλει. Ἐν εἰρήνῃ τὰ τάγματα τῆς 1^{ης} σειρᾶς τηροῦσι μόνον ἓνα λόχον ὑπὸ τὰ ὄπλα, δυνάμεως ἐκ 4 ἀξιωματικῶν, 14 ὑπαξιωματικῶν καὶ 200 στρατιωτῶν. Αἱ φρουραὶ τῶν λόχων τούτων εἰσὶν αἱ ἐπόμεναι :

Ἀριθ.	1	ἐν	Φιλιππουπόλει,
»	2	»	ὁμοίως,
»	3	»	Τατάρ-Παζαρτζίκ,
»	4	»	Καρλόβα,
»	5	»	Καζανλίκ,
»	6	»	Ἑσκὶ Ζαγρᾶ,
»	7	»	Σλίβνφ,
»	8	»	Ἰαμπόλει,

- Ἀριθ. 9 ἐν Ἑρμανλοῦ,
» 10 » Χάσκιοϊ,
» 11 » Ἀετῶ,
» 12 » Βουργάς (Πύργῳ).

Τὸ σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν καταρτίζεται εἴτε ἐκ τῶν ἐξερχομένων ἐκ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ τάγματος, εἴτε ἐκ τῶν Ῥωμυλιωτῶν οἵτινες ἀκολουθοῦσι τὰ μαθήματα τῆς ἐν Σόφια στρατιωτικῆς σχολῆς, ἢ ῥωσσικῆς τινος σχολῆς.

Ἡ ἐτησία ἀπογραφὴ τῶν νεοσυλλέκτων διαιρεῖται εἰς 4 τμήματα, ἅτινα προσέρχονται διαδοχικῶς ἀνὰ δύο μῆνας εἰς τοὺς λόχους, ὅπως ἐξασκηθῶσιν. Ἡ ἐκπαιδευτικὴ αὕτη περίοδος τῶν νεοσυλλέκτων ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς 1^{ης} ὁκτωβρίου μέχρι τοῦ τέλους μαΐου. Κατὰ τοὺς μῆνας ἰούνιον, ἰούλιον καὶ αὐγούστον, οἱ τῆς δευτέρας σειρᾶς ἄνδρες καλοῦνται δι' ἀναλόγου τρόπου ἀνὰ 15 ἡμέρας.

Κατὰ τὸν Σεπτέμβριον ἐκτελοῦνται ἀσκήσεις τάγματος. Αἱ ἀρχαῖαι καθ' ἡλικίαν κλάσεις τῆς 1^{ης} σειρᾶς προσκαλοῦνται διὰ 4 ἐβδομάδας, αἱ δὲ τῆς 2^{ης} σειρᾶς διὰ 2 ἐβδομάδας.

Τὰ παραγγέλματα ἀπαγγέλλονται ῥωσσιστί. Ὡς ἐν Βουλγαρίᾳ, παρεδέξαντο ἀπλῶς τοὺς ῥωσσικοὺς κανονισμοὺς. Ἡ στολὴ καὶ ὁ ὅπλισμός εἰσι τὰ αὐτὰ καὶ ἐν τῷ βουλγαρικῷ στρατῷ.

Ἡ κεντρικὴ διοίκησις ἐδρεύει ἐν Φιλιππουπόλει.

Ὁ τοῦρκος στρατηγὸς Στρέκερ-πασᾶς διωρίσθη κατὰ τὸ 1879 ἀρχηγὸς τῆς ῥωμυλιωτικῆς ἐθνοφρουρᾶς.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ στρατηγοῦ Στολυπίν, ὅτε ἀκόμη αἱ δύο Βουλγαρίαι δὲν εἶχον ἀποχωρισθῆ, γυμναστικαὶ ἐταιρεῖαι αὐτοκαλούμεναι εἶχον συσταθῆ εἰς πάσας τὰς πόλεις τῆς ἐπαρχίας. Ἀπετέλουν αὗται πράγματι ἀληθὲς στράτευμα. Εἶχον ὅπλισει διὰ τοῦ τυφεκίου Κρίνκα πάντα τὸν ἄρρενα πληθυσμόν, τὸν ἐν ἡλικίᾳ καταλλήλῳ νὰ φέρῃ ὅπλα, καὶ εἶχον συγκεντρώσει αὐτὸν εἰς ἐκάστην πόλιν, ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ, εἰς ἓνα ἢ πλείονας λόχους ἐκ 50 μέχρι 200 ἀνδρῶν. Οἱ ἄνδρες ἐξησκούντο ὑπὸ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ὑπαξιωματικῶν τῶν ῥωσσικῶν στρατευμάτων, ἅτινα ἐπεστάθμευον ἔτι ἐν μεγάλῳ ἀριθμῷ ἐφ' ὅλης τῆς χώρας. Βραδύτερον τὰ ἐπισημότερα μέλη τῶν «γυμναστικῶν τούτων

έταιρειών» άπετέλεσαν τὰ στελέχη τῶν λόχων. Ἐξηκολούθησαν τὰς άσκήσεις κατὰ κυριακὴν καὶ κατὰ τὰς έορτάς. Ἐπὶ τῶν τουρκικῶν μάλιστα μεθορίων αἱ έταιρεῖαι αὐται έξετέλεσαν κανονικὴν ύπηρεσίαν φυλάκων. Ἡ όλική αὐτῶν δύναμις δυνατὸν νὰ ύπολογισθῇ εἰς 30,000 ἀνδρῶν.

Κατὰ τὸ 1880, αἱ διάφοροι έθνικότητες άντεπροσωπεύοντο εἰς τὰ στελέχη τῆς ρωμυλιωτικῆς έθνοφρουράς κατὰ τὴν έπομένην αναλογίαν :

Ἐπὶ 122 άξιωματικῶν, 65 ἦσαν βούλγαροι, 46 ρῶσσοι, 6 γερμανοί, 2 αὐστριακοί, 1 γάλλος, 1 ρουμῶνος, 1 σέρβος.

Οἱ ύπαξιωματικοὶ ἦσαν πάντες βούλγαροι, εκτὸς 38 έπιλοχιῶν ρῶσσων. Πάντες οἱ άνδρες, οἱ εἰς τὴν ρωσσικὴν έθνικότητα άνήκοντες, έλάμβανον παρὰ τοῦ κράτους των συμπλήρωμά τι μισθοῦ, ὡς τοῦτο έγίνετο έπίσης έν Βουλγαρία. Ἡ ρωσικὴ σημαία εκυμάτιζεν επὶ τῶν στρατώνων καὶ τῶν γραφείων τῆς χωροφυλακῆς.

Κατὰ τὸ 1881 κατάρθωσαν νὰ σχηματίσωσι μονάδας τινας ειδικῶν ὄπλων. Μετὰ τῆς εκ 4 πυροβόλων ήμιπυρβολαρχίας ήνώθησαν :

2 ἱλαιο ίππικοῦ εκ 100 ἱππων (βραδύτερον 150), (¹)

2 λόχοι μηχανικοῦ εκ 250 ἀνδρῶν.

Ἐν έτει 1882, ή θέσις τοῦ άρχηγοῦ τοῦ έπιτελείου τῆς έθνοφρουράς εκδόθη εἰς ρῶσσον άξιωματικόν, φανερά άπόδειξις τοῦ εκρωσσισμού τοῦ σώματος τῶν άξιωματικῶν τῆς έπαρχίας. Ὅτε κατὰ τὸ 1884 ὁ Ἄλέκο πασᾶς έπεράτωσε τὴν πενταετὴ αὐτοῦ ύπηρεσίαν ὡς γενικὸς διοικητής, τὸ έν Πιερουπόλει ύπουργεῖον κατάρθωσε ν' άπομακρύνῃ καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο έρεῖσμα τῆς τουρκικῆς πολιτικῆς. Ἡ Πύλη διώρισεν εἰς άντικατάστασιν τοῦ Ἄλέκου πασᾶ τὸν παλαιὸν αὐτοῦ γραμματέα, Γαβριήλ πασσᾶν Κρέστοβιτς, ὅστις εἶχε κερδίσει κατὰ τὴν εκτέλεσιν τῶν προηγουμένων αὐτοῦ καθηκόντων τὴν εμπιστοσύνην πασῶν τῶν μερίδων.

Κατὰ τὴν έναρξιν τοῦ πολέμου, διοικητής τῆς έθνοφρουράς ήν ὁ Δριγάλσκη πασᾶς, άξιωματικὸς γερμανικῆς καταγωγῆς. ὅστις μεγάλους κατέβαλε κόπους πρὸς τελειοποίησιν τοῦ στρατεύματος τούτου.

(¹) Κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον υπῆρχον 3 ἱλαιο ρωμυλιωτικοῦ ίππικοῦ.

Ἡ ἐπιστράτευσις τῆς ῥωμυλιωτικῆς ἐθνοφρουρᾶς τελεῖται κατὰ τὸν ἐπόμενον τρόπον :

Ἐν ἐκάστῳ στρατιωτικῷ διαμερίσματι συνίσταται ἐν ἐνεργὸν τάγμα διὰ τῶν ἀνδρῶν τῆς πρώτης σειρᾶς. Οἱ ὑπεράριθμοι ἐνοῦνται ἐν τῷ μονίμῳ λόχῳ, ὅπως ἀποτελέσωσιν ἔμπεδον τμήμα.

Ὁ διοικητὴς τοῦ στρατιωτικοῦ διαμερίσματος λαμβάνει τὴν διοίκησιν τοῦ ἐνεργοῦ τάγματος· τὰ τῆς διευθύνσεως τοῦ διαμερίσματος καθήκοντα αὐτοῦ μεταβιβάζονται εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἔμπεδου τμήματος.

Ἐὰν καὶ ἡ δευτέρα σειρά πρόκηται νὰ ἐπιστρατευθῇ, σχηματίζεται ὡσαύτως, διὰ τῶν τῆς κατηγορίας ταύτης ἀνδρῶν, ἐν τάγμα ἐν ἐκάστῳ στρατιωτικῷ διαμερίσματι. Τὸ ἐπίλοιπον τούτων κατατάσσεται εἰς τὸν ἔμπεδον λόχον, ὅστις δύναται οὕτω νὰ χορηγῇ ἀντικαταστάτας εἰς τὰς δύο μονάδας.

Ἡ πρόσκλησις τῆς τρίτης σειρᾶς καὶ ὁ διὰ τῶν ἀνδρῶν τῆς κλάσεως ταύτης σχηματισμὸς λόχων ἢ ταγμάτων τελεῖται μόνον ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ.

Τὰ ὅπλα ἄλλως δὲν ἐλλείπουσιν διὰ τὴν ῥωμυλιωτικὴν ἐφεδρείαν. Διατηροῦσι διὰ τὴν χρῆσιν ταύτην ἐν τοῖς δώδεκα διαμερίσμασιν :

70,000 ἕως 80,000 τυφέκια Κρίνκα,
6,000 » 7,000 » Πήμποδυ-Μαρτίνι,
5,000 ἀραβίδας Βερδάν.

Ἐπὶ πλέον, ἀναφέρουσιν ὅτι, κατὰ τὸ ἔτος 1880 ἤδη, ἡ κεντρικὴ ἐπιτροπὴ διὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἀνίδρυσιν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους κατεῖχε καὶ ἐφύλασσε ἐν ἀποθήκῃ 16,000 τυφέκια Βερδάν καὶ 11 πυροβόλα ῥωσικῆς κατασκευῆς.

Κατὰ τὸ 1884, αἱ ῥωμυλιωτικαὶ δυνάμεις παρουσίαζον τὴν ἐπομένην δύναμιν :

Μόνιμον στέλεχος, 130 ἀξιωματικοί, 500 ὑπαξιωμ. 2,939 στρατ

1η σειρά,	40	»	950	»	17,270	»
2α	»	—	»	1,540	»	17,650
3η	»	—	»	320	»	22,880

Ἀθροισις 170 ἀξιωματ. 3,310 ὑπαξ. 60,730 στρατ.

ἐξ ὧν 76 % Βούλγαροι, 5 % Ἕλληνες, 15 % Τούρκοι· οἱ ἐπὶ λοιποὶ εἰσιν Ἀρμένιοι, Ἰουδαῖοι, Βοεμοί, κλπ.

Ἐν τῇ δυνάμει ταύτῃ δὲν περιλαμβάνονται οἱ ἄνδρες τῆς πανστρατιάς οἱ ἐξασκούμενοι ὑπὸ τῶν γυμναστικῶν ἐταιρειῶν καὶ δι' οὓς εἶναι προωρισμένη ἡ ἀνωτέρω ἐνδειχθεῖσα προμήθεια ὅπλων. (¹)

Δ'. ΣΧΕΤΙΚΗ ΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΜΠΟΛΕΜΩΝ ΣΤΡΑΤΩΝ

Δύναται τις νὰ παραδεχθῇ ὅτι τὰ μόνιμα στελέχη τοῦ βασιλείου τῆς Σερβίας καὶ τῆς ἡγεμονείας τῆς Βουλγαρίας ἔχουσιν ἴσην ἀξίαν. Κατὰ τὴν ἐν ταῖς δύο ταύταις χώραις διαμονὴν ἡμῶν ἔσχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ θεωρήσωμεν αὐτὰ ἐκ τοῦ πλησίον· ἦσαν μόνον ἐν τοῖς ὅπλοις, διότι οἱ ἔφεδροι καὶ οἱ τῆς δευτέρας σειρᾶς ἄνδρες εἶχον ἀπολυθῇ διά τινας ἐβδομάδας. Ἀμφότερα ἐμποιοῦσι καλὴν ἐντύπωσιν. Ἡ πειθαρχία αὐτῶν φαίνεται φθάσασα εἰς εὐχαριστότατον βαθμόν. Οἱ ἄνδρες φέρονται καλῶς ἐν ταῖς τάξεσιν, ἡ στολὴ αὐτῶν εἶναι ἐντελής, ἐκτελοῦσι μετ' ἀκριβείας τὸν χειρισμὸν τῶν ὅπλων, ἐλίσσονται μετὰ ταχύτητος καὶ ὑποτάσσονται κάλλιστα εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν. Ἡ συμπεριφορὰ τῶν φρουρῶν δεικνύει πολλὴν ἐφαρμογὴν καὶ ζωηρὸν αἶσθημα καθήκοντος. Ὁ μεμονωμένος ἀνὴρ χαιρετᾷ πανταχοῦ τοὺς αὐτοῦ ἀνωτέρους μετ' ἐντελοῦς εὐσχημοσύνης. Αἱ προφορικαὶ ἀναφοραὶ ἀπευθύνονται μεγαλοφώνως, μετὰ σαφηνείας καὶ συντομίας. Τὰ παρὰ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν διδόμενα παραγγέλματα εἰσι καταληπτὰ καὶ ζωηρὰ ἐνταυτῷ. Αἰσθάνεται τις ὅτι δὲν ὑπάρχει παρ' αὐτοῖς ἐπιπολαία τις μόνον ἄσκησις, ἀλλὰ στρατιωτικὴ ἀγωγὴ σπουδαία καὶ λυσιτελής. Πάντα καταδηλοῦσι τοῦτο : ἡ ἥσυχος καὶ μεμετρημένη διαγωγὴ τῶν ἀνδρῶν πανταχοῦ, ὅπου ἀπαντῶσιν, ἡ πάνυ εὐπρεπὴς συμπεριφορὰ τῶν στρατιωτῶν τῶν παρὰ τοῖς ἀξιωματικοῖς ὡς ὑπηρετῶν προσκεκολλημένων, ἡ ἐν τοῖς οἰκήμασι βασιλεύουσα τάξις, ἡ ἐπιμέλεια δι' ἧς συντηροῦνται ὁ ἱματισμὸς, ἡ ἐξάρτυσις καὶ ὁ ὅπλισμός.

(¹) Τὸ παράρτημα Β παρέχει τὴν πρὸς ἐκστρατείαν σύνταξιν τῶν ἐνεργῶν δυνάμεων τῶν τριῶν Κρατῶν τοῦ Αἴμου, ὧν ὁ στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς ἐκτίθεται ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ.

Ὡς πρὸς τοὺς ἐνεργοὺς στρατοὺς τῶν δύο χωρῶν, νομίζω ὅτι δύναται νὰ γείνη διάκρισις τις μεταξὺ αὐτῶν. Διὰ τῶν πρὸς ἐπιστράτευσιν μεθόδων αὐτῆς ἡ Βουλγαρία ἀπολαμβάνει προδήλως στρατὸν ἐνεργείας κρατερώτερον ἢ ἡ Σερβία.

Τὸ μόνιμον στέλεχος τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ ἔχει πρὸς τὴν ὀλικὴν δύναμιν τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ τοῦ βασιλείου τὴν ἀναλογίαν 17,000 πρὸς 70,000 ἀνδρῶν, δηλαδή ἐν τῷ ὀλικῷ στρατῷ ἐνεργείας μόνον τὰ 24 τοῖς $\frac{1}{100}$ ἀποτελοῦσι τὸν μόνιμον στρατόν. Ὁ χαρακτήρ λοιπὸν τῆς ἐθνοφρουρᾶς δεσπόζει σημαντικῶς ἐν τῷ στρατῷ ἐνεργείας. Ἐπὶ πλέον πρέπει νὰ λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐπιστράτευσις δίδει εἰς τὸν σερβικὸν στρατὸν νέον ὀργανισμόν, ἐπαισθητῶς διάφορον ἐκείνου, ὃν ἔχει ἐν εἰρήνῃ, καὶ ὅστις ἐπιφέρει σπουδαίας καὶ ἀσυνήθεις μεταβολὰς ἐν ταῖς ἱεραρχικαῖς σχέσεσιν.

Κατὰ τὴν ἑναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν δύο μόνον ἔτη εἶχον παρέλθει, ἀφ' ἧς ἐφηρμόσθη ὁ νέος σερβικὸς στρατολογικὸς νόμος. Πρὸ τούτου ὁ στρατὸς παρουσίαζεν εἰς ἀνώτερον ἔτι βαθμὸν τὸν χαρακτήρα ἐθνοφρουρᾶς. Δὲν ἦτο δυνατόν ἀκόμη νὰ συμπεριλαμβάνῃ, κατὰ τὸ 1885, εἰμὴ ἐλάχιστον ἀριθμὸν ἐφέδρων διατελεσάντων ἐπὶ δύο ἔτη ὑπὸ τὰς σημαίας.

Ἡ ἐν εἰρήνῃ δύναμις τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ περιλαμβάνει τὰ 50 $\frac{1}{100}$ τῆς ἐμπολέμου δυνάμεως. Πρὸς τούτοις, δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι ἔνεκα τῆς πρὸ πενταετίας καὶ πλέον ὑφισταμένης μεγάλης ἐν εἰρήνῃ δυνάμεως ἐπόμενον ἦτο ἡ ἐφεδρεία νὰ περιέχῃ σημαντικὸν μέρος ὑπεραρίθμων, δι' ὧν ἐβελτιοῦντο κατὰ τοσοῦτον ἐν ποιότητι τὰ ἔμπεδα στρατεύματα. Ἐν ἐπιστρατεύσει ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς διατηρεῖ τὸν ἐν εἰρήνῃ ὀργανισμόν αὐτοῦ. Αὐξάνει ἀπλῶς, διὰ τῆς προσκλήσεως τῶν ἐφέδρων, κατὰ τὸ τρίτον περίπου τῆς δυνάμεώς του (τῶν ἐμπέδων καὶ τῶν μεταγωγικῶν σωμάτων τοῦ στρατοῦ μὴ συμπεριλαμβανομένων).

Ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν πάντα ταῦτα, πεισθήσεται εὐκόλως περὶ τοῦ σφαλεροῦ τῆς προλήψεως, ἣτις εἶχε γενικῶς διαδοθῇ κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ πολέμου καὶ ἣτις ἔτεινε νὰ παραστήσῃ τὸν βουλγαρικὸν στρατὸν ὡς πολὺ κατώτερον τοῦ σερβικοῦ κατὰ τὴν πρὸς ἐκστρατείαν ἱκανότητα. Ἐπίσης δὲν θὰ ὑπάρχῃ πλέον ἀμ-

φιβολία τις περὶ τῶν καταβληθεισῶν προσπαθειῶν παρὰ τῶν ῥώσων ἀξιωματικῶν, οἵτινες ἐκλήθησαν νὰ διοργανώσωσι τὴν βουλγαρικὴν ἐθνοφρουράν, ἥς τὴν σύστασιν ἐν τῇ δημιουργουμένῃ ἡγεμονείᾳ ἐπέτρεπεν ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου.

Ὡς πρὸς τὸν ὅπλισμόν, εἶναι καταφανέστατον ὅτι τὸ σερβικὸν πυροβολικὸν ἦτο κατώτερον τοῦ βουλγαρικοῦ. Πυροβόλα συστήματος Λαχίτ (La Hitte) ἐμπροσθογεμῇ, ὅμοια πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα κατεῖχον οἱ Γάλλοι κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1859 ἐκστρατείαν τῆς Ἰταλίας, δὲν ἠδύναντο ν' ἀντιπαλαίσωσι πρὸς πυροβόλα ὀπισθογεμῇ, καί τοι ὑποδείγματος ὀλίγον παλαιοῦ. Πρὸς τούτοις τὸ σερβικὸν πυροβολικὸν δὲν εἶχε βολιδοφόρους ὀβίδας καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν συνήθων αὐτοῦ ὀβίδων φαίνεται οὕσα ἐλαττωματική. Εἶδομεν πολλαχοῦ, ἰδίᾳ δὲ ὀπισθεν πυροβολείου τινὸς ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τῆς τοποθεσίας τῆς Σλιβνίτσης, μέγαν ἀριθμὸν σερβικῶν ὀβίδων, αἵτινες, καὶ περ τοῦ ἐδάφους ὄντος λιθώδους, δὲν εἶχον διαρραγῇ, ἢ εἶχον ἀπλῶς θραυσθῇ εἰς δύο τεμάχια.

Τὸ τυφέκιον πεζικοῦ τῆς πρώτης σειρᾶς τῶν δύο στρατῶν ἀνταπεκρίνετο καθ' ὅλοκληρίαν πρὸς πᾶν ὅ,τι ἀπαιτεῖται παρὰ νεωτέρου τινὸς ὅπλου ἀκρίβειας. Τὸ τυφέκιον Μάουζερ μικροῦ διαμετρήματος, τὸ παρὰ τῆς Σερβίας παραδεκτὸν γενόμενον, ὑπερτερεῖ κατ' ἀκρίβειαν καὶ κατὰ βεληνεκὲς τὸ τυφέκιον Βερδὰν τῶν Βουλγάρων.

Τὰ δύο πεζικὰ ἦσαν ἱκανῶς ἐξησκημένα ἐν τῇ βολῇ ; Δὲν δύναται τις νὰ συμπεράνῃ τοῦτο ἐκ τῆς πορείας τῆς ἐκστρατείας. Τὸ ἐκτενὲς βεληνεκὲς τοῦ τυφεκίου τῶν Σέρβων παρέσυρεν αὐτοὺς εἰς τὴν χρήσιν τακτικῆς πυρὸς μὴ λογικῆς. Ἐβαλλον συνεχῶς ἀπὸ πολὺ μεγάλων ἀποστάσεων καὶ ἐπομένως τὰ ἐπιτυγχανόμενα ἀποτελέσματα ἦσαν ἐλάχιστα. Ἐμελλε νὰ ᾖ ἀποθαρρυντικὸν διὰ τὸ στράτευμα τὸ νὰ βλέπῃ ὅτι ἡ βολὴ τοῦ τυφεκίου αὐτοῦ, παρ' οὐ προσεδόκα θαύματα, ἦν ἀνίκανος νὰ κλονίσῃ τὸν ἐχθρὸν ἐν τῇ ἐπιθέσει, ἢ νὰ ἐπιβάλῃ αὐτῷ ἀπώλειαν ἐδάφους ὅσας ἡμύνετο ὠχυρωμένας τοποθεσίας. Τὸ βουλγαρικὸν πεζικὸν δὲν περιέπεσεν εἰς τὰς αὐτὰς πλάνας. Διέμεινε πιστὸν εἰς τὴν ῥωσικὴν παροιμίαν, « ἡ βολὴ εἶναι τρελή, ἡ λόγχη μόνον εἶναι

συνετή,» καὶ ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἀντιπάλου ἐνίσχυσεν αὐτὸ ἐν τῇ πεποιθήσει ταύτῃ. Τὸ ἐλάχιστον ἀποτέλεσμα τοῦ πυρὸς τῶν Σέρβων ἐνεθάρρυνεν αὐτὸ εἰς τὸ νὰ ἐπιτίθεται κατ' αὐτῶν μετὰ τόλμης. Ἐν τῇ ἐπιθέσει μικρὰν ἔδιδον σημασίαν εἰς τὸ πῦρ, ἐν δὲ τῇ ἀμύνῃ μόνον ἀπὸ τῶν ἀποφασιστικῶν ἀποστάσεων ἤρχοντο τῆς βολῆς. Προὔξενησαν οὕτω εἰς τὸν ἐχθρὸν σημαντικὰς ἀπωλείας.

Εἶναι ἐπίσης δύσκολον νὰ κρίνῃ τις περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐποίησαντο χρήσιν τοῦ ἱππικοῦ. Αἱ πρῶται συμπλοκαὶ ἐγένοντο ἐν χώρᾳ ὀρεινοτάτῃ, ἣτις περιώριζε σημαντικῶς τὴν ἐνέργειαν τοῦ ὅπλου τούτου. Εἶναι οὐχ ἥττον ἀποδεδειγμένον ὅτι τὸ βουλγαρικὸν ἱππικὸν ὑπῆρξεν ὠφελιμώτατον πρὸς τὴν ἀνωτέραν διοίκησιν, τηροῦν ταύτην ἐν γνώσει τῶν κινήσεων τῶν στρατευμάτων, ἃς ἐφοβοῦντο, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τῆς τοποθεσίας τῆς Σλιβνίτσης. Βραδύτερον ὅτε εὗρον ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Πιρότ ἔδαφος εὐνοϊκὸν πρὸς τὰς ἐπελάσεις, τὸ σερβικὸν ἱππικὸν ἀπεκρύφθη.

Ὡς πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἱκανότητα τῶν ἀξιωματικῶν, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ καταδείξωμεν ἀξιοσημειώτους διαφορὰς μεταξὺ τῶν Σέρβων καὶ τῶν Βουλγάρων. Πᾶν ὅ,τι δύναμαι νὰ εἶπω εἶναι ὅτι οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἐνεποίησαν ἡμῖν καλὴν ἐντύπωσιν. Τὸ σῶμα τῶν σέρβων ἀξιωματικῶν περιέχει ἀναμφισβητήτως μείζονα ἀριθμὸν ἀνδρῶν ἐξησκημένων ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ καὶ ἐκτελεσάντων ἐκστρατείας. Τὰ καλὰ ταῦτα στοιχεῖα ἀφηρπάσθησαν ἀπὸ τῆς Βουλγαρίας διὰ τοῦ οὐκαζίου τοῦ τσάρου, ὅπερ κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ πολέμου ἀνεκάλεσε τοὺς ῥώσσους προγυμναστάς. Ἀλλ' ὅ,τι ἔλειπεν αὐτοῖς εἰς τριβήν, οἱ νέοι βούλγαροι ἀρχηγοὶ τὸ ἀντικατέστησαν διὰ τῆς τόλμης. Ὡς πρὸς τοὺς τρόπους καὶ τὴν στολὴν, οἱ μὲν βούλγαροι ἀξιωματικοὶ ἔχουσιν τι τῆς γερμανικῆς ἀριστοκρατίας, οἱ δὲ σέρβοι ἀξιωματικοὶ τι τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τῶν διαφορῶν τῆς πρώτης ἀγωγῆς τῶν ἀρχηγῶν, οἵτινες δίδουσι τὸ ἥθος. Παρὰ τοῖς Βουλγάροις αἰσθάνεται τις ἀκόμῃ τὴν ἐπήρειαν τῆς αὐστηρᾶς ῥωσικῆς σχολῆς. Κατὰ βάθος ἐν τούτοις, ἐν τῷ σώματι τῶν ἀξιωματικῶν τῶν δύο στρατῶν ἐπικρατοῦσιν ἰδέαι δημοκρατικώταται, οὐχὶ τόσο ἐν τὴν πολιτικὴν ἔποψιν, ὅσον ἐν τὴν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Τοῦτο

δὲ προέρχεται ἐκ τῆς ἐντελοῦς ἀπουσίας κοινωνικῶν διακρίσεων μεταξὺ τῶν λαῶν τοῦ Αἵμου.

Ἡ δευτέρα σειρὰ τῶν δύο στρατῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἴσης ἀξίας. Ὅτε εἴμεθα ἐν Βουλγαρίᾳ τὸ μείζον μέρος τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐθνοφρουρᾶς ἦν ἐν ἀδείᾳ. Δὲν ἔσχομεν ὅθεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν ἰσχυρὰ ἀποσπάσματα ἐκ τοιούτων ἀνδρῶν.

Ἡ δευτέρα σερβικὴ σειρὰ συνίστατο ἐξ ἀνδρῶν ῥωμαλέων. Ἐδείκνυνον τὴν καλλιτέραν θέλησιν καὶ ἡ πειθαρχία των ἦν καλή. Ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀσκήσεις ἔβαινον σχεδὸν κακῶς. Ἐξ ὧσων εἴδομεν δὲν κατελείφθη ἡμῖν ἀμφιβολία ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἂν τῶν ταγμάτων τούτων ἡδύνατο νὰ γείνη ὠφέλιμος χρῆσις εἰς ἄλλο τι ἢ εἰς τὴν ἀμυναν ὠχυρωμένων θέσεων. Ἐφάνη ἡμῖν ἀμφίβολον ὅτι τὸ στράτευμα τοῦτο, ὅπερ κινεῖται λίαν δυσχερῶς, ἡδυνήθη νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν ἐπίθεσιν. Ὅπως ὤμεν ἐν τούτοις δίκαιοι, δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι κατὰ τὰ ἔτη 1876 καὶ 1878 ἡ Σερβία ἔλαβεν ἐπαρκέστατα ἀποτελέσματα διὰ στρατευμάτων, ἅτινα δὲν ἦσαν μᾶλλον ἐξησκημένα.

Δὲν θέλω ἐπιχειρήσει νὰ ποιήσω κρίσιν τινά περὶ τῶν ῥωμυλιωτικῶν ἐθνοφρουρῶν. Δὲν εἴδομεν ἐξ αὐτῶν συμπαγῇ ἀποσπάσματα. Ἀδύνατόν ἐστιν οἱ ἐθνοφρουροὶ οὗτοι νὰ ἐξισωθῶσι πρὸς τὸν βουλγαρικὸν στρατὸν ἐνεργείας, ἐν τούτοις βεβαιοῦσιν ὅτι ἐν Σλιβνίτση καὶ ἐν Πιρότ τὰ ὀλίγα τάγματα ἐξ αὐτῶν, τὰ ὅποια συμμετέσχον τῶν μαχῶν, ἔδειξαν καλλίστην διαγωγὴν.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤὰ ΤΟ 1885 ΣΕΡΒΟΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Α'. ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΕΝ ΣΕΡΒΙΑΙ

Τῇ 18 Σεπτεμβρίου ἐτελείτο ἡ ἐν Φιλιππουπόλει εἰρηνικὴ ἐπανάστασις. Τῇ 22 Σεπτεμβρίου ὁ βασιλεὺς Μιλάνος διέτασεν ἤδη τὴν ἐπιστράτευσιν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ.

Ἐνεκα τῆς τῶν πραγμάτων καταστάσεως, ἦτο σπουδαῖον διὰ τὸν βασιλέα νὰ εὔρεθῇ ὅσον οἶόν τε τάχιον ἔτοιμος πρὸς ἐπιχείρησιν ἐκστρατείας. Πόλεμος μεταξὺ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς

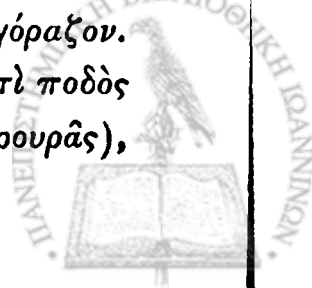
Τουρκίας ἐφαίνετο ἀναπόφευκτος. Ἐπανάστασις ἐν Μακεδονίᾳ, ὑποστηριζομένη πρὸς νότον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἦν ἐπικειμένη. Προέκειτο νὰ ᾗ ἕτοιμος ὅσον τάχιον, ὅπως δυνηθῇ νὰ ἐπεισέλθῃ ἐκ τοῦ βορείου μέρους καὶ τείνῃ τὴν χεῖρα πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας τοὺς μᾶλλον γειτονεύοντας πρὸς τὸ μεσημβρινὸν σύνορον τῆς Σερβίας. Ἦθελον δυνηθῇ νὰ καταλάβωσι τὴν Παλαιὰν Σερβίαν, «τὴν χώραν ταύτην τῶν πατέρων» τὴν ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐποφθαλμιουμένην, καὶ ἐνώσωσιν αὐτὴν ἐπὶ τέλους μετὰ τοῦ βασιλείου. Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου σπουδαιοτέρα ἦτο ταχεῖα ἐνέργεια ἢ συνάθροισις πολυαρίθμων δυνάμεων.

Ἡ ἐπιστράτευσις οὕτω τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ ἐγένετο διὰ ταχείων μεθόδων. Οἱ ἄνδρες τῆς πρώτης σειρᾶς οὐδαμῶς συνεκλήθησαν πάντες. Ἀντὶ νὰ σχηματίσωσι 4 τάγματα κατὰ σύνταγμα, ἐσχημάτισαν μόνον δύο. Ἡ δύναμις τῶν ταγμάτων ἀνῆλθε κατὰ μέσον ὅρον εἰς 600 μόνον ἄνδρας. Τοιοῦτοτρόπως ἐκάστη μεραρχία ἀντὶ νὰ ἔχῃ 12 τάγματα ἐξ 750 ἀνδρῶν, περιέλαβε μόνον 9 ἐξ 600 ἀνδρῶν. Ἐξ ἐκάστης λοιπὸν μεραρχίας ἔλειπον 3600 ἄνδρες. Ἡ δύναμις αὐτῆς ἦν 5400 ἀνδρῶν ἀντὶ 9000.

Ἐν ἐντελεῖ ἐπιστρατεύσει τὸ πεζικὸν τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ ἤθελε συγκροτεῖσθαι ἐκ 45,000 ἀνδρῶν. Δὲν ἔσχεν ὅμως πραγματικῶς ἢ 27,000, ἥτοι κατὰ 18,000 ἄνδρας ὀλιγωτέρους, ἀφ' ὧσιν ὁ νόμος προέβλεπεν.

Τὸ αὐτὸ ἐγένετο καὶ διὰ τὰς ἴλας καὶ πυρβολαρχίας. Ἡ χώρα δὲν κατεῖχεν ἱκανὸν ἀριθμὸν ἵππων κελήτων καὶ ἐλάσεως. Τὸ ὑλικὸν πυροβολικοῦ ἦτο τόσῳ παλαιόν, ὥστε δὲν ἐφρόντισαν νὰ προσαγάγωσιν ὅλον ἐκεῖνο, ὅπερ κατέκειτο ἐν τοῖς ὀπλοστασίοις. Δὲν εἶχον βολιδοφόρους ὀβίδας. Τρεῖς πυρβολαρχίαι παλαιῶν πυροβόλων Κροῦπ ἀπετέλουν τὸ καλλίτερον μέρος τοῦ πυροβολικοῦ, τὸ ὁποῖον κατεῖχον. Εἰς τοὺς Σέρβους συνέβη ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον συμβαίνει πολλάκις ἐν τῇ ἀνθρωπίνῳ βίῳ : ἐπιζητοῦσι τὸ καλλίτερον καὶ ἀμελοῦσι τὸ καλόν. Ἐνῷ προσεπάθουν νὰ εὗρωσι τὸ ἰδανικὸν ὀπισθογεμοῦς πυροβόλου καὶ πυροσωλήνης διὰ τὰς βολιδοφόρους ὀβίδας, τὰ ἔτη παρήρχοντο καὶ οὐδὲν ἡγόραζον.

Ἐκ τῶν εἰδικῶν ὅπλων δυνατὸν νὰ ὑπῆρχον ἐν ὅλῳ ἐπὶ ποδὸς πολέμου 16 ἴλαι (μὴ συμπεριλαμβανομένης τῆς ἴλης τῆς φρουρᾶς),

20 πυρβολαρχίαι πεδιναί, 3 ὁμοίως ὀρειβατικάι, καὶ 5 λόχοι σκαπανέων. Διὰ τοῦ ἱππικοῦ συνεκρότησαν κατ' ἀρχὰς ἀνεξάρτητόν τινα ταξιαρχίαν περιλαμβάνουσιν δύο συντάγματα (ἐκ 3 μᾶλλον ἢ 4 ἰλῶν), εἰς τρόπον ὥστε ὡς μεραρχιακὸν ἱππικὸν ἔμειναν μόνον 2 ἴλαι κατὰ μεραρχίαν. Πάντων συμπεριλαμβανομένων, ὁ σερβικὸς στρατὸς ἐνεργείας, τοιοῦτος ὁποῖος προέκυπτεν ἐκ τῆς κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1885 ἐπιστρατεύσεως, ἡρίθμει ὀλίγῳ πλείους τῶν 30,000 μαχητῶν : 6,000 κατὰ μεραρχίαν.

Ἡ δευτέρα σειρὰ δὲν ἐκλήθη ὑπὸ τὰ ὄπλα εἰμὴ μετὰ τὰς ἀποτυχίας, ἃς ὑπέστησαν πρὸ τῆς Σλιβνίτσης τῇ 20 νοεμβρίου. Κατὰ τὴν ἐν Σερβίᾳ διαμονὴν ἡμῶν ἡ σειρὰ αὕτη ἀντεπροσωπεύετο ἐν τῷ στρατῷ ὑπὸ πεζικοῦ μόνου. Ἐπεστράτευσαν μονάδας τινὰς εἰδικῶν ὀπλων; Ἀγνοῶ τοῦτο, ἀλλ' ἀμφιβάλλω. Εἶδομεν παρελαύνοντα πολλὰ τάγματα τοῦ στρατοῦ ἐφεδρείας, ἐν Νύσση δὲ μόνον πλέον τῶν δώδεκα. Οἱ λόχοι, δυνάμεως 170 ἕως 190 ἀνδρῶν, ὠδηγοῦντο ὑπὸ ἐπιλοχιῶν· οἱ διμοιρίται ἦσαν ὑπαξιωματικοί. Τὰ τάγματα διωκοῦντο ὑπὸ ὑπολοχαγῶν ἐφίππων.

Ἐπὶ κεφαλῇς τῶν συνταγμάτων ἦτο λοχαγός τις ἡ ταγματάρχης μετ' ἀσθενοῦς ἐπιτελείου.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς εἰκόνης ταύτης τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ, ἀνατυπῶ ἐνταῦθα σημειώσεις τινὰς ληφθείσας κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν ἡμῶν.

Ἡ μεταφορὰ τῶν πυρομαχικῶν ἐγίνετο, δι' ἕκαστον τάγμα τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ, διὰ 16 σαματοφόρων ἱππῶν, ἑκάστου φέροντος 2000 φυσίγγια.

Τὸ μεταγωγικὸν τμήμα τῶν ταγμάτων τῆς 2^{ης} σειρᾶς συνεκροτεῖτο, εἴτε διὰ φορτηγῶν ζώων φερόντων κιβώτια, εἴτε διὰ μικρῶν ὀχημάτων ἐξευγμένων διὰ δύο ἱππῶν. Ἡριθμητάμεν ποτε ὅπισθεν τάγματός τινος ὁκτὼ ὀχήματα καὶ ὁκτὼ φορτηγὰ ζῶα.

Ἀποσπάσματα τινα πεζικοῦ τῆς πρώτης σειρᾶς ἔφερον πτύα Λίννεμαν. Ταῦτα ἦσαν προσδεδεμένα ἐπὶ τοῦ γυλιοῦ διὰ μηρίνου. Ἐκαστος ἀνὴρ εἶχεν ἓν πτύον. Εἶδομεν ἐπίσης ὅπισθεν ταγμάτων τινῶν σαματοφόρους ἱπποὺς φέροντας σκαπανικά εργαλεῖα.

Οἱ στρατιῶται καὶ ὑπαξιωματικοὶ τῆς δευτέρας σειρᾶς δὲν εἶχον στολὴν· ἔφερον τὸ ἐθνικὸν ἔνδυμα. Προεφυλάσσοντο ἐκ τοῦ ψύχους διὰ δερμάτων προβάτων ἢ διὰ γλαινῶν μετ' ἐπικράνου. Ὡς ὑπόδησιν οἱ ἐφεδροὶ τῆς πρώτης σειρᾶς καὶ πάντες οἱ ἄνδρες τῆς δευτέρας σειρᾶς εἶχον ὑπάγκας.

Ἡ δευτέρα σειρὰ ἦτο ὠπλισμένη διὰ λείων τυφεκίων μεγάλου διαμετρήματος

μετὰ κλείστρου διὰ κορμοῦ ἀναλόγου πρὸς τὸ τοῦ τυφεκίου Πήμποδου. Οἱ ὑπαξιωματικοὶ ἔφερον μεγάλας σπάθας ἱππικοῦ.

Μόνον ἡ πρώτη σειρὰ ἔφερε γυλιούς καὶ σιτιοδόχας. Οἱ γυλιοὶ τῶν ἐφέδρων εἶχον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ σχῆμα παλαιῶν ὁδοιπορικῶν σάκκων μετὰ δερματίνων ἐπικαλυμμάτων ἐρραμμένων ἄνωθεν. Ἐν τῇ δευτέρᾳ σειρᾷ εἶχον παντοειδεῖς σάκκους χρησιμοποιουμένους ἀδιαφόρως διὰ τὸν ἄρτον ἢ διὰ τὰ φυσίγγια. Οἱ ἱμάντες τῶν τυφεκίων ἐλλείποντες ἀντικαθίσταντο διὰ μνήινθου. Διὰ τὸ ὕδωρ, κολοκύνθαι κεκοιλασμένοι.

Ἐν τῇ αὐτῇ τῆς γηραιᾶς ἀκροπόλεως εἶδομεν 4 πυροβόλα Κρούπ τῶν 15 ἐκατ. ἐπὶ μεγάλων κιλλιδάντων θέσεως. Εἶχον κυριευθῇ ταῦτα ἐκ τῶν Τούρκων τὸ 1877-78 καὶ ἦσαν ἔτι βεβαίως εἰς κατάστασιν ν' ἀποδώσῃσι καλὰς ὑπηρεσίας.

Οὐχὶ μακρὰν ἀπ' ἐκεῖ, ὑπῆρχον 14 ὄχηματα ὑπηρεσίας διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν πληγωμένων καὶ ὀλόκληροι ὄρχοι κλιμαμαζῶν ἐπικεκαλυμμένων διὰ σκεπάστρων, ἐφ' ὧν ἦτο ἐξωγραφημένος ἐρυθρὸς σταυρὸς. Ἦσαν ὅθεν ταῦτα ἀμάξια ἡγγαρευμένα διὰ τὴν ὑγειονομικὴν ὑπηρεσίαν. Ἐφαίνοντο εἰς κακίστην ἐκ τῆς φθορᾶς κατὰστασιν. Οἱ δυστυχεῖς οἵτινες, ἔχοντες κάταγμα ὅσπου τινος, ἐξετέλεσαν πορείαν ὠρῶν τινων ἐπὶ ἀνατολικῆς ὁδοῦ εἰς ὄχημά τι τοῦ εἶδους τούτου, βεβαίως ὑπέστησαν δυσπεριγράπτους ὀδύνας.

Ἐκτὸς τῶν σαλπίγγων καὶ τῶν τυμπάνων, οὐδὲν ἄλλο ὄργανον μουσικῆς εἶδομεν κατὰ τὴν ἐν Σερβίᾳ διαμονὴν ἡμῶν. Ὁφείλουσι νὰ ὑπάρχωσι μουσικαὶ μεραρχιῶν, τρεῖς μόνον, εἶναι ἀληθές, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀλλὰ δὲν ἐδόθη ἡμῖν εὐκαιρία ν' ἀκούσωμεν αὐτάς. Ἐν τῇ φάλαγγι πορείας, οἱ σαλπισταὶ καὶ τυμπανισταὶ ἦσαν τεταγμένοι, ὡς παρ' ἡμῖν, εἰς τὸ μέσον τοῦ τάγματος.

Ἡ στρατηγικὴ ἀνάπτυξις τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ κατεδείκνυε σαφῶς τὴν πρόθεσιν διαβάσεως τοῦ μεσημβρινοῦ μεθορίου τοῦ βασιλείου.

Ἡ μεραρχία τοῦ Μοραῦα συνεκεντρώθη πρὸς νότον τῆς Νύσσης, ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου Μοραῦα ἢ βουλγαρικοῦ Μοραῦα, (¹) ὡς ἐμπροσθοφυλακή.

Αἱ μεραρχίαι τοῦ Δρίνα, τῆς Σουμαδίας καὶ τοῦ Δουνάβεως συνηθροίσθησαν, ἐν μεγάλῳ στρατοπέδῳ παρὰ τὴν Νύσσαν, ὡς κύριον σῶμα. Ἡ ἀνατολικὴ μεραρχία ἐβάδισεν ἐπὶ τοῦ κατωτέρου ρεύματος τοῦ Τιμόκ, ὅπως ὑπερασπίσῃται τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας καὶ τὴν πρωτεύουσαν κατὰ τυχαίας προσβολῆς προερχομένης ἐκ Βουλγαρίας.

Ὅτε βραδύτερον ἐπείσθησαν περὶ τοῦ ἀδυνάτου εἰσβολῆς ἐν τῷ τουρκικῷ ἐδάφει καὶ ἤρξαντο ὁμιλοῦντες περὶ πολέμου κατὰ

(¹) Καλουμένου οὕτω πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ σερβικοῦ Μοραῦα, ὅστις ἔρχεται ἐκ δυσμῶν καὶ ἐνοῦται περὶ τὸ κέντρον τῆς χώρας μετὰ τοῦ βουλγαρικοῦ Μοραῦα.

τῆς Βουλγαρίας, διέταξαν νὰ προχωρήσωσι πρὸς τὴν ὁδὸν τοῦ Πιρότ ἀποσπάσματά τινα τοῦ ἐν Νύσση συνηθροισμένου κυρίου σώματος. Ἀλλ' ἡ πρὸς ἀνατολὰς ἀλλαγὴ αὕτη τοῦ μετώπου μόνον κατὰ τὸ μέσον τοῦ μηνὸς ὀκτωβρίου κατέστη καταφανής. ⁽¹⁾

Ὁλόκληρος μὲν παρήλθεν ἀκόμη πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου. Ἐπωφελήθησαν τούτου πρὸς ἕξ ὀλοκλήρου ἐπιστράτευσιν τοῦ στρατοῦ; Οὐδαμῶς. Ἠρκέσθησαν ν' ἀποπερατώσωσι τὴν περιορισμένην ἐπιστράτευσιν, οἷα εἶχε διαταχθῇ. ⁽²⁾ Δὲν ἐνόμισαν ἀναγκαίαν τὴν αὐξήσιν τῆς δυνάμεως τοῦ στρατοῦ ἐνεργείας. Ἐπίστευον ὅτι ἦσαν ἱκανῶς ἰσχυροὶ νὰ καταβάλωσι τὰ βουλγαρικὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος ἤθελε δυνηθῇ νὰ διαθέσῃ πρὸς τὸ δυτικὸν αὐτοῦ μεθόριον, ἐξακολουθῶν συγχρόνως νὰ φυλάττῃ τὴν ἀνατολικὴν Ῥωμυλίαν κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐθεώρουν προφανῶς ὅτι ἦτο ἀδύνατον ἡ στάσις τῆς Τουρκίας νὰ ἐπιτρέψῃ ποτὲ τοῖς Βουλγάροις ν' ἀντιτάξωσι κατὰ τῆς σερβικῆς εἰσβολῆς οὐχὶ μόνον ὀλοκλήρους τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις, ἀλλὰ προσέτι καὶ τὰς τῆς κατὰ τοῦ σουλτάνου ἐξεγερθείσης ἐπαρχίας.

Ὅτε ἡ ἐπιστράτευσις ἀπεπερατώθη καὶ ἀπεφάσισαν νὰ βαδίσωσι κατὰ τῆς πρωτευούσης τῆς Βουλγαρίας, αἱ τρεῖς μεραρχίαι τοῦ ἐν Νύσση ἐστρατοπεδευμένου κυρίου σώματος διετέθησαν κλιμακῆδὸν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Νύσσης-Μπέλα Παλάγκας-Πιρότ : ἡ μεραρχία τῆς Σουμαδίας ἐπὶ κεφαλῆς, ⁽³⁾ ἡ τοῦ Δουνάβεως ἐν τῷ κέντρῳ, ἡ δὲ μεραρχία τοῦ Δρίνα εἰς τὴν οὐράν. Πρὸς νότον τοῦ κυρίου σώματος, ἡ μεραρχία τοῦ Μοραῦα ἀπετέλει τὴν δεξιὰν πτέρυγα τοῦ στρατοῦ. Μετηνέχθη αὕτη ἐν τῇ συμβολῇ τῶν ποταμῶν Βλαζίνα καὶ ἀνωτέρου Μοραῦα, πλησίον τοῦ Λέσκοβατς,

(1) Τὸ πρῶτον ἐκ Βελιγραδίου τηλεγράφημα τὸ ἀναγγέλλον ὅτι αἱ μετὰ τῆς Τουρκίας σχέσεις ἐβελτιώθησαν, ἀλλ' ἐχαλαροῦντο αἱ μετὰ τῆς Βουλγαρίας, ἐχρονολογεῖτο ἔκ 13 ὀκτωβρίου.

(2) Περὶ τὸ τέλος δεκεμβρίου, ὅτε ἀφικόμεθα ἐν Βελιγραδίῳ, ὑπῆρχον ἔτι ἐκεῖ δύο περίπου τάγματα ἐφέδρων τῆς πρώτης σειρᾶς, ἅτινα ἐξήσκουν ὅπως βραδύτερον, ἂν παρίστατο ἀνάγκη, τὰ συγχωνεύσωσι μετὰ τοῦ στρατοῦ.

(3) Ἡ μεραρχία τῆς Σουμαδίας δὲν ἐτοποθέτησε προφυλακὰς ἐπὶ τοῦ μεθορίου παρὰ τὸ Τσάριβροδ, εἰμὴ ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου. Τὸ πρῶτον τηλεγράφημα, ὅπερ ἀναφέρει περὶ αὐτῶν, εἶναι τῆς 11 νοεμβρίου.

καὶ ἐξέπεμψε τὰς ἐμπροσθοφυλακὰς αὐτῆς μέχρι τῆς Βράνιαις καὶ ἐπὶ τῶν μεθορίων διόδων τοῦ ὁροπεδίου τοῦ Βλαζίνα. Ἡ μερραρχία τοῦ Τιμόκ ἦν συγκεντρωμένη παρὰ τὸ Ζάϊτσαρ· εἶχε δὲ δυνάμεις τινὰς ἐν Νεγοτίν, ἀπέναντι τοῦ Σαλάς. Ἀπετέλει τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ἀριστερὰν πτέρυγα ἐντελῶς ἀνεξάρτητον. Ὁ ἀντικειμενικὸς αὐτῆς σκοπὸς ἦν τὸ Βιδίνιον.

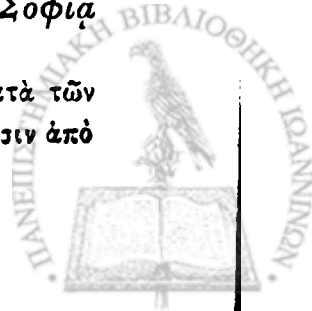
Ἡ μερραρχία τοῦ Μοραῦα διωκεῖτο ὑπὸ τοῦ συνταγματάρχου Τοπάλοβιτς· ἡ μερραρχία τοῦ Δρίνα ὑπὸ τοῦ συνταγματάρχου Μίσκοβιτς, ἀμφοτέρων ἐκ τοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου· ἡ μερραρχία τοῦ Δουνάβεως ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Μιλουτίν Ἰωβάνοβιτς, ἡ μερραρχία τῆς Σουμαδίας ὑπὸ τοῦ συνταγματάρχου τοῦ μηχανικοῦ Βενίτσκη.

Ὁ βασιλεὺς καθίδρυσε τὸ ἀρχηγεῖον του ἐν Νύσση· βραδύτερον μετέφερεν αὐτὸ εἰς Πιρότ.

Β'. ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΜΥΝΑΝ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΜΕΘΟΡΙΟΥ.
ΔΥΝΑΜΙΣ ΤΟΥ ΚΙΝΗΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

Ὅτε περὶ τὸ μέσον τοῦ μηνὸς ὀκτωβρίου τὰ σημεῖα τὰ προαναγγέλλοντα πόλεμον μετὰ τῆς Σερβίας ἤρξαντο γινόμενα καταφανῆ, (¹) τὸ μείζον μέρος τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ ἦτο ἐν Ῥωμυλία, ἔτοιμον νὰ βοηθήσῃ τὴν Ῥωμυλιωτικὴν ἐθνοφρουρὰν ἐν τῇ ἀμύνῃ τῆς χώρας αὐτῆς κατ' ἐνόπλου ἐπεμβάσεως τῆς Τουρκίας. Τὰ στρατεύματα ταῦτα ἦσαν κλιμακῶδὸν τεταγμένα, τὰ μὲν ὀπίσθεν τοῦ νοτιοανατολικοῦ μεθορίου τῆς ἐπαρχίας, μεταξὺ τῆς Μαύρης θαλάσσης καὶ τοῦ Μαρίτσα, τὰ δέ, κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος, κατὰ μῆκος τῆς γραμμῆς τοῦ σιδηροδρόμου Φιλιππουπόλεως-Σεΐμενλου, μέχρι τοῦ τουρκικοῦ μεθορίου (ἀπέναντι τοῦ Μουσταφᾶ-πασᾶ)· τρίτον τι τμήμα στρατοῦ συνεκεντροῦτο ἐν Σόφια. Ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Βιδινίου δὲν ὑπῆρχον ἢ ἐλάχιστα στρατεύματα. Ἐν τῇ ἀριστερᾷ πτέρυγῃ ὁ Ἀετὸς καὶ ἡ Ἰάμπολις ἦσαν τὰ ἰσχυρότερον κατειλημμένα σημεῖα, ἐν τῷ κέντρῳ δὲ ὁ κόμβος τοῦ σιδηροδρόμου Σεΐμενλου καὶ Χάσκιγι. Τὰ ἐν Σόφια

(¹) Τῇ 13 ὀκτωβρίου ἤρξαντο ἐκδηλούμεναι αἱ αἰτιάσεις τῆς Σερβίας κατὰ τῶν βουλγαρικῶν μηχανορραφιῶν καὶ τῶν παραβιάσεων τοῦ μεθορίου. Λαμβάνουσιν ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν ὀριμύτερον ὕψος.

τυνηθροισμένα στρατεύματα ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν, ὡς δεξιὰ πτέρυξ τοῦ στρατοῦ, πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ νοτιοδυτικοῦ μετώπου· τὰ ἐν Φιλιππουπόλει ἀπετέλουν τὴν γενικὴν ἐφεδρείαν. Μακεδονικά τινα ἐλεύθερα σώματα, κατέχοντα τὸ ὄρος Ῥοδόπην, ἠδύναντο νὰ ἐπιτελέσωσι τὴν συγκοινωνίαν μεταξὺ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος καὶ τοῦ κέντρου.

Ἡ ἄμυνα τοῦ ὑπὸ τοῦ νέου ἀντιπάλου ἐπαπειλουμένου μετώπου ἐπεβάλλετο ἀμέσως κατὰ πρῶτον εἰς τὸ ἐν Σόφια συγκεντρωμένον τμήμα τοῦ στρατοῦ. Ἡρίθμει τοῦτο 15,000 ἀνδρῶν περίπου, ἀνηκόντων κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν δυτικὴν μεραρχίαν. Αὕτη ὥφειλε νὰ τάξῃ ἀποσπάσματα πρὸς τὸ Δραγομάν καὶ Τρν, πρὸς ἐπαγρύπνησιν ἐπὶ τοῦ σερβικοῦ μεθορίου. Ὡφειλεν ἐπίσης νὰ χορηγήσῃ τὸ ταχύτερον ἐνίσχυσιν εἰς τὴν φρουρὰν τοῦ Βιδινίου.

Τῇ 21 ὁκτωβρίου ὁ ἡγεμὼν διέταξε τὴν ἐπιστράτευσιν τῆς ἐθνοφρουρᾶς. Δέκα τάγματα τοῦ κινητοῦ στρατοῦ ἐπανήχθησαν συγχρόνως ἐκ τῆς Ῥωμυλίας εἰς τὴν Βουλγαρίαν. ⁽¹⁾

Ἐν Τσάριβροδ, ἐν τῇ ἐξόδῳ τῆς στενωποῦ τοῦ Δραγομάν, ἐν Βράπτσε, ἐν Τρν, ἐν Σλιβνίτση, πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν τῆς πολεως Σόφιας, καὶ ἐν τῇ στενωπῷ τῆς Βλαδάϊας (πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν τῆς πρωτευούσης) ἤρξαντο κατασκευάζοντες ὀχυρωτικὰ ἔργα ἐκστρατείας.

Ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος ἔλαβε τὴν πολεμικὴν διακήρυξιν τοῦ βασιλέως Μιλάνου, τῇ 15 νοεμβρίου, ἐν Φιλιππουπόλει, διὰ μέσου τῆς Ἑλληνικῆς πρεσβείας. ⁽²⁾ Ἐπεβάλλετο αὐτῷ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, νὰ προφυλάξῃ τὰ νῶτα αὐτοῦ, δηλαδή νὰ βεβαιωθῇ ὅτι οὐδεὶς ἤθελεν ὑπάρξει φόβος ἐπιθέσεως τῆς Τουρκίας, ἐφ' ὅσον ἤθελε διαρκέσει ἢ πρὸς τοὺς Σέρβους πάλῃ. Ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ τούτου ἀπευθύνας εἰς τὸν σουλτάνον τὴν ἐρώτησιν « ποῖα ἦσαν τὰ μέτρα, ἃ ἐσκόπει νὰ λάβῃ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἀκεραιότητος τῆς αὐτοκρατορίας του. » Τὸ διάβημα τοῦτο περιεῖχεν

(1) Τινὰ τούτων ἐφθασαν ἐπὶ τοῦ θεάτρου τῆς ἐνεργείας μόνον μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου.

(2) Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Σερβίας εἶχεν ἐγκαταλίπει τὴν Σόφιαν πρὸ μιᾶς ἐβδομάδος.

ὑπονοουμένην ἀναγνώρισιν τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Παδισάχ, καὶ ἐμείου συγχρόνως τὴν ἀξίαν τοῦ πραξικοπήματος τῆς 18 Σεπτεμβρίου. Τὸ γνωστὸν ἄλλως τε ἤδη γεγονὸς ὅτι ἡ Ῥωσσία διεκήρυξεν, ὅτι δὲν ἠθέλεν ἀνεχθῆ ὥστε αἱ τουρκικαὶ στρατιαὶ νὰ βαδίσωσι κατὰ τῆς Ῥωμυλίας ἢ τῆς Βουλγαρίας, ἀπετέλει τὸ ἀσφαλέςτερον προτείχισμα κατὰ τῶν ἀσθενῶν ὀρέξεων ἐπεμβάσεως τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν πιστῶν. Ὁ ἡγεμὼν λοιπὸν Ἀλέξανδρος ἔσπευσε νὰ διατάξῃ τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἐκκίνησιν διὰ Σόφιαν πασῶν τῶν δυνάμεων τῆς ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας.

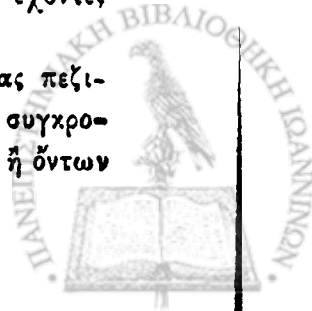
Τὰ ἐπόμενα γεγονότα δίδουσιν ιδέαν τινὰ τῶν δυσχερειῶν τῆς κινήσεως ταύτης.

Ἀμέσως μετὰ τὴν Ῥωμυλιωτικὴν ἐπανάστασιν, οὐκάζιον τοῦ τσάρου ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου πάντας τοὺς Ῥώσσους ἀξιωματικούς του, μεταξὺ τῶν ὁποίων πάντας τοὺς ἀνωτέρους διοικητὰς τοῦ στρατοῦ, καὶ τοῦ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργοῦ συμπεριλαμβανομένου.⁽¹⁾ Ἡ ἐπιστράτευσις ὅθεν ὤφειλε νὰ ἐπιχειρηθῇ καὶ ἐκτελεσθῇ παρὰ νέου ὑπουργοῦ, νέου ἐπιτελείου, νέων ἀρχηγῶν μονάδων, ⁽²⁾ πάντων νέων βουλγάρων ἀξιωματικῶν, ὧν οὐδεὶς μέχρι τότε εἶχεν ἐκτελέσει καθήκοντα ἀνώτερα τοῦ λοχαγοῦ. Καὶ εἰς τὸ νέον αὐτὸ σῶμα ἀξιωματικῶν ἐπεβάλλετο τὸ λίαν δυσχερὲς ἄλλως ἔργον τῆς μεταγωγῆς τοῦ στρατοῦ ἐκ τοῦ ἐσχάτου ἀνατολικοῦ μεθορίου πρὸς τὸ ἔσχατον δυτικὸν μεθόριον, ἐν βραχυτάτῳ χρονικῷ διαστήματι καὶ διὰ μέσων, ὧν θέλομεν ιδεῖ τὴν ἀνεπάρκειαν.

Ἡ μόνη σιδηροδρομικὴ γραμμὴ, ἣν διέθετον, δὲν ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ δυτικοῦ μεθορίου τῆς Ῥωμυλίας. Ἐκ Σαράμπεη, ἔνθα ὁ τελευταῖος αὐτῆς σταθμός, μέχρι Σόφιας εἶναι 90 χιλιόμετρα,

(1) Οἱ ἀξιωματικοὶ οἵτινες ἠναγκάσθησαν νὰ παραιτηθῶσι τῆς θέσεώς των καὶ ἐπιστρέψωσιν εἰς Ῥωσσίαν ἦσαν 150 τὸν ἀριθμόν, ἐξ ὧν τὰ $\frac{1}{8}$ λοχαγοί. Ὡς ἐκ τούτου τὸ προσωπικὸν τοῦ σώματος τῶν ἀξιωματικῶν ἡλαττώθη εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ὑπολοχαγοὶ ἔλαβον τὴν διοίκησιν ταγμάτων, καὶ οἱ λόχοι οἱ ἔχοντες πλείους τοῦ ἑνὸς ἀξιωματικούς κατέστησαν σπανιώτατοι.

(2) Ἐλλείπει ἀρχηγῶν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σχηματίσωσι μεγάλας μονάδας πεζικοῦ. Δὲν ὑπῆρχον ταξιαρχίαι, ἀλλ' ἀποσπάσματα μεταβλητῆς δυνάμεως συγχροτούμενα, κατὰ τὰς περιστάσεις, διὰ ταγμάτων ἀνηκόντων εἰς συντάγματα ἢ ὄντων ἀνεξαρτήτων.

καὶ ἡ ὁδὸς ὑπερπηδᾷ διάσκελόν τι ἱκανῶς ὑψηλόν, τὸ Ἰχτιμαν. Δὲν ἡδυνήθησαν νὰ διοργανώσωσι τακτικὴν ἐνέργειαν τῆς γραμμῆς. Κατὰ τὸ ἐν Φιλιππουπόλει πραξικόπημα, τὸ μεγαλειότερον μέρος τῶν ἀτμαμαξῶν εὐρίσκετο ἐπὶ τουρκικοῦ ἐδάφους, καὶ ἐκράτησαν αὐτὰς ἐκεῖ· μόνον τέσσαρες ἔμειναν πρὸς τὸ ῥωμυλιωτικὸν μέρος, καὶ μεθ' ὀλοκλήρου φόρτου αἱ μηχαναὶ αὐταὶ δὲν ἡδύναντο νὰ παράσχωσι ταχύτητα μείζονα τῶν 20 χιλιομέτρων καθ' ὥραν. Δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἐκπέμπωσιν εἰς Σαράμπεη πλεόν τῶν τεσσάρων συρμῶν καθ' ἡμέραν.

Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐπιστρατεύσεως ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς δὲν κατεῖχεν οὐδεμίαν ἐπιμελητείαν. Ἡ ὑπηρεσία αὕτη ὤφειλε ν' αὐτοσχεδιασθῇ, ὡς ἡ τοῦ ἐπιτελείου.

Πᾶν ὅ,τι ἐπεχειρήθη καὶ ἐξετελέσθη ἐν ταῖς δυσκόλοις ταύταις συνθήκαις μετέχει θαύματος. Αὐτοσχέδιόν τινα πρᾶξιν διεδέχετο ἄλλη. Ὁργανά τινα ὑπηρεσίας ἐδημιουργήθησαν τότε, ὅτε πλεόν ὁ πόλεμος εἶχεν ἀρχίσει.

Οὕτω δὲ κατῴρθωσαν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκστρατείας, νὰ παρατάξωσι δυνάμεις πολὺ ἀνωτέρας ἐκείνων, ἃς εἶχον προῖδει ἐν τῷ ἀρχικῷ σχεδίῳ ἐπιστρατεύσεως.

Τὰ συντάγματα πεζικοῦ ἔσχον 4 τάγματα ἀντὶ 3. Ἡ πολυἀριθμος νεοσυλλεξία τῶν τελευταίων ἐτῶν κατέστησε δυνατοὺς τοὺς νέους τούτους σχηματισμοὺς, αὐξήσασα σημαντικῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐφέδρων.

Χάρις εἰς ἔφεδρόν τι ὑλικήν, ληφθὲν πιθανῶς ἐκ τῶν ἐν Ῥουσσουκίῳ καὶ Ῥασγρὰδ ὀπλοστασίων, ἡδυνήθησαν ν' ἀναβιβάσωσιν εἰς 14 τὸν ἀριθμὸν τῶν πυρβολαρχιῶν : 8 ἐξ 6 πυροβόλων καὶ 6 ἐξ 8 πυροβόλων, ἐν ὅλῳ 96 πυροβόλα. Ὑπῆρχε πρὸς τούτοις ἐφεδρεία τις πυροβολικοῦ ἐκ 32 πυροβόλων. Ὅθεν συγκαταριθμουμένων καὶ τῶν 3 ὀρειβατικῶν πυρβολαρχιῶν ἐκ 4 πυροβόλων, εἶχον ἐν ὅλῳ :

Πεδινὸν πυροβολικόν.	96	πυροβόλα.
Ὀρειβατικὸν πυροβολικόν. . .	12	»
Πεζοπόρον πυροβολικόν . . .	24	»
Ἐφεδρείαν πυροβολικοῦ . . .	32	»

Ἐν ὅλῳ. . 164 πυροβόλα

Ἐν τῷ ἄθροισματι τούτῳ δὲν εἰσέρχεται μικρά τις πυρβολαρχία ἐκ μυδροβόλων, ἣν κατεῖχον, ἀλλ' ἥς δὲν ἐποιήσαντο χρῆσιν.

Τὸ ἱππικὸν εἶδεν ὡσαύτως τὴν δύναμιν αὐτοῦ σημαντικῶς αὐξηθεῖσαν. Ἐξακόσιοι ἵπποι, μετενεχθέντες ἐξ Οὐγγαρίας, ἱππεύθησαν ὑπὸ τῶν ἐφέδρων. Διὰ τῶν 4 παλαιῶν ἰλῶν ἐσχηματίσαν 8. Ἐκτὸς τούτων ἠδυνήθησαν νὰ συστήσωσι νέον σύνταγμα ἐκ 4 ἰλῶν καὶ 4 ἱλας ἐθελοντῶν. Τὸ ἐπιτελεῖον λοιπὸν τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου διέθετεν ἐν ὅλῳ 20 ἱλας. (¹)

Διὰ τῶν διαδοχικῶν τούτων ἐπαυξήσεων, ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς ἐνεργείας συνεποσώθη εἰς 50,000 ἄνδρας. Προστιθεμένων εἰς τούτους τῶν ἐκ τῆς ἀνατολικῆς ῥωμυλλίας ληφθέντων στρατευμάτων, τῆς ἐθνοφρουρᾶς καὶ τῶν σωμάτων ἐθελοντῶν, φθάνομεν εἰς ὅλικὸν ἄθροισμα 60,000 μαχητῶν.

Γ'. ΠΡΩΤΑΙ ΜΑΧΑΙ ΕΠΙ ΤΩΝ ΜΕΘΟΡΙΩΝ

Μεταβαίνων ἤδη εἰς τὴν διήγησιν τῆς ἐκστρατείας, ὀφείλω νὰ διακηρύξω εἰς τὸν ἀναγνώστην ὅτι δὲν εἶμαι εἰς τοιαύτην θέσιν ὥστε νὰ γράψω ἱστορίαν τοῦ σερβο-βουλγαρικοῦ πολέμου, περὶ τῆς ἀκριβείας τῆς ὁποίας νὰ δύνωμαι ἀπολύτως νὰ ἐγγυηθῶ.

Διατίθημι τῇ ἀληθείᾳ, πολυτίμους σημειώσεις, συλλεχθείσας κατὰ τὸ ταξιδιόν μου, ἀλλ' ἀπέχουσιν ἀπὸ τοῦ νὰ προέρχωνται πᾶσαι ἐξ αὐτοπτῶν μαρτύρων, ἐφ' ὧν νὰ δύνωμαι νὰ ἐπαναπαυθῶ. Πολλὰ γεγονότα ἐγένοντο γνωστὰ εἰς τοὺς μετ' ἐμοῦ συνδιαλεχθέντας διὰ τοῦ στόματος τρίτων προσώπων. Ἀνερευνῶν τὰς σημειώσεις μου κατὰ τὴν ἐπάνοδον, παρετήρησα ὅτι παρουσίαζον πολλὰ ἐλλιπῆ μέρη, ἐνίοτε μάλιστα ἀντιφάσεις. Αἱ διαφοραὶ ἐκτιμήσεων παρατηρητῶν τεταγμένων εἰς ἐχθρικὰ στρατόπεδα εἰσὶν ἐνίοτε τοσοῦτ' μεγάλαι, ὥστε φαίνονται ἀσυμβίβαστοι. Ἐπρωμθεύθην τὰς πλείστας τῶν ξένων μεγάλων ἐφημερίδων, γερμα-

(¹) Αἱ πληροφορίες αὗται περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ βουλγαρικοῦ ἱππικοῦ ἐξήχθησαν ἐκ τῶν σημειώσεων, ἃς ἔλαβον ἐν Σόφίᾳ. Ὅφειλόν ἐν τούτοις νὰ ἐξομολογηθῶ ὅτι ὅτε ἐπανῆλθον εἰς τὴν πατρίδα μου, δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐπανεύρω τὰς 20 ταύτας ἱλας ἐν τῇ δυνάμει τῶν σωμάτων, τῶν λαβόντων μέρος εἰς τοὺς διαφόρους ἀγῶνας. Ἐκ τούτου συμπεραίνω ὅτι δὲν ὑπῆρχον πραγματικῶς τοσαῦται ἱλαί, ἢ ὅτι αἱ σημειώσεις μου περὶ τῆς ποσότητος τοῦ ἱππικοῦ τοῦ εἰς διάφορα σώματα προσεκολλημένου εἰσὶν ἀτελεῖς.

νικῶν, αὐστριακῶν, γαλλικῶν καὶ ἀγγλικῶν, αἵτινες εἶχον εἰδικοὺς ἀνταποκριτὰς κατὰ τὸν πόλεμον, ἐμελέτησα τὰς καλλιτέρας ἐκθέσεις περὶ τῆς ἐκστρατείας, τὰς μέχρι τοῦδε ἀναφανείσας, ⁽¹⁾ συνέκρινα τὰς σημειώσεις μου μετὰ τῶν διαφόρων τούτων πηγῶν, χωρὶς νὰ εὕρω πάντοτε ἀποχρῶσαν ἀπάντησιν εἰς τὰ ζητήματα καὶ τὰς ἀμφιβολίας, αἵτινες ἐγεννῶντο ἐν τῷ πνεύματί μου.

Ἦθελέ μοι εἶσθαι δυνατόν νὰ διευκρινήσω τὰς ἀμφιβολίας ταύτας ἀπευθυνόμενος εἰς τοὺς ἀξιωματικούς, παρὰ τοῖς ὁποίοις εὔρομεν, ἔν τε τῇ Σερβίᾳ, καὶ τῇ Βουλγαρίᾳ, τόσῳ ἐγκάρδιον ὑποδεξιῶσιν. Ἦθελέ μοι εἶσθαι δυνατόν νὰ πέμψω αὐτοῖς μακρὰς ἐρωτήσεις, παρακαλῶν νὰ μοὶ ἐπιστρέψωσιν αὐτὰς συνωδευμένης μετὰ τῶν ἀποκρίσεών των, ἀλλὰ νομίζω ὅτι διὰ τοῦ μέσου τούτου ἤθελον καταντήσει νὰ ὑποβάλω εἰς φορολογίαν, διὰ τοῦ μᾶλλον ἀδιακρίτου τρόπου, τὴν φιλοφροσύνην περὶ ἧς εἶχον δοθῇ ἤδη ἡμῖν τοσαῦτα δείγματα. Ἡ σύνταξις διηγήσεως τῆς ἐκστρατείας, προσεγγιζούσης τὰ μέγιστα πρὸς τὴν πραγματικότητα, τότε μόνον ἔσται δυνατή, ὅτε τὰ τμήματα τῆς ἱστορίας τῶν δύο ἐπιτελείων θέλουσι συλλέξει καὶ δημοσιεύσει τὰς περὶ αὐτῆς ἐπισήμους μαρτυρίας.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις δίδω ἐντίμως ὅ,τι ἔχω, οὐδὲν πλέον, οὐδὲν ἥττον. Ὅπου δὲν δύναμαι νὰ χορηγήσω οὐδεμίαν ἀκριβῆ πληροφορίαν, περιορίζομαι νὰ καταδείξω ἐκεῖνο, ὅπερ, ἐκ πάντων ὅσα γνωρίζω, μοὶ φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ πιθανώτερον καὶ ἀξιοπιστότερον.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποστολὴν τῆς διακηρύξεως τοῦ πολέμου, ὁ ἀρχιστράτηγος τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ ἔδωκεν εἰς πάσας τὰς μερarchίας τὴν διαταγὴν νὰ προχωρήσωσι. Τῇ πρώτῃ τῆς 14 νοεμβρίου αἱ αἰχμαὶ τῶν ἐμπροσθοφυλακῶν των διέβαινον πανταχοῦ τὸ μεθόριον.

Ἡ μεραρχία τῆς Σουμαδίας ἤνοιγε τὴν πορείαν τοῦ κυρίου

(1) Der serbisch-bulgarische Feldzug, militärisches Wochenblatt, n° 5, Berlin, 16 Ἰανουαρίου 1886, καὶ Der serbisch-bulgarische Krieg bis zum Waffenstillstand, vier Vorträgen von einem preussischen Offizier, Minden, 1886.—Μεταξὺ τῶν εἰδικῶν ἀνταποκριτῶν μεγάλων ἐφημερίδων, συνεβουλεύθη κατὰ προτίμησιν τοὺς τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κολωνίας καὶ τῆς Βιενναίας γενικῆς ἐφημερίδος.

σώματος ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πιρότ-Τσάριβροδ. Διαβᾶσα τὴν Σούκοβαν, ἣτις χύνεται εἰς τὸν Νυσσαύαν παρὰ τὸ μεθόριον, ἔλαβε τὴν πρὸς δεξιὰ ὁδόν, διευθυνομένη κατὰ τοῦ Βράπτσε. Ἡ μεραρχία τοῦ Δουνάβεως ἀντικατέστησεν αὐτὴν ἐν τῇ κεφαλῇ τῆς φάλαγγος ἐπὶ τῆς κυρίας ὁδοῦ, ἥ δὲ μεραρχία τοῦ Δρίνα εἶπετο αὐτῇ ὡς ἐφεδρεία.

Ἡ τοῦ ἱππικοῦ ταξιαρχία, ἐνισχυθεῖσα δι' ἐνὸς τάγματος καὶ μιᾶς ἱλῆς, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ συνταγματάρχου Πραπορζέτοβιτς, ἐκάλυπτε τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, βαδίζουσα ἐπὶ τῆς ἐκ Πιρότ διὰ τῶν ὑψωμάτων τῆς Γιουργιέβας Γκλάβας ἀγούσης ὁδοῦ. ⁽¹⁾

Ἡ μεραρχία τοῦ Μοραύα ἐβάδισεν ἐκ Λέσκοβατς ἀνερχομένη τὸν Βλαζίναν διὰ Δαστσάνι πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Τρν. Ἀποσπασμά τι πλαγιοφυλάκων δυνάμεως ἐνὸς συντάγματος μικτοῦ (μετὰ μιᾶς πυρβολαρχίας) κατέλιπε τὴν κοιλάδα τοῦ Ἄνω Μοραύα ἐν Βράνια καὶ ἔλαβε τὴν ὁδὸν τοῦ μεθορίου χωρίου Βλαζίνας, ⁽²⁾ ὅπως βαδίσῃ διὰ τῆς Καλουμνίτσας πρὸς τὸ Βρέσνικ, ἔνθα ἔμελλε νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ κυρίου σώματος. ⁽³⁾

Ἡ μεραρχία ἐπομένως τῆς Σουμαδίας ἀπετέλει ἐνδιάμεσόν τι μεταξὺ τῆς μεραρχίας τοῦ Μοραύα ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, καὶ τοῦ κυρίου σώματος, ἥτοι τῶν δύο μεραρχιῶν τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Δρίνα, βαδίζουσῶν ἐπὶ τῆς μεγάλης ὁδοῦ τῆς Σόφιας. Ὡφείλε δέ, ἐν ᾗ περιπτώσει ἤθελεν εὐρεῖ ἰσχυρὰν ἀντίστασιν ἐν Τρν, νὰ χορηγήσῃ βοήθειαν εἰς τὴν μεραρχίαν τοῦ Μοραύα.

Θέλω περιγράψῃ ἐν εἰδικῷ τινι κεφαλαίῳ τὴν πορείαν τῆς

(1) Ἡ ὁδὸς αὕτη ἔρχεται ὅπως ἐνωθῇ, πολὺ ἀνατολικώτερον, ἐν τῇ διαβάσει τοῦ Γκίντζι, μετὰ τῆς ἀπὸ Λόμ Παλάγκας εἰς Σόφιαν ὁδοῦ.

(2) Βλαζίνα, κειμένη ἐπὶ τοῦ συνόρου ἐπὶ τῆς ἀπὸ Βράνιας ἢ Νόβι Χάν εἰς Τρν ὁδοῦ, εἶναι τὸ χωρίον, ἐν ᾧ τῇ 17 Νοεμβρίου οἱ Βούλγαροι φαίνεται ὅτι κατέστησαν ἔνοχοι παραβιάσεως τοῦ συνόρου, ὑπὲρ ὑπῆρξεν ἡ πρόφασις τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου.

(3) Ἀνταποκρίται τινες ἰσχυρίζονται ὅτι τμημά τι τῆς μεραρχίας τοῦ Μοραύα εἶχε λάβει τὴν διαταγὴν νὰ βαδίσῃ πρὸς τὸ Κούστενδιλ. Δὲν εἶμαι τῆς γνώμης ταύτης. Ἡ διὰ τοῦ Κούστενδιλ διάβασις ἤθελεν ἐπιβάλλει περιστροφὴν παρὰ πολὺ ἐκκεντρικὴν καὶ ἀνωφελῇ διὰ τμημα στρατοῦ ἔχον τὴν Σόφιαν ὡς ἀντικείμενον. Πρὸς τούτοις ἐγνωρίσθη μετὰ τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἐν λόγῳ ἀποσπάσματος, καὶ ἐνθυμοῦμαι κάλλιστα ὅτι ἐπὶ τῇ ἐρωτῇ μου μοι ἔδειξεν ἐπὶ τοῦ χάρτου διεύθυνσιν πορείας ἀνατολικωτέραν.

μεραρχίας τοῦ Τιμόκ. Αὕτη εἶναι ἐντελῶς ἀνεξάρτητος. Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν ὅτι ἡ μεραρχία αὕτη ἀνεχώρησεν ἐκ Ζάϊτσαρ ἔχουσα ὡς ἀντικείμενον τὸ Βιδίνιον.

Αἱ εἰσβαλοῦσαι σερβικαὶ αὗται φάλαγγες προσέκρουσαν κατὰ τῶν βουλγαρικῶν ἀποσπασμάτων, ἅτινα ἦσαν διανενημεμένα ὡς ἔπεται κατὰ μῆκος τοῦ μεθορίου :

Ἐν Τσάριβροδ :

- 1 δρουζίνα τοῦ 4^{ου} συντάγματος καὶ
- 2 λόχοι ἐθελοντῶν.

Ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς στενωποῦ τοῦ Δραγομάν :

- 1 δρουζίνα τοῦ 4^{ου} συντάγματος.

Ἐν Τρν, Βάγκα, Λοβνίτσα καὶ Βράπτσε, δηλαδὴ ἐν τῇ συμβολῇ τῶν πηγῶν τῆς Σούκοβας, πρὸς προάσπισιν τῆς ὁδοῦ Βρέσνικ :

- 2 δρουζίνοι τοῦ 3^{ου} συντάγματος,
- 1 δρουζίνα » 5^{ου} »
- 1 » » 4^{ου} »
- 1 » » 2^{ου} »
- 2 λόχοι ἐθελοντῶν,

ἦτοι ἐν ὄχῳ 5¹/₂ δρουζίνοι πεζικοῦ μετὰ 8 πυροβόλων (τῶν 10,5 ἐκ.), 4 πυροβόλων ὀρειβατικῶν καὶ 1 ἱλῆς χωροφυλάκων.

Ἐν Καλουμνίτση :

- 1 δρουζίνα τοῦ 2^{ου} συντάγματος.

Ἐν Κούστενδιλ :

- 3 δρουζίνοι τοῦ 2^{ου} συντάγματος.

Τέλος ἐν Λοβνίτση :

- 2 δρουζίνοι τοῦ 3^{ου} συντάγματος.

Ἡ ὁδὸς ἀπὸ τῆς διόδου τοῦ Γκίντζι πρὸς τὸ σερβικὸν μεθοριον διὰ τῶν ὑψωμάτων τῆς Γιουργιέβας Γκλάβας κατείχετο ὑπὸ ἐθελοντῶν. (¹)

Πάντα τὰ στρατεύματα ταῦτα διετελουν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ταγματάρχου Γκούδσεφ καὶ ἔφερον τὸ ὄνομα Δυτικὸν σῶμα.

(¹) Δὲν γνωρίζω ἀκριβῶς πόση ἦτο ἡ δύναμις τοῦ ἀποσπάσματος τούτου. Οἱ Σέρβοι λέγουσιν ὅτι συνήντησαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης 2 τάγματα καὶ 1 πυροβολαρχίαν, ἀλλὰ τοῦτο μοὶ φαίνεται ἀμφίβολον.

Ἐν Βράπτσε διώκει ὁ λοχαγὸς Μαρίνωφ. Πάντα τὰ ἐν Βράπτσε, Βάνκα, Λοβνίτση καὶ Τρν διαμεμοιρασμένα ἀποσπάσματα εἶχον τεθῆ ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν διοίκησιν τοῦ λοχαγοῦ Γκένεφ.

Ἐν Βιδινίῳ εὐρίσκοντο, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ λοχαγοῦ Οὐζονώφ, αἱ ἐπόμεναι δυνάμεις :

3 δρουζίνοι καὶ ἡ ἐθνοφρουρὰ τοῦ Βιδινίου, ἐν ὧν 6,000 ἕως 7,000 ἀνδρῶν καὶ 25 πυροβόλα.

Μικραὶ φυλακαὶ εἶχον ἐκπεμφθῆ μέχρι Βρεγόβου, Ἀδλιε, καὶ Βελγραδτσίκ.

Ἐν Λόμ-Παλάγκα ἀπόσπασμά τι ἐφέδρων ἀπετέλει τὴν μόνην συγκοινωνίαν μεταξὺ Βιδινίου καὶ Σόφιας.

Ἐν Τσάριβροδ, ἐν Βράπτσε, ἐν Τρν καὶ ἐν Καλουμνίτση, ὡς καὶ ἐν τῇ εἰσόδῳ καὶ ἐξόδῳ τῆς στενωποῦ τοῦ Δραγομάν, εἶχον ἀνεγείρει ὀχυρώματα ἐκστρατείας, ὧν τινα εἶχον πραγματικὴν σπουδαιότητα. Ἐν Βράπτσε καὶ ἐν Τρν ἡ χάραξις αὐτῶν εἶχεν ὑπολογισθῆ διὰ φρουρὰς πολὺ ἀνωτέρας ἐκείνων, ἃς διέθετον.

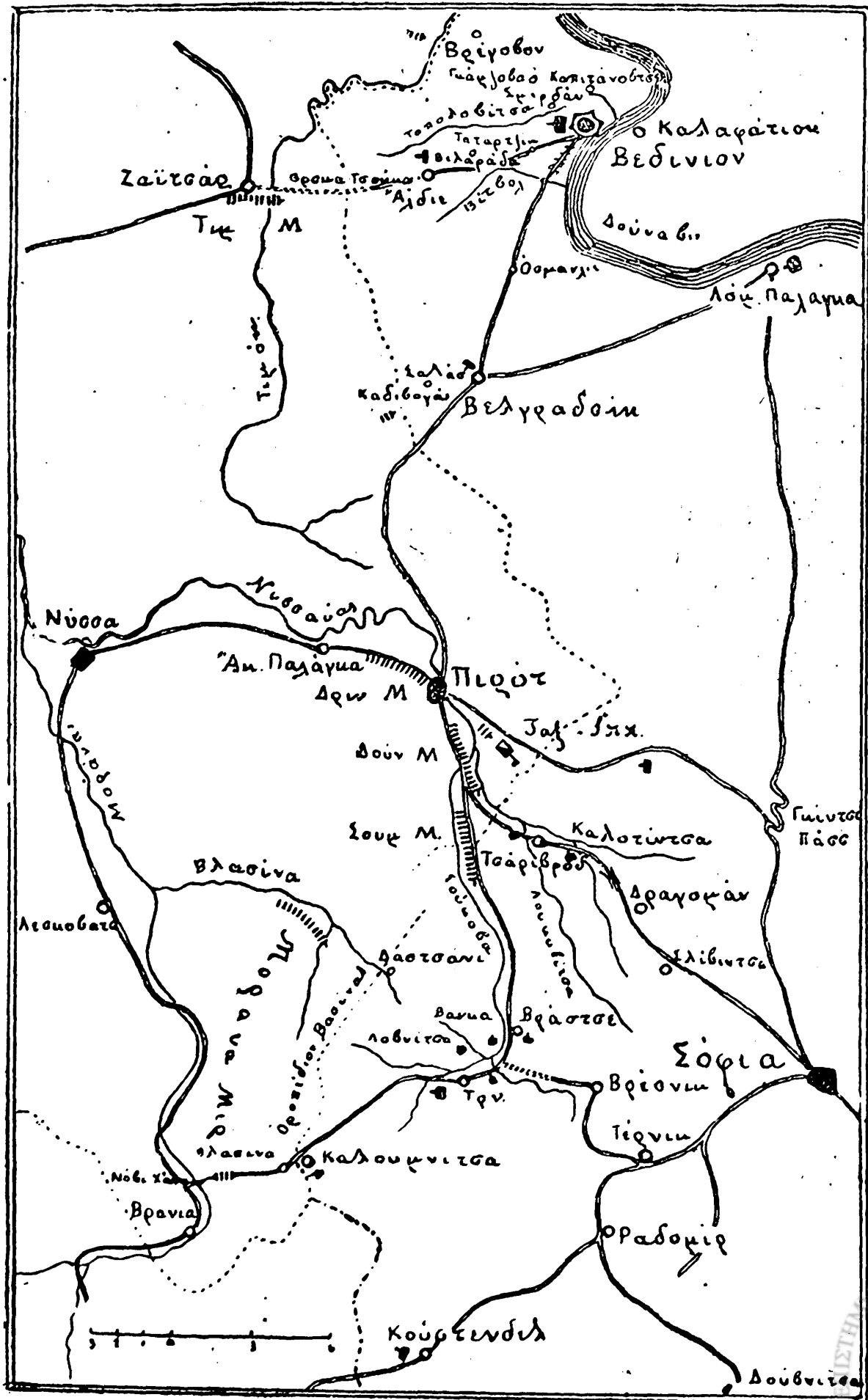
Ἐν Τσάριβροδ εἶχον κατασκευάσει ὀρύγματα ἀκροβολιστῶν ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ τοῦ Πιρότ, ὅπως ἀμυνθῶσι τὴν διάβασιν τῆς Λουκοβίτσας.

Ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς στενωποῦ τοῦ Δραγομάν, πρὸς τὴν συμβολὴν τῆς Καλοτίντσας καὶ τοῦ Νυσσαύα, ὑπῆρχε περιβολή τις διὰ τὸ πεζικόν. Ἡ ἀπὸ τῆς στενῆς κοιλάδος πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ διασκέλου ἀνωφερῆς ὁδός, παρὰ τὸ χωρίον Δραγομάν, ὑπερρησπίζετο ἐκ τῶν δύο πλευρῶν διὰ πολυαρίθμων ὀρυγμάτων ἀκροβολιστῶν.

Ἐν Βράπτσε καὶ ἐν Τρν εἶχον κατασκευάσει σημαντικὰ ἔργα πρὸς κάλυψιν τῆς ὁδοῦ τοῦ Βρέσνικ, ἥτις ἄγει ἐπὶ τῶν νώτων τῆς Σλιβνίτσης καὶ ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς Σόφιας. Ὁ πῖναξ Γ δεικνύει τὴν τοποθέτησιν αὐτῶν κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ διευθύναντος τὴν κατασκευὴν αὐτῶν ἀξιωματικοῦ τοῦ μηχανικοῦ, τοῦ ὑπολοχαγοῦ α' τάξεως Ματθαίωφ, τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν ὁδηγοῦ.

Ἡ τὴν Καλούμνιτσαν κατέχουσα δρουζίνα εἶχεν ἐπίσης προκαλυφθῆ διὰ μικρῶν τινῶν ἔργων, κλειόντων τὴν ἐν Βλαζίνα διόδον τοῦ μεθορίου.

Τὸ ἐν τῇ ἐπομένῃ σελίδι αὐτοσχέδιον δεικνύει τὴν θέσιν τῶν

δύο ἐμπολέμων στρατῶν τῇ πρώτῃ τῆς δεκάτης τετάρτης νοεμβρίου.

Κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν τῆς 14ης νοεμβρίου συγκρούσεις τινες ἐγένοντο ἐν Καλουμνίτση καὶ ἐν Τσάριβροδ.

Ἡ ἐν Καλουμνίτση δρουζίνα ἀπεδιώχθη ἐκ τῶν αὐτῆς θέσεων διὰ διπλῆς κυκλωτικῆς κινήσεως τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ δεξιοῦ τῆς μεραρχίας τοῦ Μοραύα. Ἀπεσύρθη εἰς Βρέσνικ. Δρουζίνα τις ἐκ τῶν ἐν Κούστενδιλ ἐξεπέμφθη πρὸς ἐπικουρίαν αὐτῆς, ἀλλ' ἀφίκετο πολὺ βραδέως. Ἡ ἔνωσις κατωρθώθη νὰ συντελεσθῇ μόνον παρὰ τὸ Βρέσνικ. Αἱ δύο ἄλλαι ἐν Κούνστειδιλ δρουζίνοι εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ λάβει τὴν διαταγὴν νὰ βαδίσωσι πρὸς τὴν Σλίβνιτσαν.

Ἐν Τσάριβροδ τὸ ἱππικὸν τῆς σερβικῆς ἐμπροσθοφυλακῆς ἔπεσεν ἀπροσδοκίτως ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν ἀμυνομένων τὴν γέφυραν καὶ ὑπέστη ἱκανῶς σπουδαίας ἀπωλείας. (¹) Ἡ μεραρχία τοῦ Δουνάβεως προὔχώρησεν ἐπὶ τριῶν φαλάγγων : τῆς τοῦ κέντρου ἐν τῇ κοιλάδι καὶ τῶν δύο ἄλλων διὰ τῶν ὑψωμάτων. Μόνῃ ἡ τοῦ ἀριστεροῦ φάλαγξ συνῆψε ἀγῶνα τινὰ ὀλίγον σπουδαῖον ἐπὶ τῶν ὁρέων τοῦ Νεσκόβου. Ἡ μικρὰ φρουρὰ τοῦ χωρίου ἀπεσύρθη εἰς τὰς ἀμυντικῶς προπαρασκευασμένας θέσεις ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς στενωποῦ τοῦ Δραγομάν. Οἱ Σέρβοι ἐπηρκέσθησαν τὴν ἡμέραν ταύτην νὰ καταλάβωσι τὸ Τσάριβροδ καὶ νὰ τάξωσι προφυλακὰς ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ, ἐχούσας μέτωπον πρὸς τὸ Δραγομάν. (²)

Τὸ σῶμα τῶν πλαγιοφυλάκων τοῦ ἀριστεροῦ συνῆψε συμπλοκὴν τινα ἐπὶ τῶν συνόρων καὶ εὐρέθη τὴν ἐσπέραν ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ ὁροπεδίου Γιουργιέβα Γκλάβα, πρὸς βορρᾶν τοῦ Τσάριβροδ, παρὰ τὸ Ὀδορόβτσι καὶ Γκουλενόβτσι.

Ἡ μεραρχία τῆς Σουμαδίας πρέπει νὰ ἀπήντησεν ἐπίσης ἀν-

(¹) Κατὰ τὰς βουλγαρικὰς πληροφορίας, αἵτινες οὐδαμῶς ἐπιβεβαιοῦνται ἐκ τοῦ μέρους τῶν Σέρβων.

(²) Τοῦτο ἐξηγεῖται ὑπὸ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἐκ Πιρότ ἀναχώρησις εἶχεν ἐπιβραδυνθῇ· δὲν ἤρξαντο τῆς πορείας εἰμὴ περὶ τὴν 2αν ὥραν μετὰ μεσημβρίαν. Πρὸς τούτοις νομίζω ὅτι αἱ πρὸς τὴν στενωπὸν τοῦ Δραγομάν φέρουσαι πρόσοδοι κατεῖχοντο ἀκόμη ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Δὲν εἶμαι ἀπολύτως βέβαιος περὶ τούτου, εἰδομεν ἐν τούτοις περιβολὴν τινα ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς στενωποῦ ταύτης, καὶ βεβαίως δὲν εἶχε κατασκευασθῇ αὕτη ματαίως.

τίστασιν τινα ἐν Βανίσκι-Δόλ. Τὸ γεγονὸς τοῦτο φαίνεται ὅτι δὲν ἐπιδέχεται ἀμφιβολίαν τινά, διότι ἀναφέρεται συγχρόνως ἐν τε ταῖς σερβικαῖς καὶ ταῖς βουλγαρικαῖς ἐκθέσεσιν. Ἄλλ' εἶναι δι' ἐμὲ αἰνιγμα ποῖα ἦσαν τὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἀντετάχθησαν τῇ πορείᾳ τοῦ συνταγματάρχου Βενίτσκη. Ἡ φρουρὰ τοῦ Τσάριβροδ ἦν προδήλως λίαν ἀσθενής, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ἐκπέμψῃ ἀπόσπασμά τι ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης, εἰς ἀπόστασιν δύο ὥρων, καὶ εἶναι ὡσαύτως δυσχερὲς νὰ πιστεύσωμεν ὅτι τὰ ἐν Βράπτσε τμήματα στρατοῦ, εὐρισκόμενα εἰς ἀπόστασιν πέντε λευγῶν πρὸς τὰ ὀπίσω, ὤθησαν τὰς προφυλακὰς αὐτῶν μέχρι τοῦ μέρους τούτου. Ἐπρόκειτο ἴσως μόνον περὶ ἐπιχωρίων τινῶν ἐλευθέρων σκοπευτῶν.

Τῇ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ, ἥτοι τῇ 15 νοεμβρίου, αἱ μεραρχίαι τοῦ Μοραῦα καὶ τῆς Σουμαδίας προσέβαλον τὰς ὠχυρωμένας θέσεις τοῦ Βράπτσε καὶ Τρν. Πρὶν ἢ ἀσχοληθῶμεν περὶ τῆς ιδίως λεγομένης μάχης, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὴν διανομὴν τῶν στρατευμάτων τῆς ἀμύνης ἐπὶ τῶν διαφόρων, ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων, τομέων τοῦ ἐκτενεστάτου τούτου μετώπου. Ἰδετε πρὸς τοῦτο τὸ παράρτημα Γ.

Αἱ θέσεις τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τοῦ Βράπτσε κατεῖχοντο ὑπὸ 5 λόχων μετὰ 4 ὀρειβατικῶν πυροβόλων. Τὸ μέτωπον αὐτῶν ἦν ἐστραμμένον κατὰ τῆς μεραρχίας τῆς Σουμαδίας.

Ἐν Βάγκα, ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Σούκοβας, ὑπῆρχον 3 λόχοι πεζικοῦ.

Ὀλίγον πρὸς τὰ ὀπίσω 3 ἕτεροι λόχοι ἀπετέλουν γενικὴν τινα ἐφεδρείαν διὰ τὸ Βράπτσε, Βάγκαν καὶ Λοβνίτσαν.

Ἐν Λοβνίτση, ἀπεχούσῃ ἐξίσου ἐκ Βάγκας καὶ ἐκ Τρν, ὑπῆρχεν εἰς τακτικὸς λοχος καὶ 2 λόχοι ἐθελοντῶν.

Τὸ ἐπίλοιπον τοῦ ἀποσπάσματος, ἥτοι :

2 δρουζῖναι πεζικοῦ,

8 πεδινὰ πυροβόλα,

1 ἴλη ἱππικοῦ (χωροφυλάκων),

ἦν προωρισμένον διὰ τὴν ἄμυναν τῶν ὠχυρωμάτων τῶν κατεσκευασμένων εἰς ἀπόστασιν 4 χιλιομέτρων πρὸς δυσμὰς τοῦ Τρν. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο παρεῖχεν ἐπίσης μικρὰν γενικὴν ἐφεδρείαν, εἰς

ἣν εἶχον ὀρίσει ὡς σταθμὸν τὴν γέφυραν τῆς Γιαβλανίτσας (παρὰ ποταμίου τῆς Σούκοβας), ἐν τῇ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τρν διακλαδῶσει τῶν ὁδῶν. Διὰ τῆς γεφύρας ταύτης τελεῖται ἡ συγκοινωνία τῆς δεξιᾶς μετὰ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος. Δι' αὐτῆς ἐπίσης διέρχεται ἡ πρὸς τὸ Βρέσνικ ὁδὸς ὑποχωρήσεως.

Ἡ ἐξιστόρησις παρ' ἐμοῦ τῆς μάχης ἐρείδεται μόνον ἐπὶ πληροφοριῶν ἐκ βουλγαρικῆς πηγῆς· δὲν ἔλαβον διόλου περὶ ταύτης σερβικὰς πληροφορίας.

Τῇ πρώτῃ, μεταξὺ τῶν 7 καὶ 8 ὥρῶν, οἱ Βούλγαροι προσεβλήθησαν ἐκ τοῦ μέρους, ἐξ οὗ τὸ ὀλιγώτερον ἀνέμενον τοῦτο : δηλαδὴ ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς δεξιᾶς αὐτῶν πτέρυγος, ἧτις ἐστηρίζετο εἰς ἀντέρεισμά τι τοῦ 'Ρουϊ. Τὸ σερβικὸν πεζικὸν προεχώρησεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς καὶ ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Τρν κατερχομένης βορείας κλιτύος τοῦ ὄρους· ὑπεστηρίζετο δὲ παρ' ἐνὸς ὀρειβατικοῦ πυροβόλου. Παρατεταμένον πῦρ ἤρχισεν. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ ἀμυνόμενος ἀνέπτυξεν ἐπὶ τοῦ πλευροῦ αὐτοῦ τὴν κυρίαν γραμμὴν τοῦ πρὸς τὸ δεξιὸν τάγματός του εἰς τρόπον ὥστε νὰ ὑπερκεράσῃ τὸ ἄκρον ἀριστερὸν τοῦ ἐχθροῦ· εἴτα δὲ οἱ λόχοι ἐξετέλεσαν ἀντεπίθεσιν τινα καὶ κατώρθωσαν ν' ἀπωθήσωσι τοὺς Σέρβους εἰς καλὴν ἀπόστασιν. Ἦτο περίπου μεσημβρία.

Ἐνῶ ἐγίγνοντο ταῦτα, ἡ μάχη συνήφθη ἐν Βράπτσε. Ἡ κατὰ τῆς θέσεως προσβολὴ ἤρξατο εἰς τὰς 9 ὥρας. Τὸ σερβικὸν πυροβολικὸν ἤρξατο τοῦ πυρὸς ἀπὸ ἀποστάσεως λίαν μεγάλης, ὥστε οἱ Βούλγαροι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνταποκριθῶσι διὰ τῶν ὀρειβατικῶν αὐτῶν πυροβόλων. Ἡ σιγὴ αὕτη τῶν πυροβολητῶν ἀπεθάρρυνε τὸ πεζικόν. Ἐν τούτοις ἐμάχετο καλῶς μέχρι τῆς 1 ὥρας. Τότε δὲ βλέπον ἑαυτὸ περικυκλούμενον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ, τὸ μικρὸν ἀπόσπασμα ἀπесύρθη ὀπισθεν τοῦ ὄρους καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἀπολέσαν οὕτω τὴν δύναμιν νὰ τηρήσῃ τὸ μεταξὺ Βράπτσε καὶ τῆς γεφύρας στενόν, ὅπερ εἶχε προπαρασκευασθῇ διὰ τὴν ἄμυναν (ὄρα πίνακα Γ).

Ἐν τῇ ὑποχωρήσει ταύτῃ ἠχμαλωτίσθη ἡμισυς βουλγαρικὸς λόχος. Ὁ διοικῶν αὐτὸν ἀξιωματικὸς εἶχε φονευθῇ, καὶ ὁ ὑπαξιωματικὸς ὅστις εἶχεν ἀντικαταστήσει τοῦτον ('Ρῶσσοις) παρεδόθη.

Τὰ ἐκ Βράπτσε ἐκδιωχθέντα στρατεύματα μόνον ἐν Φιλίπποβ-
τσε συνήντησαν ἐκ νέου τὴν ὁδὸν Βρέσνικ. Πρὸ τῆς ἀφίξεως
αὐτῶν, ἀπόσπασμά τι σερβικοῦ ἱππικοῦ προεχώρησεν ἐπὶ τῆς
ἀπὸ Βράπτσε εἰς Φιλίπποβτσε ὁδοῦ. Εὗρε τὴν γέφυραν μὴ κατει-
λημμένην, διότι ἡ μικρὰ ἐφεδρεία, ἥτις, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, εἶχε
τεθῆ ἐν αὐτῇ, ἐκλήθη πρὸς ἐπικουρίαν εἰς Τρν ὑπὸ τοῦ λοχαγοῦ
Γκένεφ. Μέρος τοῦ ἱππικοῦ τούτου ἔμεινεν ἐπὶ τῆς γεφύρας καὶ
κατέστρεψε τὴν τηλεγραφικὴν γραμμὴν, ἐνῶ τὸ ἕτερον ἤρξατο
καταδιῶκον τὸ μεταγωγικὸν τμήμα τοῦ βουλγαρικοῦ ἀποσπά-
σματος, ὅπερ ἔφευγεν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ.

Ὁ ὑπολοχαγὸς α'. τάξεως τοῦ μηχανικοῦ Ματθαίωφ, ⁽¹⁾ ὅστις
εὕρισκετο τότε ἐν Φιλίπποβτσε, κατείδε τὸν κίνδυνον, δι' οὗ ἠπει-
λεῖτο ἡ φάλαγξ τῶν ὀχημάτων. Συνήθροισεν ἐν τάχει τὸ πρὸς
φρούρησιν τῆς μεταγωγικῆς φάλαγγος προσκεκολλημένον προσω-
πικόν, — 50 ἄνδρας περίπου — καὶ διέταξεν αὐτὸ νὰ καταλάβῃ
τὴν δυτικὴν εἴσοδον τοῦ χωρίου. Τὸ πῦρ τοῦ μικροῦ τούτου ἀπο-
σπάσματος ἠνάγκασε τὸ σερβικὸν ἱππικὸν νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἦσαν
περίπου 3 ὥραι.

Περὶ τὴν ἐσπέραν τρεῖς περίπου λόχοι τῶν πρώτων ὑπερα-
σπιστῶν τοῦ Βράπτσε ἠδυνήθησαν νὰ συγκεντρωθῶσιν ἐν Φι-
λίπποβτσε. Ὁ λοχαγὸς Μαρίνωφ ἐπανήγαγεν αὐτοὺς ἐν τῇ μάχῃ.
Ἡ πάλῃ ἐπανελήφθη πρὸς τὸ ἀριστερόν· ἂν ἡ γέφυρα ἔμεινεν
εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Σέρβων, ἡ ὑποχώρησις τῶν ἐν Τρν ἀμυνο-
μένων διεκινδύνευε σπουδαίως. Εὗρον ἐν τούτοις τὴν γέφυραν
ἐγκαταλελειμμένην ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ, καὶ ἠδυνήθησαν
νὰ προχωρήσωσι πρὸς τὴν ὁδὸν τοῦ Βράπτσε. Τὸ στενόν, ὅπερ
ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, προσεβλήθη καὶ κατελήφθη. Ὁ ὑπολοχαγὸς
α'. τάξεως Ματθαίωφ ἐπανίδρυσεν τὴν τηλεγραφικὴν συγκοινω-
νίαν, παρεμβαλὼν τεθραυσμένην τινὰ λεπίδα σπάθης ἐν διακοπῇ
τινι συνεχείας τοῦ σύρματος. Ἡ καταστροφή λοιπὸν δὲν ὑπῆρξε
πολὺ σπουδαία.

Ἡ ἐκ Φιλίπποβτσε ἀναχώρησις ἐγένετο εἰς τὰς 6 ὥρας τῆς
ἐσπέρας. Εἰς τὰς 11 ὥρας εἶχον περατώσει ὅ,τι πρὸ μικροῦ ἀνέ-

(1) Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας του ἐπὶ τοῦ τμήματος τούτου τοῦ θεάτρου
τοῦ πολέμου εἶχε προσκολληθῇ παρὰ τῷ λοχαγῷ Γκένεφ.

φερον. Οἱ Σέρβοι λοιπὸν ἐπηρκέσθησαν νὰ καταλάβωσι τὰς θέσεις τοῦ Βράπτσε χωρὶς νὰ ἐπιδιώξωσι τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἐπιτυχίας αὐτῶν.

Ἐν Τρν ἡ μάχη μετὰ μεσημβρίαν ἔλαβε τὸν χαρακτῆρα γενικῆς προσβολῆς κατὰ τοῦ συνόλου τῆς τοποθεσίας. Περὶ τὰς 5 ὥρας ἡ πάλι εἶχε φθάσει εἰς τὸ μέγιστον τῆς ἐντάσεως.

Κατὰ τὴν νύκτα ὁ διοικητὴς τοῦ ἀποσπάσματος ἔλαβε τηλεγραφικῶς τὴν διαταγὴν νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὸ Βρέσνικ. Ἡ διαταγὴ αὕτη ἐδόθη ὡς ἀπάντησις εἰς τὴν γενομένην ἀνακοίνωσιν τῆς παρὰ τῶν Σέρβων κυριεύσεως τοῦ Βράπτσε.

Ὁ λοχαγὸς Γκένεφ, εἰς ὃν αἱ περιπολῖαι του εἶχον ἀναφέρει ὅτι ἡ ὁδὸς τοῦ Βρέσνικ δὲν ἦτο πλέον ἐλευθέρα, ἀλλὰ κατείχετο ὑπὸ τοῦ σερβικοῦ ἱππικοῦ, ἐθεώρησεν ὡς ἀδύνατον τὴν κατ' εὐθείαν ὑποχώρησιν. Συνεκέντρωσε τὰ στρατεύματα αὐτοῦ πρὸς τὰ ὀπίσω καί, ἔχων ὡς ὁδηγὸν χωρικόν τινα, ἠκολούθησε μετὰ τῆς φάλαγγός του τὴν ὁδὸν τῆς κοιλάδος τῆς Γκλαγκοβνίτσας. Εἰς Δζατίντζε δὲ μόλις συνήντησε ἐκ νέου τὴν ὁδὸν Βρέσνικ. Ἡ ὑποχώρησις αὕτη ἔσχευ ὀλεθρίους συνεπειάς διὰ τὸ ἀπόσπασμα : ἡ φάλαγξ ἔπεσεν εἰς ἔλος τι. ἐξ οὗ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξαγάγωσι τὰ πυροβόλα. Ἡναγκάσθησαν ὅθεν ν' ἀφαιρέσωσι τὰ κλείστρα καὶ νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ ὀκτὼ πυροβόλα. Τῇ ἐπομένῃ ἡμέρᾳ ὁ ἐχθρὸς ἐγένετο κύριος τοῦ πολυτίμου τούτου τροπαίου.

Ἡ δεξιὰ πτέρυξ, μείνασα ἐν τῇ στενωπῷ ἐντεῦθεν τοῦ Βράπτσε, ὑπεχώρησεν ἀφ' ἑαυτῆς τὴν ἐπαύριον, ἅμα βεβαιωθείσα περὶ τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν ἐν Τρν θέσεων.

Αἱ σερβικαὶ ἐκθέσεις ὁμιλοῦσιν περὶ μάχης τινὸς δοθείσης ὑπὸ τῆς μεραρχίας τῆς Σουμαδίας τὴν ἐπιούσαν τῆς καταλήψεως τοῦ Βράπτσε. Νομίζομεν ὅτι πρόκειται περὶ συμπλοκῆς τινος τῆς ὀπισθοφυλακῆς, δοθείσης ὑπὸ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ λοχαγοῦ Γκένεφ, ἐνοχλουμένης κατὰ τὴν ὑποχώρησιν αὐτῆς. ⁽¹⁾

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἡ μεραρχία τῆς Σουμαδίας κατέλιπεν εἰς τὴν μεραρχίαν τοῦ Μοραύα, ἣτις εἶχε καταστή κυρία τοῦ Τρν, τὴν φρουρίδα τῆς ἐκκαθάρσεως τῆς ὁδοῦ Βρέσνικ καὶ Πέρνικ.

(1) Στεροῦμαι ἀκριβῶν πληροφοριῶν περὶ ταύτης.

Αὐτὴ δὲ ἐξετέλεσεν ἡμίσειαν στροφὴν ἐπ' ἀριστερὰ καὶ ἐβάδισε διὰ τῶν ὁρέων Γρλόσκα Πλανίνα πρὸς τὸ Νζέμελε, ὅπως ἐνωθῇ μετὰ τῆς κυρίας φάλαγγος.

Ἡ μεραρχία τοῦ Μοραύα ἐβάδισε πρὸς τὸ Βρέσνικ. Συνεκρούσθη ἐκεῖ πρὸς δύο δρουζίνας ἀφικομένας τὴν μὲν ἐκ Καλουμνίτσης, τὴν δὲ ἐκ Κούστενδιλ. Αἱ δύο αὗται δρουζίνοι ἀντέστησαν ὅσον ἦτο δυνατόν μακρότερον, εἶτα δὲ ὑποχωρήσασαι πρὸ τοῦ ἀριθμοῦ, ἀπεσύρθησαν πρὸς τὸ Ῥαδομίρ. Ἡ ὁδὸς ἐπομένως τοῦ Πέρνικ ἦν ἀνοικτὴ διὰ τὴν μεραρχίαν τοῦ Μοραύα.

Ἐπανέλθωμεν νῦν εἰς τὴν κυρίαν φάλαγγα, ἣν κατελίπομεν τὴν ἐσπέραν τῆς 14 νοεμβρίου, μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Τσάριβροδ.

Τῇ πρωτῇ τῆς 15 νοεμβρίου ἡ προχωρητικὴ κίνησις ἐπανελήφθη. Διὰ τὴν ἐν τῷ ὄρει πορείαν καὶ διὰ τὴν ἐκβίασιν τῆς στενωποῦ, ἐλήφθησαν αἱ ἐπόμεναι διατάξεις :

Σύνταγμά τι μετὰ μιᾶς πυρβολαρχίας τῆς μεραρχίας τοῦ Δουνάβεως ἠκολούθησαν τὴν ὁδὸν μέχρι τῆς εἰσόδου τῆς στενωποῦ. Εὗρον τὴν εἴσοδον ταύτην ἐγκαταλελειμμένην παρὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἐκ τοῦ σημείου τούτου ἡ φάλαγξ ἐστράφη διὰ τῶν ὑψωμάτων πρὸς ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ καὶ ἐβάδισε πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Δραγομάν. Παρὰ τὴν Καραούλαν συνήψε συμπλοκὴν τινα, πιθανῶς κατὰ τοῦ ἀποσπάσματος τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ Τσάριβροδ, ἀποσυρομένου ἐπὶ τῶν θέσεων ὑποχωρήσεως, ἐν τῇ ἐξόδῳ τῆς στενωποῦ. Οἱ Βούλγαροι προσεπάθουν ἀναμφιβόλως νὰ ἐπιβραδύνωσι τὴν πορείαν τῶν Σέρβων, ὅπως λάβωσι καιρὸν νὰ προπαρασκευάσωσι τὴν κατάληψιν καὶ τὴν ἄμυναν τῶν θέσεων τούτων.

Ἄλλη τις φάλαγξ, συγκροτούμενη ὑπὸ δύο συνταγμάτων καὶ τριῶν πυρβολαρχιῶν, ἐβάδιζεν ἐπὶ τῶν πρὸς δεξιὰ καὶ κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ ὑψωμάτων πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γζάρλοβτσε.

Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ αὐτῆς ἐβάδιζεν ἔτι τις.

Σύνταγμά τι πεζικῷ τῆς μεραρχίας τοῦ Δρίνα ἀνῆρχετο τὴν στενὴν κοιλάδα τῆς Λουκοβίτσας.

Ἡ ταξιαρχία ἱππικῷ μετὰ τοῦ πεζικῷ καὶ τοῦ πυροβολικοῦ, ἅτινα εἶχον προσκολληθῇ αὐτῇ, προῦχώρησε πρὸς τὸ Λιπίντσε καὶ τὴν Βρεβεννίτσαν. Αὐτὴ ἐπίσης ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ συμ-

πλοκάς, καθ' ἃς μέρος τοῦ ἱππικοῦ μετέσχεν ἀφιππεύσαν. Ὁ ἐχθρὸς ἀπωθήθη πρὸς τὸ Ῥασβόϊστε.

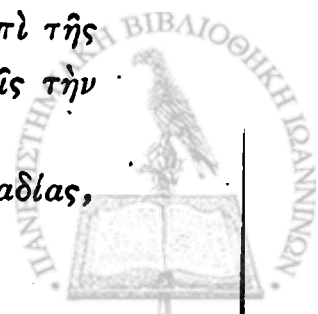
Τὸ κύριον σῶμα τῆς κυρίας φάλαγγος (τὸ ἐπίλοιπον τῶν μεραρχιῶν τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Δρίνα) δὲν φαίνεται ἀκολουθήσαν τὴν κίνησιν· ἔμεινε πιθανῶς ἐν Τσάριβροδ. Τοῦτο νομίζω ἐξάγεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὴν ἐπιοῦσαν δὲν προὔχώρησαν ἢ κατὰ μικρόν. Πρὶν ἢ εἰσχωρήσωσι μετὰ τῆς βαθείας φάλαγγος τοῦ κυρίου σώματος ἐν τῇ ἐπιμήκει στενῇ διόδῳ, ἔπρεπε νὰ καταστῶσι κύριοι τῆς ἐξόδου. Τοῦτο δὲ προετίθεντο νὰ ποιήσωσι τὴν ἐπιοῦσαν.

Ἐν τῇ ἐξόδῳ τῆς στενωποῦ τοῦ Δραγομὰν εὐρέθησαν ἐπὶ παρουσία τῶν Βουλγάρων. Ἡ φάλαγξ τοῦ ἀριστεροῦ περιεπλάκη εἰς πάλιν τὴν μεσημβρίαν, ἡ δὲ φάλαγξ τοῦ κέντρου εἰς τὰς 2 ὥρας. Μετὰ τῶν τριῶν αὐτῆς πυρβολαρχιῶν μετέσχε τῆς ἐνεργείας. Αὕτη ὑπῆρξε, φαίνεται, παρατεταμένη τις μάχη, τρεφομένη πρὸ πάντων διὰ τοῦ πυρὸς τοῦ πυροβολικοῦ. Οἱ Σέρβοι ἀνέμενον ἀναμφιβόλως τὴν εἴσοδον ἐν τῇ γραμμῇ τῆς τοῦ δεξιοῦ φάλαγγος αὐτῶν, ἣτις ἔμελλε νὰ κυκλώσῃ τὴν βουλγαρικὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, ἃμα ἤθελε φθάσει ἐπὶ τῆς θέσεως τῶν πηγῶν τῆς Λουκοβίτσας. Προετίμων νὰ ἀναγκάσωσιν οὕτω μᾶλλον τὸν ἐχθρὸν νὰ καταλίπῃ τὰς θέσεις του ἢ βίᾳ νὰ ἐκδιώξωσι τοῦτον, διακινδυνεύοντες νὰ ὑποστῶσι μεγάλας ἀπωλείας.

Ἡ προσδοκία αὐτῶν δὲν διεψεύσθη. Τῇ ἐσπέρᾳ οἱ Βούλγαροι ἐκένουν τὴν θέσιν ἐπὶ τῇ εἰδήσει ὅτι κυκλωτικὴ τις κίνησις ἠπείλει τὴν ἀριστερὰν αὐτῶν πτέρυγα. Ἡ πύλη τῆς ἐξόδου τῆς στενωποῦ περιῆλθεν οὕτω εἰς χεῖρας τῶν Σέρβων.

Τῇ 16 νοεμβρίου αἱ δύο μεραρχίαι τῆς κυρίας φάλαγγος προὔχωρουν μεθ' ἀπασῶν τῶν ἑαυτῶν δυνάμεων. Ἡ μεραρχία τοῦ Δουνάβεως ἐβάδιζεν ἐν τῇ πεδιάδι μετὰ τοῦ χωρίου Δραγομὰν καὶ τῆς λοφοσειρᾶς Τρὶ Οὔσσι (τρία ὦτα). Ἡ μεραρχία τοῦ Δρίνα ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς τὸ δεξιὸν ἀνάπτυξίν της, διὰ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Σόλιντσε. Αἱ προφυλακαὶ τῆς μεραρχίας τοῦ Δουνάβεως προέβησαν ἐπὶ τῶν γειτονικῶν ὑψωμάτων καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, αἱ δὲ τῆς μεραρχίας τοῦ Δρίνα πιθανῶς ἔτεινον αὐτοῖς τὴν χεῖρα.

Εἶδομεν ἤδη ὅτι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἡ μεραρχία τῆς Σουμαδίας,

ἐμπλακείσα εἰς ἀγῶνα ἐν Βράπτσε καὶ ἐν Δραγοβίτσα, προὔχωρησε μέχρι τοῦ Νιέμελε.

Τὸ δὲ σῶμα τῶν πλαγιοφυλάκων τοῦ ἀριστεροῦ (ταξιαρχία ἱππικοῦ, κλπ.), τῇ ἐσπέρα τῆς 16 νοεμβρίου διετέθη κλιμακῶδον ἐν τῇ πεδιάδι, πρὸς βορρᾶν τῆς λοφοσειρᾶς τῶν Τρι Οὔσσι, μέχρι τοῦ Μάλου Μαλκόβου. ⁽¹⁾

Δ' ΚΡΙΣΙΜΟΙ ΜΑΧΑΙ ΕΝ ΣΛΙΒΝΙΤΣΗ:

α') ΠΡΩΤΗ ΗΜΕΡΑ

Ἐν πολεμικῷ τινι συμβουλίῳ συγκροτηθέντι τῇ 17 νοεμβρίου ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ βασιλέως, εἶχεν ἀποφασισθῇ, ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ τοῦ διοικητοῦ τῆς μεραρχίας τῆς Σουμαδίας, ν' ἀφήσωσι τὰ στρατεύματα ὅπως ἀναπαυθῶσι κατὰ τὴν 17, — ἐκτὸς τῆς ὑπηρεσίας τῶν ἀναγνωρίσεων, — καὶ τῇ 18 νὰ προσβάλωσι τὰς βουλγαρικὰς θέσεις.

Ἡ πρότασις τοῦ συνταγματάρχου Βενίτσκη ἦτο εὐνόητος. Ἡ μεραρχία δὲν εἶχεν ἔτι φθάσει εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς κυρίας φάλαγγος· ἐπὶ πλεον εἶχε κάμει ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς ἡμέρας πορείας ἐξ 20 χιλιομέτρων, καθ' ἐκάστην μαχομένη. Ἦτο λοιπὸν εὐκταῖον ὅπως αὕτη μὴ ἀναγκασθῇ νὰ συμμετάσχη τῆς κρισίμου μάχης τὴν τετάρτην ἡμέραν, μετὰ μακρὰν καὶ ἐπίπονον προσέτι ὀρεινὴν πορείαν. ⁽²⁾ Ἄλλως ἡ ἡμέρα αὕτη ἀναπαύσεως δὲν ἔμελλε νὰ ᾖ τοιαύτη διὰ τὴν μεραρχίαν τῆς Σουμαδίας· ἔπρεπε νὰ χρησιμοποίησιν ταύτην, ὅπως προχωρήσῃ εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς κυρίας φάλαγγος.

⁽¹⁾ Διῆλθε τὴν Καλοτίντσαν παρὰ τὸ Ἰζόρ.

Κατ' ἄλλας ἐκθέσεις ἔστι «εἰς Γκολέμον Μάλκοβον, 15 χιλιόμετρα ὀπίσω τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος.» Δὲν δύναμαι νὰ παραδεχθῶ τοῦτο. Ἐν πρώτοις ὀφείλω τὰς πληροφορίας μου εἰς τὸν ὑπασπιστὴν τῆς μεραρχίας τοῦ Δουνάβεως, ὃν θεωρῶ ὡς καλῶς πεπληροφορημένον· εἴτα δὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία τις ἐπὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τοῦ Γκολέμου Μαλκόβου. Ἐπὶ τῶν χαρτῶν τοῦ αὐστριακοῦ ἐπιτελείου τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι καλῶς τεθειμένον, ὡς θέλουσι τοῦτο αἱ ἐκθέσεις ἃς ὑπαινίσσομαι, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀκριβεστέρων χαρτῶν, τῶν παρὰ τῶν ῥώσων ἀξιωματικῶν γαραχθέντων, τὸ Γκολέμον Μάλκοβον εἶναι 3 χιλιόμετρα βορειοδυτικῶς τοῦ Μάλου Μαλκόβου.

⁽²⁾ Ἀφ' ἧς στιγμῆς κατέλιπον τὴν ἀμαξιτὴν ὁδόν, αἱ δυσχέρειαι τῆς ὑπηρεσίας τῶν τροφῶν φαίνεται ὅτι ἐγένοντο μεγάλως ἐπαισθηταί.

Ἡ ἡμέρα αὕτη ἀναπαύσεως κατέστη ἄλλως, χάρις εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τῶν Βουλγάρων, ἡ πρώτη ἡμέρα τῆς μάχης τῆς Σλιβνίτσης. Πρὶν ἢ ἀναλάβωμεν τὴν διήγησιν αὐτῆς, πρέπει νὰ ἴδωμεν πῶς παρίσταντο τὰ πράγματα πρὸς τὸ βουλγαρικὸν μέρος τῇ πρωτῇ τῆς 17 νοεμβρίου.

Ἀφ' ὅτου ἠδυνήθησαν, διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν διπλωματικῶν ἐγγράφων, νὰ ἐννοήσωσιν ὅτι ἡ Σερβία προπαρεσκεύαζεν αἰτίαν πολέμου (*casus belli*), δηλαδή ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ὀκτωβρίου, ἤρξαντο κατασκευάζοντες τὰ ἔργα ὀχυρωτικῆς, τὰ ὁποῖα ἐφαίνοντο ἀναγκαῖα πρὸς ἄμεσον ἢ ἔμμεσον προστασίαν τῆς πρωτευούσης· εἰργάσθησαν δὲ πρὸ πάντων ἐν Σλιβνίτση. Ὅτε, ὀκτῷ ἡμέρας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου, ὁ σέρβος ἐπιτετραμμένος κατέλιπε τὴν Σόφίαν, ὅπως ἐπανέλθῃ παρὰ τῷ κυριάρχῃ αὐτοῦ, ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ διερχόμενος πρὸ τῆς Σλιβνίτσης, ἔργα ἐκ γαιῶν λίαν ἤδη προκεχωρηκότα.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ πολέμου ὠμίλησαν πολλάκις περὶ τῆς Σλιβνίτσης, ὡς περὶ μικρᾶς τινος Πλεύνας. Ἡ σύγκρισις δὲν εἶναι δικαία. Ἡ Πλεύνα ἦτο περικεχαρακωμένον στρατόπεδον. Ἡ Σλίβνιτσα ἦτο μόνον ἀμυντικόν τι μέτωπον, ἐνισχυμένον δι' ὀχυρωμάτων ἐκστρατείας. Τὰ ἔργα τοῦ μηχανικοῦ, τὰ ὁποῖα ἐξετελέσθησαν ἐν αὐτῇ, ἀνήκουσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν τῆς ὀχυρωτικῆς τοῦ πεδίου μάχης. Οἱ Βούλγαροι εἶχον ρίψει ἀληθῶς τὰς βάσεις δευτέρας τινὸς Πλεύνας, οὐχὶ ὅμως ἐν Σλιβνίτση, ἀλλ' ἐν τῇ Σόφίᾳ αὐτῇ. Θὰ ὀμιλήσω περὶ τούτου κατωτέρω.

Τὸ πεδίου μάχης τῆς Σλιβνίνσης ἔχει τὸ σχῆμα τριγώνου. Ἡ βόρειος αὐτοῦ πλευρὰ ἀποτελεῖται ὑπὸ τῶν ὑψωμάτων, ἅτινα ἐκτείνονται ἐκ τοῦ χωρίου Δραγομὰν πρὸς τὸ Μάλο Μάλκοβον, καὶ ἅτινα οἱ μὲν Βούλγαροι καλοῦσι Πετρόβσκι Κρέστ, οἱ δὲ Σέρβοι Τσεπάνι. Ἀπὸ Μάλο Μάλκοβον πρέπει νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν γραμμὴν διὰ τῶν λόφων τῆς Λέστας μέχρι τῆς τελματώδους κοιλάδος, ἣτις ἐκτείνεται κατὰ μῆκος αὐτῶν πρὸς τὸ νοτιοδυτικόν. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τριγώνου ἀποτελεῖται ὑπὸ τῆς κορυφογραμμῆς τῶν ὑψωμάτων τῶν μεταξὺ τοῦ Δραγομὰν καὶ τοῦ ὄροπεδίου τῆς Βρλοσνίτσας. Τέλος δὲ ἐκ τῆς ἀνατολικῆς ἢ μᾶλλον νοτιοανατολικῆς πλευρᾶς, τὸ τρίγωνον κλείεται διὰ τινος ρεύμα-

τος, ὅπερ καλεῖται Σλίβνιτσα (Χαλκαλί). Ἐὰν ἡ πλευρὰ αὕτη θεωρηθῇ ὡς ἡ βάσις τοῦ τριγώνου, ἡ ἀπὸ Δραγομὰν εἰς Σλίβνιτσαν ὁδὸς εἶναι κάθετός τις καταβιβαζομένη ἐκ τῆς κορυφῆς πρὸς τὸ μέσον τῆς βάσεως, καὶ διαιροῦσα τὸ τρίγωνον εἰς δύο ἴσα μέρη. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ τριγώνου καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν βάσιν, εὐρίσκεται τὸ ἀμυντικῶς καταρτισθὲν μέτωπον : ἄλυσος λόφων ἐκτεινομένων ἐκ τοῦ χωρίου Ἀλδομίροβτσε μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς Λέστας. Ὁπισθεν τοῦ μετώπου τούτου, ὑψωμά τι παράλληλον πρὸς τὸ ρεῦμα Σλίβνιτσαν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς θέσις ὑποχωρήσεως. Ἡ ὁδὸς τοῦ Δραγομὰν διέρχεται διὰ τοῦ χαμηλοτέρου μέρους τῆς ἀλύσου. Αἱ ἡττον ὑψηλαὶ κορυφαὶ εὐρίσκονται πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς ὁδοῦ, αἱ δὲ ὑψηλότεραι πρὸς ἀριστερὰ καὶ εἰς τὴν ἄλυσον τῆς Λέστας. Εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὑψωμάτων, ἅτινα συγκροτοῦσι τὴν τοποθεσίαν εἶναι εὐρεῖα τις πεδιάς, ἥτις ὑψοῦται ἐν ἐλαφρᾷ κλίσει μέχρι τῆς πρὸς τὸ Δραγομὰν κορυφῆς τοῦ τριγώνου. Διακόπτεται δὲ μόνον ὑπὸ τῶν λόφων Τρὶ Οὔσσι, παραλλήλων πρὸς τὸ ὄρος Τσεπάνι, καὶ δι' ἀνυψώσεώς τινος τοῦ ἐδάφους ἡττον σημαντικῆς, ἥτις ἄρχεται πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Σόλιντζε καὶ περατοῦται πρὸς τὸ Ἀλδομίροβτσε, κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλειρᾶς τοῦ τριγώνου.

Πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον τῶν λόφων Τρὶ Οὔσσι ἡ πεδιάς εἶναι κατὰ μέρος τελματώδης. Νοτιοανατολικῶς τῶν λόφων τούτων ὑπάρχει δάσος τι ἐξ ἀραιῶν θάμνων. Τῆς ἰδίας φύσεως φυτεία ἐπιστέφει ὑψωμά τι νοτιοδυτικῶς τοῦ Σόλιντζε. Ἐκτὸς τούτων, τὸ τμήμα τοῦτο τῆς χώρας στερεῖται δένδρων. Ἡ κυρτὴ ράχις τῶν λόφων καὶ αἱ στρογγύλαι αὐτῶν κορυφαὶ εἰσὶν ἀπογεγυμνωμέναι, διαβεβρωμέναι ὑπὸ τῶν ὑδάτων. Δὲν ὑπάρχει φυτικὴ γῆ εἰμὴ μόνον εἰς τοὺς πρόποδας τῶν κλιτύων καὶ ἐν τῇ πεδιάδι.

Ἡ Σλίβνιτσα ἐνισχύθη διὰ τῆς ὀχυρωτικῆς ὡς ἔπεται :

Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ μετώπου, ἐπὶ τῆς βορειοδυτικῆς κλιτύος τῶν λόφων, κατεσκεύασαν ὀρύγματα ἀκροβολιστῶν. Ὑπῆρχον τοιαῦτα εἰς δύο καὶ μάλιστα εἰς τρεῖς γραμμὰς ὑπερτεθειμένας. Ἡ τοιαύτη διάταξις ὑπῆρχεν ἰδίως ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος. Ἡ κατατομὴ τῶν ὑπισθεν ἐσκαμμένων ὀρυγμάτων ἦτο

ισχυροτέρα τῆς τῶν ἔμπροσθεν κατεσκευασμένων. Αἱ πρῶται γραμμαὶ δὲν ἦσαν συνεχεῖς, ἀλλὰ διατεθειμέναι τοιουτοτρόπως ὥστε οἱ κατέχοντες τὰς ἀνωτέρας γραμμὰς ἄνδρες νὰ δύνανται νὰ βάλλωσι διὰ τῶν κενῶν διαστημάτων. Τὰ ὀρύγματα εἶχον πολλάκις μικρὰς καμπὰς κατὰ τὰ ἅκρα, ἐνίοτε δὲ διαχώματα.

Ἐπὶ τῶν σημείων στηρίγματος τοῦ μετώπου εἶχον ἐκσκαφὴ πυροβολεῖν. ⁽¹⁾

Τὸ ἄκρον ἀριστερόν, ἥτοι ἡ κλιτὺς ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀλδομίροβτσε πρὸς τὴν βορειοδυτικὴν διεύθυνσιν ἀνερχομένη, εἶχεν ἐνισχυθῆ διὰ τινος διώπτρας.

Πεντάγωνός τις περιβολή, χρησιμεύουσα ὡς καταφύγιον, ἐπέστεφε τὸ ὑψηλότερον ἀριστερόθεν τῆς ὁδοῦ ὕψωμα, ἐν τῷ κέντρῳ τῆς τοποθεσίας. Εἶχε δὲ διοργανισθῇ ὅπως περιλάβῃ δύο λόχους πεζικοῦ.

Τὰ ἐπίλοιπα ἐν Σλιβνίτση ὀχυρωτικὰ ἔργα ἐμφαίνονται ἐν τῷ πίνακι Δ.

Τῇ πρώτῃ τῆς 17 νοεμβρίου ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος διετίθει ἐν Σλιβνίτση τὰ ἐπόμενα στρατεύματα :

4 δρουζίνας τοῦ 7ου συντάγματος (ἀνατολικὴ μεραρχία), ⁽²⁾

2 » » 5ου » »

1 δρουζίναν » 1ου » (δυτικὴ μεραρχία),

3 δρουζίνας » 4ου » »

1 δρουζίναν » 2ου » »

1 Πυρβολαρχ. τῶν 9 ἐκ., τὴν 3ην τοῦ 1ου συντάγμ. (δυτ. μεραρχία),

2 » » 8 » τὰς 1ην καὶ 2αν τοῦ 1ου συν. »

1 » » 10 » τὴν 6ην τοῦ 1ου συντάγμ. »

2 ὀρειβατικ. πυρβολαρχίας (πυροβόλα Βίτφορντ τῶν 3 λιτρῶν) καὶ

3 ἱλας.

(1) Ἡ ἔκφρασις αὕτη δὲν πρέπει νὰ ληφθῇ κατὰ γράμμα. Ἀριθμὸς τῆς πυροβολείων καὶ ὀρυγμάτων ἀκροβολιστῶν οὐδαμῶς ἐσκαφῆσαν ἐν τῷ ἐδάφει, ἀλλὰ κατεσκευάσθησαν διὰ μεταφορῶν γαιῶν. Ἐπρεπε πολλάκις νὰ ζητῶσι τὰς γαίας ταύτας εἰς ἱκανῶς μακρὰν ἀπόστασιν. Ἐπὶ τῶν πρὸς ἀνασολὰς τοῦ μικροῦ δάσους τῶν Τρί Οὔσσι λόφων προπετάσματά τινα εἶχον κατασκευασθῇ διὰ λίθων, κοπιωδῶς ἀποσπασθέντων ἐκ τοῦ ἐδάφους.

(2) Τὰ στρατεύματα ταῦτα τῆς ἀνατολικῆς μεραρχίας ἦσαν πιθανῶς τὰ πρῶτα ἀφικόμενα ἐκ Ῥωμυλίας.

Περὶ τὴν μεσημβρίαν ἀφίκοντο, διὰ Βρέσνικ, τὰ στρατεύματα τὰ ὅποια εἶχον πολεμήσει ἐν Τρν καὶ ἐν Βράπτσε. Ταῦτα ἦσαν.

1 δρουζίνα τοῦ 4^{ου} συντάγματος,

1 » » 5^{ου} »

1 » » 2^{ου} »

2 » » 3^{ου} »

4 λόχοι ἐθελοντῶν (ὧν 2 ἐκ Τσάριβροδ),

1 ἴλη χωροφυλάκων.

Ἀφίκετο πρὸς τούτοις ἐκ Κούστενδιλ 1 δρουζίνα τοῦ 2^{ου} συντάγματος. Περὶ τὴν ἐσπέραν, ὅτε ἡ μάχη ἐλάμβανε τὴν μεγίστην αὐτῆς ἔντασιν, ἡ φρουρὰ τῆς Σλιβνίτσης ἠρίθμει ἐν ὄλῳ :

18 δρουζίνας πεζικοῦ,

6 πυρβολαρχίας, καὶ

4 ἵλας.

Τῇ πρώτῃ αἱ δυνάμεις αἵτινες ἡμύνοντο τὴν Σλίβνιτσαν συνεκροτοῦντο ὀλικῶς ἐκ 12,000 ἀνδρῶν περίπου. Τοῦ μετώπου ἔχοντος ἑκτασιν 10 χιλιομέτρων, ἔπεται ὅτι ἀνελόγει 1 ἀνὴρ ἀνὰ 0,8 τοῦ τρέχοντος μέτρου. Τῇ ἐσπέρᾳ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀμυνομένων ἀνῆλθεν εἰς 19,000 ἀνδρῶν· ἀλλ' ὑπῆρχον μεταξὺ αὐτῶν πολλοί, οἵτινες ἐξηντλημένοι ὄντες ἐκ μακρᾶς πορείας, εἶχον ἀνάγκην ἀναπαύσεως ὅπως ἀναλάβωσι τὸν ἀγῶνα.

Ἐν πάσει περιπτώσει βέβαιόν ἐστίν ὅτι τῇ 17 Σεπτεμβρίου δὲν ἔμενε διαθέσιμος ἐκ τοῦ μέρους τῶν Βουλγάρων ἡ ἐλαχίστη τις ἐφεδρεία : μία πυρβολαρχία καὶ μία δρουζίνα τεταγμέναι ὀπισθεν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος. Πάντα τὰ ἐπίλοιπα στρατεύματα ἦσαν εἰς τὸ πῦρ.

Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 16 πρὸς τὴν 17 Νοεμβρίου ὁ καιρὸς μετεβλήθη ἐπὶ τὰ χεῖρω. Τῇ πρώτῃ πυκνὴ ὁμίχλη ἐκάλυπτε τὴν πεδιάδα, ἐκδιωκομένη ὑπὸ ἀνέμου πεπαγωμένου· μίγμα τι βροχῆς καὶ χιόνος κατέπιπτεν.

Ἐν ταῖς περιστάσεσι ταύταις, αἱ ἀναγνωρίσεις ἦσαν διττῶς ἀναγκαῖαι. Τῇ πρώτῃ τῆς 17 ἐξετελέσθησαν τοιαῦται ἐκατέρωθεν. Ἐκ πληροφοριῶν βουλγαρικῆς πηγῆς ἐξάγεται ὅτι τὸ ἄκρον δεξιὸν τῆς τοποθεσίας τῆς Σλιβνίτσης, ἥτοι ὁ λόφος τῆς Λέστας, προσεβλήθη ἐνωρὶς ὑπὸ σερβικῶν ἀποσπασμάτων ὀρμωμένων ἀπὸ

Μάλο Μάλκοβον καὶ ἀπὸ Ῥογιανόβτσι. Ἡ προβολὴ διηυθύνθη κυρίως κατὰ τοῦ δεξιοῦ πλευροῦ καὶ ἠνάγκασε τὸ κατέχον τὸν λόφον τάγμα νὰ διατάξῃ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ πτέρυγα νὰ ὀπισθοχωρήσῃ. Σπουδαιοτέρα ὑπῆρξεν ἡ ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ διαταχθεῖσα κίνησις ὑπὸ τοῦ βουλγάρου διοικητοῦ. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως βεβαιωθῇ περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τῶν σερβικῶν προφυλακῶν, ὅπως ἀποκρύψῃ τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἐν Σλιβνίτση φρουρᾶς καὶ καταστήσῃ τὸνναντὶον πιστευτὸν τῷ ἐχθρῷ ὅτι ἦτο πολὺ ἰσχυροτέρα ἢ ὅσον πράγματι ἦτο, ὁ ταγματάρχης Γκούδτσεφ διέταξε νὰ προχωρήσωσιν αἱ τρεῖς δρουζίνοι τῆς δεξιᾶς πτέρυγος. Προχωρήσασαι αὗται προσέκρουσαν ἐν τῇ ὁμίχλῃ κατὰ τῶν σερβικῶν προφυλακῶν, ⁽¹⁾ καὶ ἀπώθησαν ταύτας μέχρι τῆς μεραρχίας τοῦ Δουνάβεως. ⁽²⁾ Αὕτη ἀνέλαβεν ἤδη τὴν ἐπίθεσιν καὶ ἐπανήγαγε τοὺς Βουλγάρους ἐν ταῖς πρώταις αὐτῶν θέσεσιν.

Αἱ πρόοδοι μάλιστα, ἃς ἐτέλεσαν πρὸς τὸ μέρος τοῦτο οἱ Σέρβοι, ἤρξαντο καθιστάμεναι ἐπίφοβοι διὰ τοὺς Βουλγάρους. Ὁ ἡγεμὼν, ὅστις εἶχεν ἀφίχθῃ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης τὴν πρωτὰν, καθ' ἣν στιγμὴν διεφαίνεται ἡ βουλγαρικὴ ἐπίθεσις, ἔδωκε τὴν διαταγὴν νὰ προχωρήσωσιν ἡ δρουζίνα καὶ ἡ πυρβολαρχία τῆς ἐφεδρείας. Αὕτη κατέλαβε θέσιν ἐπὶ τοῦ βορειοτέρου λόφου, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ δάσους τῶν Τρὶ Οὐσσι. Ἡ δρουζίνα ἠκολούθησεν αὐτήν, εἰτα δὲ στραφεῖσα πρὸς δεξιὰ διηυθύνθη ἐπὶ τῶν ὑψωτάτων τῆς Λέστας, κατειλημμένων ἤδη παρ' ἐνὸς τάγματος. Ἀφίκετο ἐκεῖ ἐν καιρῷ, ὅπως ἀντιτάξῃ ἀμυντικὴν τινα κάμψιν (crochet) εἰς πλευρικὴν τινα ἐπίθεσιν τῶν Σέρβων. Ἡ πυρβολαρχία ἀνταπεκρίθη εἰς τὸ πῦρ σερβικῆς τινος πυρβολαρχίας τεταγμένης πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν τοῦ λόφου Τρὶ Οὐσσι.

(1) Ἡ ἐπίθεσις διευθύνθη πιθανῶς κατὰ τοῦ τάγματος τοῦ προσκεκολλημένου εἰς τὴν σερβικὴν ταξιαρχίαν ἱππικοῦ. Ἀγνοῶ παρὰ τίνος ἐγένετο ἡ κατὰ τὴν πρωτὰν πρώτη ἐπιθετικὴ ἀναγνώρισις. Ἐγένετο παρ' αὐτοῦ τούτου τοῦ τάγματος ἡ παρὰ τίνος τμήματος ἱππικοῦ, τοῦ ὁποῖου διέταξαν πιθανῶς ν' ἀφιππεύσωσιν οἱ ἄνδρες;

(2) Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην πρέπει νὰ συνέβη, — ἂν ποτε συνέβη, — τὸ παρὰ τῶν ἐφημερίδων ἀναγραφέν ἐπεισόδιον ἐκεῖνο, περὶ οὗ ὁμῶς οὐδεὶς θέλει νὰ γνωρίζῃ τι εἰς τοὺς δύο στρατοὺς: σερβικὴ τις γραμμὴ μαχομένη ἐν ὑποχωρήσει ἐν τῇ ὁμίχλῃ, φαίνεται ὅτι δὲν ἀνεγνώρισθη ὑπὸ τῶν ἰδίων τῆς στρατευμάτων καὶ ὑπέστη τὸ πῦρ αὐτῶν.

Ἄλλὰ τὰ πράγματα δὲν ἔμειναν ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ. Ἡ με-
ραρχία τοῦ Δουνάβεως δὲν ἠρκέσθη νὰ ὠθήσῃ τὴν ἀριστερὰν αὐ-
τῆς πτέρυγα ἐπὶ τῶν Τρὶ Οὐσσι καὶ βορειότερον ἐν τῇ πεδιάδι·
ἀνεπτύχθη ὁλόκληρος καὶ προσέβαλε κατὰ μέτωπον τὸ κέντρον
τῶν βουλγαρικῶν θέσεων. Αἱ γραμμαὶ τῶν ἀκροβολιστῶν τῆς
ἐπλησίασαν εἰς αὐτὰς μέχρι ἀποτελεσματικῆς βολῆς τυφεκίου.
Πυρβολαρχίαι ἰδρύθησαν ἐπὶ τῶν τελευταίων κυματισμῶν τοῦ
ἐδάφους πρὸς νότον τῶν Τρὶ Οὐσσι καὶ ἤρξαντο πυροβολισμοῦ
οὗ ἡ ἔντασις ἔβαινε αὐξάνουσα, κυρίως κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ πυ-
ροβολείου τοῦ βουλγαρικοῦ κέντρου.

Ἦν μεσημβρία. Ἡ ὁμίχλη, πυκνὴ ἔτι, παρεκώλυε πᾶσαν
θέαν τοῦ συνόλου.

Ἄλλ' ἡ μεραρχία τοῦ Δρίνα ὡσαύτως ἔλαβε μέρος. Διὰ τινος
τμήματος τῶν δυνάμεων αὐτῆς προσέβαλε τὴν διόπτραν, ἥτις
προήσπιζεν τὸ ἀριστερὸν πλευρὸν τοῦ χωρίου Ἀλδομίροβτσε.
Ἐν τούτοις αὕτη ὑπῆρξε μάχη ἐπιδεικτικὴ μᾶλλον ἢ σπουδαία
προσβολή.

Ἡ ἀποφασιστικὴ ἐπίθεσις τῶν Σέρβων διηυθύνθη κατὰ τῆς
δεξιᾶς βουλγαρικῆς πτέρυγος. Δὲν κατώρθωσεν ὅμως νὰ ἐκδιώξῃ
ἐκ τῶν θέσεων αὐτῶν τοὺς ἀμυνομένους, καὶ τοὶ αἱ γραμμαὶ τῶν
σέρβων ἀκροβολιστῶν εἶχον φθάσει μέχρι τῆς δυτικῆς περιοχῆς
τοῦ δάσους Τρὶ Οὐσσι. Τὸ πῦρ τῶν βουλγαρικῶν πυρβολαρχιῶν
κατεδείχθη ἀνώτερον τοῦ τῶν ἐχθρικῶν. Ἐν δοθείσῃ τινὶ στιγμῇ
ἡ πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν τῶν Τρὶ Οὐσσι τεταγμένη πυρβο-
λαρχία ἔβαλε βολὴν τινα, ἥτις ἀποσυνέθεσε σερβικόν τι πυρο-
βόλον. Μέγας ἐκ τούτου κατέλαβε τὸ γειτονικὸν πεζικὸν ἐνθου-
σιασμός, διαδοθεὶς μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τῆς Λέστας.
Ὁ διοικῶν ἐκεῖ λοχαγὸς ἐδράξατο ἐκ τῶν τριχῶν τῆς εὐκαιρίας
ταύτης : διέταξε νὰ ἠχήσωσι τὴν Μαρίτσαν καὶ ἐξέπεμψεν εἰς
ἐπίθεσιν διὰ τῆς λόγχης τὰς δύο δρουζίνας τῆς δεξιᾶς πτέρυ-
γος. (¹) Οἱ Σέρβοι ὑπεχώρησαν πρὸ τῆς συγκρούσεως. Ἡ μὲν

(¹) Κατ' ἄλλας πληροφορίας, ἡ κίνησις φαίνεται ὅτι ἐξετελέσθη παρὰ δύο δρου-
ζινῶν τοῦ συντάγματος τοῦ Δουνάβεως, κληθεισῶν παρὰ τοῦ ἡγεμόνος πρὸς ἐνί-
σχυσιν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος. Ἄλλ' αἱ δύο αὗται δρουζίνας δὲν ἦσαν ἐν ἐφεδρείᾳ.
Ἦθελε γρηισθῇ λοιπὸν ν' ἀποσύρῃ αὐτὰς ἐκ τῆς γραμμῆς τοῦ πυρός. Μοι φαίνε-
ται ἀπίθανον ὅτι ἐγένετο τοῦτο.

ἐκ τῶν δρουζινῶν διηυθύνθη πρὸς τὸ Μάλο Μάλκοβον, ἡ δὲ ἑτέρα εἰς Τρὶ Οὔσσι. Εἰς τὰς πέντε ὥρας, τὸ Μάλο Μάλκοβον εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ ὑπὸ τῶν Σέρβων. Καταλαβοῦσα τὸ χωρίον ἡ δρουζίνα προὔχώρησεν ἔτι εἰς ἀπόστασιν τινα κατὰ μῆκος τοῦ Πετρόβσκι Κρέστ πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Δραγομάν. Ἡ ἑτέρα κατέλαβε τὸν ἀνατολικώτερον λόφον τῶν Τρὶ Οὔσσι. Ἐν τούτοις κατὰ τὴν νύκτα ἀνεκλήθησαν εἰς τὰς ἀρχικὰς αὐτῶν θέσεις ἀμφοτέραι αἱ δρουζίнай αὐται.

Τῇ ἐσπέρᾳ οἱ Σέρβοι διέκοψαν τὴν μάχην ἀποσύραντες τὰς ἑαυτῶν ἀκροβολιστικὰς γραμμὰς ἐκτὸς τῆς ζώνης τοῦ πυρὸς τοῦ ἀντιπάλου. Ἡ μεραρχία τοῦ Δουνάβεως ἔμεινεν ἐν κατοχῇ τῶν ἐδαφικῶν ἀνωμαλιῶν, ἐφ' ὧν εἶχον ταχθῇ αἱ πυρβολαρχίαι τῆς πρὸς ὑποστήριξιν τῆς κατὰ μέτωπον προσβολῆς. Πρὸς ἀριστερὰ αὕτη κατεῖχε τὸ δυτικὸν μέρος τῶν ὑψωμάτων Τρὶ Οὔσσι. Ἡ μικτὴ ταξιαρχία ἱππικοῦ διέμεινε πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Δραγομάν, ἐν μέρει ἐπὶ τῶν προπόδων καὶ ἐν μέρει ἐπὶ τῶν λόφων Τσεπάνι. Καθ' ἅπασαν τὴν ἡμέραν εἶχε μετὰσχει αὕτη τοσοῦτῳ ἐνεργητικῶς τῶν διαφόρων συμπλοκῶν τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος, διατάσσουσα τοὺς ἄνδρας τῆς ν' ἀφιππεύωσιν, ὥστε τὴν ἐσπέραν ἐστερεῖτο φυσιγγίων. Ἡ μεραρχία τοῦ Δρίνα διῆλθε τὴν νύκτα πρὸ τοῦ Ἀλδομίροβτσε, μεταξὺ Βρλοσνίτσης καὶ τοῦ μικροῦ δάσους τοῦ Σόλιντζε (Βάλια).

Ἡ μεραρχία τῆς Σουμαδίας ἀφικνεῖτο τὴν ἡμέραν ταύτην ἐπὶ τοῦ πρὸς δυσμὰς τῆς Βρλοσνίτσας ὑψηλοῦ ὀροπεδίου καὶ ἀπετέλει οὕτω τὴν δεξιὰν πτέρυγα τοῦ κυρίου σερβικοῦ σώματος.

Ἡ μεραρχία τοῦ Μοραύα εὗρίσκετο κατὰ τὴν αὐτὴν ἐσπέραν ἐν Βρέσνικ. Κατὰ τὰς ἐκθέσεις μάλιστα τῶν ἐφημερίδων φαίνεται ὅτι τῇ 17 ἐπολέμησεν ἐν Ῥαδομίρ καὶ ἐκυρίευσεν τὰ ἐν αὐτῷ χαρακώματα. Ὁφείλω εἰπεῖν ὅτι ἐκ τῶν Βουλγάρων οὐδεὶς μοι ἀνέφερε τι περὶ καταλήψεώς τινος τοῦ Ῥαδομίρ. Ἄν ἐν τούτοις εἶχε καταληφθῇ πράγματι τὸ σημεῖον τοῦτο, ὅπερ πλευροφυλακτεῖ τὴν ἀπὸ Πέρνικ εἰς Σόφιαν ὁδόν, εἶναι εὐνόητον ὅτι οἱ Σέρβοι ἠθέλησαν νὰ ἐκτοπίσωσιν ἐξ αὐτοῦ τοὺς ἀντιπάλους των. ⁽¹⁾

(1) Κατὰ τὰς πληροφορίας, ἃς ἔχω ὑπ' ὄψιν μου, μία μόνη δρουζίνα ἐκ τῶν ἀρχικῶς εὐρισκομένων ἐν Κούστενδιλ δύο εἶχε κληθῇ εἰς Σλίβνιτσαν. Ἡ ἑτέρα

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἡμέρας οὐδαμῶς ὑπῆρξεν εὐνοϊκὸν διὰ τὸν σερβικὸν στρατόν. Ἀφέθησαν νὰ παρασυρθῶσιν, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος, εἰς ἀνάπτυξιν δυνάμεων, μὴ ἀρμόζουσιν πρὸς τὸ εἰς τὴν μεραρχίαν τοῦ Δουνάβεως ἀνατεθειμένον ἔργον. Ἐν πρώτοις δὲν ἐπρόκειτο ποσῶς νὰ ἐπιτευχθῇ τῇ 17 κρίσιμον κτύπημα· ἔπειτα δὲ ἐν τῇ διὰ τὴν προσβολὴν συγκεντρώσει τῶν μεραρχιῶν, δὲν ἦτο ἡ μεραρχία τοῦ Δουνάβεως ἡ μέλλουσα ν' ἀναλάβῃ τὸ πρῶτιστον μέρος. Στήριζομένη εἰς τὴν ἐπὶ τῶν Τρι Οὔσσι ἰσχυρὰν αὐτῆς θέσιν, ὥφειλε ν' ἀποτελέσῃ τὸν ἄξονα τῆς ἡμισείας στροφῆς ἐπ' ἀριστερά, δι' ἧς ὑπελόγιζον νὰ κυκλώσωσι τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τῆς ἀμύνης καὶ νὰ ἀπειλήσωσι τὴν τῆς ὑποχωρήσεώς της γραμμὴν. Ἀναλαμβάνουσα μόνη αὕτῃ κυρίαν προσβολὴν, ἐνήργησεν ἐναντίον τῶν προθέσεων τοῦ ἀρχιστρατήγου. Πρὸς τούτοις παρέσυρε τὴν γειτονικὴν μεραρχίαν εἰς πρόωρον μάχην καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ καταλήξῃ αὕτη διὰ τρόπου ἐξασκήσαντος δυσάρεστον ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ στρατεύματος : τοῦτο ἠδύνατο νὰ νομίσῃ ὅτι ἐπῆλθεν, ἂν ὅχι ἦττα, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ἀποτυχία.

Αἱ ἐπελθοῦσαι ἀπώλειαί ἦσαν ἱκανῶς σπουδαίαι· ⁽¹⁾ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ Μάλο Μάλκοβον, καὶ τὴν ἐσπέραν δὲν ἐπέτυχον ἄλλο ἀποτέλεσμα εἰμὴ τὴν συγκέντρωσιν τῶν τριῶν μεραρχιῶν τῶν προωρισμένων διὰ τὴν ἄμεσον προσβολὴν τῆς Σλιβνίτσης.

Ἐκ τοῦ μέρους τῶν Βουλγάρων εἰς ἀντάλλαγμα εἶχον τὴν ἐνθαρρυντικὴν ἐντύπωσιν ὅτι οὐχὶ μόνον ἀπώθησαν τὴν πρῶτην σπουδαίαν κατὰ τῆς Σλιβνίτσης προσβολὴν, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἤγαγον ἀληθῇ ἐπιτυχίαν ἐν τῇ δεξιᾷ πτέρυγῃ.

Αἱ κατὰ τὴν μετὰ μεσημβρίαν ἀφικόμεναι ἐπικουρίαι ἐχρησιμοποιήθησαν πρὸς ἀνασύστασιν μικρᾶς τιнос γενικῆς ἐφεδρείας καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἀπειλουμένης πτέρυγος.

ἐπολέμησε τῇ 16 ἐν Βρέσνικ μετὰ τῆς δρουζίνας τῆς Καλουμνίτσης. Δύο ἄλλαι δρουζίναὶ σταθμεύουσιν ἐν Δουβνίτση δὲν παρευρίσκοντο ὡσαύτως ἐν Σλιβνίτση τῇ 17. Εἰσὶ λοιπὸν ἐν ὅλῳ τέσσαρες δρουζίναὶ αἱ δυνηθεῖσαι νὰ πολεμήσωσιν ἐν Ῥαδομίρ.

(1) Αἱ σερβικαὶ ἐκθέσεις ὁμιλοῦσι περὶ 800 νεκρῶν καὶ πληγωμένων.

Εἶχον μέγα θάρρος διὰ τὴν ἐπαύριον. Ἡ ἐλπίς ὅτι θὰ δυνηθῶσι νὰ προφυλάξωσι τὴν Σόφειαν ἀνεγεννᾶτο

6') ΔΕΥΤΕΡΑ ΗΜΕΡΑ

Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 17 πρὸς τὴν 18 νοεμβρίου νέαι ἐπικουρλαὶ ἀφίκοντο ἐν Σλιβνίτση, αἱ ἐπόμεναι :

2 δρουζίναι τοῦ πρώτου συντάγματος,

4 δρουζίναι ἐκ Ῥωμυλιωτῶν,

1 δρουζίνα ἐξ ἐθνοφρουρῶν (τῆς Δουβνίτσης),

1 πυρβολαρχία τῶν 10,5 ἐκ. (ἡ πέμπτη τοῦ πρώτου συντάγματος).

Εἰς τὰς 7 $\frac{1}{2}$ ὥρας τῆς πρωΐας ἤδη ἡ μεραρχία τῆς Σουμαδίας προχωρήσασα ἐκ Βρλοσνίτσας πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς Βρατούσκοβας, ἤρξατο τῆς προσβολῆς τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ τῶν βουλγαρικῶν θέσεων. Ἀλλά, χάρις εἰς τὰς νέας ἐπικουρίας, τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου ἠδυνήθη ν' ἀποστείλῃ ἐγκαίρως πρὸς τὴν ἀπειλουμένην διεύθυνσιν ἅπαν τὸ σύνταγμα Βρελαύσκυ. Βραδύτερον δὲ 2 ἔτι τάγματα Ῥωμυλιωτικὰ καὶ 3 πυρβολαρχίαι εἰσῆλθον εἰς τὴν γραμμὴν πρὸς τὸ μέρος τοῦτο. Μετὰ τῶν δύο δρουζινῶν τοῦ ἄκρου ἀριστεροῦ, τῶν ἀρχικῶς ἀποσταλειῶν εἰς Ἀλδομίροβτσε, ἡ ὅλη ἐπὶ τοῦ σημείου τοῦ ἐνεργοῦσα δύναμις ἀνῆρχετο εἰς 8 τάγματα. Τὰ στρατεύματα ταῦτα κατωρθωσαν νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν προχωρητικὴν κίνησιν τῶν Σέρβων. Οὗτοι δὲ οὐχὶ μόνον ἀπώλεσαν τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον εἶχον κερδίσει πρὸς τὸ Γολουβόβτσι, ἀλλὰ προσέτι εὐρέθησαν ἡναγκασμένοι νὰ ἐκκενώσωσι τὴν Βρατούσκοβαν, ἣν εἶχον καταλάβει καὶ ἥτις ἀπετέλει δι' αὐτοὺς στερεὸν σημεῖον ἐρείσματος. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡ μεραρχία τῆς Σουμαδίας προσέβαλεν ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ, ἡ μεραρχία τοῦ Δρίνα ἐπεδείκνυτο ἐπὶ τοῦ μετώπου, ἀλλὰ διὰ τρόπου ἱκανῶς χαλαροῦ. Τὸ πυροβολικὸν αὐτῆς κυρίως ἐνήργησεν. Στρατεύματά τινα τῆς μεραρχίας τοῦ Δουνάβεως μετέσχον ὡσαύτως τοῦ ἀγῶνος. (¹)

(¹) Μετὰ πολὺν χρόνον, ἂφ' οὗ ἡ κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ προσβολὴ ἀπωθῆθη καὶ κατὰ παῦσιν τινα τῆς μάχης, ἡ πάλιν ἐπανεληφθῇ ἐπὶ τοῦ μετώπου μετὰ

Ἡ μάχη διήρκεσε σχεδὸν μέχρι τῆς μεσημβρίας. Εἵτα ἐγένετο παύσις μέχρι τῶν 4 ὥρων. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἡ δεξιὰ βουλγαρικὴ πτέρυξ ἀνέλαβε τὴν ἐπίθεσιν. Ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος εἶχε παρατηρήσει ὅτι ὁ ἀνατολικώτερος λόφος τῶν Τρὶ Οὐσσι ἦν κατειλημμένος ὑπὸ τῶν Σέρβων καὶ ἐφοβήθη μήπως οὗτοι ἰδρύσωσιν ἐπ' αὐτοῦ πυροβολεῖον τι, ὅπερ ἤθελε δεσπόζει τῶν ιδίων αὐτοῦ θέσεων. Ὅπως ἀποφύγῃ δὲ τοῦτο ἔδωκε τὴν διαταγὴν νὰ κυριεύσωσι τὸν λόφον. Ἡ μάχη ἤρξατο διὰ τοῦ πυρὸς τοῦ πυροβολείου τοῦ κειμένου δεξιόθεν τῆς ὁδοῦ, εἵτα δὲ τὸ πεζικὸν ὥρμησεν εἰς τὴν ἔφοδον. Εἰς τὰς 5 ὥρας τὸ ὕψωμα ἦτο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων.

Ἐκ τοῦ βουλγαρικοῦ μέρους τὸ ἱππικὸν ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, ὡς καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην, εἰς ἀνίχνευσιν τῶν πλευρῶν. Ἡ κυριώτερα αὐτοῦ ἐντολή, ἦτο ν' ἀναγγέλλῃ ἐγκαίρως τὰς κινήσεις τῶν σερβικῶν στρατευμάτων ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βρέσνικ.

Πραγματικῶς δὲ ἡ μεραρχία τοῦ Μοραῦα εἶχε καταλίπει τὴν πόλιν ταύτην τὴν πρωΐαν, ὅπως προσπαθήσῃ νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ κυρίου σώματος.

Ἡ δευτέρα αὕτη ἡμέρα ἀπέβη κακῶς διὰ τοὺς Σέρβους. Ἀσθενῶς ὑποστηρικθεῖσα ὑπὸ τῶν δύο ἄλλων μεραρχιῶν τοῦ κυρίου σώματος, ἡ μερικὴ προσβολὴ τῆς μεραρχίας τῆς Σουμαδίας ἀπέτυχεν. Εἰς τὴν τῇ προτεραίᾳ ἐπελθοῦσαν ἀπώλειαν τοῦ Μάλου Μαλκόβου, προσετίθετο ἤδη ἡ τοῦ ἀνατολικωτέρου τῶν Τρὶ Οὐσσι, τοῦ σπουδαιοτέρου ὑπὸ ἔποψιν τακτικῆς. Εἶχον μὲν ἔλθει ἀληθῶς εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῆς μεραρχίας τοῦ Μοραῦα, ἣτις ἕως τότε εἶχεν ἐνεργήσῃ κατ' ἰδίαν, καὶ δὲν ἐφαίνετο ἀδύνατον νὰ ἀλώσωσι τὴν Σλίβνιτσαν προσβάλλοντες αὐτὴν διὰ τῆς μεραρχίας ταύτης ἐκ τῶν νώτων καὶ ἐκ τοῦ πλευροῦ, ἀλλ' ὁ ὑπολογισμὸς δὲν ἦτο ὀρθὸς εἰμὴ διὰ τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ὁ ἐχθρὸς δὲν ἤθελε λάβει ἐπικουρίας, ἐπιτρεπούσας αὐτῷ τὴν ἀποστολὴν ἱκανῶν ἀποσπασμάτων πρὸς τὰς ἀπειλουμένας διευθύνσεις.

Τὸ σερβικὸν ἱππικὸν εἶχε λάβει διὰ τὴν 18 νοεμβρίου τὴν τινος ζωηρότητος, ὡς λέγουσιν αἱ βουλγαρικαὶ ἐκθέσεις, ἀλλὰ κατέπαυσε μετ' οὐ πολὺ. Δυνατὸν νὰ ἦτο ἡμίσεια ὥρα μετὰ μεσημβρίαν.

ἐντολήν νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τῆς κοιλάδος τῆς Καλοτίντζας, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, τὸ κύριον αὐτοῦ σῶμα κατέλαβε θέσιν ἐν Δραγομὰν καὶ ἔλη τις ἐξεπέμφθη εἰς τὴν κοιλάδα. Τῇ ἐσπέρα τὸ κύριον σῶμα ἀπεσύρθη εἰς Καλοτίντζαν καὶ ἀπέσπασε δύο ἴλας εἰς Ῥασβόϊτσε.

Υ') ΤΡΙΤΗ ΗΜΕΡΑ

Τῇ 18 νοεμβρίου ἤδη ὁ καιρὸς εἶχε βελτιωθῇ. Τῇ 19 ἦτο ὥραιότατος· ἡ χιὼν εἶχεν ἐξαφανισθῇ.

Ὁ ἀγὼν τῆς ἡμέρας ἤρξατο εἰς τὰς 8 ὥρας διὰ προσβολῆς τῶν Σέρβων κατ' ἐκείνου ἐκ τῶν λόφων Τρὶ Οὔσσι, ὃν εἶχον ἀπολέσει τὴν προτεραίαν. Ἡ ἐπιχείρησις αὐτῶν ἀπέτυχεν. Οὐχὶ μόνον ὁ λόφος δὲν ἠλώθη ἐκ νέου, ἀλλ' οἱ Βούλγαροι ὑποστηρίζόμενοι ὑπὸ τοῦ πυρὸς τοῦ δεξιόθεν τῆς ὁδοῦ κειμένου πυροβολείου ἀνέλαβον τὴν ἐπίθεσιν καὶ ἐκυρίευσαν διαδοχικῶς τοὺς δύο ἐτέρους λόφους. Τῇ 1 ὥρᾳ μετὰ μεσημβρίαν κατεῖχον τὸν δεύτερον, εἰς τὰς 3 ὥρας τὸν τρίτον. Εἰς τὰς 4 ὥρας πᾶσα ἡ λοφοσειρὰ ἦν εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν καὶ εἶχον προχωρήσει ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Δραγομὰν μέχρι τοῦ σημείου, ἐν ᾧ αὕτη στρέφεται ἀγγιστροειδῶς πρὸς βορρᾶν. Ἡ σερβικὴ μεραρχία τοῦ Δουνάβεως ἀπεσύρθη ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τῆς Καραούλας, πρὸς δυσμὰς τοῦ Δραγομὰν. (¹)

Τὸ κέντρον τῶν Βουλγάρων ἠκολούθησε μικρὸν κατὰ μικρὸν τὴν νικηφόρον κίνησιν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος. Τὸ πεζικὸν διήλθε τὴν πεδιάδα καὶ ἤρξατο προσβάλλον τὴν δασώδη κορυφὴν τῆς Βάλιας. Αἱ δύο ἡμιπυρβολαρχίαι τῆς κυρίας θέσεως τῆς Σλιβνίτσης κατῆλθον ὁμοίως ἐκ τῶν ὑψωμάτων καὶ προὔχωρησαν, ὅπως ἀντιπυροβολήσωσι τὸ ἐχθρικὸν πυροβολικόν.

Ἐν τῇ ὑποχωρήσει αὐτῆς ἡ μεραρχία τοῦ Δουνάβεως ἐπροστατεύθη ὑπὸ τῆς μεραρχίας τοῦ Δρίνα, καταλαβούσης τὰ ὑπεράνω τῆς Βάλιας ὑψώματα, καὶ ὑπὸ τριῶν πυρβολαρχιῶν, ἃς ἡ ἰδία ἐγκατέστησεν ἐπὶ τῶν πρὸς νότον τοῦ Δραγομὰν λόφων.

Καθ' ἣν στιγμὴν οἱ ἀντίπαλοι διεφιλονεῖκου τὰς τελευταίας

(¹) Τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τὸ κύριον σῶμα τῆς ταξιαρχίας ἱππικοῦ συνηνώθη μετὰ τῶν ἐν Ῥασβόϊτσε ἀπεσπασμένων δύο ἰλῶν.

σερβικὰς θέσεις ἐπὶ τῶν Τριῶν Οὐσσι, ἡ μεραρχία τῆς Σουμαδίας προσέβαλε τὴν ἀριστερὰν βουλγαρικὴν πτέρυγα ἐν Ἀλδομίροβ-
τσε. Περὶ τὴν ἐσπέραν ὁ βασιλεὺς Μιλάνος ἐλάμβανε τὴν εἶ-
δῃσιν ὅτι ἡ βουλγαρικὴ περιβολὴ εἶχεν ἀλωθῇ.

Ἄλλ' ἡ ἐπιτυχία αὕτη ἐξεμηδενίσθη ὑπὸ τῆς ἥττης τῆς με-
ραρχίας τοῦ Μοραύα, εὐρισκομένης νοτιώτερον τῆς προηγουμένης.
Ἡ ἀπὸ Βρέσνικ πρὸς τὴν Σλίβνιτσαν πορεία τῆς μεραρχίας
ταύτης εἶχε παρατηρηθῇ καὶ ἀναγγελθῇ τῇ 18 νοεμβρίου ὑπὸ
τριῶν βουλγαρικῶν ἰλῶν, ἐκτελουσῶν τὴν ὑπηρεσίαν ἀνιχνεύσεως
πρὸς τὸ ἀριστερόν. Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 18 πρὸς τὴν 19 ἐξε-
πέμφθη εἰς συνάντησιν αὐτῆς ὁ λοχαγὸς Πόπωφ ἄγων τρεῖς
δρουζίνας καὶ μίαν πυρβολαρχίαν. Καθ' ὁδὸν συνηνώθη μετὰ τι-
νος τάγματος καὶ μιᾶς πυρβολαρχίας ἐρχομένων ἐκ Σόφιας.
Μεταξὺ τῶν 9 καὶ 10 ὥρῶν τῆς πρωῒας ἀφίκετο εἰς τὸ χωρίον
Γοργουλάτα, τρία χιλιόμετρα πρὸς νότον τῆς Βρατούσκοβας
κείμενον. Ὁ ἐχθρὸς προὔχῳρει ἀκριβῶς πρὸς τὸ χωρίον τοῦτο.
Ὁ λοχαγὸς Πόπωφ κατέλαβεν ἰσχυράν τινα τοποθεσίαν καὶ
ἀνέμενε τὴν προσβολήν. Μετὰ ἡμίσειαν ὥραν αὕτη ἤρχιζεν. Εἴ-
ναι ἀμφίβολον ὅτι ἀνεπτύχθη ὁλόκληρος ἡ σερβικὴ μεραρχία
τοῦ Μοραύα. Ἐπειδὴ τὴν προτεραίαν εἶχεν ἀγωνισθῇ πρὸς νό-
τον τοῦ Βρέσνικ, εἶναι πιθανὸν ὅτι εἶχε καταλίπει ἐν αὐτῷ ὀπι-
σθοφυλακὴν τινα πρὸς κάλυψιν τῆς ὁδοῦ Βράπτσε καὶ Πιρότ.
Ὅπως καὶ ἂν ᾖ, ἡ προσβολὴ τῶν Σέρβων ἀπέβη ἄκαρπος.
Ἀπεσύρθησαν εἰς Βρέσνικ, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τοῦ μικροῦ σώ-
ματος τοῦ λοχαγοῦ Πόπωφ.

Ἐνεκα τούτου ἡ μεραρχία τῆς Σουμαδίας εὐρέθη ἡναγκα-
σμένη νὰ ἐγκαταλίπη τὸ κατακτηθὲν ἔδαφος καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ
καὶ αὕτη ὡσαύτως. Ἀπεσύρθη παραπλεύρως τῆς μεραρχίας τοῦ
Δρίνα. (¹)

(¹) Οἱ Βούλγαροι διηγοῦνται ἄλλως τὴν πρὸς τὸ Ἀλδομίροβτσε πορείαν τῆς
μάχης. Ἀρνοῦνται ὅτι ἡ διόπτρα ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Σέρβων. Βεβαιοῦσι τοῦναν-
τίον ὅτι μετὰ μεσημβρίαν, ἅψ' οὗ ἀπώθησαν τὴν προσβολὴν τῆς μεραρχίας τῆς
Σουμαδίας, παρετήρησαν ὅτι αἱ ἐχθρικοὶ γραμμαὶ βαθμηδὸν καθίσταντο ἀσθενέ-
στεραι ἔνεκα ἐνεργουμένων ἀποσπάσεων τμημάτων πρὸς τὸ ἀριστερόν, πρὸς τὸ μέρος
τῆς ἐπαπειλουμένης γραμμῆς ὑποχωρήσεως. Ἐκ τῆς περὶ τούτου βεβαιώσεως φαί-
νεται ὅτι οἱ κατὰ τὸ τμήμα τοῦτο διοικοῦντες Βούλγαροι ἀξιωματικοὶ παρωτρύν-

Οἱ Βούλγαροι κατεδίωξαν ἐπ' ὀλίγον τοὺς Σέρβους κατὰ τὴν ὑποχωρητικὴν ταύτην κίνησιν. Ἀλλ' ἐν τῷ κέντρῳ δὲν κατώρθωσαν νὰ κάμωσι μεγάλας προόδους ἐν τῇ παρ' αὐτῶν προσβολῇ τῶν δασωδῶν ὑψωμάτων τῆς Βάλιας. Τὰ κατὰ τὸ μέρος τοῦτο μαχόμενα στρατεύματα ἀνεκλήθησαν ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς ἐν τῇ κυρίᾳ τοποθεσίᾳ. Μόνη ἡ δεξιὰ πτέρυξ διетήρει τὰς κατακτηθείσας θέσεις ἐπὶ τῆς δυτικῆς κλιτύος τῶν Τριῶν Οὐσσι. Πρὸς ἐξασφάλισιν δὲ τῆς κατοχῆς τοῦ σπουδαίου τούτου σημείου ἀπεστάλησαν εἰς αὐτὸ νέα στρατεύματα.

Ἡ τελευταία οὕτω ἀπόπειρα τῶν Σέρβων κατὰ τῆς Σλιβνίτσης ἀπέτυχεν. Ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ, ἣτις ὤφειλε νὰ καλύπτῃ τὴν ὁδὸν ὑποχωρήσεως, ἀπωθήθη μέχρι τῆς εἰσόδου τῆς στενωποῦ τοῦ Δραγομάν. Ἐὰν ὁ ἐχθρὸς ἐπωφελεῖτο τοῦ πλεονεκτήματος τούτου, ἡ τοῦ κυρίου σώματος ὑποχώρησις εἰς Τσάριβροδ καὶ Πιρότ σπουδαίως διεκυβεύετο. Κατὰ τὰς τρεῖς ἡμέρας τῆς ἐν Σλιβνίτση μάχης, ἡ ἀνωτέρα διοικήσεις τοῦ βούλγαρικοῦ στρατοῦ ἐξησκήθη συχνότατα ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου προσωπικῶς. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε μεταβῇ εἰς Σόφίαν, ὅπως ὀργανίσῃ καὶ ἐπιταχύνη τὴν ἀποστολὴν τῶν ἐπικουριῶν, καὶ ὅπως ἐπιβλέψῃ ἐπὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς πρωτευούσης ἐκ τοῦ μέρους τοῦ Πέρνικ. Ἐν τῇ ἀπουσίᾳ αὐτοῦ διώκει ὁ ταγματάρχης Γκούδσεφ. Ὁ λοχαγὸς Πάπρικωφ ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου. Ὁ τομεὺς τοῦ δεξιοῦ τῆς τοποθεσίας εἶχε τεθῇ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ λοχαγοῦ Βένδερεφ, ὁ δὲ τομεὺς τοῦ ἀριστεροῦ ὑπὸ τὰς τοῦ λοχαγοῦ Σάβωφ, ἀμφοτέρων ἀνηκόντων εἰς τὸ γενικὸν ἐπιτελεῖον. Ἐν τῷ κέντρῳ δὲν ὑπῆρχεν εἰδικὴ τις διοίκησις. Ἐξ ἀξιωματικοῦ διαγγελεῖς ἐξετέλουν τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἀνταποκρίσεων μεταξὺ

θησαν νὰ ἐπιχειρήσωσι νέαν προσβολὴν καὶ νὰ βαδίσωσι προχωρητικῶς. Ὁ τρόπος οὗτος ἐνεργείας δὲν ἦτο ὀρθός, διότι κατὰ τὸ γενικὸν σχέδιον τῆς μάχης ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ ὤφειλε νὰ μείνῃ ἐν τῇ θέσει της, ὅπως τὸ κέντρον καὶ ἡ δεξιὰ πτέρυξ δυνηθῶσι νὰ ἐκτελέσωσι τὴν ἡμίσειαν στροφὴν ἐπ' ἀριστερά, ἣτις ἔμελλε ν' ἀγάγῃ ταῦτα ἐπὶ τῆς πρὸς Δραγομάν-Τσάριβροδ γραμμῆς ὑποχωρήσεως τῶν Σέρβων. Ἡ ἀριστερὰ οὕτω βουλγαρικὴ πτέρυξ φαίνεται διαπράξασα τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸ αὐτὸ σφάλμα, ὅπερ καὶ ἡ σερβικὴ ἀριστερὰ πτέρυξ πρὸ δύο ἡμερῶν. Ἀλλ' αἱ συνέπειαι τούτου δὲν ἦσαν ἐπίσης ὀλέθριαι· ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἡμέρας ἐν τούτοις ἐπετεύχθη, ἐνῶ τὸ σερβικὸν σχέδιον προσβολῆς εἶχεν ἐκμηδενισθῇ, τὴν πρώτην ἡμέραν, ἔνεκα τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐνήργησεν ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ.

τῆς ἀνωτέρας διοικήσεως καὶ τῶν διοικητῶν τῶν τομέων. Δύο τηλεγραφικαὶ γραμμαὶ συνέδεον τὸ χωρίον μετὰ τῆς κυρίας τοποθεσίας.

Ἐκ τοῦ σερβικοῦ μέρους τὴν ἀνωτέραν διοίκησιν εἶχεν ὁ βασιλεὺς Μιλάνος. Παρίστατο παρ' αὐτῷ ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργὸς Πέτροβιτς, ὅστις ἀπέδωκε μεγάλας ὑπηρεσίας ἐν τῷ ἀναδιοργανισμῷ τῶν σερβικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων. ⁽¹⁾

Ε'. ΥΠΟΧΩΡΗΣΙΣ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ, ΑΝΑΣΥΝΤΑΞΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΧΩΡΗΣΙΣ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ

Τῇ 20 Σεπτεμβρίου ἡ μεραρχία τοῦ Δουνάβεως ἀπεσύρετο πρὸς τὴν Καλοτίναν. ⁽²⁾ Ἡ μεραρχία τοῦ Δρίνα κατελάμβανε τὴν εἴσοδον τῆς στενωποῦ τοῦ Δραγομὰν ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ. Ἡ μεραρχία τῆς Σουμαδίας ἐπεξέτεινε τὸ μέτωπον πρὸς δεξιὰ μέχρι τοῦ Γάβερ. Ἡ μεραρχία τοῦ Μοραύα καὶ ἡ μικτὴ ταξιαρχία ἱππικοῦ ἠκολούθουν τὴν ὑποχώρησιν. Τὸ σχέδιον ἦτο ἡ συγκέντρωσις τοῦ στρατοῦ μεταξὺ Τσάριβροδ καὶ Πιρότ.

Συγχρόνως ὁ βασιλεὺς ἐλάμβανεν ἀπόφασιν καλῶν τὴν δευτέραν σειρὰν ὑπὸ τὰς σημαίας. Ἡ διευθύνουσα σκέψις τοῦ ἀρχιστρατήγου ἦτο ν' ἀνασχηματίσῃ τὸν στρατὸν πρὸς τὰ ὀπίσω, ν' ἀνεφοδιάσῃ τὴν ἐξαντληθεῖσαν ἐφεδρείαν πυρομαχικῶν, ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἰσορροπίαν τῶν δυνάμεων πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ νέας ἀποφασιστικὰς μάχας.

Ἐκ τοῦ βουλγαρικοῦ μέρους εἶχον ὡσαύτως ἱκανῶς κλονισθῇ ὑπὸ τῶν προηγουμένων μαχῶν, καθ' ἃς τὸ στράτευμα εἶχε διέλθει πολλὰς ἡμέρας κατακλινόμενον ἐντὸς τῶν βορβορωδῶν ὀρυγμάτων ἀκροβολιστῶν, χωρὶς νὰ ᾖ δυνατὴ ἡ δι' ἐφέδρων ἀντικατάστασις τῶν ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ μαχομένων στρατευμάτων.

Ἦσθάνοντο τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπωφεληθῶσι τῆς ἀτμοσφαίρας, καταστάσεως λαμπρᾶς, ὅπως ἐπαναπαυθῶσι καὶ ἀναλάβωσι δυνάμεις. Ἦν πρὸ πάντων ἐπείγουσα ἀνάγκη ν' ἀναδιοργανώσωσι τὰς τακτικὰς μονάδας. Κατὰ τὴν ἐνέργειαν ἐξέπεμπον τὰς ἐπι-

(1) Μικρὸν μετὰ τὴν ἐν Σλιβνίτση ἀποτυχίαν ἀπεχώρησε, παραδοὺς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν εἰς τὸν στρατηγὸν Φρανάσσοβιτς, πρεσβευτὴν ὄντα τότε ἐν Ῥώμῃ.

(2) Καλοτίντσι ἐπὶ τοῦ αὐστριακοῦ χάρτου.

κουρίας, καθ' ὅσον ἀφικνοῦντο, εἰς τὰ σημεῖα, ἐν οἷς ἡ μᾶλλον ἐπείγουσα ἀνάγκη ἐγένετο ἐπαισθητή. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας τὰ σώματα ἔμελλον κατ' ἀνάγκην ν' ἀναμιχθῶσιν. Ἐπρεπε νὰ ἐκτυλιχθῇ τὸ περιπεπλεγμένον τοῦτο νῆμα καὶ νὰ τεθῇ ἕκαστος εἰς τὴν θέσιν του. Ἡ ἐργασία αὕτη ἀπῆλθε πολὺν χρόνον.

Ὡφειλον προσέτι νὰ προνοήσωσι περὶ τῆς διατροφῆς τῶν νέων ἐπικουριῶν, αἵτινες ἀκαταπαύστως ἀφικνοῦντο. Τῇ 19 νοεμβρίου εἶχεν ἐνωθῇ μετὰ τοῦ στρατοῦ τὸ 8^{ον} σύνταγμα. Τῇ 20 νοεμβρίου, περὶ τὴν ἐσπέραν, ἀφικνοῦντο ἐν Σλιβνίτση τὸ 7^{ον} σύνταγμα καὶ μία πυρβολαρχία τοῦ 2^{ου} συντάγματος. Τὰ στρατεύματα ταῦτα εἶχον ἐκτελέσει μακρὰς πορείας καὶ εἶχον μεγίστην ἀνάγκην ἀναπαύσεως. Αἱ παρὰ τῶν βουλγαρικῶν στρατευμάτων ἐκτελεσθεῖσαι πορεῖαι, ὥπως φθάσωσιν ἐκ τῆς ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας εἰς τὸ ἐν Σλιβνίτση πεδῖον μάχης, ἀνῆκουσιν εἰς τὰς μακροτέρας ἐξ ὧν ἡ ἱστορία τῶν συγχρόνων πολέμων ἀναφέρει. Τὸ λαμπρότερον τούτων παράδειγμα ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Πριμόρσκυ Πόλκ (8^{ου} συντάγματος). Θέλομεν διηγηθῇ τὴν πορείαν ταύτην ἐνταῦθα.

Τὸ σύνταγμα τοῦτο εἶχεν ἀναμείνειν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν τῆς 17^{ης} νοεμβρίου ἐν τῷ σταθμῷ τοῦ Σεῖμενλου τοὺς σιδηροδρομικοὺς συρμούς, οἵτινες ἔμελλον νὰ παραλάβωσιν αὐτό. Τῇ ἐσπέρᾳ ἡδυνήθη νὰ ἐπιβιβασθῇ. Ὡς μέσα μεταφορᾶς ἐχρησίμευον ἀνοικτὰ ὀχήματα ἐμπορευμάτων, ἐν ἐκάστῳ τῶν ὁποίων ἴσταντο ὄρθιοι ἐξήκοντα ἄνδρες, Τῇ 2 ὥρᾳ τῆς πρωτῆς ἀπεβιβάσθησαν εἰς Σαράμπεη. Τὸ Πριμόρσκυ Πόλκ ἐτέθη ἀμέσως εἰς πορείαν. Μέχρι τοῦ Ἰχτιμαν οὐδεμία παύσις. Ἐκεῖ ἀνεπαύθη ἐπὶ τρεῖς ὥρας. Εἵτα ἐπανήρξατο τῆς πορείας μέχρι τοῦ Βακαρέλ. Ὁ διοικητὴς ἐγνώρισεν εἰς τὸ στράτευμά του, ὅτι κατὰ κοινοποίησιν ἀφιχθεῖσαν αὐτῷ ἐκ Σλιβνίτσης, ἡ θέσις αὕτη ἤθελε κυριευθῇ ἐὰν τὸ σύνταγμα δὲν ἀφικνεῖτο ἐντὸς μικροῦ. Οἱ στρατιῶται ἀνέκραξαν μιᾷ φωνῇ ὅτι ἤθελον καταβάλει πᾶσαν προσπάθειαν ὥπως φθάσωσιν. Ἐξηκολούθησαν ἐπιταχύνοντες τὸ βῆμα. Τὸ μεσονύκτιον τὸ σύνταγμα εἰσῆρχετο εἰς Σόφειαν. Ἐν αὐτῇ εὖρε ἐνθαρρυντικὰς εἰδήσεις περὶ τῆς ἐν Σλιβνίτση καταστάσεως, καὶ

ἀνεπαύθη ἐπὶ πέντε ὥρας. Εἰς τὰς 2 $\frac{1}{2}$ ὥρας μετὰ μεσημβρίαν τῆς 19 νοεμβρίου, τὸ Πριμόρσκυ Πόλκ ἀνήγγελλεν εἰς τὸν ἡγεμόνα τὴν ἐπὶ τοῦ θεάτρου τῆς ἐνεργείας ἄφιξίν του.

Τὸ σύνταγμα ἡδύνατο νὰ καυχᾶται ὅτι διήλθεν ἐν διάσκελον καὶ διήνυσεν 100 χιλιόμετρα (ἐν εὐθείᾳ γραμμῇ) εἰς 38 $\frac{1}{2}$ ὥρας. Τοῦτο ἰσοδυναμεῖ πρὸς πορείαν δέκα πέντε ὥρων ἡμερησίως, διότι πρέπει νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν αἱ δυσχέρειαι τῆς διαβάσεως ἐν ὄρειναῖς ὁδοῖς, καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ χιών κατέπιπτεν ἄφθονος, ἀνελύετο δὲ ἀναλόγως καὶ ἀνενεοῦτο ἀκαταπαύστως. (¹) «Ἦλθετε ἱπτάμενοι, οὐχὶ βαδίζοντες,» εἶπεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὸ Προμόρσκυ Πόλκ, καὶ διέταξεν ὅπως ποίμνιόν τι προβάτων τεθῇ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ στρατεύματος, ὅπερ πρὸ τριῶν ἡμερῶν δὲν εἶχε φάγει κρέας.

Μόνον πεζοὶ μὴ πλησσόμενοι ὑπὸ τοῦ ὑποδήματος εἰσὶν ἱκανοὶ διὰ τοιαῦτα θαύματα. Ἐν τῇ περιπτώσει δὲ ταύτῃ εὕρισκετο τὸ βουλγαρικὸν πεζικόν. Αἱ ἐλαφραί, ἀπαλαὶ καὶ ἄνευ ὑποπτερινίων ὀπάγκαι εἰσὶ θαυμασίως κατάλληλοι διὰ τὰς ἐσπευσμένας πορείας. Ὁ ποὺς κολυμβᾷ μᾶλλον ἢ βαδίζει. Ἀλλ' ἡ ὑπόδησις αὕτη στηρίζει κακῶς τὸν πόδα εἰς ὁδοὺς ὀμαλὰς καὶ κατωφερεῖς, καὶ ὅταν αἱ μάλλιναι ταινίαι, αἵτινες περιβάλλουσι τὰ κατώτερα ἄκρα διαπερῶνται ἐντελῶς ὑπὸ τῆς ἕγγρασιος, ἐπέρχονται εὐκόλως κατὰ τὸν χειμῶνα ἀποψύξεις· τότε οἱ πόδες καθίστανται ἐντελῶς πεπαγωμένοι. Αἱ ὀπάγκαι μ' ὅλον τοῦτο ἔχουσι τόσον μεγάλα προτερήματα, ὥστε πάντα σχεδὸν τὰ βουλγαρικὰ στρατεύματα, καὶ τῶν πεζοπόρων ἀξιωματικῶν συμπεριλαμβανομένων, ἔφερον αὐτὰς κατὰ τὴν ἐκστρατείαν, τὸ δὲ κομψὸν ῥωσικὸν ἡμιὑπόδημα δὲν ἀνέλαβε τὰ δικαιώματά του, εἰμὴ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ πολέμου. Τὸ αὐτὸ πείραμα ἐγένετο παρὰ τοῖς Σέρβοις.

Ἐνῷ ὁ στρατὸς ἀνασυνίστατο ἐν Σλιβνίτση, τὸ ἱππικὸν ἐξώθησε τὰς ἀναγνωρίσεις του πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Δραγομάν,

(¹) Προσέθηκα 20 χιλιόμετρα εἰς τὰ κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν 100 χιλίδη. λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὰς περιστάσεις ταύτας. Ὁ διοικητὴς τοῦ συντάγματος, παρ' οὗ ἐλάβον τὰς πληροφορίας ταύτας, ὑπελόγιζεν ὡσαύτως 120 χιλιόμετρα ἀπὸ Σαράμπεη εἰς Σόφειαν.

ὅπως μὴ ἀπολεσθῇ ἢ μετὰ τοῦ ὑποχωροῦντος ἐχθροῦ ἐπαφή. Κατὰ τὰς ἀναφορὰς ἡ πεδιάς ἦν ἐλευθέρα μέχρι σχεδὸν τοῦ Δραγομάν. Τῇ πρώτῃ τῆς 20 νοεμβρίου ὁ λοχαγὸς Πόπωφ κατελάμβανεν ἐκ νέου τὸ Βρέσνικ, ἀσθενῶς ἀμυνθείσης ἐν αὐτῷ τῆς ὀπισθοφυλακῆς τῆς μεραρχίας τοῦ Μοραύα.

Τῇ 21 νοεμβρίου ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος ἀνέλαβε τὴν ἐπίθεσιν. Πρὶν ἢ καταδείξωμεν τὰς παραδεκτὰς γενομένας διατάξεις διὰ τὴν προχωρητικὴν πορείαν, ὀφείλομεν νὰ ἐνασχοληθῶμεν ἐν εἰδικῷ τινι ἀποσπάσματι, ὅπερ εἶχεν ἤδη ἀναλάβει τὴν κατὰ τοῦ σερβικοῦ μεθορίου ἐπίθεσιν.

Εἶδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι μακεδόνες ἐθελονταὶ (νοτιορωμυλιῶται) εἶχον συναθροισθῇ ἐπὶ τοῦ ὄρους Ῥοδόπης. Κατὰ τὰς ἐν Σλιβνίτση μάχας οὗτοι εἶχον ἀφίχθῃ εἰς Σόφιαν. Συμποσοῦμενοι εἰς 2,000 ἄνδρας περίπου, διετέλουν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ῥωμυλιώτου λοχαγοῦ Πανίτσα. Οὗτος διέτρεξεν ἤδη ἀνερευνῶν τὴν ὁδὸν ἀπὸ Σόφιας εἰς Λὸμ Παλάγκαν. Ἐκ τοῦ διασκέλου Γκίντσι, ἥλλαξε διεύθυνσιν πρὸς δυσμὰς καὶ ἐβάδισε κατὰ τῆς Κόμστιζας. Εἶτα ἔλαβε τὴν ὁδόν, ἣτις ἄγει εἰς Σλαβίνιε, Ῥζάνε καὶ Πιρότ. Τῇ 19 νοεμβρίου ἤδη τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐκυρίευσεν τὴν Σμόλτζαν, χωρίον πρὸς νότον τῆς Κόμστιζας. Οἱ Σέρβοι ἀντέτασσαν κατὰ τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Πανίτσα τάγμα τι τῆς δευτέρας σειρᾶς.

Τῇ 21 νοεμβρίου ὁ ἡγεμὼν ἐσχημάτιζε μικράν τινα ἀνεξάρτητον φάλαγγα, συγκροτουμένην ὑπὸ μιᾶς δρουζίνας καὶ δύο πυροβόλων. Τὴν διοίκησιν ταύτης ἀνέλαβεν ὁ λοχαγὸς Βένδереφ, ὅστις διηυθύνθη μετ' αὐτῆς διὰ τοῦ Μάλου Μαλκόβου πρὸς Βερενδὲ καὶ Ῥαδέϊναν. Ἡ φάλαγξ αὕτη ἦτο ἐμπροσθοφυλακή τις καταδιώξεως· ὥφειλε νὰ προσπαθήσῃ νὰ παρενοχλῇ τὸ πλευρὸν τῶν πρὸς τὸ Τσάριβροδ ὑποχωρούντων Σέρβων. Ἄν ἡ ἀληθὲς ὅτι ὁ λοχαγὸς Βένδереφ κατώρθωσε νὰ προκαταλάβῃ τὰς ἐν τῇ στενωπῷ τοῦ Δραγομάν ὡς ἐν κιβωτίῳ ἐντεθειμένας φάλαγγας πορείας, ἐπέτυχεν ἐν τῇ ἀποστολῇ αὐτοῦ. Δὲν ἠδυνήθη νὰ μάθῃ τι ἀκριβέστερον περὶ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου, ὅπερ ἀμφισβητεῖται ὑπὸ τῶν σερβικῶν διηγήσεων. Μοὶ ὑπῆρξεν ἀδύνατον, ἐπὶ παραδείγματι, νὰ μάθω κατὰ ποίαι ἡμέραν συνέβη τούτο. Ἀνταπο-

κριτής τις ἐφημερίδος μὲ διεβεβαίωσε περὶ τῆς πραγματικότητος τοῦ γεγονότος.

Τὸ ἐπίλοιπον τῆς ἡμέρας ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὰς προπαρασκευὰς τῆς προχωρητικῆς πορείας, ἣς ἔμελλε νὰ γείνη ἑναρξίς τῇ ἐπιούσῃ.

Ἡ κίνησις ἤρξατο περὶ τὰς 10 ὥρας τῆς πρωῒας τῆς 22 νοεμβρίου. Ἡ ἐμπροσθοφυλακή, τεταγμένη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ῥωμυλιώτου ἀντισυνταγματάρχου Νικολάϊεφ, ἀπετελεῖτο ἐκ

4 δρουζινῶν τοῦ 6^{ου} συντάγματος (νέα στρατεύματα),

2 δρουζινῶν τοῦ 5^{ου} συντάγματος,

1 δρουζίνας ἐκ Ῥωμυλιωτῶν,

1 πυρβολαρχίας ἐξ 6 πυροβόλων (δύο πυροβόλα τῆς πυρβολαρχίας ταύτης εἶχον προορισθῇ διὰ τὴν φάλαγγα τοῦ λοχαγοῦ Βένδερεφ),

1 πυρβολαρχίας ἐξ 8 πυροβόλων,

1 ἵλης ἱππικοῦ.

Συνήντησε τὴν σερβικὴν ὀπισθοφυλακὴν ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ στενωποῦ τοῦ Δραγομάν. Αὕτη συνέκειτο ἐξ ἑνὸς συντάγματος καὶ μιᾶς πυρβολαρχίας ἐξ ἐκάστης τῶν μεραρχιῶν τοῦ Δρίνα καὶ τῆς Σουμαδίας καὶ προσεπάθησε νὰ παρακωλύσῃ τὴν προχωρητικὴν πορείαν τῶν Βουλγάρων. Αἱ διὰ τὴν προσβολὴν διατάξεις ἐλήφθησαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἐδείκνυν τὴν πρόθεσιν διπλῆς κυκλωτικῆς κινήσεως. Ἡ μάχη διήρκεσε μέχρι τῶν 4 ὥρῶν τῆς ἑσπέρας περίπου· τότε οἱ Σέρβοι ἐκένωσαν τὰς θέσεις των, αἵτινες κατελήφθησαν ἀμέσως ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Πρὸ τῆς κρίσεως τῆς πάλης, τὸ 8^{ον} σύνταγμα, ῥωμυλιωτικόν τι τάγμα, καὶ τισ πυρβολαρχίαι εἶχον καταλάβει θέσιν ὀπισθεν τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς, ὅπως ἐν ἀνάγκῃ χορηγήσωσιν αὐτῇ βοήθειαν. Ἀλλὰ δὲν ἐκρίθη ἀναγκαῖον ὅπως τὰ στρατεύματα ταῦτα εἰσαχθῶσιν ἐν τῇ γραμμῇ.

Ἐκ τοῦ σερβικοῦ μέρους ἰδοὺ ποία ἦτο ἡ διανομὴ τῶν στρατευμάτων τῇ ἑσπέρᾳ τῆς 22 νοεμβρίου :

Ἡ μεραρχία τοῦ Δουνάβεως παρὰ τὸ Λιπίντσι.

Αἱ μεραρχίαι τοῦ Δρίνα καὶ τῆς Σουμαδίας ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης, νοτιοανατολικῶς τοῦ Τσάριβροδ.

Ἡ μεραρχία τοῦ Μοραύα ἐπὶ τῆς ἀπὸ Βράπτσε εἰς Σούκοβον ὁδοῦ, τῆς ὀπισθοφυλακῆς αὐτῆς οὔσης ἐν Βράπτσε. (¹)

Ἡ ταξιαρχία ἱππικοῦ κατὰ τινας μὲν ἐν Ὀδορόβτσι, κατ' ἄλλους δὲ ἐν Κρούπαζ.

Τῇ πρώτῃ τῆς 23 νοεμβρίου, τὸ ἐν τῶν συνταγμάτων τῆς ταξιαρχίας τοῦ σερβικοῦ ἱππικοῦ ἐποιήσατο ἀναγνωρίσεις ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Λουκοβίτσας, τὸ δὲ ἕτερον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Γκίντσι, ἐν ἄλλαις λέξεσι τὸ ἱππικὸν ἀνίχνευσεν τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερὸν τῶν τριῶν μεραρχιῶν τῆς κυρίας φάλαγγος (τῶν μεραρχιῶν τοῦ Δουνάβεως, τοῦ Δρίνα καὶ τῆς Σουμαδίας) ὑποχωρουσῶν ὀπίσω τοῦ Τσάριβροδ.

Ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς ἔλαβε τῇ 23 νοεμβρίου διὰ τὴν κατὰ τοῦ Τσάριβροδ ποταμὸν τὸν ἐπόμενον σχηματισμόν.

Ἡ ἐμπροσθοφυλακή, σπουδαίως ἐνισχυθεῖσα ἀπὸ τῆς ἐσπέρας τῆς προτεραίας, ἐβάδισεν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Τσάριβροδ. Ὁ ἡγεμὼν εὐρίσκετο μετ' αὐτῆς. Προηγέθησαν ταύτης ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τῆς δεξιᾶς καὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης ἀποσπάσματα πλευροφυλάκων. Πανταχοῦ ἀπομεμονωμένοι λόχοι ἀπετέλουν τὰς κεφαλὰς ἐμπροσθοφυλακῶν.

Εἰς τὰς 10 ὥρας ὁ ταγματάρχης Γκούδσεφ κατέλιπε τὴν Σλίβνιτσαν ἄγων :

4 δρουζίνας τοῦ 7ου συντάγματος,

4 δρουζίνας ῥωμυλιωτικᾶς,

2 ἵλας καὶ

1 πυρβολαρχίαν τοῦ 2ου συντάγματος (τῶν 10,5 ἐκ.).

Ἦκολούθησε τὴν ὁδόν, δι' ἧς ἐβάδιζεν ἤδη πρὸ αὐτοῦ ὁ λοχαγὸς Βένδереφ. Ὡφειλε νὰ ἐνωθῇ μετ' αὐτοῦ. Ὁ ταγματάρχης Γκούδσεφ μετὰ τὴν ἔνωσιν τῶν δύο ἀποσπασμάτων, ὥφειλε ν' ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν αὐτῶν, ὁ δὲ λοχαγὸς Βένδереφ ἤθελε καταστῇ ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου του. Ὑπελόγιζον ὅτι ἡ ἔνωσις αὐτῶν ἤθελε πραγματοποιηθῇ τὴν ἐπιούσαν. Ἀλλ' ἡ φάλαγξ τοῦ Γκούδσεφ προεχώρησεν ἡττον ταχέως, ἀφ' ὅσον προσεδόκων, καὶ δὲν ἠνώθη μετὰ τοῦ Βένδереφ εἰμὴ τῇ 24 νοεμβρίου, ἐν Πέ-

(¹) Κατὰ τὰς σερβικὰς πληροφορίας τὸ Τρν κατεῖχετο ἀκόμη τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τοῦ βασιλέως Μιλάνου.

τερλας. Τὰ δύο πυροβόλα τοῦ Βένδереφ ἀπεστάλησαν τότε εἰς τὴν πυρβολαρχίαν των.

Συγχρόνως μετὰ τοῦ ταγματάρχου Γκούδσεφ κατέλιπε τὴν Σλίβνιτζαν ὁ ῥωμυλιώτης ἀντισυνταγματάρχης Φίλωφ, ἄγων :

8 τάγματα,

3 πυρβολαρχίας τοῦ 2^{ου} συντάγματος καὶ

1 σύνταγμα ἱππικοῦ.

Ἦκολούθησε τὴν ὁδὸν τοῦ Τσάριβροδ.

Ἡ πλευρική φάλαγξ τοῦ λοχαγοῦ Πόπωφ ἠκολούθησε τὴν ὑποχωρητικὴν κίνησιν τῆς μεραρχίας τοῦ Μοραύα. Τὸ Τρν καὶ τὸ Βράπτσε ἔπесαν ἐκ νέου εἰς τὰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων.

Ἡ βουλγαρική ἐμπροσθοφυλακὴ ἀφίκετο εἰς Τσάριβροδ εἰς τὰς 2 περίπου ὥρας μετὰ μεσημβρίαν.

Ὁ σερβικὸς στρατὸς ἦτο κατὰ τὴν ὥραν ταύτην συγκεκεντρωμένος ὀπισθεν τοῦ Τσάριβροδ. Ἡ μεραρχία τοῦ Δουνάβεως κατεῖχε τὰ πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν ὑψώματα, αἱ δὲ μεραρχίαι τοῦ Δρίνα καὶ τῆς Σουμαδίας τὰ πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν τοῦ Τσάριβροδ τοιαῦτα· καὶ αἱ τρεῖς δὲ ὀπισθεν τοῦ μεθορίου. Αἱ προφυλακαὶ εἶχον καταλάβει θέσιν ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων, ἅτινα ὑψοῦνται ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ, ἀμέσως ἄνωθεν τοῦ Τσάριβροδ. Ἡ μεραρχία τοῦ Μοραύα ἦτο ἐν ἐφεδρείᾳ ἐν τῇ γεφύρᾳ τῆς Σούκοβας· ἡ ὀπισθοφυλακὴ αὐτῆς εὕρισκετο ἀκόμη ἐν πορείᾳ, ὅπως ἐξέλθῃ τοῦ Βράπτσε.

Ἡ βουλγαρική ἐμπροσθοφυλακή, ἅμα ἀφίκετο ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Νυσσαύα πρὸ τοῦ Τσάριβροδ, ἀνεπτύχθη ἐπὶ τῶν δύο ὄχθων τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐξέπεμψε τὰς φάλαγγας αὐτῆς κατὰ μῆκος τῶν κλιτύων, αἵτινες ἐκ τῶν γειτονικῶν ὑψωμάτων κατέρχονται εἰς τὴν κοιλάδα. Οἱ Σέρβοι ἀπεσύρθησαν. Οἱ Βούλγαροι κατέλαβον τὴν θέσιν. Αἱ σερβικαὶ προφυλακαὶ ἦσαν τῇ ἐσπέρᾳ πρὸς τὸ βόρειον μὲν μέρος τῆς ὁδοῦ κατὰ μῆκος τοῦ μεθορίου (παρὰ τὸ Μιλοάκοβατς), πρὸς τὸ νότιον δὲ μικρὸν πρὸ τούτου (παρὰ τὴν Τσέλζουσαν). Πρὸ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος ἡ κορυφὴ τοῦ ὑψώματος τοῦ Νεσκόβου⁽¹⁾ κατεῖχετο ὑπὸ προκεχωρηκότος τινὸς

(1) Ἀνεφέρομεν ἤδη τὸ ὕψωμα τοῦτο κατὰ τὴν διήγησιν τῆς πρώτης μάχης τοῦ Τσάριβροδ. Εὕρισκεται ἀμέσως βορειοδυτικῶς τοῦ χωρίου τούτου. Ἐπὶ τῆς βάρ-

φυλακίου. Ἐκεῖθεν ἔβαλον ἐπανειλημμένως κατὰ τοῦ Τσάριβροδ, ἀφ' ὅτου ὁ ἡγεμὼν εἶχεν ἰδρύσει ἐν αὐτῷ τὸ στρατηγεῖόν του. Οὗτος ἔδωκε τὴν διαταγὴν νὰ καθαρισθῇ τὸ ὕψωμα. Δύο τάγματα τῆς δεξιᾶς πτέρυγος ἐπεφορτίσθησαν τοῦτο. Ὅταν δὲ ἔφθασαν ἐπὶ τῆς κορυφῆς, ζωηρὰ μάχη συνήφθη σώματος πρὸς σῶμα. Ὁ σέρβος λοχαγὸς Μιχαὴλ Κατάνιτς εἶδεν ὅτι ἡ σημαία ἔμελλε νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ. Ἐδράξατο αὐτῆς καὶ ἐφόνευσε διὰ βολῶν τοῦ περιστρόφου πολλοὺς Βουλγάρους, προσπαθοῦντας ν' ἀποσπάσωσιν αὐτὴν ἀπ' αὐτοῦ. Πληγωθεὶς ὁ ἴδιος, ἔπεσεν· ἀλλὰ κατῴρθωσε νὰ μεταβιβάσῃ τὴν σημαίαν εἰς τινα ὑπαξιωματικόν, ὅστις ἔσωσεν αὐτήν. Ὁ λοχαγὸς Κατάνιτς φέρων δύο πληγὰς διὰ λόγχης καὶ προσβεβλημένος διὰ δύο βολίδων, ἐγένετο αἰχμάλωτος τῶν Βουλγάρων. Ἠκούσαμεν ἐν Σόφια πολλοὺς ἀξιωματικοὺς βουλγάρους ἐπαινοῦντας τὸν ἡρωϊσμόν τοῦ ἀντιπάλου των τούτου, ὃν αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος εὐηρεστήθη νὰ ἐπισκεφθῇ ἐν τῷ νοσοκομείῳ.

ΣΤ'. ΑΙ ΕΝ ΠΙΡΟΤ ΜΑΧΑΙ

Κατὰ τὴν 24 καὶ τὴν 25 νοεμβρίου ἐπεκράτησεν ἡρεμία διὰ διαφόρους αἰτίας. Αἱ πλευρικαὶ φάλαγγες τοῦ Γκούδσεφ καὶ Πόπωφ δὲν εἶχον ἔτι ἀφιχθῇ εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς κυρίας βουλγαρικῆς φάλαγγος. Ἐπρεπε ν' ἀναμείνωσι τὴν ἄφιξιν αὐτῶν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πρὶν ἢ προχωρήσωσι περισσότερον κατὰ τοῦ συγκεκεντρωμένου σερβικοῦ στρατοῦ. Ἐκτὸς τούτων ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἐνόμιζε τὴν στιγμὴν πρόσφορον πρὸς ἐπέμβασιν.

Κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς 23 νοεμβρίου ὁ πρωθυπουργὸς Καραβέλωφ ἀφικνεῖτο ἐκ Σόφιας εἰς τὸ ἐν Τσάριβροδ στρατηγεῖον, φέρων τηλεγράφημά τι ἀπευθυνόμενον εἰς τὸν ἡγεμόνα παρὰ τοῦ μεγάλου βεζύρου, καὶ ἀναφέρον περὶ αἰτητέας ἀνακωχῆς παρὰ τῶν Σέρβων. Πρὸς διαφύλαξιν τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου καὶ πρὸς ἀφαίρεσιν ἀπὸ τῆς Σερβίας πάσης προφάσεως πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, ἡ Πύλη προὔτιθετο νὰ πέμψῃ ἐπίτροπόν

χεως αὐτοῦ ὑψοῦνται δύο κορυφαί· ἡ δυτικὴ κορυφή εἶναι ἡ ὑψηλοτέρα. Ἀπέχει κατὰ 2000 μέτρα ἐκ Τσάριβροδ, καὶ εὐρίσκεται ἐπομένως ἀκόμη ἐντὸς τῆς βολῆς τῶν ἀπὸ μεγάλης ἀποστάσεως πυρῶν.

τινα ἐν Φιλιππουπόλει. Ὁ ἐπίτροπος οὗτος ἔμελλε ν' ἀναλάβῃ ἀμέσως τὴν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας.

Κατὰ τὴν 24 νοεμβρίου οἱ ἐν Βελιγραδίῳ ἀντιπρόσωποι τῆς Ῥωσσίας, τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐстроουγγαρίας ἐπέδιδον διακοίνωσιν τινα εἰς τὸν κ. Γκαρασσανίν, σέρβον ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν. Διεκοίνουν ὅτι ἡ Ῥωσσία προέτεινε νὰ θέσῃσι τέρμα εἰς τὰς ἐχθροπραξίας διὰ κοινῆς δηλώσεως. Οἱ πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἠνώθησαν μετ' αὐτῶν ἐν τῷ διαβήματι τούτῳ, ὅπερ ἐθεώρουν σύμφωνον πρὸς τὰς προθέσεις τῶν ἑαυτῶν κυβερνήσεων.

Ὁ βασιλεὺς Μιλάνος ἔλαβε γνῶσιν τῆς διακοινώσεως ταύτης καὶ ἀπεφάσισε νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὴν αἴτησιν τῶν δυνάμεων.

Σέρβοι κήρυκες παρουσιάσθησαν ἐν Τσάριβροδ τῇ 25 νοεμβρίου. Ἀνήγγελλον ὅτι ὁ βασιλεὺς ἦν διατεθειμένος νὰ καταπαύσῃ τὰς ἐχθροπραξίας καὶ προέτεινον ἀνακωχήν.

Ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος ἀπώθησε τὰς πρώτας ταύτας προτάσεις. Ἀπεκρίθη πρὸς τὴν Πύλην ὅτι τὸ καθήκον αὐτοῦ ἦτο νὰ μὴ προτείνῃ οὔτε νὰ δεχθῇ ἀνακωχήν, ἐνόσῳ τὸ βουλγαρικὸν ἔδαφος δὲν ἤθελεν ἐντελῶς ἐκκενωθῇ ὑπὸ τῶν Σέρβων, καὶ παρεκάλεσεν αὐτὴν ν' ἀναβάλῃ τὴν εἰς Φιλιππούπολιν ἀποστολὴν ὁθωμανοῦ ἐπιτρόπου, μέχρις ὅτου κλεισθῇ ἡ εἰρήνη.

Πρὸς τοὺς Σέρβους κήρυκας ἀπεκρίθησαν ὅτι δὲν ἠδύναντο ν' ἀναλάβωσι τὰς περὶ καταπαύσεως τῶν ἐχθροπραξιῶν διαπραγματεύσεις, εἰμὴ ἐπὶ σερβικοῦ ἐδάφους· εἶτα δὲ ἀπέπεμψαν αὐτούς.

Τῇ 25 νοεμβρίου, ἐνῷ διεπραγματεύοντο μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὁ σερβικὸς στρατὸς ἐξετέλεσε τὴν εἰς Πιρὸτ ὑποχώρησίν του. Ἦσαν 4 ὥραι τῆς πρωίας ὅταν ἤρξατο τῆς πορείας. Μόναί αἱ προφυλακαὶ διέμειναν ἐπὶ τοῦ μεθορίου. Αἱ τέσσαρες μεραρχίαι ἠνώθησαν πρὸ μικροῦ εἰς μίαν «Στρατιὰν τοῦ Νυσσαύα», τεθεῖσαν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ συνταγματάρχου Τοπάλοβιτς, ὃν ἀντικατέστησεν ἐν τῇ διοικήσει τῆς μεραρχίας τοῦ Μοραύα ὁ ἀντισυνταγματάρχης Μιλάνος Παύλοβιτς. Ὁ συνταγματάρχης Μιλοβάνοβιτς ὠνομάσθη ἀρχηγὸς τοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου τῆς στρατιᾶς τοῦ Νυσσαύα.

Τῇ ἐσπέρᾳ οἱ Σέρβοι κατέλαβον τὰς ἐπομένᾱς ἐπισταθμείας παρὰ τὸ Πιρότ :

Ἀριστερὰ πτέρυξ : ἡ μεραρχία τῆς Σουμαδίας, ἐν Γραδασνίτσα.

Κέντρον : ἡ μεραρχία τοῦ Δουνάβεως, ἐν Πιρότ.

Δεξιὰ πτέρυξ : ἡ μεραρχία τοῦ Δρίνα, ἐν Δρσίνα.

Ἐφεδρεία : ἡ μεραρχία τοῦ Μοραύα, ἐν Βλάτφ.

Ὡς προφυλακαὶ ἐπὶ τοῦ μεθορίου ἔμειναν ἀνὰ ἐν τάγμα τοῦλάχιστον ἐξ ἐκάστης τῶν μεραρχιῶν τῆς πρώτης γραμμῆς.

Τὸ πρῶτον σύνταγμα τῆς ταξιαρχίας ἱππικοῦ ἀνεγνώρισε τὴν ὁδὸν τοῦ Βράπτσε. Τὸ δεύτερον σύνταγμα κατέλαβε θέσιν ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ Τεπὸς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Γκίντσι.

Τῇ 9 ὥρᾳ τῆς πρωτῆς τῆς 26 νοεμβρίου ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς ἀνέλαβε τὴν προχωρητικὴν αὐτοῦ κίνησιν.

Ἐπὶ κεφαλῆς ἐβάδιζεν ὁ ἀντισυνταγματάρχης Νικολάιεφ, ἄγων :

6 Ἴλας ἱππικοῦ,

3 βουλγαρικὰς δρουζίνας,

6 ῥωμυλιωτικὰς δρουζίνας,

3 πεδινὰς πυρβολαρχίας.

Εἶπετο ὁ ἀντισυνταγματάρχης Φίλωφ, ἔχων :

4 Ἴλας,

8 δρουζίνας,

3 πυρβολαρχίας.

Εἶτα δὲ ἤρχετο ἐφεδρεία τις τῆς πορείας, ἣν ἀπετέλουν :

8 βουλγαρικὰι δρουζίнай καὶ

4 ῥωμυλιωτικὰι δρουζίнай.

Ὁρειβατικὴ τις πυρβολαρχία ἀπεστάλη πρὸς τὴν φάλαγγα τοῦ δεξιοῦ, τὴν ὑπὸ τοῦ ταγματάρχου Γκούδσεφ διοικουμένην, ὥστε οὗτος διετίθει :

2 Ἴλας,

8 δρουζίνας (ὧν 4 ἐκ ῥωμυλιωτῶν),

1 πεδινὴν πυρβολορχίαν,

1 ὀρειβατικὴν πυρβολαρχίαν.

Μετὰ τοῦ λοχαγοῦ Πόπωφ καὶ τῆς φάλαγγος τοῦ ἀριστεροῦ εὕρισκοντο :

4 δρουζίнай,

1 ὀρειβατικὴ πυρβολαρχία,

1 πεδινὴ πυρβολαρχία.

Ἐν τέλει δὲ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ λοχαγοῦ Πανίτσα :

2 δρουνεῖναι νοτιορωμυλιωτικαί.

Ἐν ὧν 43 τάγματα, 13 ἴλαι καὶ 10 πυρβολαρχίαι ἐβάδιζον κατὰ τοῦ Πιρότ. Συνυπολογιζομένων τοῦ μεταγωγικοῦ σώματος καὶ τῶν τμημάτων τοῦ μηχανικοῦ, περὶ τῶν ὁποίων στεροῦμαι ἀκριβῶν πληροφοριῶν, ἡ ὀλικὴ δύναμις τοῦ στρατοῦ τοῦ ἡγεμό-
νος Ἀλεξάνδρου ὥφειλε νὰ ἀνέρχεται εἰς 50,000 ἄνδρας ἐν
στρογγύλῳ ἀριθμῷ. (¹)

Ἡ κεντρικὴ φάλαγξ προσέβαλε τὰς ἐπὶ τοῦ μεθορίου σερβικὰς
προφυλακὰς καὶ ἀπώθησεν αὐτάς. Αὗται δὲ ὑπεχώρησαν μαχό-
μεναι ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς κοιλάδος καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ καὶ ἠνώ-
θησαν μετὰ τῶν μεραρχιῶν αὐτῶν.

Ἐκτοτε αἱ σερβικαὶ καὶ βουλγαρικαὶ διηγήσεις περιέχουσι
διαφορὰς σπουδαίας.

Οἱ Βούλγαροι αὐτόπται μάρτυρες τῆς πρώτης ἐν Πιρότ συγ-
κρούσεως παρουσιάζουσι τὰ γεγονότα ὡς ἔπεται :

Αἱ ἀπωθηθεῖσαι σερβικαὶ προφυλακαὶ ἀπεσύρθησαν δεξιόθεν
καὶ ἀριστερόθεν πρὸς τὸ ὄρος. Ἐν τῇ πεδιάδι ἀνεφάνη πυκνὸν
πλῆθος σερβικοῦ ἱππικοῦ, ὅπως συναγείρῃ αὐτάς καὶ προστα-
τεύσῃ τὴν ὑποχώρησίν των. Ἀλλ' ὅταν αἱ ἐπτὰ βουλγαρικαὶ ἴλαι
τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς ἠθέλησαν νὰ ἐπωφεληθῶσι τῆς εὐκαιρίας,
ὅπως προσβάλῃ αὐτό, τὸ σερβικὸν ἱππικὸν ἐκένωσε τὴν θέσιν.
Αἱ κεφαλαὶ τῆς βουλγαρικῆς ἐμπροσθοφυλακῆς κατ' ἀρχὰς δὲν
συνήντησαν πλεον ἀντίστασιν. Ἀλλ' αἰφνης ὁ ἐχθρὸς ἀπεκάλυ-
ψεν ἰσχυράν τινα πυρβολαρχίαν πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν τοῦ Πι-
ρότ. Οἱ Βούλγαροι κατεπυροβολήθησαν ἐκεῖθεν καὶ ἐκ τῶν ὑψω-
μάτων τῆς Δρσίνας κατὰ τοσοῦτ' αἰφνίδιον τρόπον, ὥστε ἐπῆλ-
θεν ἀταξία τις ἐν ταῖς ἑαυτῶν τάξεσιν.

Οἱ Σέρβοι τὸναντίον διηγοῦνται οὕτω τὴν ἑναρξιν τῆς δρά-
σεως ἐν Πιρότ :

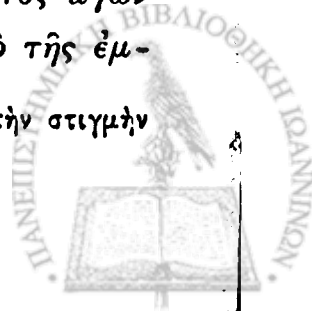
(¹) Τὸ ἐπίλοιπον μέρος τῶν ἐπιστρατευθεισῶν δυνάμεων διενέμοντο μεταξὺ Βι-
δινίου καὶ τῶν μικρῶν φρουρῶν τῶν ἐγκαταλειφθεισῶν ἐν Σόφιζ, Φιλιππουπόλει,
Ἰσως προσέτι ἐν Ῥουσσουκίῳ καὶ ἐν Ῥασγράδ πρὸς φρουρήσιν τῶν ἀποθηκῶν, τῶν
αἰ μαλώτων, τῶν στρατιωτικῶν νοσοκομείων, κλπ.

Τὰς ὑποχωρούσας προφυλακὰς ὑπεδέξατο ἡ ταξιαρχία ἱππικου, ἣτις ἐβάδισε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἔχουσα τὸ μὲν πρῶτον αὐτῆς σύνταγμα ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ Νυσσαύα, τὸ δὲ δεύτερον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ ὀχθῆς. Ἡ σύγκρουσις ἐπῆλθεν ἐπὶ τῶν δύο ὀχθῶν καὶ αἱματηροὶ ὑποχωρητικοὶ ἀγῶνες συνεκροτήθησαν ἐφ' ἀπάσης τῆς γραμμῆς. Τὸ πρῶτον σύνταγμα τοῦ σερβικοῦ ἱππικοῦ προσεπάθησεν ἐπανειλημμένως νὰ διασπάσῃ ἐν τῷ κέντρῳ τὸ μέτωπον τοῦ βουλγαρικοῦ πεζικοῦ καὶ νὰ συναντήσῃ τὸ ἱππικὸν τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου. Ἀντὶ τούτου οἱ Βούλγαροι ἤρξαντο τοῦ τυφεκισμοῦ καὶ τῆς δι' ὀβίδων ⁽¹⁾ βολῆς κατὰ τοῦ σερβικοῦ πυροβολικοῦ, καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸ εἰς ὑποχώρησιν, χωρὶς νὰ τολμήσῃ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν ἀγῶνα τὸ βουλγαρικὸν ἱππικόν. Τοῦτο διηυθύνθη μᾶλλον πρὸς ἀριστερὰ καὶ ἐβάδισε κατὰ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τῶν Σέρβων. Ἀλλ' ἀνεχαιτίσθη ὑπὸ τοῦ πυρὸς δύο λόχων προχωρησάντων ἐκ τῆς μεραρχίας τοῦ Δρίνα, οἵτινες εἶχον ταχθῇ ἐν τινὶ ἀμπέλῳ (κατὰ τὰς 3 ὥρας μετὰ μεσημβρίαν). Τούτων γενομένων, βουλγαρικὴ τις πυρβολαρχία κατέλαβε θέσιν παρὰ τῇ κυρίᾳ ὁδῷ καὶ ἤρξατο καταπυροβολοῦσα ἅπαν τὸ σερβικὸν μέτωπον. Μόνοι αἱ ὑποχωροῦσαι προφυλακαὶ τῶν Σέρβων ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὸ πῦρ. Τούναντίον δύο τάγματα τῆς μεραρχίας τοῦ Δουνάβεως ἀπεστάλησαν πρὸ τοῦ ἀρτοποιείου ἐκστρατείας, ὅπως καταλάβωσι θέσιν ἐν τοῖς ἐκεῖ ὀρύγμασιν ἀκροβολιστῶν. Μετ' οὐ πολὺ παρετήρησαν ὅτι μακρὰν πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐν τῇ πεδιάδι, βουλγαρικαὶ φάλαγγες ἐβάδιζον πρὸς βορρᾶν, δηλαδὴ πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Κρούπαζ. Ἡ βουλγαρικὴ πυρβολαρχία προσήγγιζε καθ' ἑκατοντάδας τινὰς μέτρων. Τότε δὲ πυρβολαρχία τις τῆς μεραρχίας τοῦ Δουνάβεως κατέλαβε θέσιν παρὰ τὸ ἀρτοποιεῖον ἐκστρατείας καὶ ἀνταπεκρίθη εἰς τὸ πῦρ τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ πυροβολισμὸς διήρκεσε μίαν ὥραν. Οἱ Σέρβοι εἶχον βραδύνει νὰ ἄρξωνται τοῦ πυρός, ὅπως καταφανῇ σαφῶς ὅτι ἡ ἐπανάληψις τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐγένετο ὑπὸ τῶν Βουλγάρων.

Οἰαδήποτε καὶ ἂν ᾖ ἡ ἀλήθεια, ὁ ὑποχωρητικὸς οὗτος ἀγὼν τῶν σερβικῶν προφυλακῶν καὶ ἡ καταδίωξις αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἐμ-

(1) Τὸ βουλγαρικὸν πυροβολικὸν θὰ κατέλαβε βεβαίως θέσιν κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπὶ τῶν πρὸς δυσμὰς τῆς γεφύρας τοῦ Σουκόδου ὑψωμάτων.

προσθοφυλακῆς τῆς κυρίας βουλγαρικῆς φάλαγγος, ἀποτελοῦσι τὴν κληθεῖσαν κατόπιν πρώτην μάχην τοῦ Πιρότ.

Βέβαιόν ἐστιν ὅτι ἡ κεντρικὴ βουλγαρικὴ φάλαγξ βραδέως ἐκέρδισεν ἔδαφος. Πρέπει ν' ἀνεχαιτίσθῃ ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπὸ τῶν πεισματωδῶν ἀγώνων τῆς ὀπισθοφυλακῆς τῶν Σέρβων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τοῦ σχεδίου τοῦ ἀρχιστρατήγου. Οὗτος προϋτίθετο ἀναμφιβόλως ν' ἀναμείνῃ, ὅπως αἱ φάλαγγες τῶν δύο πτερύγων προχωρήσωσιν ἱκανῶς διὰ τῶν δυσβάτων ὁδῶν, εἰς ἃς εἶχον εἰσέλθει, καὶ δυνηθῶσι νὰ ἐνεργήσωσιν ἀποτελεσματικῶς κατὰ τοῦ Πιρότ ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς κυρίας φάλαγγος.

Περὶ τὰς δύο ὥρας μετὰ μεσημβρίαν οἱ ἐν πρώτῃ γραμμῇ ἀκροβολισταὶ τῆς κυρίας βουλγαρικῆς φάλαγγος ἦσαν ἐν Κρούπαζ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Νυσσαύα, καὶ ἐν Ἀλάτσεβ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ τούτου. Ἡ ἄκρα ἀριστερὰ πτέρυξ εἶχεν ὡς σημεῖον κατευθύνσεως τὰ ἀριστερόθεν τῆς πρὸς τὴν Δρσίναν ὁδοῦ ἐδάφη.

Οἱ Σέρβοι δὲν ἐξετέλεσαν μεγάλα ἔργα πρὸς προπαρασκευὴν τῆς ἀμύνης τοῦ Πιρότ. Πρὸ τοῦ ἀρτοποιείου ἐκστρατείας κατεσκεύασαν ὀρυγμὰ τι ἀκροβολιστῶν, ἵππαστὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ. Ἐπὶ τοῦ πρὸς δυσμὰς τῆς Γραδασνίτσας ὑψώματος ἀνηγέρθη πυροβολεῖον τι. Ἡ κορυφογραμμὴ τοῦ ἀντερείσματος, ὅπερ κατέρχεται πρὸς ἀνατολὰς τῆς Γραδασνίτσας, εἶχεν ἐπίσης ὀχυρωθῇ δι' ὀρυγμάτων ἀκροβολιστῶν. Ἀναλόγως φαίνεται ὅτι ὠχύρωσεν ἐπίσης τὰς θέσεις τῆς ἐν σπουδῇ ἡ μεραρχία τοῦ Δρίνα. Δὲν ἐπεσκέφθημεν, εἰμὴ μόνον τὰ ἐν τῷ κέντρῳ καὶ ἐν τῇ ἀριστερᾷ πτέρυγῃ ἐκτελεσθέντα ἔργα.

Δύο τάγματα καὶ τὶς πυρβολαρχία τοῦ Δουνάβεως (¹) ὑπερήσπιζον τὴν εἴσοδον τοῦ Πιρότ, παρὰ τὸ ἀρτοποιεῖον ἐκστρατείας. Τὸ ἐπίλοιπον μέρος τῆς μεραρχίας κατεῖχεν, ὀπισθεν τῆς πό-

(¹) Ἡ μεραρχία τοῦ Δουνάβεως δὲν διωκεῖτο πλέον ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Μιλουτίν Ἰωβάνοβιτς. Εἶχε τεθῇ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ συνταγματάρχου Χόρστιγ. Ὁ πρῶν ἀρχηγὸς αὐτῆς εἶχεν ἀπαλλαγῇ τῆς διοικήσεώς της ἕνεκα τῆς ἐν Σλιβνίτση ἀποτυχίας του καὶ εἶχε τεθῇ εἰς τὴν ἀκόλουθίαν.

Κατὰ τινὰ ἐφημερίδα ἐν μόνον τάγμα φαίνεται ὅτι ἐπολέμησε παρὰ τὸ ἀρτοποιεῖον ἐκστρατείας. Τὸ δεύτερον φαίνεται ἐλθὼν καθ' ἣν στιγμὴν τὸ πρῶτον ἦν ἤδη ἐν ὑποχωρήσει, καὶ ἠκολούθησε τὴν κίνησιν αὐτοῦ.

λεως, τὸ ὕψωμα Σαρλάκ καὶ τὴν ὁδὸν τῆς Λὸμ Παλάγκας. Περὶ τὴν ἑσπέραν συνηθροίσθησαν ὡσαύτως παρὰ τὸ Πιρὸτ αἱ ἱλαιοὶ τοῦ πρώτου συντάγματος ἱππικοῦ. Τὸ δεύτερον σύνταγμα εὐρίσκετο μετὰ τῆς μεραρχίας τῆς Σουμαδίας. Τὰ δύο συντάγματα εἶχον προσπαθήσει ἕως τότε μετὰ τῶν ὑποχωρουσῶν προφυλακῶν ν' ἀναχαιτίσωσι τὴν προχώρησιν τῶν Βουλγάρων.

Μέχρι τῶν 4 ὥρῶν τῆς ἑσπέρας αἱ πτέρυγες τῆς κυρίας βουλγαρικῆς φάλαγγος εἶχον πρὸς δεξιὰ μὲν φθάσει μέχρι τοῦ Ἰζβόρ, πρὸς ἀριστερὰ δὲ ὑπερβῇ τὸ Σμρδάν πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς Δρσίνας. Τὸ κέντρον προσέβαλε τὴν παρὰ τὸ ἀρτοποιεῖον ἐκστρατείας σερβικὴν θέσιν παρουσιάσαν ἰσχυρὰς γραμμὰς πεζικοῦ καὶ διὰ τοῦ πυρὸς δύο πυρβολαρχιῶν. Εἰς τὰς 5 ὥρας τὸ πῦρ εἶχε διαδοθῇ ἐφ' ἀπάσης τῆς γραμμῆς. Ζωηρότερον ὅμως ἦτο ἐν τῷ κέντρῳ καὶ ἐν Δρσίνα.

Αἱ εἰς τὰς δύο πτέρυγας σερβικαὶ μεραρχίαι ἀντέστησαν ἐπιτυχῶς. Τὰ οὐχὶ πολυάριθμα στρατεύματα τὰ πρὸ τοῦ Πιρὸτ ἀποσπασθέντα παρὰ τῆς μεραρχίας τοῦ Δουνάβεως ἀπωθήθησαν ἐπελθούσης τῆς νυκτός. Οἱ Βούλγαροι εἰσῆλθον εἰς Πιρὸτ δι' ἐφόδου. Ἡ ἐν ταῖς ὁδοῖς μάχη παρετάθη κατὰ τὴν νύκτα. Μέρος τοῦ πρώτου συντάγματος τοῦ σερβικοῦ ἱππικοῦ ἐχρησιμοποιήθη κατ' αὐτήν. Ὅταν τὸ πεζικὸν ἤρξατο ὑποχωροῦν, τμήματά τινα ἱππικοῦ ἐξετέλεσαν ἐπελάσεις κατὰ τῶν Βουλγάρων. Οὐλαμός τις τῆς τρίτης ἱλῆς, ἔχων ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ὑπολοχαγὸν Μιλέταν Ταουσσάνοβιτς, διεκρίθη ἰδιαιτέρως. Μεθ' ὅλην τὴν νικηφόρον προχώρησιν τῶν Βουλγάρων, ὁ οὐλαμὸς οὗτος κατώρθωσε ν' ἀποχωρίσῃ ἐχθρικόν τι τμήμα καὶ συνέλαβεν 89 αἰχμαλώτους. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ὁ ὑπολοχαγὸς Ταουσσάνοβιτς ἐπληρώθη διὰ βολῆς βληθείσης κατ' αὐτοῦ σχεδὸν κατὰ πρόσωπον. Οἱ Σέρβοι ἱππεῖς καὶ ὁ γενναῖος αὐτῶν ἀρχηγὸς ἐξηκολούθησαν ἐν τούτοις ὠθοῦντες πρὸ αὐτῶν τοὺς αἰχμαλώτους των μέχρις οὗ εὐρέθησαν ἐν ἀσφαλεῖ τόπῳ.

Τῇ ἑσπέρᾳ, περὶ τὰς 6½ ὥρας, ἡ σερβικὴ πυριταποθήκη, ἡ ἐν τῷ πύργῳ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὕψωματος Σαρλάκ ἐνιδρυμένη, ἀνετινάσσετο εἰς τὸν αἶρα. Ἡ ἔκρηξις ὑπῆρξε τρομερά. Διέκοψε πρὸς στιγμὴν τὴν ἐν ταῖς ὁδοῖς μάχην. Εἷτα δὲ ἡ μάχη

ἐπανελήφθη. Κατὰ τὴν νύκτα, ἐν τῇ ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ πύργου λάμψει, οἱ Βούλγαροι ἐκυρίευσαν ἐξ ἐφόδου τὸ Σαρλάκ καὶ κατέλαβον τὴν κορυφὴν αὐτοῦ.

Ἐν τῇ δεξιᾷ πτέρυγι οἱ Σέρβοι ἐπολέμησαν ἐπίσης πολὺ ἔμπροσθεν κατὰ τὴν νύκτα. Ἡ ἀριστερὰ βουλγαρικὴ φάλαγξ εἶχεν ἀφίχθῃ· ὁ λοχαγὸς Πόπωφ, ὅστις διώκει αὐτήν, ἔσπευσε νὰ προσβάλλῃ τὴν μεραρχίαν τοῦ Δρίνα καὶ ἐκυρίευσεν τὰ ὑψώματα τῆς Δρσίνας. Ἡ μεραρχία τοῦ Δρίνα ἠναγκάσθη τότε νὰ ὑποχωρήσῃ πολὺ πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐπὶ τῶν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χωρίου Ῥάσνιτσα λόφων.

Καθ' ἣν στιγμὴν οὕτω κατέπαυσαν αἱ ἐχθροπραξίαι — ἦτο μεσουύκτιον — τὸ κέντρον τῶν Βουλγάρων κατεῖχε τὸ Πιρότ καὶ τὸ ὑψωμα Σαρλάκ· ἡ δεξιὰ πτέρυξ ἦν πρὸ τῆς Γραδασνίτσας ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς κλιτύος τοῦ ὕρου Βάσαρα Πλανίνα, (¹) ἡ δὲ ἀριστερὰ πτέρυξ κατεῖχε τὴν Δρσίναν καὶ τὰς πλησίον κορυφάς.

Ἐκ τοῦ σερβικοῦ μέρους ἡ μεραρχία τοῦ Δρίνα ἦτο παρὰ τὴν Ῥάσνιτσαν, ἡ μεραρχία τοῦ Δουνάβεως εἰς Γκίλιαν καὶ ἐπὶ τῆς ῥάχεως τοῦ ὑψώματος Βέλανα, ἡ μεραρχία τῆς Σουμαδίας εἰς Γραδασνίτσαν, καὶ ἡ μεραρχία τοῦ Μοραύα εἰς Βλάτον.

Τῇ ἐπαύριον ἔνωρὶς οἱ Σέρβοι προσεπάθουν δραστηρίως νὰ ἐξωθήσωσι τὸν σφῆνα, ὃν ὁ ἐχθρὸς εἶχε κατορθώσει νὰ εἰσαγάγῃ ἐν τῇ γραμμῇ τῆς παρατάξεως αὐτῶν. Εἰς τὰς 5 ὥρας τῆς πρωῒας ἡ μεραρχία τοῦ Δουνάβεως προσέβαλλε τὸ Πιρότ. Οἱ βράχοι τοῦ Σαρλάκ, ἡ ἀκρόπολις καὶ ἡ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Νυσσαύα κειμένη συνοικία τῆς πόλεως κατέστησαν ἐκ νέου τὸ θέατρον αἱματηροῦ ἀγῶνος. Οἱ Σέρβοι κατώρθωσαν νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν καὶ κατέλαβον ἐκ νέου διὰ δύο ταγμάτων τὴν νοτιοανατολικὴν αὐτῆς εἴσοδον.

Κατὰ τὴν περὶ τὸ Σαρλάκ καὶ τὰ ἐρείπια τοῦ πύργου μάχην οἱ Σέρβοι κατεπυροβόλησαν ἀπὸ τῆς Μοζίλας (²) διὰ τεσσάρων πυρβολαρχιῶν τὴν μεσημβρινὴν συνοικίαν τῆς πόλεως.

(¹) Ἡ φάλαγξ τοῦ ταγματάρχου Γκούδσεφ ἦν ἔτι πολὺ ὀπίσω. Δεξιὰν πτέρυγα ἐννοοῦμεν ἐνταῦθα τὴν τῆς κυρίας φάλαγγος.

Ἄγνωστὸν τί ἐποίησεν ὁ λοχαγὸς Πανίτσας κατὰ τὴν μάχην τοῦ Πιρότ.

(²) Μοζίλα καλεῖται μικρὸς τις ἀπομεμονωμένος λόφος, ὅστις ὑψοῦται ἐν τῇ πεδιάδι μετὰ τῆς ὁδοῦ καὶ τοῦ Σαρλάκ. Οὗτος εἶναι περιληπτικὸς τις τόπος

Μετὰ τὴν ἐκ νέου κατάληψιν τοῦ Πιρὸτ αἱ σερβικαὶ μεραρχίαι ἀνεσχημάτισαν τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν μέτωπον. Ἡ ἐπιτυχία αὕτη ἐπετεύχθη μεταξὺ τῶν 10 καὶ 11 ὥρῶν τῆς πρωῆας.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ μάχη εἶχεν ὡσαύτως ἐπαναληφθῆ εἰς τὰς δύο πτέρυγας.

Ὅταν ἡ μεσημβρινὴ εἴσοδος τοῦ Πιρὸτ ἀνακατελήφθη ὑπὸ τῶν Σέρβων, ἰσχυρά τις γραμμὴ βουλγαρικοῦ πυροβολικοῦ ἐνιδρύθη. Πέντε πυρβολαρχίαι κατέλαβον θέσιν πρὸς ἀριστερά, δύο δὲ πρὸς δεξιὰ τῆς ὁδοῦ. Διηύθυναν τὸ πῦρ αὐτῶν κατὰ τῶν ἐν τῇ πόλει ἀμυνομένων καὶ κατὰ τεσσάρων σερβικῶν πυρβολαρχιῶν τεταγμένων μεταξὺ τῆς ὁδοῦ Νύσσης καὶ τοῦ Βάρι Τσιφλίκ. Πυρβολαρχία τις τῆς μεραρχίας τῆς Σουμαδίας τεταγμένη ἐν τῇ πεδιάδι μεταξὺ τῆς Γραδασνίτσας καὶ τοῦ Πιρὸτ μετέσχευ ὡσαύτως τῆς μονομαχίας ταύτης τοῦ πυροβολικοῦ.

Ὁ προσβάλλων διηύθυνε τότε τὴν κυρίαν αὐτοῦ προσπάθειαν κατὰ τῆς Ῥασνίτσας. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐχρησιμοποιήθη ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ τῆς κυρίας φάλαγγος. Ῥωμυλιωτικὰ τάγματα ἀπετέλουν μέρος αὐτῆς. Ὁ λοχαγὸς Πόπωφ καὶ ἡ ἐκ πλευροφυλάκων τοῦ ἀριστεροῦ φάλαγξ αὐτοῦ μετέσχον ὡσαύτως τῆς κατὰ τῆς Ῥασνίτσας προσβολῆς, ἀλλὰ μόνον ὀλίγον βραδύτερον. Τὰ στρατεύματα εἶχον δεινῶς δοκιμασθῆ ἔνεκα τῶν πορειῶν, ἃς ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκτελέσωσι, καὶ ἔνεκα τῆς κατὰ τὴν προηγουμένην νύκτα μάχης. Ἐπρεπε δὲ νὰ δοθῇ αὐτοῖς ἀνάπαυσις τις, πρὶν ἢ ὁδηγηθῶσιν ἐκ νέου εἰς τὸ πῦρ.

Ἡ προχωρητικὴ κίνησις τῆς φάλαγγος τοῦ δεξιοῦ ὑπέστη ὡσαύτως ἀνάλογον βραδύτητα. Ὁ ταγματάρχης Γκούδσεφ εἶχε διαιρέσει αὐτὴν εἰς δύο τμήματα. Τέσσαρες δρουζίνοι καὶ ἡ ὀρειβατικὴ πυρβολαρχία εἶχον ἐκπεμφθῆ μᾶλλον πρὸς τὰ δεξιὰ, ἐνῶ τὸ ἐπίλοιπον τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ ἐβάδιζε διὰ τῆς Βασάρας Πλανίνας κατὰ τῆς Γραδασνίτσας. Τὸ ἔδαφος ἦτο ἐξαιρετικῶς δύσβατον καὶ διακεκομμένον, ἢ δὲ πρὸς τὰ πρόσω πορεία ὡς ἐκ τούτου ἐπεβραδύνθη.

Τὴν πρώτην ὥραν μετὰ μεσημβρίαν ἡ μεραρχία τοῦ Δουνάβεως χρονολογούμενος ἀπὸ τῶν πολέμων τῶν πρώτων λαῶν. Πολλοὶ τοιοῦτοι ἀπαντῶσιν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου.

ήναγκάσθη νὰ καταλίπη ἐκ νέου τὴν νοτιοανατολικὴν εἴσοδον τοῦ Πιρότ. Ἀλλ' ἀντέστη ἰσχυρῶς ἐν τῇ ἀκροπόλει, ἐν τῷ Σαρλάκ καὶ ἐπὶ τοῦ πρὸς νότον τῆς Μοζίλας ἐδάφους.

Μίαν ὥραν βραδύτερον καθίστατο ζωηροτέρα ἢ κατὰ τῆς Ῥασνίτσας προσβολῇ τῶν Βουλγάρων. Τέσσαρες πυρβολαρχίαι τῆς μεραρχίας τοῦ Μοραύα, ἐν ἐφεδρείᾳ μένουσαι, ἦλθον τότε ὅπως ἐνωθῶσι μετὰ τῶν τῆς μεραρχίας τοῦ Δουνάβεως. Αἱ ὀκτὼ πυρβολαρχίαι ἔστρεψαν τὸ μέτωπον αὐτῶν καθ' ἡμίσειαν στροφὴν ἐπὶ δεξιὰ, πλευροκουποῦσαι τὴν ἀριστερὰν βουλγαρικὴν πτέρυγα. Ἐνεκα τοῦ πυρὸς τῶν πυρβολαρχιῶν τούτων καὶ ἀντεπιθέσεώς τινος τῆς μεραρχίας τοῦ Δρίνα ἀπέτυχεν ἡ κίνησις τῶν ἐπιτιθεμένων, ὧν αἱ φάλαγγες ήναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν.

Ὅταν οἱ Σέρβοι ἐγκατέλιπον τὴν νοτιοανατολικὴν εἴσοδον τοῦ Πιρότ, ἡ μεγάλη γραμμὴ πυροβολικοῦ τοῦ βουλγαρικοῦ κέντρου κατέλαβε νέαν θέσιν πρὸς νότον τοῦ ἀρτοποιείου ἐκστρατείας. Ὡς μόνον τότε ἀντικείμενον εἶχεν αὕτη τὰς εὐθέως πρὸ αὐτῆς τεταγμένας σερβικὰς πυρβολαρχίας. Αὗται ἀντέστησαν ἐπὶ μακρόν, ἀν καὶ ἐβάλλοντο λοξῶς. Ἡναγκάσθησαν ἐν τούτοις ἐπὶ τέλους ν' ἀποσυρθῶσι καὶ καταλάβωσι θέσιν τινὰ ὑποχωρήσεως.

Εἰς τὰς 3 ὥρας οἱ Βούλγαροι ἀνενέωσαν τὴν ἐπίθεσιν αὐτῶν κατὰ τῆς μεραρχίας τοῦ Δρίνα. Τὴν φορὰν ταύτην ἡ φάλαγξ τοῦ λοχαγοῦ Πόπωφ παρέσχε πάσας τὰς δυνάμεις της. Ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος ἐξέπεμψε τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ πτέρυγα πολὺ πρὸς ἀριστερὰ καὶ διέταξεν αὐτὴν εἶτα νὰ ἐκτελέσῃ ἀλλαγὴν κατευθύνσεως καθ' ἡμισυ ἐπὶ δεξιὰ. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο κατευθύνετο τοιοῦτοτρόπως ὥστε νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ δεξιοῦ πλευροῦ τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ περίστασις αὕτη ὑπῆρξε κρίσιμος. Ἡ μεραρχία τοῦ Δρίνα ήναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη τὴν θέσιν της καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Κόστουρ.

Ἡ ἔκβασις τῆς μάχης δὲν ἦτο πλέον ἔκτοτε ἀμφίβολος. Τὸ σερβικὸν κέντρον ἠκολούθησε τὴν δεξιὰν πτέρυγα ἐν τῇ ὑποχωρήσει της. Ἡ μεραρχία τοῦ Δουνάβεως ὑπεχώρησεν εἰς τὸ Μέγα καὶ τὸ Μικρὸν Σούβοδολ, καταλαβοῦσα διὰ τῆς ἀριστερᾶς αὐτῆς πτέρυγος τὴν κορυφὴν τοῦ ὑψώματος Βέλανα. Ἡ μεραρχία τῆς Σουμαδίας, ἐπαπειλουμένη ὡσαύτως ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ ἐπὶ

τῆς ἀριστερᾶς αὐτῆς πτέρυγος, — τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Γκούδ-
σεφ ἐλθόντος εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, — ἠναγκάσθη ἐπίσης
εἰς ὑποχώρησιν. Διέβη τὴν Τέμσκαν καὶ ἐτάχθη ἐπὶ τῶν ὑψω-
μάτων, ἅτινα δεσπόζουσι τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ παραποταμίου
τούτου τοῦ Νυσσαύα.

Ἡ ὑποχωρητικὴ κίνησις τῶν δύο μεραρχιῶν ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ
Πιρότ ἐπροστατεύθη ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ, ὅπερ ἀντέσχεν ἰσχυ-
ρῶς ἐν τῷ ἐνδιαμέσῳ διαστήματι.

Μένει νὰ ῥηθῇ ὅτι σύνταγμά τι τῆς ἐν ἐφεδρείᾳ μεραρχίας
(τοῦ Μοραύα) μετέσχευ ὡσαύτως τῆς μάχης. Αἱ πλείους τῶν
διηγήσεων ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ σύνταγμα τοῦτο συνέτεινεν εἰς τὴν
εὐτυχὴ ἀντεπίθεσιν τῆς μεραρχίας τοῦ Δρίνα. Ἀλλά, κατὰ τὰς
ἡμετέρας πληροφορίας, εἰς τὰς 11 ὥρας τῆς πρωῒας ἐμάχετο πα-
ραπλεύρως τῇ μεραρχίᾳ τοῦ Δουνάβεως. Ἡ ἀνάγκη συνδέσμου
μεταξὺ τῶν μεραρχιῶν τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Δρίνα εἶχε κατα-
στῇ ἐνωρὶς ἐπαισθητή.

Ὁ νικηφόρος στρατὸς κατεῖχε τὴν ἐσπέραν τῆς δευτέρας ἡμέ-
ρας τῆς ἐν Πιρότ μάχης ἐν μὲν τῷ κέντρῳ τὴν πόλιν καὶ τὸ
ὑψωμα τοῦ Σαρλάκ, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ τοὺς πρὸς ἀνατολὰς τῆς
Ῥασνίτσας λόφους καὶ ἐν τῇ δεξιᾷ τὴν κλιτὺν τῆς ἀριστερᾶς
ὄχθης τῆς Τέμσκας, παρὰ τὸ Νυσσαρ καὶ Σοπότ. Ὁ Πανίτσας
ἀφίκετο ἐπίσης ἐν Πιρότ τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν.

Ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος ἐγκατέστησε τὸ ἀρχηγεῖόν του ἐν Πι-
ρότ. Τὸ δὲ τοῦ βασιλέως τῆς Σερβίας ἐγκατέστη εἰς Πόνορ.

Ζ'. Αἱ ἀπεναντι ἀλλήλων γραμμαὶ προφυλακῶν μετὰ τὴν καταπαύσιν
τῶν ἐχθροπραξιῶν

Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 27ης πρὸς τὴν 28ην νοεμβρίου ὁ ἐν Βε-
λιγραδίῳ Αὐστριακὸς πρεσβευτής, ὁ κόμης Κεβενχύλλερ, ἀφικνεῖτο
εἰς τὸ σερβικὸν ἀρχηγεῖον. Τῇ ἐπαύριον διῆλθε τὴν γραμμὴν
τῶν προφυλακῶν καὶ μετὰ βουλγαρικῆς συνοδείας μετέβη εἰς
Πιρότ. Ἀνεκοίνωσε δὲ εἰς τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον τὴν κοινὴν
διακοίνωσιν, δι' ἧς αἱ δυνάμεις ἐγνώριζον τὴν ἐπείγουσαν ἐπι-
θυμίαν, ὅπως συνομολογηθῇ ἀνακωχή· προσετίθη δὲ ὅτι ἡ Αὐ-
στρία δὲν ἤθελεν ἀνεχθῆ ὅπως ἡ Βουλγαρία ἀποκρούσῃ τὴν

προσφοράν τῶν Σέρβων, οἵτινες διεκήρυσσον ὅτι εἰσὶν ἔτοιμοι πρὸς ὑπογραφὴν τῆς ἀνακωχῆς.

Αἱ διαπραγματεύσεις διήρκεσαν μέχρι τῶν 4 ὥρῶν μετὰ μεσημβρίαν. Μετὰ ταῦτα ὁ κόμης Κεβενχύλλερ συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων τοῦ ἡγεμόνος, τοῦ βαρόνου Ῥίδεζελ ⁽¹⁾ καὶ τῶν λοχαγῶν Βόλναρωφ καὶ Πάπρικωφ, ἐπανῆλθεν εἰς τὸ σερβικὸν ἀρχηγεῖον ὅπως ἀναγγεῖλῃ τῷ βασιλεῖ Μιλάνω, ὅτι καὶ ἡ Βουλγαρία ὡσαύτως ἦν διατεθειμένη νὰ καταπαύσῃ τὰς ἐχθροπραξίας.

Ἀμέσως δ' ἤρξαντο αἱ διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν Βουλγάρων ἐπιτρόπων καὶ τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Κόκα Μιλοβάνοβιτς, ἀρχηγοῦ τοῦ σερβικοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου. Συνεφωνήθη ὅτι τὰ στρατεύματα τῶν δύο ἀντιπάλων ἤθελον διατηρήσει τὰς ἐαυτῶν θέσεις καὶ ὅτι τῇ ἐπαύριον ἤθελε διαχαραχθῇ γραμμὴ τις ὁρίου.

Καὶ τῶντι, τῇ 29, οἱ αὐτοὶ ἀξιωματικοὶ ὥριζον ἐπ' ὀνόματι τῶν δύο στρατῶν ὅτι, κατ' ἀρχήν, οἱ παρὰ τῶν ἀπέναντι ἀλλήλων προφυλακῶν τεταγμένοι σκοποὶ θέλουσι θεωρεῖσθαι ὡς ἀποτελοῦντες τὴν γραμμὴν τοῦ ὁρίου.

Τὰ παρὰ τὰ προφυλακῶν τηρούμενα μέτωπα ἦσαν τὰ ἐπόμενα :

Διὰ τοὺς Σέρβους :

Ἡ δεξιὰ πτέρυξ ἐπὶ τοῦ νοτιοδυτικῶς τῆς Ῥασνίτσας λόφου, ἐκεῖθεν δὲ ἐν εὐθείᾳ γραμμῇ μέχρι τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ ὑψώματος Βέλανα.

Ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ πρὸς ἀνατολάς, ὅπισθεν τοῦ Στανιτσίγιε ⁽²⁾ μέχρι τοῦ Ζρβεντσέδου καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τῆς Τέμσκας.

Διὰ δὲ τοὺς Βουλγάρους :

Ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ ἐπὶ τῶν νοτιοανατολικῶς τῆς Ῥασνίτσας ὑψωμάτων, ἐκεῖθεν δὲ ἡ γραμμὴ διέρχεται μεταξὺ τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ Μικροῦ Τσιφλίχ, εἴτα δὲ, πρὸς δυσμὰς, πρὸ τοῦ Γκίλιαν καὶ ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν κλιτύων τοῦ ὑψώματος Βέλανα.

Ἡ δεξιὰ πτέρυξ πρὸς δυσμὰς πρὸ τοῦ Σοπότ καὶ Ὁρέχοβιτς (Ὁρεδίτσα).

Ἐκτοτε τὰ ἐμπόλεμα κράτη ἡδυνήθησαν νὰ ἐπιληφθῶσι διαπραγματεύσεων διὰ τὴν ἀνακωχήν.

(1) Προσωπικὸς ὑπασπιστὴς τοῦ ἡγεμόνος.

(2) Κεῖται ἐν τῇ συμβολῇ τοῦ Νυσζαύα καὶ τῆς Τέμσκας.

Η'. ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΒΙΔΙΝΙΟΥ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΜΕΡΑΡΧΙΑΣ ΤΟΥ ΤΙΜΟΚ ⁽¹⁾

Διὰ τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἐκστρατείας ὀφείλω νὰ προστρέξω εἰς τὰς ἐφημερίδας. Ἡ ἐλβετικὴ ἀποστολὴ δὲν ἔσχε τὸν χρόνον ὅπως μεταβῇ ἐπὶ τοῦ θεάτρου τῶν πολεμικῶν ἔργων καὶ οὐδαμοῦ συνηντήσαμεν ἀξιωματικόν τινα μετασχόντα τούτων.

Ἡ ἐντελεστέρα ἔκθεσις εἶναι ἡ τοῦ εἰδικοῦ ἀνταποκριτοῦ τῆς Βιενναίας Γενικῆς Ἐφημερίδος (*Wiener Allgemeine Zeitung*). Ὁ ἀνταποκριτὴς οὗτος διετέλεσεν ἐπὶ τινα χρόνον παρὰ τῷ ἀρχηγείῳ τοῦ στρατηγοῦ Λεσγιανὶν καὶ εἶναι ἐπομένως αὐτόπτης μάρτυς τῆς πρὸς βορρᾶν ἐκστρατείας. Παρέχω ὧδε ἐπιτομήν τινα τῶν ἀνταποκρίσεων αὐτοῦ.

Διὰ τὴν στρατηγικὴν αὐτῆς πορείαν ἡ μεραρχία τοῦ Τιμόκ διηρέθη εἰς τρεῖς φάλαγγας.

Ἡ κυρία φάλαγξ, ἧς αὐτὸς ὁ στρατηγὸς Λεσγιανὶν εἶχεν ἀναλάβει τὴν διοίκησιν, ἦτο τῇ 15 νοεμβρίου συγκεκεντρωμένη παρὰ τὸ Ζάϊτσαρ. Εἰς τὰς 10 ὥρας τῆς πρωίας διήρχετο τὸ μεθόριον ἐν Βρσκα Τσούκα, βαδίζουσα κατὰ τοῦ Ἀδλίου. Τὸ ἐν τῇ ἐμπροσθοφυλακῇ ἱππικὸν ἀνίχνευε τὸ ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ ἔδαφος, εἰς ἀπόστασιν πέντε χιλιομέτρων ἐμπρός. Περὶ τὴν 1 1/2 ὥραν, δύο χιλιόμετρα πρὸ τοῦ Ἀδλίου, συνηντήθη μετὰ τοῦ ἐχθροῦ. Συνήφθη ἀμέσως ἀψιμαχία τις. Ἀνεπτύχθησαν καὶ τὸ πῦρ τοῦ πεζικοῦ ἤρχισε περὶ τὰς 2 1/2 ὥρας. Οἱ Βούλγαροι ἐμάχοντο ὀπισθεν ὠχυρωμένων θέσεων. Ὁ στρατηγὸς Λεσγιανὶν διέταξε κατ' ἀρχὰς τὰς δύο πτέρυγας νὰ προχωρήσωσιν ὅπως περιβάλωσι τὰ πλευρὰ τῆς ἐχθρικῆς τοποθεσίας, εἶτα δὲ ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου τὸ κέντρον τῶν βουλγαρικῶν χαρακωμάτων. Ἦσαν 4 ὥραι μετὰ μεσημβρίαν. Ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ, ἣτις προεχώρει ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Τοπολοβίτσας, ἐπερορτίσθη διὰ τῆς καταδιώξεως ἐπιβοηθουμένη ὑπὸ τινος πυρβολαρχίας. Ἡ μάχη παρετάθη μέχρι τῆς νυκτός. Τῇ ἐπιούσῃ ὁ ἡττηθεὶς ἐχθρὸς ἐπανῆλθε μετὰ νέων στρατευμάτων καὶ περὶ τὴν μεσημβρίαν προσέβαλε τοὺς Σέρβους ἐπὶ διαφόρων συγχρόνως σημείων. Ἡ κυρία προσπάθεια ὤρματο ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ Βιτβόλ. Καὶ τὴν φορὰν ταύτην ἔτι ὁ στρατηγὸς Λεσγιανὶν ὑπερτέρησεν· αἱ ἐχθρικαὶ φάλαγγες διεσπάρησαν καὶ οἱ Σέρβοι συνέλαβον πολυαρίθμους αἰχμαλώτους. Ὁ στρατηγὸς κατέλαβε τὸ Ἀδλίε καὶ ἐκαθάρισε τὴν γῶραν ἐκ τῶν ὑπολοίπων Βουλγάρων, ἀναμένων τὴν ἀφίξιν τῶν δύο πλευρικῶν αὐτοῦ φαλάγγων.

Ἡ δεξιὰ πτέρυξ ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Πούνιτς, διελθοῦσα τὸ μεθόριον τῇ 16 νοεμβρίου ἐν Καδιβογάς, προσέβαλε καὶ ἐκυρίευσεν τὸ Σαλάς. Ἐβάδισε τότε κατὰ τοῦ Βελογράδσικ, ἀλλὰ προσέκρουσε κατὰ διαφόρων ἐμποδίων καὶ εὐρέθη ἡναγχασμένη μετ' ἀκάρπους τινὰς μάχας δοθείσας τῇ 17 καὶ 18 νοεμβρίου, νὰ ἐπανακάμψῃ κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς Σαλάς, εἶτα δὲ εἰς Καδιβογάς.

Ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Μιχαήλον Δίνιτς προσεβλήθ

(1) Ὅρα τὸ ἐν τῇ σελίδι 117 αὐτοσχέδιον.

ὑπὸ τῶν Βουλγάρων διαρκουσῶν τῶν διὰ τὴν διάβασιν τοῦ Τιμόκ προπαρασκευῶν αὐτῆς. Ἄλλ' οἱ ἐπιτεθέντες ἀπεκρούσθησαν καὶ κατωρθώθη ἡ ἀποπεράτωσις τῆς γεφύρας. Τῇ 18 νοεμβρίου ὁ ἀντισυνταγματάρχης Δίνιτς ἀνελάμβανεν αὐτὸς ἤδη τὴν ἐπίθεσιν, διέβαινε τὸν Τιμόκ καὶ ἐβάδιζε κατὰ τῆς Γκαμτζόδας.

Ἡ συγκεντρικὴ πορεία τῆς κυρίας φάλαγγος καὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος κατὰ τοῦ Βιδίνιου ἤρχισε τῇ 20 νοεμβρίου. Ἡ πρώτη ὑποδιηρέθη πάλιν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰς δύο τμήματα. Ὁ στρατηγὸς Λεσγιανὶν ὠδήγει ὁ ἴδιος τὸ μεγαλύντερον αὐτῶν διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ Ὁσμανλιέ καὶ τοῦ Βιτβόλ, δηλαδὴ προδιετίθετο νὰ προσεγγίσῃ πρὸς τὸ φρούριον ἐκ τοῦ νοτίου μέρους. ⁽¹⁾ Τὸ ἥττον ἰσχυρὸν τμήμα, ὃν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ συνταγματάρχου Διούκνιτς, ὁρμώμενον ἐκ τοῦ Ἀδλίε, ἐβάδιζεν ἐκ τοῦ νοτιοδυτικοῦ πρὸς τὴν Βελαράδαν διερχόμενον διὰ Λιπάκ Καράουλας. Ὁ ἀντισυνταγματάρχης Δίνιτς ἐρχόμενος ἐκ Γκαμτζόδας, προεχώρει ἐκ τοῦ βορειοδυτικοῦ πρὸς τὸ Βιδίνιον μετὰ τριῶν φαλάγγων ἥττον σπουδαίων. Ὅπως προκαλύψῃ τὸ δεξιὸν αὐτοῦ πλευρόν, ὁ Λεσγιανὶν εἶχεν ἀποσπάσει ἐκ τῆς κυρίας φάλαγγος ἀπόσπασμά τι πρὸς τὴν Ἀρτσερ Παλάγκαν. ⁽²⁾ Αἱ προφυλακαὶ ἐξεπέμφθησαν μέχρι Τσουμπάν Τσουπρί. ⁽³⁾ Ἡ κεφαλὴ τῆς κεντρικῆς φάλαγγος ἔφθασεν εἰς Ταταρζικ. Ἡ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος φάλαγξ κατέλαβε τὸ Καπιτάνοβτσε, Σμρδάν καὶ διὰ τῆς ἐφεδρείας αὐτῆς τὸ Νεγάνοβτσε. Αἱ προφυλακαὶ ὠχύρωσαν πανταχοῦ τὰς καταληφθεῖσας θέσεις.

Τῇ 21 νοεμβρίου ἐπληρώθησαν νὰ ἐξασφαλίσωσι τὰς μεταξὺ τῶν διαφορῶν φαλάγγων συγκοινωνίας. Κατὰ τὴν 22 καὶ 23, ἐξετέλεσαν ἀναγνωρίσεις κατὰ τοῦ φρουρίου, ὥπως διερευνήσωσι τὸ πρὸ αὐτοῦ ἔδαφος καὶ πληροφορηθῶσι πῶς κατεΐχοντο παρὰ τοῦ ἐχθροῦ τὰ προκεχωρηκότεα ἔργα.

Τὸ φρούριον κεῖται ἐπὶ ὄροπεδίου, περικεκυκλωμένου ὑπὸ ἐλῶν. Ἔχει διπλοῦν τεῖχος. Τὸ ἐξωτερικὸν τεῖχος ἐνισχύεται ὑπὸ προμαχώνων καὶ ἐκτείνεται μέχρι τοῦ Δουνάβεως· τὸ ἐσωτερικὸν τεῖχος ἔχει ὀκτὼ προμαχῶνας, ἐπτὰ ἡμισελήνους, καὶ τάφρον ἐπενδεδυμένην διὰ λιθοδομίας. Ἡ τάφρος αὕτη, ὡς καὶ ἡ τοῦ ἐξωτερικοῦ τεύχους, δύναται νὰ πληρῶται ὕδατος ἐκ τοῦ Δουνάβεως. Ὁ ἐν τῷ Δουνάβει μικρὸς βουλγαρικὸς στολίσκος εἶχε μεταγάγει εἰς Βιδίνιον, πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Σέρβων, μέρος τοῦ ὕλικου πυροβολικοῦ ἐκ τῶν ἐν Γουστουκίῳ ἀποθηκῶν καὶ τινὰ λόχον φρουριακοῦ πυροβολικοῦ. Τὰ περὶ τοῦ φρουρίου πολυάριθμα προέχοντα ἔργα, χρονολογούμενα ἀπὸ ἐποχῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μεμακρυσμένων, εἰσὶν ἐν μέρει ἐτοιμόρροπα. Εἰς τὸ τμήμα, τὸ περιλαμβανόμενον μεταξὺ τοῦ πρὸς νότον μεγάλου ἑλους καὶ τοῦ ρεύματος Τοπολοβίτσας, προσκρούει τις ἀνὰ ἑκατὸν βήματα εἰς ὀχυρωτικὸν τι ἔργον. Ταῦτα δὲ ἔχουσιν ἐστραμμένον τὸ μέτωπον τὰ μὲν κατὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ, τὰ δὲ κατὰ τῶν ἄλλων, τὰ δὲ κατὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ φρουρίου. Εἶναι ἀληθὲς χάος, κληρονομία τῶν προτέρων πολέμων. Ἀλλὰ παρουσίαζε τὸ πλεονέκτημα ὅτι παρῆγε νῦν τοῖς ἐν Βιδίνιῳ ἀμυνομένοις πληθὺν προκαλυμμάτων. Ὡς εἶδομεν ἤδη ἡ παρὰ τοῦ λοχαγοῦ Οὐζουνόφ διοικουμένη φρουρὰ εἶχε δύναμιν 7,000 ἀνδρῶν περίπου, ὧν οἱ πλείστοι ἦσαν ἐθνοφρουροὶ ἢ ἐθελονταί.

(1) Ἡ μεγάλη αὕτη περιστροφή ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Λεσγιανὶν, ἀφοῦ ἐκυρίευσεν τὸ Ἀδλίε καὶ κατέλιπεν ἐν αὐτῷ ἰσχυρὰν φρουράν, ἐβάδισε πρὸς νότον, ὥπως συνδεθῇ μετὰ τῆς φάλαγγος τοῦ δεξιοῦ, ἣν ἐνόμιζεν ἐν πορείᾳ.

(2) Πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν τοῦ Ὁσμανλιέ ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως.

(3) Πρὸς βορρᾶν τοῦ Βιτβόλ.

Ἐκ τῶν προηγουμένων ἐπεταί προφανῶς, ὅτι ὁ στρατηγὸς Λεσγιανὶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ σκεφθῇ νὰ ἐπιχειρήσῃ σπουδαίαν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου μετὰ μόνης τῆς μεραρχίας τοῦ Τιμόκ. Δὲν ἰδύνατο μάλιστα νὰ προῶν οὐδ' εἰς ἀποτελεσματικὸν ἀποκλεισμόν· πρὸς τοῦτο ἤθελε χρειασθῇ στολίσκον τινὰ ἀνώτερον τοῦ τῶν Βουλγάρων. Ἄνευ τοῦ στολίσκου τούτου δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ παρακώλυσις τῆς εἰσαγωγῆς εἰς Βιδίνιον ἐφοδίων ἐκ Καλαφατίου. Μόνον τολμηρὸν τι ἐπιχείρημα ἰδύνατο νὰ παρέχῃ πιθανότητά τινα ἐπιτυχίας κατὰ φρουρίου κακῶς συντηρουμένου καὶ ἀνεπαρκῶς ὡπλισμένου. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐνέργεια ἔπρεπε νὰ ᾖ αἰφνιδία. Ὁ στρατηγὸς Λεσγιανὶν ἔλαβε τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἐπιχείρησιν τολμήματός τινος.

Τῇ 24 νοεμβρίου συνήθροισε τὰς κυρίας δυνάμεις του ἐν Βελαράδα, κατὰ μήκος τῆς ἀπὸ Ἀδλίου εἰς Βιδίνιον ὁδοῦ. Διελθὼν ἐκ Ταταρτζίκ, ἐξέπεμψεν αὐτὰς κατὰ τῶν προεχόντων ὀχυρωτικῶν ἔργων. Καὶ τοι τὸ πῦρ, τῶν ἀμυνομένων ἦν σφοδρόν, τὰ ἔργα ταῦτα ἠλώθησαν καὶ οἱ Βούλγαροι ἀπεδιώχθησαν ὅπισθεν τοῦ ἐξωτερικοῦ τείχους. Ἡ προσβολὴ αὕτη ὑπεστηρίχθη ὑπὸ ἐπιδείξεώς τινος τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Δίνιτς. Ἡ μάχη διήρκεσεν ἀπὸ τῶν 9 ὥρῶν τῆς πρωίας μέχρι τῶν 6 ὥρῶν τῆς ἑσπέρας, μέχρι τῆς νυκτὸς ἐπομένως. Πανταχοῦ οἱ Σέρβοι κατέλαβον τὰ προκεχωρηκότα ὀχυρώματα. Εἰς τινα μέρη μόλις ἀπέιχον καθ' ἡμῖς χιλιόμετρον ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τείχους. Τὴν νύκτα οἱ Σέρβοι ὠχυρώθησαν ἐν τοῖς ὀχυρώμασι τούτοις· τινὰ δὲ ἐξ αὐτῶν προπαρασκευάσθησαν ὅπως δεχθῶσι πυροβόλα τοπομαχικά.

Μόλις εἶχεν οὕτως ἀρχίσει ἡ πολιορκία τοῦ φρουρίου ἐκ τῆς ξηρᾶς, ὅτε ὁ στρατηγὸς Λεσγιανὶν ἐλάμβανεν εἰς τὰς 8 ὥρας τῆς πρωίας τῆς 25 νοεμβρίου ἐκ τοῦ ἐν Πιρότ γενικοῦ ἀρχηγείου τὴν τηλεγραφικὴν διαταγὴν νὰ διακόψῃ τὰς ἐχθροπραξίας, τοῦ βασιλέως λαβόντος τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῇ ἐπιταγῇ τῶν δυνάμεων. Ὁ Λεσγιανὶν ἔδωκεν ἀμέσως τὰς δεούσας διαταγὰς, ἀλλὰ τὸ πῦρ τῶν ἀμυνομένων ἦτο κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τοσοῦτω σφοδρόν, ὥστε ἐχρειάσθησαν ἀληθεῖς προσπάθειαι, ὅπως κατορθωθῇ νὰ μὴ ἀντιπυροβολῶσιν ἐκ μέρους τῶν Σέρβων. Τοῦτο δὲ μόνον περὶ τὴν μεσημβρίαν κατορθώθη. Τότε ἐξεπέμφθη κήρυξ τις εἰς Βιδίνιον, ὅπως συνεννοηθῇ μετὰ τῶν Βουλγάρων περὶ τῆς καταπαύσεως τῶν ἐχθροπραξιῶν.

Ὁ λοχαγὸς Οὐζουνῶφ ἀπήτησε τὴν ἐκκένωσιν τῶν προκεχωρηκότων ὀχυρωμάτων καὶ δὲν συνήνεσεν εἰμὴ μόνον εἰς διακοπὴν τοῦ πυρὸς μέχρι τῶν τριῶν ὥρῶν. Ἀλλ' ὁ κήρυξ μόνον κατὰ τὴν ὥραν ἀκριβῶς ταύτην ἔφερε τὴν εἶδησιν εἰς τὸ πυροβολεῖον, ἐξ οὗ εἶχεν ἀναχωρήσει, ὥστε ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του τὸ πῦρ τοῦ φρουρίου ἐπανελήφθη μετὰ σφοδρότητος ἐφ' ἀπάσης τῆς γραμμῆς. Οἱ Σέρβοι ἠναγκάσθησαν ν' ἀνταποκριθῶσιν εἰς αὐτό.

Κατὰ τὴν νύκτα εἰργάσθησαν πρὸς συμπλήρωσιν τῶν πολιορκητικῶν ἔργων. Τῇ 26 νοεμβρίου αἱ σερβικαὶ γραμμαὶ ὡπλίσθησαν διὰ πυροβόλων μεγάλου διαμετρήματος, ὅπερ κατορθώθη μεθ' ὑπερβολικῶν δυσκολιῶν· ἀπητοῦντο εἰκοσιν ἕως τριάκοντα βόες διὰ νὰ σύρῳσιν ἐν πυροβόλον.

Εἰς τὰς 8 ὥρας τῆς πρωίας τῆς 27 νοεμβρίου οἱ Βούλγαροι ἐξετέλεσαν ἔξοδον πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν μέρος. Μετὰ πεισματῶδη μάχην καθ' ἣν ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ προσκληθῇ τάγμα τι εἰς βοήθειαν τῶν Σέρβων, ἡ προσβολὴ ἀπεκρούσθη.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ λέγεται ὅτι τὸ ἐν Ἀρτσερ Παλάγκα ἀπόσπασμα συνῆψε νικηφόρον μάχην κατὰ τῶν ῥωμυλιωτικῶν στρατευμάτων, τὰ ὅποια προσέβαλον αὐτό.

Τῇ ἐπιούσῃ, 28 νοεμβρίου, τὸ Βιδίνιον ὠδιδολήθη ὑπὸ τῶν σερβικῶν τοπομα-

χικῶν πυρβολαρχικῶν ἀπὸ τῶν ὀκτὼ ὥρῶν τῆς πρωΐας μέχρι τῶν πέντε καὶ ἡμισείας ὥρῶν τῆς ἑσπέρας. Οἱ ἀμυνόμενοι οὐδεμίαν στιγμήν ἔπαυσαν ἀνταποκρινόμενοι.

Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 28 πρὸς τὴν 29 νοεμβρίου, περὶ τὰς ἑννέα ὥρας καὶ ἡμίσειαν, οἱ Βούλγαροι ἐξετέλεσαν νέαν ἐξοδὸν ἐφ' ἀπάσης τῆς γραμμῆς μετὰ ἰσχυρῶν δυνάμεων πεζικοῦ, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν. (1)

Κατὰ τὰς τρεῖς ὥρας τῆς πρωΐας ὁ στρατηγὸς Λεσγιανὶν ἔλαβεν ἐκ τοῦ ἐν Πόνορ γενικοῦ ἀρχηγείου τὴν τηλεγραφικὴν διαταγὴν νὰ διακόψῃ τὰς ἐχθροπραξίας. Ἐπέμφθη ἐκ νέου κῆρυξ τις εἰς Βιδίνιον ὅπως συνεννοηθῇ μετὰ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες κατὰ τὸ τηλεγράφημα ὤφειλον νὰ ὦσιν ἐν γνώσει τῶν ἐν Πιρότ ληφθεισῶν ἀποράσεων.

Ὁ λοχαγὸς Οὐζουνῶς διώρισεν ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ τὸν ὑπολοχαγὸν α'. τάξεως Ζλατάνωφ. Συνεφώνησαν δὲ ἀπλῶς ταῦτα: τὰ στρατεύματα καταπαύουσι τὸ πῦρ, διατηροῦσι τὰς θέσεις των, ἐγκαταλείπουσι πᾶσαν ἐργασίαν.

Β'. ΣΥΝΟΜΟΛΟΓΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΚΩΧΗΣ

Αἱ διὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς ἀνακωχῆς διαπραγματεύσεις ἡδυνήθησαν τότε ν' ἀρχίσωσιν, ἀλλὰ προέβησαν λίαν βραδέως. Οἱ Βούλγαροι ἀπῆτουν τὴν παρὰ τῶν σερβικῶν στρατευμάτων ὀλοσχερῇ ἐκκένωσιν τοῦ ἐδάφους αὐτῶν. Οἱ Σέρβοι ἐπεθύμουν τούναντίον ὅπως οἱ δύο στρατοὶ διατηρήσωσι τὰς ἀμοιβαίας ἐαυτῶν θέσεις μέχρι τῆς κλείσεως τῆς εἰρήνης.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ μεταξὺ αὐτῶν ἄμεσοι διαπραγματεύσεις δὲν ἡδύναντο ν' ἀπολήξωσιν εἰς τι, τὰ δύο Κράτη ἐζήτουν τῇ 11 δεκεμβρίου τὴν ἐπέμβασιν τῶν μεγάλων δυνάμεων.

Μετά τινα ἀνταλλαγὴν ἰδεῶν μετὰ τῶν δύο ἐμπολέμων, συνεφωνήθη ὅπως οἱ ἐν Βιέννῃ στρατιωτικοὶ ἀκόλουθοι τῶν μεγάλων δυνάμεων, συνερχόμενοι ἐν διεθνεῖ ἐπιτροπῇ, ἀποφασίσωσι περὶ τῶν ὅρων τῆς ἀνακωχῆς.

Τῇ ἑσπέρᾳ τῆς 16 δεκεμβρίου ἡ στρατιωτικὴ ἐπιτροπὴ κατέλειπε τὴν Βιέννην καὶ διὰ Βελιγραδίου καὶ Νύσσης ἀφικνεῖτο εἰς Πιρότ, ἔνθα ἔμελλον νὰ γείνωσιν αἱ διαπραγματεύσεις. Ἐκ μέρους τῶν Σέρβων προσεκολλήθησαν παρὰ τῇ ἐπιτροπῇ οἱ συνταγματάρχαι Τοπάλοβιτς καὶ Μιλοβάνοβιτς, (2) ἐκ μέρους δὲ τῶν Βουλγάρων οἱ λοχαγοὶ Πάνωφ καὶ Βινάρωφ.

(1) Ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων βεβαιοῦσι τούναντίον. Διισχυρίζονται ὅτι τὴν νύκτα τῆς 28 πρὸς τὴν 29, ὁ Λεσγιανὶν ἐπανελάβε τὴν κατὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ τείχους προσβολὴν του, ἀλλ' ἀπεκρούσθη.

(2) Ἀπὸ τῆς 7 Δεκεμβρίου ἡ διοίκησις τοῦ στρατοῦ τοῦ Νυσσαῦα εἶχε δοθῇ εἰς τὸν στρατηγὸν Χορβάτοβιτς, προηγουμένως πρεσβευτὴν τῆς Σερβίας ἐν Πετροπό-

Τῇ 21 δεκεμβρίου ἐπῆλθε συμφωνία. Αἱ ἀποφάσεις τῆς στρατιωτικῆς ἐπιτροπῆς, εἰς ἃς οἱ δύο ἐμπόλεμοι εἶχον ἐκ τῶν προτέρων διακηρύξει ὅτι ἤθελον ὑποταχθῇ, περιλαμβάνοντο ἐν τῷ ἐπομένῳ τελικῷ πρωτοκόλλῳ :

« Ἡ ἀνακωχὴ διαρκέσει μέχρι τῆς 1 Μαρτίου 1886. Αὕτη σκοπεῖ νὰ ἐπιτρέψῃ
» τὰς διὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης διαπραγματεύσεις. Παραταθήσεται δὲ αὐ-
» τοδικαίως, ἂν μέχρι τῆς 1 Μαρτίου ἡ εἰρήνη δὲν ἔχῃ κλεισθῇ. Ἐὰν μετὰ τὴν 1
» Μαρτίου μέλλωσι νὰ ἀρχίσωσιν αἱ ἐχθροπραξίαι, ἡ ἀνακωχὴ ὀφείλει νὰ καταγ-
» γελοῇ δέκα ἡμέρας πρότερον. Ἡ παρὰ τῶν Σέρβων ἐκκένωσις τῆς Βουλγαρίας
» περατωθήσεται τῇ 25 δεκεμβρίου, ἡ δὲ τῆς Σερβίας παρὰ τῶν Βουλγάρων τῇ 27
» δεκεμβρίου. Πέντε ἡμέρας ὕστερον, τὰ ἐκκενωθέντα ἐδάφη καταληφθήσονται ἐκ
» νέου ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν στρατῶν. Αἱ διοικητικαὶ ἀρχαὶ θέλουσιν ἀναλάβει τὰ ἑαυτῶν
» καθήκοντα τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἐκκενώσεως. Τὸ μεθόριον τῶν δύο Κρατῶν ἀπο-
» τελεῖ τὴν γραμμὴν διαχωρίσεως. Ἐκατέρωθεν τοῦ μεθορίου θέλει ὀρισθῇ οὐδετέρα
» τις ζώνη τριῶν χιλιομέτρων πλάτους. Τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν
» αἰχμαλώτων καὶ τῶν τραυματιῶν ζητήματα κανονισθήσονται ὑπὸ τῶν Σέρβων
» καὶ Βουλγάρων ἐπιτρόπων. Διορισθήσονται ἀμέσως ἐπίτροποι διὰ τὴν συνομολό-
» γησιν τῆς εἰρήνης. »

Αἱ διὰ τὴν Ἀμύναν τῆς Νύσσης Σερβικαὶ ὀχτρῶσεις

Ὅτε κατὰ τὴν 20 νοεμβρίου ὁ βασιλεὺς Μιλάνος ἐκάλεσεν ὑπὸ τὰς σημαίας τοὺς ἄνδρας τῆς δευτέρας σειρᾶς, ἐκρίθη ἀμέσως ὥς ἐπιβαλλόμενον καθῆκον ἡ διὰ τὴν ἐφεδρεῖαν ταύτην προ-
παρασκευὴ θέσεώς τινος, ἐν ᾗ νὰ δυνηθῇ νὰ περισυλλέξῃ τὸν ἐνεργὸν στρατὸν ἐν περιπτώσει νέων ἀποτυχιῶν.

Ἡ θέσις ἔπρεπε νὰ ἐκλεχθῇ τοιαύτη ὥστε νὰ καλύπτῃ τὴν βάσιν ἐπιχειρήσεων τοῦ στρατοῦ τοῦ Νυσσαύα, ἥτοι τὸν τελικὸν σταθμὸν τοῦ σιδηροδρόμου καὶ τὰς ἐν Νύσση ἀποθήκας.

Τὸ μεταξὺ Νύσσης καὶ Μπέλα Παλάγκας ὑψηλὸν ὄροπέδιον τῆς Πλότσας ἀνταπεκρίνετο ἐντελῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἐπηρείδετο πρὸς νότον μὲν πρὸς τὴν Σούχαν Πλανίναν, πρὸς βορρᾶν δὲ πρὸς τὴν Γκουλζάνσκαν Πλανίναν, δύο ὄροσειρὰς τραχείας καὶ ἀπομεμονωμένας, αἵτινες ἐν χειμῶνι δύνανται

λεῖ. Ὁ συνταγματάρχης Τοπάλοβιτς εἶχεν ὀνομασθῇ ἀρχηγὸς τοῦ μεγάλου ἐπιτελείου. Ὁ συνταγματάρχης Μιλοδάνοβιτς διέμεινεν ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατοῦ τοῦ Νυσσαύα.

νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀπρόσιτοι. Ἡ κορυφογραμμὴ αὐτῶν ὑψοῦται ἀπὸ 1050 μέχρι 1700 καὶ 1900 μέτρων. Κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτοῦ πλάτος τὸ ὄροπέδιον κατέχει 4 χιλιόμετρα. Πρὸς βορρᾶν κατέρχεται δι' ἀποτόμων κλιτύων εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νυσσαῦα, ἣτις περιγράφει περὶ αὐτὸ τόξον κύκλου, καὶ στενοῦται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὅπως ἀπολήξῃ πρὸς δυσμὰς εἰς αὐχένας ἀπροσβάτους. Ἡ μεσημβρινὴ κλιτύς δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἀπότομος. Ὁ μέγας ἄξων τοῦ ὄροπεδίου κατευθύνεται ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς. Ἐπὶ τοῦ μέσου αὐτοῦ προσπίπτει ἀντέρεισμά τι τῆς Σούχας Πλανίνας, ὅπερ ἐκκλίνει πρὸς βορρᾶν καὶ σχηματίζει τὴν γραμμὴν διαχωρίσεως τῶν ὑδάτων δύο μικρῶν ποταμῶν τῆς Τσρβένας Ῥέκας, ἣτις ῥέει πρὸς ἀνατολάς, καὶ τῆς Σικιεβάτσκας, ἣτις ῥέει πρὸς δυσμὰς. Ὁ πρῶτος χύνεται εἰς τὸν Νυσσαῦον παρὰ τὸ χωρίον, ὅπερ φέρει τὸ ὄνομά του· ὁ δεύτερος διήκων μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τῆς πεδιάδος τῆς Νύσσης ἐμβάλλει εἰς τὴν Ἰελασνίτσαν, ὁμόρρουν τοῦ Νυσσαῦα. Ἡ ὁδὸς διέρχεται διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ μέρους τοῦ ὄροπεδίου, διευθυνομένη παραλλήλως τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ ἄξονι. Ἐκ τοῦ χωρίου Τσρβένας Ῥέκας ἀνέρχεται διὰ πολυαρίθμων ἐλιγμῶν ἐπὶ τῶν δωμάτων (terrasses) τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος. Ἀφίνουσα πρὸς δεξιὰ τὰ ὑψηλότερα ὄρη, διευθύνεται πρὸς τὸ μέρος ἔνθα τὰ ὄρη τῆς Σούχας Πλανίνας προσψαύουσι τὸ ἀνώτερον ὄροπέδιον. Ἐνταῦθα ἐξικνεῖται ἐν τῷ ὑψηλοτέρῳ αὐτῆς σημείῳ, εἴτα δὲ κατέρχεται ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Σικιεβάτσκας βαίνουσα παρὰ τὸν ποταμόν.—Ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου δύο διακυμάνσεις τοῦ ἐδάφους βαίνουσαι παραλλήλως ἐκ τοῦ Ν.Α. πρὸς τὸ Β.Δ. καταλείπουσι μεταξὺ ἐαυτῶν μικρὰν ἐπιμήκη κοιλάδα.

Ἐν τῇ γωνίᾳ τῇ ἀποτελουμένην ὑπὸ τῆς μεσημβρινῆς κλιτύος τοῦ ἀνωτέρου ὄροπεδίου καὶ τῆς πρὸς βορρᾶν παρεκτάσεως τῆς Σούχας Πλανίνας εὐρίσκονται αἱ πηγαὶ τῆς Τσρβένας Ῥέκας. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀρκούντως εὐρείας δεξαμενῆς ταύτης, ὑψοῦται πυραμιδοειδῆς τις λόφος εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὁποίου κεῖται τὸ χωρίον Βέτα.

Τὸ ὄροπέδιον τῆς Πλότσας καὶ ὁ λόφος τῆς Βέτας ἀποτελοῦσι σύνολόν τι ὑπὸ ἔποψιν τακτικῆς. Αἱ δύο ἐδαφικαὶ διακυμάνσεις,

περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, ἀποτελοῦσι δύο φυσικὰ ἀμυν-
τικὰ μέτωπα, κείμενα τὸ μὲν ὀπισθεν τοῦ δέ. Ἄλλ' ἔχουσι τὸ
μειονέκτημα ὅτι εἰσὶ διατεθειμένα πλαγίως ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου,
ὅπερ ἐκτίθησιν αὐτὰ εἰς τὰ ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τῆς Τσρβένας
Ῥέκας πλευροκοπικὰ πυρά, καὶ πρὸς τούτοις ἀφίνουσιν ἀπροκά-
λυπτον τὴν γραμμὴν ὑποχωρήσεως. Ὁ λόφος τῆς Βέτας ἐπιφέρει
τὴν ἰσορροπίαν. Δεσπόζει τῆς δεξιᾶς ὄχθης τῆς Τσρβένας Ῥέκας
καὶ προστατεύει ἀποτελεσματικώτατα τὴν γραμμὴν ὑποχωρή-
σεως, παρέχων στερεὸν σημεῖον στηρίγματος εἰς τὴν δεξιὰν πτέ-
ρυγα τοῦ κυρίου μετώπου.

Τὸ μειονέκτημα ὅτι παρουσιάζει μόνον ἀριστερὰν πτέρυγα
λίαν προέχουσαν δὲν δύναται ποσῶς νὰ ἐλαττωθῇ διὰ τὴν δευτέ-
ραν τῶν θέσεων τῆς Πλότσας, ἐκείνην δι' ἧς διέρχεται ἡ ὁδός, ἐν
τῷ ὑψομέτρῳ 636. Ἄλλ' ἡ πρώτη γραμμὴ ἀντισταθμίζει τὸ
μειονέκτημα τοῦτο. ἔχει πολυάριθμα δώματα, ἅτινα βαίνουνσι
καθέτως πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς πορείας τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ὧν τὸ
μέτωπον στρέφεται ἀκριβέστατα πρὸς τὴν ἀπὸ Μπέλα Παλάγ-
καν ἐρχομένην ὁδόν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει διὰ τοὺς δύο λοφίσκους,
οἵτινες περατοῦσι τὴν πρώτην διακύμανσιν τοῦ ἐδάφους πρὸς τὸ
νοτιοανατολικόν.

Οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ μηχανικοῦ οἱ ἐπιπεφορτισμένοι νὰ θέσω-
σιν εἰς κατάστασιν ἀμύνης τὸ ὀροπέδιον τῆς Πλότσας οὐχὶ μό-
νον κατενόησαν ἀκριβέστατα τὰ τοπογραφικὰ πλεονεκτήματα
τοῦ ἐδάφους τούτου, ἀλλὰ καὶ ἐχρησιμοποίησαν αὐτὰ διὰ τρόπου
ἀξιοσημειώτου.

Αἱ δύο παράλληλοι ἐδαφικαὶ διακυμάνσεις ἔλαβον ἐκάστη σει-
ράν τινα ὀρυγμάτων ἀκροβολιστῶν, διατεθειμένων οὕτως ὥστε
νὰ ὑποστηρίζωνται ἀμοιβαίως. Πυροβολεῖα κατεσκευάσθησαν
ἐπὶ τῶν λοφίσκων τῶν ἀποτελούντων σημεῖα στηρίγματος. Ἐπὶ
τῶν δωμάτων τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος κατεσκεύασαν ὁμοίως ἀριθ-
μὸν τινα ἀμυντικῶν γραμμῶν, τῶν μὲν δεσποζουσῶν τῶν δέ.
Ὁ λόφος τῆς Βέτας ἐνισχύθη ἰδιαζόντως· εἶχε πυροβολεῖόν τι
ἐπὶ τῆς κορυφῆς του, καὶ ἐπὶ τῶν πλευρῶν τέσσαρας ὀρόφους
ὀρυγμάτων ἀκροβολιστῶν ἐστραμμένων συγχρόνως πρὸς ἀνατο-
λὰς καὶ πρὸς νότον.

Αἱ γραμμαὶ πεζικοῦ εἶχον πᾶσαι τὴν κατατομὴν ὀρύγματος δι' ἀκροβολιστὰς ὀρθίους. Ὑπερησπίζοντο κατὰ μὲν τῶν λοξῶν πυρῶν διὰ καμπῶν, κατὰ δὲ τῶν πλευροκοπικῶν, ἐν οἷς σημεῖοις ταῦτα ἦσαν ἐπίφοβα, διὰ διαχωμάτων. Τὰ προπετάσματα τοῦ-ναντίου δὲν ἔφερον κρήδεμνα (bonnettes). Κλειστὰ ὀχυρώματα διὰ τὸ πεζικὸν μόνον δὲν εἶδομεν εἰμὴ μίαν τετράγωνον περιβο-λὴν εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ ἀνωτέρου δώματος τῆς ἀνατολι-κῆς κλιτύος.

Οἱ δύο λοφίσκοι ἐν οἷς περατοῦνται πρὸς τὸ Ν.Α. ἡ πρώτη τῶν ἐδαφικῶν διακυμάνσεων ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου ἦσαν τὰ ισχυρώ-τερον ἀμυντικῶς διωργανισμένα σημεία. Ἀποτελοῦσιν ἰδίως τὴν κλεῖδα τῆς τοποθεσίας τῆς Πλότσας· δεσπόζουσι παντὸς τοῦ πέριξ ἐδάφους μέχρι τοῦ ἀνωτέρου βεληνεκοῦς τῶν μεγάλου δια-μετρήματος πυροβόλων. Οἱ λοφίσκοι οὗτοι εἶχον μετασχηματι-σθῆ εἰς δύο μικρά, σχεδὸν περικλειστα, ὀχυρώματα, ὧν ἡ χάραξις προσηρμόζετο πρὸς τὸ τοῦ ἐδάφους σχῆμα. Τὸ ὑψηλότερον αὐ-τῶν σημεῖον ἐπεστέφετο διὰ πυροβολείου ἔχοντος ἐστραμμένον τὸ μέτωπον πρὸς ἀνατολάς. Πρὸ τοῦ πυροβολείου τούτου ὑπῆρχε τάφρος βαθεῖα ἀποτελοῦσα ἐμπόδιον. Χαμηλότερον, ὄρυγμά τι ἀκροβολιστῶν περιβάλλον τὸν λοφίσκον, μετὰ στενοῦ αὐχένος ἐπὶ τῶν νώτων. Αἱ δύο περιβολαὶ ἦσαν ὀπλισμέναι διὰ πυροβό-λων τῶν 12 ἐκ. γεμιζομένων ἀπὸ τοῦ στόματος· ἡ μία ἐξ αὐτῶν εἶχε τέσσαρα τοιαῦτα, ἡ δὲ ἑτέρα τρία. Αἱ κλίναι εἶχον κατα-σκευασθῆ ἐκ στρογγύλων τεμαχίων ξύλων τεθειμένων τῶν μὲν παρὰ τὰ δέ. Αἱ ἐσωτερικαὶ κλίσεις καὶ τὰ φατνώματα ἦσαν ἐπενδεδυμένοι διὰ φακελλωμάτων, ὧν τὰ ὑλικά εἶχον ληφθῆ ἐκ τῶν λοχμῶν καὶ τῶν θάμνων, οἷτινες δὲν εἶναι σπάνιοι ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου.

Ὁ πίναξ Ζ δίδει γενικὴν ἄποψιν τῆς ἀμυντικῆς διοργανώσεως τοῦ ὀροπεδίου τῆς Πλότσας. Αἱ λεπτομέρειαι τῆς κατασκευῆς ἐμφαίνονται ἐν τῷ ἀριστερῷ ἡμίσει τοῦ πίνακος Θ.

Τὰ ὀχυρωτικὰ ταῦτα ἔργα, ἅτινα ἀπετέλουν φοβερόν τι σύ-νολον, συνετελέσθησαν ἐν τῷ βραχεῖ διαστήματι δεκαημέρου διὰ τῶν κατοίκων τῶν γειτονικῶν χωρίων ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν Σέρβων ἀξιωματικῶν τοῦ μηχανικοῦ. Ὁ στρατὸς ἐφεδρεῖας ἐλθὼν κατέ-

λαβεν αὐτὰ καθ' ὃν χρόνον ὁ ἐνεργὸς στρατὸς ἡγωνίζετο ἔτι ἐν Πιρότ. Πιθανὸν ὅτι οὗτος κατέγεινεν εἰς τὸ ν' ἀποτελειώσῃ ἔργα τινά.

Ἡ δευτέρα σειρά τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ διέμεινεν ἐν ταῖς γραμμαῖς τῆς Πλότσας μέχρι τῆς κλείσεως τῆς ἀνακωχῆς· καίτοι ὁ χειμὼν ἦτο δριμύς, δὲν ὑπῆρχεν ἄλλο τι στέγασμα εἰμὴ αἱ καλύβαι, ἃς ἡδυνήθησαν νὰ κατασκευάσωσι διὰ τῶν ἐν τοῖς πέριξ ἰσχυρῶν θάμνων. Καθ' ἣν στιγμήν ἐπεσκέφθημεν τὸ ὁροπέδιον, ἐφαίνοντο ἀκόμη εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ ἀνέμου προπεφυλαγμένας κοιλότητας αἱ ἐν σχήματι σκηνῶν καλύβαι, ἐν αἷς οἱ ἄνδρες εἶχον ἐπιζητήσῃ στέγην κατὰ τῶν κακοκαιριῶν.

Ἄν οἱ Βούλγαροι εἶχον ἐξακολουθήσει τὴν νικηφόρον αὐτῶν πορείαν ἀπὸ τοῦ Πιρότ κατὰ τῆς Νύσσης, ἤθελον βεβαίως ἀναχαιτισθῇ ὑπὸ τῆς ἐπιβλητικῆς τοποθεσίας τῆς Πλότσας.

Καὶ ἡ Νύσσα αὕτῃ προασπίζεται ὑπὸ δύο ἐξωτερικῶν ὀχυρωμάτων δεσποζόντων τῶν δύο ὄχθων τῆς κοιλάδος τοῦ Νυσσαύα. Τὸ ἐν τῶν ὀχυρωμάτων τούτων κλείει συγχρόνως τὴν πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν ὁδὸν τὴν διευθυνομένην μεταξὺ τῆς Σούχας Πλανίνας καὶ τῆς Βαβίσκας Πλανίνας. Πρὸς νότον ἡ ὁδὸς τοῦ Μοραύα εἶναι κεκλεισμένη διὰ δύο ἄλλων ὀχυρωμάτων· τέλος δὲ ἡ στενωπὸς τῆς συμβολῆς τῆς Τόπλιτσας καὶ τοῦ Μοραύα ἀποτελεῖ πρὸς τὸ μέρος τοῦτο σημαντικὴν ἄμυναν.

Αἱ διὰ τὴν ἀμύναν τῆς Σόφιας βουλγαρικαὶ ὀχύρωσεις

Ὁ ἀμυντικὸς διοργανισμὸς τοῦ δυτικοῦ μετώπου τῆς Σόφιας εἶναι τὸ ἀντίστοιχον τῶν ἔργων τῆς Πλότσας.

Ἡ βουλγαρικὴ πρωτεύουσα εἶναι ἐκτεσμένη μεταξὺ τοῦ Ἰσκρα καὶ τοῦ μικροῦ ποταμοῦ τῆς Βλαδαῖσкас, ἐπὶ δώματός τινος τῆς τελευταίας διακλαδώσεως τοῦ ὄρους Βιτός. Οἱ πρόποδες τοῦ ὄρους Λιούνλιουν Πλανίνας ἐπεκτείνονται κατ' ἀνάλογον τρόπον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τῆς Βλαδαῖσкас. Τὰ δύο δώματα, ἅτινα βαίνουνσιν ἐξαφανιζόμενα πρὸς τὴν πεδιάδα, φέρουσιν ἀριθμὸν

τινα λοφίσκων στρογγύλων καὶ μεμονωμένων· ὑπάρχουσι τρεῖς τοιοῦτοι πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν τῆς πόλεως καὶ δύο πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν αὐτῆς. Ἀπέχουσι δὲ τῆς Σόφιας ἀπὸ δύο μέχρι τεσσάρων χιλιομέτρων.

Οἱ πέντε οὔτοι λόφοι φέρουσιν ἀκόμη παλαιὰς τουρκικὰς περιβολὰς δεσποζούσας εἰς μακρὰν ἀπόστασιν τῶν περὶ τὴν Σόφιαν ἀκτινοειδῶς διευθυνομένων ὁδῶν

Εἰς ἀπόστασιν τριῶν ἢ τεσσάρων περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς πρωτευούσης, ῥέει διὰ μέσου τῆς πεδιάδος μικρὸς τις ῥύαξ, κατερχόμενος ἐκ τοῦ ὄρους Λιούνλιουν. Διατέμνει τὰς ὁδοὺς τοῦ Πιρότ, τῆς Λὸμ Παλάγκας καὶ τοῦ Μράμορ, καὶ χύνεται εἰς τὴν Βλαδαῖσκαν πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως. Ἡ δεξιὰ ὄχθη τοῦ ῥύακος τούτου εἶναι ὑψηλοτέρα τῆς ἀριστερᾶς, ιδίως πρὸς τὰ ἄναντα καὶ κάτω τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Πιρότ γεφύρας. Ἐν τῷ τμήματι τούτῳ καὶ ἐπὶ μήκους 4000 μέτρων περίπου, ἡ δεξιὰ ὄχθη προσπίπτει διὰ τραχείας κλίσεως εἰς τὸν ἐπίπεδον βυθὸν τῆς κοιλάδος. Μᾶλλον πρὸς τὰ ἄναντα ἢ ἀριστερὰ ὄχθη ἀνυψοῦται ἐπίσης εἰς τὸ αὐτὸ σχεδὸν ὕψος· λόφος τις ἐν τούτοις κείμενος πρὸς βορρᾶν τῶν Ἄνω λουτρῶν (Bains Supérieurs) δεσπόζει ἔτι αὐτῆς κατὰ πλεον ἢ 20 μέτρα.

Ἀπὸ τοῦ λόφου τούτου, ἐπεστεμμένου ὡσαύτως διὰ τουρκικῆς τινος περιβολῆς, εἶχον κατασκευάσει κατὰ μῆκος τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ῥύακος συνεχῇ σειρὰν ἔργων πρὸς προάσπισιν τῆς πόλεως κατὰ προσβολῆς ὀρμωμένης ἐκ Σλιβνίτσης. Ἡ ἀμυντικὴ αὕτη γραμμὴ ἔτεμνε καθέτως σχεδὸν τὰς ὁδοὺς τοῦ Φιλίπποβτσι, Πιρότ, Λὸμ Παλάγκας καὶ Μράμορ.

Ὁ Πίναξ Η δεικνύει τὴν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους διάταξιν τῶν ὀχυρωμάτων. Ἀπετελοῦντο δὲ ἐκ 5 πυροβολείων, συνδεομένων διὰ πολυαρίθμων ὀρυγμάτων διὰ τὸ πεζικόν. Αἱ λεπτομέρειαι τῆς κατασκευῆς ἐμφαίνονται ἐν τῷ πίνακι Ι. Ἡ τουρκικὴ περιβολὴ ἐχρησίμευεν ὡς σημεῖον στηρίγματος τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος, τῆς μᾶλλον ἀπειλουμένης καὶ τῆς δυσχερεστέραν ἐχούσης τὴν ἄμυναν, διότι ὁ ἐχθρὸς ἠδύνατο νὰ πλησιάσῃ αὐτῇ προκεκαλυμμένος. Τὸ ἐν τῇ βορειοδυτικῇ ἐξόδῳ τῆς πόλεως, ἀριστερόθεν τῆς ὁδοῦ τῆς Λὸμ Παλάγκας, κείμενον ὀχύρωμα,

ἡδύνατο νὰ παράσχη τὰς αὐτὰς ὑπηρεσίας τῇ δεξιᾷ πτέρυγι, εἰ ὠπλίζετο διὰ τοπομαχικῶν πυροβόλων μακροῦ βεληνεκοῦς.

Τὸ κλειστὸν ὀχύρωμα τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς, καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ γαιῶν, εἶχε τὸ σχῆμα προμαχωνικοῦ πενταγώνου. Ἐκαστος τῶν μικρὸν προεχόντων προμαχόνων ἔφερε μίαν ἢ δύο θέσεις διὰ πυροβόλα. Δύο δὲ μόνον ἐξ αὐτῶν ἦσαν ὠπλισμένοι, ὅτε ἐπεσκέφθημεν τὸ ὀχύρωμα. Ἐν αὐτοῖς εἶδομεν δύο μακρὰ πυροβόλα καὶ ἐν βραχὺ τῶν 12 ἐκ. ἐπίστεπτα, τεθειμένα ἐπὶ κλινῶν ἐκ διπλάκων. Τὰ μεταπύργια εἰσὶ διατεθειμένα ὅπως χρησιμεύωσι διὰ τὴν βολὴν τοῦ πεζικοῦ· εἰσὶ δὲ ἐφωδιασμένα δι' ἰσχυρῶν ὀπισθοχωμάτων (parados). Ἐν τινι τῶν προσώπων ἐλλείπει τὸ μεταπύργιον, ὥς εἰ ἤθελον νὰ προνοήσωσι περὶ θύρας τινὸς διὰ τὰς ἐξόδους· εἰς ἀντάλλαγμα τὸ ὀπισθόχωμα παρέχει γραμμὴν τινα πυρός, εἰς τὴν ὑψηλοτάτην δ' αὐτοῦ βαθμίδα ἀνέρχεται τις διὰ τινων ἀναβαθμῶν. Ὁ αὐχὴν ἔχει ἀνάλογον διάταξιν. Ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ δαπέδου μέγας τις καὶ στρογγύλος ὄγκος ἐκ γαιῶν χρησιμεύει ὥς γενικὸν διάχωμα διὰ πάντα τὰ μέτωπα· περιέχει ἐκτὸς τούτου σκέπαστρον τι ἀντέχον εἰς βλῆμα ὄλμου.

Ὅτε ἐπεσκέφθημεν τὸ ἔργον τοῦτο, ἡ μικρὰ φρουρὰ τοῦ ὀχυρώματος ἠκολούθησεν ἡμᾶς κατὰ βῆμα μεθ' ὑπερβολικῆς δυσπιστίας. Ὑπῆρξεν ἡμῖν ἀδύνατον ν' ἀγάγωμεν αὐτὴν εἰς καλλίτερα αἰσθήματα, διότι οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἡδυνήθη ν' ἀναγνώσῃ τὴν ἄδειαν ἡμῶν, δὲν εἶχε δὲ ἀκόμη κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην δοθῇ ἡμῖν ὁδηγός. Δὲν ἡδυνήθημεν λοιπὸν νὰ λάβωμεν ἐπὶ τόπου οὐδὲν αὐτοσχεδίασμα.

Ἐχουσα ἰσχυρὰν κατατομὴν ἡ περιβολὴ αὕτη ἀπετέλει στερεὸν ἔργον προσκαίρου ὀχυρωτικῆς, ἀπλούστατα καὶ πρακτικώτατα διερρυθμισμένον. Δὲν ἐχρειάσθη βεβαίως πολὺς κόπος ὅπως ἀνακαινισθῇ ἡ γηραιὰ τουρκικὴ περιβολὴ καὶ τεθῇ εἰς κατάστασιν ν' ἀποδώσῃ καλλίστας ὑπηρεσίας.

Ἐὰν θέλῃ τις νὰ ὁμιλήσῃ, προκειμένου περὶ τοῦ σερβοβουλγαρικοῦ πολέμου, περὶ ὀχυρωτικῶν ἔργων ἀναλόγων πρὸς τὰ τῆς Πλεύνας, ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἀναζητήσῃ αὐτά. Ἄν καὶ τὰ ἐπὶ λοιπα τουρκικὰ ὀχυρώματα τῆς Σόφιας εἶχον τεθῇ εἰς κατάστασιν ἀμύνης, ὥς ἐκεῖνο ὅπερ πρὸ μικροῦ περιεγράφη, ἐὰν εἶχον συν-

δεθῇ πρὸς ἄλληλα διὰ πυροβολείων καὶ δι' ὀρυγμάτων ἀκροβολιστῶν, ὡς ἐγένετο ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ μετώπου, ἤθελον ὑπάρξει τὰ στοιχεῖα περικεχαρακμένου στρατοπέδου δυναμένου νὰ καταστῇ ἐφάμιλλον πρὸς τὸ τῆς Πλεύνας.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀλύσσου καὶ πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ τῆς πόλεως, ἔπρεπεν ἀκόμη νὰ φράξωσι τὴν κοιλάδα καὶ τὴν στενωπὸν τῆς Βλαδάϊας. Εἶχον προνοήσει περὶ τούτου.

Ἄλλὰ μόνα τὰ τοῦ δυτικοῦ μετώπου ἔργα ἤθελον ἐπαρκέσει πρὸς ἀναχαίτισιν ἐπὶ μακρὸν τῶν Σέρβων, εἰ ἐνίκων ἐν Σλιβνίτση. Ἴσως μάλιστα ἤθελον ἐμποδίσαι αὐτοὺς νὰ εἰσδύσωσί ποτε ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Βουλγαρίας. Ἄς φαντασθῇ τις μόνον τὴν ἀπέραντον ἔκτασιν τοῦ πεδίου βολῆς καὶ τὴν ὑποχρέωσιν, ἐν ᾗ διετέλει ὁ ἐχθρὸς, νὰ προσεγγίσῃ πανταχοῦ ἀποκεκαλυμμένος!

Τὰ ἀποπερατωθέντα τμήματα τοῦ πρानοῦς τῆς παρὰ τῶν Τούρκων ἄλλοτε ἀρχισθείσης σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ἐπωφελῶς πρὸς προστασίαν τῶν ὑποστηρικμάτων.

Ἡ ΤΡΟΦΟΔΟΤΙΚΗ ΚΑΙ Ἡ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΣΤΡΑΤΩΝ.

Ἡ ὑπηρεσία τῶν τροφῶν ἐτελεῖτο ἐν Σερβίᾳ κατὰ τὸν ἐπόμενον τρόπον: Μεγάλῃ τις ἀποθήκη ἦν ἰδρυμένη ἐν Νύσση. Οἱ σιδηροδρομικοὶ σταθμοὶ ἀπὸ Βελιγραδίου εἰς Νύσσαν ἐδέχοντο τὰς πανταχόθεν συναθροιζομένας τροφὰς καὶ διηύθυνον αὐτὰς εἰς τὴν κεντρικὴν ἀποθήκην. Οἱ πόροι τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς χώρας, ἐν ᾧ ζῶσι μόνον ἐκ τῆς γεωργίας, εἰσὶ σημαντικοί. (¹) Ὡς τὸ εἶπον εἰς προηγούμενόν τι κεφάλαιον, ἐκάστη οἰκογένεια ἔχει σιταποθήκην τινὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀφθόνως ἐφωδιασμένην, καὶ πρὸς τούτοις διατίθενται κοινοτικαὶ σιταποθήκαι. Ἐκαστος δῆμος

(¹) Δὲν ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι ἐντελῶς ἐνδεεῖς. Κατ' ἀρχαῖόν τινα νόμον δὲν δύναται ν' ἀφαιρῇ ἐξ οἰκογενείας τινός, ἐγκαλουμένης διὰ χρεῖ, ὅ,τι εἶναι ἀπαράιτητον διὰ τὴν ζωὴν αὐτῆς, ἥτοι: μία οἰκία, 2 ½ ἐκτάρια γῆς, 1 ἵππος, 1 ἢ 2 βόες, καὶ τὰ ἀναγκαῖοτερα γεωργικὰ ἐργαλεῖα.

ὑποχρεοῦται νὰ ἔχη ἀποθήκην τινὰ τροφῶν. Ἐπὶ μεγάλων πλεγμαίων κατεσκευασμένων ἐπὶ πασσάλων καὶ ἐπικεκαλυμμένων δι' ἀχύρου, συντηροῦσι τὰς ἐξ ἀραβοσίτου καὶ ἐξ ὀλύρας (σικάλεως) προμηθείας. Ἐκάστη οἰκογένεια ὀφείλει νὰ χορηγῇ ἐκ τούτων ἑτησίως 150 ὀκάδας (182 χιλιογρ.) εἰς τὴν κοινότητα. Αἱ ἐφεδρεῖαι αὗται δὲν χρησιμοποιοῦνται εἰμὴ ἐν περιπτώσει κακῆς παραγωγῆς ἢ πολέμου. Ἐν συνήθει καιρῷ, ἀναβιβάζουσιν εἰς 60-70 ἑκατομμύρια χιλιογραμμάτων τὴν οὕτω διατηρουμένην ποσότητα σιτηρῶν.

Ἡ μεταγωγικὴ ὑπηρεσία μεταξὺ τοῦ σταθμοῦ Νύσσης καὶ τῶν ἀποθηκῶν τῆς πόλεως ἐτελεῖτο διὰ τῶν ὁμοζυγιῶν τῶν χωρικῶν. Κατ' ἀρχὰς εἶχον χρησιμοποιοῦσαι ὡς ἀποθήκας τὰς ἐν τῇ ἀκροπόλει, ἔπειτα δὲ ἄλλα μεγάλα κτίρια. Ἐφεδρεῖα τις διπύρων εἶχεν ἀποθηκευθῇ ἐν παλαιῷ τινι τουρκικῷ τεμένει.

Τὰ ἀρτοποιεῖα ἐν οὐδενὶ χωρίῳ ἔλειπον· ἐκάστη εὐπορος οἰκογένεια χωρικῶν κατέχει ἴδιον κλίβανον. Ἐπὶ πλέον εἶχεν ἰδρυθῇ ἐν Πιρὸτ μέγα τι ἀρτοποιεῖον ἐκστρατείας. Ὁ διπυρίτης ἄρτος παρεδίδετο ὑπὸ τοῦ ἐργοστασίου τῶν κ.κ. Σίμιτς καὶ Πόποβιτς, ἐν Βελιγραδίῳ, κατὰ συμβόλαιόν τι γενόμενον μετὰ τῆς κυβερνήσεως. Τὸ ἐργοστάσιον παρέδιδεν 9,000 ἕως 10,000 τεμάχια διπυρίτου καθ' ἡμέραν. Κατεῖχε δέκα κλιβάνους, πυρουμένους ἄνωθεν καὶ κάτωθεν, καὶ ἱκανοὺς νὰ ἐψήσωσι 200 πλακοῦντας διπυρίτου καθ' ὥραν. Δύο συνεργεῖα ἐκ τριάκοντα τεχνιτῶν ἐνησχολοῦντο ἐν αὐτοῖς ἡμέρας τε καὶ νυκτός. Ζύμωτικὴ τις μηχανὴ ἐχορήγει εἰς δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας 300 χιλιογράμματα ζύμης. Ἡ παραγομένη ποσότης παρεδίδετο ἐν κιβωτίοις ἐκ 50 χιλιογραμμάτων.

Πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς τροφοδοτικῆς ὑπηρεσίας καθ' ὅσον ὁ στρατὸς ἀπεμακρύνετο τῶν ἐν Νύσση κεντρικῶν ἀποθηκῶν, εἶχον διαιρέσει τὰς ἀπὸ τῆς βάσεως τῶν ἐπιχειρήσεων ἀναχωρούσας ὁδοὺς εἰς ἀριθμὸν τινὰ σταθμῶν. Τὴν δι' ἕκαστον ἐξ αὐτῶν μεταγωγικὴν ὑπηρεσίαν ὑπεχρεοῦντο νὰ ἐκτελῶσιν οἱ κάτοικοι τῶν γειτονικῶν χωρίων. Οἱ χωρικοὶ ὠδήγουν ἀφ' ἐνὸς σταθμοῦ εἰς ἕτερον τὰ διὰ βοῶν ἢ διὰ μελανῶν βουβάων ἐζευγμένα βαρέα αὐτῶν ἀμάξια, καὶ ἐπανήρχοντο μετ' αὐτῶν κενῶν. Ἀτε-

λείωτοι οὕτω φάλαγγες ὀχημάτων ἐσύροντο κατὰ τὰς δύο διευθύνσεις ἐπὶ τῶν ὁδῶν καὶ ἐκτὸς αὐτῶν καὶ παρείχον τὸ θέαμα λαοῦ μεταναστεύοντος. Ἐν ταῖς θέσεσι τῶν ἀποθηκῶν τὰ ζῶα ἀποξευγνύμενα, ἔτρωγον τὴν νομὴν, ἣν εἶχον ἀφήσει νὰ πέσῃ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐνιαχοῦ φορτηγόν τι ζῶον, ἔχον τὸ σάγμα ἐπὶ τῆς ῥάχεως ἢ ὑπὸ τὴν κοιλίαν, ἐπλανᾶτο εἰς ἀναζήτησιν τροφῆς. Οἱ ἀγωγεῖς ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν τὴν τροφήν των, ἢ ἀπεστέλλετο αὐτοῖς αὕτη ἐκ τῆς οἰκίας των. Οὐδεμίαν ἀποξημίωσιν διὰ τὴν ὑπηρεσίαν των ἐλάμβανον παρὰ τοῦ Κράτους.

Αἱ ἐν τοῖς σταθμοῖς στάσεις ἀνεγνωρίζοντο ἐκ τῶν μεγάλων αὐτῶν ὄρχων ἐξ ὀχημάτων καὶ ἐλκήθρων, συνηθροισμένων ἐν αὐτοῖς διὰ τὴν φόρτωσιν ἢ τὴν ἐκφόρτωσιν. Ἐν τοῖς πέριξ ἢ ἐν τοῖς κενοῖς διαστήμασιν ἔκειντο δέματα χόρτου, σάκκοι βρώμης ἢ ἀλεύρου, προμήθειαι ἄρτου, κιβώτια διπυρίτου· πάντα δὲ σχεδὸν ταῦτα ἐν ὑπαίθρῳ, σπανίως ὑπὸ στέγῃν.

Ἄλλ' αἱ τροφαὶ δὲν ἐχορηγοῦντο πᾶσαι ὑπὸ τῶν κεντρικῶν ἀποθηκῶν. Τὰ στρατεύματα ἠναγκάζοντο συνεχῶς νὰ ζῶσιν ἐκ τῆς χώρας, ὅπως ἡδύναντο καλλίτερον. Ἐν ταῖς περιπτώσεσι ταύταις αἱ κοινοτικαὶ σιταποθήκαι ἀπέδωκαν ἐξόχους ὑπηρεσίας.

Τὸ κρέας, — ὅπου τοῦτο ὑπῆρχεν, — ἐχορηγεῖτο διὰ ζώντων ποιμνίων· τὸ στράτευμα ἐξετέλει τὸ ἴδιον τὴν σφαγὴν. Ἐλλείψει ὕδατος πρὸς προπαρασκευὴν ζωμοῦ, ἢ ἐν ἐλλείψει μαγειρικῶν σκευῶν (ἢ δευτέρα σειρὰ δὲν κατεῖχε τοιαῦτα), οἱ ἄνδρες παρεσκεύαζον ἐπιτηδεϊότατα κρέατα ὅπτα ἐν ὀβελῳ.

Μόνη ἡ πρώτη σειρὰ ἐλάμβανε μισθόν. Ἡ δευτέρα σειρὰ ἐπηρκεῖτο, κατὰ τὸ ἀρχαῖον παράδειγμα, εἰς γλίσχρον τινὰ μερίδα τροφῶν, μόνον ἐξ ἄρτου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀποτελουμένων.

Ἐν τῷ βουλγαρικῷ στρατῷ ἡ τροφοδοτικὴ καὶ μεταγωγικὴ ὑπηρεσία ἦν διωργανισμένη ὡς ἐν τῷ σερβικῷ στρατῷ. Ἡ Σόφια ἦτο ἡ κεντρικὴ ἀποθήκη καὶ ἡ κεφαλὴ τῆς γραμμῆς τῶν σταθμῶν. Ὅσῳ μᾶλλον ἀπεμακρύνοντο τόσῳ δυσχερέστεραι καθίσταντο αἱ μεταφοραὶ καὶ τόσῳ μᾶλλον εὐρίσκοντο ἠναγκασμένοι νὰ ζῶσιν ἐκ τῆς χώρας. Ἡ περίστασις αὕτη παρουσιάσθη ἰδίως ἐνόσῳ εὐρίσκοντο ἐν Πιρότ καὶ ἐν τοῖς πέριξ. Τότε κατε-

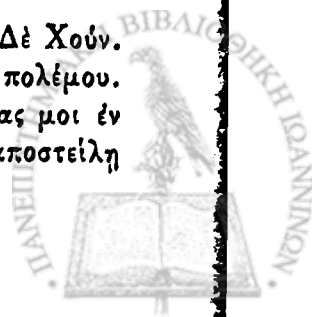
νόησαν ἀληθῶς τὴν ἄπειρον πληθὺν τῶν ἐν τοῖς χωρίοις τοῦ Αἰμου συνηθροισμένων ἐφοδίων. Κατὰ τὸν τελευταῖον ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον, ὁ ῥωσσικὸς στρατὸς ἠδυνήθη νὰ ζήσῃ ἐπὶ ἑξ ἡμερῶν διὰ μόνων τῶν τῆς βορείου Βουλγαρίας πόρων. Κατὰ τὸ 1885, μέγα μέρος τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ, εἴτα δέ, ἀμέσως κατόπιν, ἅπαντα ἡ κυρία δύναμις τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ ἔζησαν δαπάναις τοῦ Πιρότ. Καὶ ἐν τούτοις ὁ εἰδικὸς ἀνταποκριτὴς τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κολωνίας, (¹) ὅστις παρηκολούθει τὸ ἀρχηγεῖον τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου, ἔγραφε τῇ 21 δεκεμβρίου :

« Τὸ Πιρότ ἠναγκάσθη ν' ἀναλάβῃ μετὰ τινων χωρίων τὴν διατροφήν 30,000 Βουλγάρων, καὶ ἐν τούτοις οἱ πόροι αὐτοῦ δὲν ἐξηντλήθησαν ἀκόμη. Τὸ χόρτον καὶ ἡ κριθὴ ἐλλείπουσιν ἀληθῶς, διότι ἡ χιὼν παρεκώλυσε τὴν ἐκ Σόφιας μεταφορὰν νομῆς, καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας οἱ ἵπποι ὑπέφερον σκληρῶς ἐκ τῆς πείνης· ἀλλ' ὑπολείπονται ἔτι ἱκαναὶ τροφαί. Εἶναι καταπληκτικὸν ὅ,τι εἶναι ἐγκεκρυμμένον εἰς τὰς ἀθλιεστέρας κατοικίας : ὅσον πλείονα λαμβάνουσι, τόσον πλείονα ὑπάρχουσιν. Μόνον ἐν πολέμῳ δύναται τις νὰ κατανοήσῃ τὸν κεκρυμμένον μὲν, ἀλλὰ τόσῳ μᾶλλον πραγματικόν, πλοῦτον τῶν χωρικῶν τῆς χώρας ταύτης. »

Ἡ ἐνοίκησις τῶν στρατευμάτων ἀπήντησε μεγαλειτέρας ἔτι δυσχερείας ἢ ἡ διατροφή αὐτῶν ἐν τῇ ἐκστρατεῖα ταύτῃ. Ὅσα ὁ ἀνταποκριτὴς τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κολωνίας ἀναφέρει ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου περὶ τοῦ Πιρότ, δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἐπίσης εἰς τὸν σερβικὸν ὡς καὶ εἰς τὸν βουλγαρικὸν στρατόν. Γράφει :

« Ἐκτὸς ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων τὰ στρατεύματα ἠναγκάσθησαν μέχρι τοῦδε νὰ καταυλίζωνται ἐντελῶς ἐν ὑπαίθρῳ. Ὅσάκις τὸ ψύχος καθίστατο ἐπαισθητόν, ἤρκοῦντο νὰ κατασκευάζωσιν ἐλαφρὰς καλύβας ἐξ ἀχύρου ἢ ἐκ κλάδων δένδρων. Μετὰ τὰς κατὰ τὰς 5 καὶ 6 δεκεμβρίου καταπτώσεις χιόνος, ἐμερίμνησαν δρα-

(¹) Ὁ ἀνταποκριτὴς οὗτος ἦτο ἀρχαῖος γερμανὸς ἀξιωματικὸς, ὁ κ. Δέ Χοὺν. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ εἰσὶν ἐκ τῶν καλλιτέρων, αἵτινες ἐγράψαν περὶ τοῦ πολέμου. Ὁφείλω εἰς τὸν κ. Δέ Χοὺν πολυτίμους προφορικὰς πληροφορίας, δοθείσας μοι ἐν Σόφια, καὶ ἐγγραφὸν τινα ἀνακοίνωσιν, ἣν εἶχε τὴν φιλοφροσύνην νὰ μοι ἀποστείλῃ ἐκ Παρισίων, μετὰ τὴν ἐπιστροφήν ἡμῶν.

στηρίως ὅπως παράσχωσιν εἰς ταῦτα στέγην. Ἡ πόλις Πιρότ μετεμορφώθη εἰς τερατώδη στρατῶνα. Πιστεύω ὅτι ἡ πόλις περιείχε 15,000 στρατιωτῶν. Ἀλλ' ἐκ φόβου πρὸς τὰς λυπηρὰς συνεπειὰς τοιαύτης συγκεντρώσεως ὑπὸ ὑγιεινὴν ἔποψιν, ἔπεμψαν μέρος τῶν στρατευμάτων εἰς Τσάριβροδ. Τὸ ἐπίλοιπον μέρος αὐτῶν διενεμήθη ἐν τοῖς πέριξ χωρίοις.»

Ἐν τῷ δριμυτέρῳ χειμῶνι, κατὰ τὰς πρὸς συνομολόγησιν τῆς ἀνακωχῆς διαπραγματεύσεις, ὁ σερβικὸς στρατὸς διετέλει εἰς λυπηροτέραν ἔτι κατάστασιν ἢ ὁ βουλγαρικός. Δὲν εἶχεν εἰς τὴν αὐτοῦ διάθεσιν πόλιν τινὰ ὡς τὸ Πιρότ. Ἡ δευτέρα σειρὰ ἔμενεν ἄνευ στέγης ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου τῆς Πλότσας, ἐντεῦθεν δὲ μέχρι τῶν προφυλακῶν τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ εἰς μόνην τὴν Μπέλα Παλάγκαν ἠδύναντο νὰ ἐνοικήσωσιν ἀριθμὸς τις ὀλίγῳ σημαντικὸς στρατευμάτων. Δύναται τις ἄρα νὰ φαντασθῇ πόσον ὁ στρατὸς ὑπέφερεν ἐκ τοῦ ψύχους. Ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς νοσοκομείοις, ιδίως δὲ ἐν τῷ τοῦ ἀρχαίου τουρκικοῦ στρατῶνος τῆς Νύσσης, εὐρίσκετο μέγας ἀριθμὸς ἀνδρῶν ἐχόντων πεπαγωμένα τὰ μέλη.

Οὐδαμῶς ἐστὶν ἐκπληκτικὸν ὅτι, ἐν ταῖς περιστάσεσι ταύταις καὶ ὡς ἐκ τῆς κατὰ τὸ τμήμα τοῦτο τῆς χώρας βασιλευούσης σπάνεως δασῶν, ἔλαβον ἐκάτεροι οἱ στρατοὶ τὴν καύσιμον ὕλην, ὅπου εὐρίσκουν αὐτήν. Εὐνόητον ὅτι κατέρριψαν μεγάλα δένδρα, ἐνιαχοῦ μάλιστα ὀλοκλήρους δενδροστοιχίας, ὅτι ἔκαυσαν τὴν ξυλείαν τῶν ἡρειπωμένων οἰκιῶν, ὅτι ἐνίοτε μάλιστα (ὡς ἐν Πιρότ, ἔνθα ἦτο ἡ μεγαλειτέρα συγκέντρωσις) τὰ δάπεδα ἐγκαταλελειμένων οἰκιῶν ἐχρησιμοποιήθησαν ὅπως ἀνάπτωνται αἱ ἐν τοῖς καταυλισμοῖς πυραί.

Καὶ ἐν τούτοις ἡ ὑγιεινὴ κατάστασις τῶν στρατευμάτων ὑπῆρξε πάντοτε εὐχάριστος.

Ἐπεὶ δὲ τὸ Ὁμοσπονδιακὸν συμβούλιον εἶχε πέμψει ἐπὶ τοῦ θεάτρου τοῦ σερβοβουλγαρικοῦ πολέμου ἓνα τῶν μᾶλλον διακεκριμένων στρατιωτικῶν ἡμῶν ἱατρῶν, ὅπως μελετήσῃ τὸν ὀργανισμὸν τῆς ὑπηρεσίας τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν πληγωμένων, δὲν ἠδυνάμην νὰ θεωρήσω ὡς ἀνήκουσαν εἰς τὰ καθήκοντά μου τὴν σπουδὴν τοῦ εἰδικοῦ τούτου ὑπηρεσιακοῦ κλάδου. Ἐπέστησα ἐν

τούτοις ἐπ' αὐτοῦ τὴν τροσοχὴν, ἥτις ἐπιβάλλεται τῷ θέλοντι νὰ κατανοήσῃ τὴν πορείαν ἐκστρατείας τινός.

Περιορίζομαι νὰ βεβαιώσω ὅτι τὰ στρατιωτικὰ νοσοκομεῖα, τὰ ὁποῖα ἐπεσκέφθημεν εἰς τὰς δύο χώρας, προὔξενουν καλὴν ἐντύπωσιν ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς καθαριότητος, τῆς περὶ τῶν ἀσθενῶν μερίμνης καὶ τοῦ διαθεσίμου ἱλικοῦ. Τοῦτο προδήλως ὠφέλιμο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ προσδραμούσας φάλαγγας τοῦ Ἑρυθροῦ Σταυροῦ καὶ εἰς τοὺς αὐστριακοὺς ἢ γερμανοὺς ἰατροὺς τοὺς διορισθέντας διευθυντὰς τῶν νοσοκομείων. Ἐν τούτοις οἱ δύο ἐμπόλεμοι ἐνήργησαν ὅ,τι ἦτο δυνατόν, ὅπως ἀνταποκριθῶσι πρὸς τὰς περιστάσεις, ἂν καὶ οἱ ἔμπειροὶ ἰατροὶ καὶ πρὸ πάντων οἱ χειρουργοὶ εἶναι σπανιώτατοι παρ' αὐτοῖς. Εἶναι ἄλλως ἀνεγνωρισμένον ὅτι πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν ξένων ἐπικουριῶν καὶ τὰ δύο μέρη δὲν διετίθεσαν ἱκανὰ μέσα καὶ ὅτι αἱ γενόμεναι προπαρασκευαὶ δὲν ἦσαν ἀνάλογοι πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν πληγωμένων, οὓς ἔσχον ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐκστρατείας.

Ἐπειδὴ αἱ ἀνακοινώσεις τοῦ ἱατροῦ Bovei μέλλουσι νὰ συμπεριλάβωσι κυρίως τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ γενόμενα, προστίθημι εἰς τὰς μικρὰς παρατηρήσεις, ἃς ὁ ἴδιος ἠδυνήθη νὰ κάμω ἐπὶ τῆς σερβικῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας, πληροφορίας τινὰς ληφθείσας ἐξ ἀνταποκρίσεώς τινος τῆς Βιενναίας Γενικῆς Ἐφημερίδος τῆς 28 δεκεμβρίου 1885. (¹) Αὕτη ἐκφράζεται ὡς ἔπεται περὶ τῆς διὰ τοὺς τραυματίας ὑπηρεσίας ἐν τῷ στρατῷ τοῦ βασιλέως Μι-λάνου :

«Ἐκάστη τῶν πέντε μεραρχιῶν τοῦ στρατοῦ παρηκολουθεῖτο ὑπὸ ἀποσπάσματός τινος καὶ λόχου ὑγειονομικῶν, συγκροτουμένων : ἐξ ἑνὸς ἱατροῦ διευθυντοῦ καὶ τοῦ ἀντικαταστάτου αὐτοῦ, δύο ἱατρῶν, ἑνὸς ἱατροῦ βοηθοῦ, ἑνὸς φαρμακοποιοῦ, ἑνὸς οἰκονόμου καὶ 80 ἕως 100 νοσοκόμων. Ἐπὶ πλέον ἕκαστος λόχος τοῦ στρατεύματος εἶχε τέσσαρας φορεῖς (brancardiers), ἐπιφορτιζομένους νὰ καθιδρύωσι τὸν σύνδεσμον μεταξὺ τῶν μαχομένων καὶ τῶν περιπολιῶν τοῦ ὑγειονομικοῦ λόχου, ἥτοι τὰς θέσεις τῶν

(¹) Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη ἐν Βιέννῃ παρὰ τοῦ κ. J. Lukesch, μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του.

περιδέσεων τοῦ ὑγειονομικοῦ λόχου. Αἱ θέσεις δὲ αὗται τῶν περι-
δέσεων εὐρίσκοντο ἀμέσως ὀπισθεν τῶν στρατευμάτων.

» Ἀκολουθῶς ἤρχοντο, διὰ τὰς πέντε μεραρχίας στρατοῦ, δέκα
νοσοκομεῖα ἐκστρατείας πρώτης γραμμῆς. Ἐκαστον νοσοκομεῖον
ἠρίθμει 200 κλίνας. Διετέλει ὑπὸ τὰς διαταγὰς ἱατροῦ διευθυντοῦ
καὶ περικλάμβανεν ἐκτὸς τούτου δύο ἱατρούς, δύο βοηθοὺς ἱατρούς,
δύο φαρμακοποιούς, ἓνα ταμίαν, τρία ὀχήματα ὑγειονομικὰ καὶ
πολυάριθμα ἀμάξια χωρικῶν. Τὰ ὑγειονομικὰ ὀχήματα ἦσαν ἀρ-
χαῖαι ταχυδρομικαὶ ἄμαξαι τῆς ὁδοῦ Μοραῦα, μένουσαι ἄνευ
χρήσεως ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ σιδηροδρόμου.

» Νοσοκομεῖα ἐφεδρείας εἶχον ἰδρυθῆ ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ στρα-
τοῦ καὶ καθ' ἅπαν τὸ βασίλειον· μόνον ἐν Βελιγραδίῳ ὑπῆρχον
δέκα ὀκτώ. Ἀλλὰ τὰ συμβεβηκότα ἐπῆλθον τοσούτῳ ταχέως
ὥστε ἐν Νύσση, ἐπὶ παραδείγματι, δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀναμείνωσι
τὴν ἰδρυσιν τῶν νοσοκομείων ἐφεδρείας. Ἡ διεύθυνσις τῆς ὑγει-
νομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ στρατοῦ ἠναγκάσθη νὰ ἐνεργήσῃ δι' ἑαυτήν.

» Χάρις τῇ δραστηριότητι τῶν παρ' αὐτῆς διορισθέντων ἱα-
τρῶν, ιδίως δὲ τοῦ ταγματάρχου Λαζάρεβιτς, ὑποβοηθουμένου
παρά τινος ἐμπόρου τῆς Νύσσης, τοῦ κ. Νέξιτς, 1500 κλίναι
ἐστήθησαν ἐν ὀλίγαις ἡμέραις. Ἦρκεσαν αὗται εἰς τὴν πρώτην
συρροὴν τῶν πληγωμένων καὶ ἐπέτρεψαν νὰ προβῶσιν εἰς τὴν
κανονικὴν ἐκπομπὴν αὐτῶν. Τὰ ἕτερα νοσοκομεῖα ἐφεδρείας
ἠρίθμουν 3000 κλίνας περίπου, ὧν πλείους τῶν 1000 ἐν Βελι-
γραδίῳ, 700 ἐν Κραγιούγεβατς, 200 ἐν Ἀλεξινάτς, Ἰαγκοδίνα,
Σμεδереύφ, Παρατσίν, Κούπριτζα καὶ Προκόπλιε, χωρὶς νὰ
συμπεριληφθῶσιν αἱ μικραὶ πόλεις ὡς τὸ Νεγοτίν, τὸ Κνιάζε-
βατς, κλπ.

» Πολὺ εὐχάριστος δι' αὐτοὺς ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς
ἐκστρατείας, ἡ νομοθετικὴ διάταξις ἡ ὑποχρεοῦσα πάντας τοὺς
ἱατροὺς τῆς χώρας νὰ ὑπηρετῶσιν ἐν πολέμῳ καὶ νὰ εἰσέρχωνται
εἰς τὴν τῆς πρώτης γραμμῆς ὑγειονομικὴν ὑπηρεσίαν. Εἶναι ἀλη-
θὲς ὅτι προέκυψεν ἐκ τούτου κατὰ τὴν πρώτην στιγμὴν ἔλλειψις
ἱατρῶν ἐκ τῶν νοσοκομείων ἐφεδρείας, ἀλλ' οἱ ἐθελονταὶ δὲν
ἐβράδυναν νὰ συρρεύσωσιν ἐκ πάντων τῶν μερῶν τῆς Εὐρώπης,
ὥστε αἱ διατάξεις τοῦ σερβικοῦ ὑγειονομικοῦ νόμου εὐρέθησαν ἐν

συνόλω ἐπιτυχεῖς. Ὁ σερβικὸς στρατὸς διετίθει ὀλικῶς ἐν πρώτῃ γραμμῇ 155 ἰατροὺς καὶ φαρμακοποιούς : 30 στρατιωτικοὺς καὶ 125 οὐχὶ τριούτους.

» Ἐκ τῶν ἐπιτυχεστέρων ἐπίσης μέτρων ὑπῆρξεν ἡ ἀγγάρευσις τῶν ἐν Βελιγραδίῳ καὶ Νύσση ἀμαξῶν διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν πληγωμένων. Συνήθροισαν 100 ἐν Βελιγραδίῳ καὶ 50 ἐν Νύσση· ἀλλ' ὁ ὀλικὸς αὐτῶν ἀριθμὸς περιορίσθη εἰς 50 ἕνεκα τῶν ἀπαιτήσεων τῶν διπλωματικῶν πρακτόρων ζητούντων τὴν ἀπόδοσιν τῶν ὀχημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς τοὺς ὑπηκόους τῆς Αὐстроουγγαρίας καὶ ἄλλων χωρῶν. Αἱ 50 αὗται ἄμαξαι διενεμήθησαν εἰς τὰς 5 μεραρχίας. Βραδύτερον αἱ 40 τοῦ στρατοῦ τοῦ Νυσσαύα συνηνώθησαν μετὰ τῆς κινητῆς ὑγειονομικῆς φάλαγγος, ὅπως χρησιμοποιηθῶσιν ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Τσάριβροδ-Νύσσης. Μετὰ δὲ τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐχρησίμευσαν διὰ τὴν ἐκπομπὴν τῶν ἀσθενῶν εἰς τὰ ἐκτὸς τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς κείμενα νοσοκομεῖα, κυρίως δὲ εἰς Προκόπλιε.

» Ἡ ὑγειονομικὴ ὑπηρεσία τοῦ στρατοῦ ὥφειλε νὰ ἐπιστήσῃ εἰδικῶς τὴν προσοχὴν τῆς ἐπὶ τῆς δυσεντερίας (*Diarrhoea rubra*) ἥτις ἀνεφάνη περὶ τὸ μέσον δεκεμβρίου, μετὰ τὰ πρῶτα ψύχη, ἐν τῇ μεραρχίᾳ τῆς Σουμαδίας. Ἐλαβον ἄνευ βραδύτητος δραστήρια μέτρα, οὕτως ὥστε ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀσθενῶν, ὅστις ἦτο 126 τῇ 15 δεκεμβρίου, ἔβαινε πάντοτε μειούμενος.

« Κατὰ πᾶσαν τὴν διάρκειαν τῆς ἐκστρατείας, ἀπὸ τῆς ἐπιστρατεύσεως μέχρι τῆς συνομολογήσεως τῆς ἀνακωχῆς εἶχον μόνον 5 κρούσματα τύφου, 5 ἱλαρᾶς, 3 εὐλογίας, 3 ἐρυσιπέλατος καὶ μικρὸν ἀριθμὸν πνευμονιῶν, νεφριτίδων, ὀξέων ῥευματισμῶν, κλπ. Ἐνδιαφέρουσα παρατήρησις : ἀναφανέντων κρουσμάτων τινῶν εὐλογίας ἐν μέσῃ ἐκστρατείᾳ, τάγμα τι τῆς δευτέρας σειρᾶς ἐνεβολιάσθη διὰ δαμαλίδος ὀλόκληρον ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς Βράνιαις· ἀπέτρεψαν οὕτω τὴν ἐπιδημίαν.

» Κατὰ τὰ λοιπὰ δὲν δύναται τις ἢ ν' ἀπευθύνη τοὺς μεγαλειτέρους ἐπαίνους πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς σερβικῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας, τὸν συνταγματάρχην Βλάδαν Γεώργιεβιτς. Ἐπιτήδειος διοργανωτής, πεπρoικισμένος δι' ἐκτάκτου δραστηριότητος, ἐπιστημονικῶς ἐντριβέστατος περὶ τὴν στρατιωτικὴν ὑγιεινὴν,

ἔχει πάσας τὰς ιδιότητας ἀρχιάτρου καὶ δὲν ἤθελε μετατεθῆ ἐν οὐδενὶ μεγάλῳ στρατῷ. Κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης εἰ-
χεν ἤδη συναθροίσει ἐν λεξικῷ 2000 περιπτώσεις, ὑπὸ τὴν ἔπο-
ψιν τῆς κατατάξεως τῶν πληγῶν ἀναλόγως τῆς ἀρχῆς αὐτῶν,
τοῦ ὅπλου, τοῦ σώματος στρατοῦ καὶ τῆς ἐθνικότητος τοῦ πλη-
γωμένου. Οἱ ξένοι ἰατροὶ οἷτινες μετέβησαν εἰς Σερβίαν ἔλαβον
παρ' αὐτοῦ τὴν καλλιτέραν ὑποδοχὴν.»

Ἐν τῷ ἀπὸ τῆς 14 μέχρι τῆς 27 νοεμβρίου βραχεῖ διαστή-
ματι, αἱ ἀπώλειαι τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ ἀνῆλθον εἰς 1000 νε-
κροὺς καὶ 4000 τραυματίας.

Κατὰ τὰς γενομένας μοι ἀνακοινώσεις, ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς
ἔσχε μόνον 2000 τραυματίας καὶ 600 νεκρούς. Ἐχω τὴν πεποί-
θησιν ὅτι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι εἰσὶ κατώτεροι τῶν πραγματικῶν.

Τὰ μέγιστα ἐξεπλάγην ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲν ἐξωτερικὸν σημεῖον
ἐδείκνυε τοὺς τάφους τῶν θανόντων στρατιωτῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου
τῆς μάχης. Ἐνα μόνον ξύλινον σταυρὸν εἶδομεν ἐπὶ τοῦ βουλ-
γαροσερβικοῦ μεθορίου, παρὰ τῇ γεφύρᾳ τῆς Σούκοβας. Ἐπὶ
τινος παρὰ τὸ Τσάριβροδ ὑψώματος ἀκόντιόν τι ἐμπεπηγμένον
ἐπὶ τῆς γῆς ἐδήλου, ὡς εἶπον ἡμῖν, τὸν τάφον ἀξιωματικοῦ τινος.
Μεταξὺ τοῦ χωρίου Σλιβνίτσας καὶ τῶν βουλγαρικῶν θέσεων,
σωρὸς τις γαιῶν ἀρτίως ἀνακινηθεισῶν ἐφάνη ἡμῖν σημειῶν τὴν
θέσιν κοινοῦ τινος εὐρέος τάφου.

Ἀναμφιβόλως ἔλειπεν αὐτοῖς ὁ χρόνος καὶ τὰ ἀναγκαῖα ὑλικά,
ὥπως σημειώσωσι τὸ μνῆμα τῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τιμῆς πεσόν-
των ἀνδρείων. Ὁ πόλεμος ἀπῆτει πάντας τοὺς βραχίονας καὶ
πάσας τὰς διανοίας. Ἀλλ' ἡ εἰρήνη ἐκλείσθη καὶ τὰ δύο Κράτη
θέλουσιν ἀναμφιβόλως παράσχει εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος τε-
λευτήσαντας υἱοὺς αὐτῶν τὸ τεκμήριον εὐλαβοῦς σεβασμοῦ, οὐ
δικαιοῦνται.

ΔΙΑΤΙ ΗΤΤΗΘΗΣΑΝ ΟΙ ΣΕΡΒΟΙ

Τῇ 16 δεκεμβρίου ὁ βασιλεὺς Μιλάνος ἐδέχετο εἰς ἀκρόασιν
τὸν στρατιωτικὸν ἀνταποκριτὴν τῆς Βιενναίας Γενικῆς Ἐφημερί-
δος, τοῦ ὁποίου εἶχε παρατηρήσει τὰς ἀνταποκρίσεις, καὶ ἐξηγεῖτο

κατὰ βάθος, πρὸ τοῦ ἐφημεριδογράφου τούτου, τὰς αἰτίας τῆς ἀποτυχίας τῶν σερβικῶν ὅπλων. Τῇ ἐσπέρᾳ ὁ κ. Ἰ. Λούκες ἀνεκοίνου τὴν συνδιάλεξιν ταύτην εἰς τὴν ἐφημερίδα του.

«Διεπράξαμεν πολλὰ σπουδαῖα σφάλματα, εἶχεν εἶπει ὁ βασιλεὺς Μιλάνος, ἢ μᾶλλον ἐγὼ εἶμαι ὅστις διέπραξα ταῦτα. Ἀναλαμβάνω τὴν εὐθύνην αὐτῶν πρὸ τῆς ἱστορίας.

» Τὸ πρῶτον καὶ μεγαλειότερον σφάλμα ἦτο ὅτι ἠρξάμεθα τῆς ἐκστρατείας μετὰ δυνάμεων οὐχὶ πολὺ σημαντικῶν. Ἐὰν ἐξ ἀρχῆς εἶχομεν συναγείρει ἀπάσας τὰς δυνάμεις ἡμῶν, ἠθέλομεν βεβαίως ἀποφύγει τὰς ἀτυχίας· ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει τὰ πράγματα ἠθελον ἐπέλθαι κατὰ πολὺ διάφορον τρόπον.

» Τὸ δεύτερον σφάλμα ἦτο ὅτι ἐνομίσαμεν ὅτι θὰ εἶχομεν νὰ πολεμήσωμεν πρὸς μόνας τὰς βουλγαρικὰς δυνάμεις. Κατὰ βάθος τοῦτο ἦτο τὸ κυριώτερον σφάλμα, ἐξ οὗ προέκυψε τὸ πρῶτον. Τὰ στρατεύματα τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας εἰσὶ στρατεύματα τουρκικά. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἡ Πύλη ἠθελεν ἐπιτρέψει εἰς ταῦτα νὰ ὑπηρετήσωσιν ὑπὸ ξένην Κυβέρνησιν.

» Ὅταν κατὰ τὴν δευτέραν ἐν Σλιβνίτση ἡμέραν εἶδον ὅτι δὲν ἐκερδίζομεν ἔδαφος, ἔπρεπεν ἀμέσως νὰ διατάξω τὴν ὑποχώρησιν καὶ νὰ μὴ δεχθῶ πλέον τὴν μάχην, μέχρις οὗ ἐπέλθῃ ἡ ἰσορροπία τῶν δυνάμεων διὰ τῆς ἐν τοῖς ὅπλοις κλήσεως τῶν διαθεσίμων ἔτι στρατευμάτων ἡμῶν. Ἡ Σλίβνιτσα ὤφειλε ν' ἀλωθῇ διὰ τῆς πρώτης προσβολῆς. Ἐν ἐναντία περιπτώσει ἔπρεπε ν' ἀποσυρθῶμεν, νὰ συγκεντρωθῶμεν πρὸς τὰ ὀπίσω, νὰ καλέσωμεν ἐπικουρίας καὶ τότε μόνον νὰ ῥιψοκινδυνεύσωμεν τὴν κρίσιμον μάχην. Ἡ νέα προσβολή, ἣν ἐπεχειρήσαμεν, ἔσχε τὰ θλιβερότερα ἀποτελέσματα, ἀναγκάσασα ἡμᾶς νὰ συνάπτωμεν καθ' ἅπασαν τὴν ὑποχώρησιν συνεχεῖς μάχας, αἵτινες κατέβαλλον τὸ ἠθικὸν ἡμῶν.

» Ἡ πειθαρχία τοῦ πυρὸς ἦτο πολὺ ἐλλιπὴς παρὰ τοῖς ἡμετέροις στρατεύμασι. Τοῦτο εἶναι συνέπεια τρίτου σφάλματος : τὸ μόνιμον ἡμῶν στέλεχος εἶναι πολὺ ἀσθενὲς καὶ δὲν ἀρκεῖ πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν ὑπαξιωματικῶν τῆς ἐφεδρείας. Εἶχομεν ἐπίσης πολὺ ὀλίγους ἀξιωματικούς. Εἰς τινὰ τάγματα ὑπῆρχον μόνον πέντε ἀξιωματικοί, μάλιστα δὲ τρεῖς. Ἐπομένως ἦτο ἀδύνατον νὰ ἔχωμεν καλὴν πειθαρχίαν πυρός. Ἐβαλλον ὑπὲρ

τὴν πρώτην γραμμὴν τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ βραχεῖα διάρκεια τῆς θητείας καὶ ἡ σμικρότης τῶν στελεχῶν δὲν εἶχον ἐπιτρέψει νὰ δοθῇ τελεία ἐξάσκησις εἰς τὴν βολήν. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἐν τούτοις προσεφέρθησαν ἀνδρείως καὶ ἐποίησαν πᾶν ὅ,τι ἀνθρωπίνως ἦτο δυνατόν γενέσθαι.»

Τοσούτῳ καθαρὰ βλέψις τῶν κυρίων αἰτίων τῆς ἀποτυχίας ἐπιχειρήσεως, ἣν ἐκολακεύοντο ὅτι θὰ διεξήγουν καλῶς, ἡ εἰλικρίνεια μεθ' ἧς ὁ βασιλεὺς ἀνεγνώριζε δημοσίᾳ τὰ διαπραχθέντα σφάλματα, καὶ τὸ θάρρος μεθ' οὗ ἀνεδέχετο τὴν δι' αὐτὰ εὐθύνην, δεικνύουσιν ἀσφαλῶς ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους καὶ τοῦ στρατοῦ τῆς Σερβίας, τοσούτῳ μετὰ τὰς ἀποτυχίας κατηγορηθεὶς, κατέχει διανοητικὰ προτερήματα καὶ ἠθικὴν ἰσχὺν πολὺ ἀνώτερα ἀπὸ ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἡ κοινὴ γνώμη εὐηρεστήθη ν' ἀναγνωρίσῃ ἐν αὐτῷ.

Συνέβη διὰ τὸν βασιλέα Μιλάνον ἐν ἔτει 1885 ὅ,τι διὰ τὸν Ναπολέοντα Γ' τὸ 1870. Ἀμφότεροι παρεγνώρισαν τὴν ἀξίαν τοῦ ἀντιπάλου αὐτῶν. Ἀκουσίως ἐρωτᾷ τις ἑαυτὸν ἑάν, ἐν τῇ πρώτῃ ὥς καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει, τὸ σφάλμα δὲν ἀνήκῃ εἰς τοὺς διπλωματικούς αὐτῶν πράκτορας. Ἐὰν οἱ ἐν Σόφια καὶ Κωνσταντινουπόλει ἀντιπρόσωποι τῆς Σερβίας εἶχον τηρήσει τὴν ἑαυτῶν κυβέρνησιν ἐνήμερον τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, δὲν ἤθελε σχεδὸν ἀπατηθῇ ἐν τῇ ἐκτιμῇσει τῶν δυνάμεων, ἃς ἡ ἡγεμονία τῆς Βουλγαρίας ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ.

Ἡδύνατο νὰ διαφύγῃ τὴν προσοχὴν τοῦ ἐν Σόφια Σέρβου ἀπεσταλμένου, — ἐρωτᾷ τις ἑαυτόν, — ὅτι ἡ ἡγεμονία τῆς Βουλγαρίας ἐξεγύμναζε πρὸ ἐτῶν νεοσυλλέκτους εἰς τοιοῦτον ἀριθμόν, ὥστε ἔμελλεν ἐν περιπτώσει ἐπιστρατεύσεως νὰ διαθέσῃ ἱκανὸν πλῆθος ἐφέδρων πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ ἐνεργοῦ αὐτῆς στρατοῦ κατὰ τὸ τέταρτον τῆς δυνάμεώς του ; Αἱ ἀμυντικαὶ προπαρασκευαὶ αἱ γενόμεναι ἐπὶ τῶν ἐκ Σερβίας εἰς Σόφια ἀγουσῶν ὁδῶν ἠδύναντο νὰ διαμένωσιν ἄγνωστοι εἰς τὸν πράκτορα τοῦτον, ἐνῶ δὲν κατέλιπε τὴν θέσιν του εἰμὴ μόνον μίαν ἐβδομάδα πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου ;

Οἱ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπρόσωποι τῆς Σερβίας δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξακριβώσωσι τὰς σχέσεις, ἃς τὸ Διβάνιον διέ-
τήρει μετὰ τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου ἀπὸ τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει

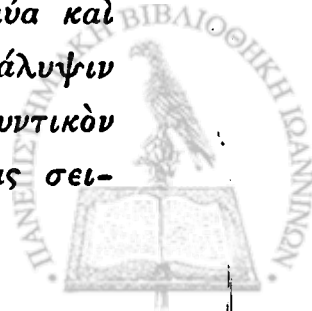

πραξικοπήματος ; Δὲν ἡδυνήθησαν νὰ μάθωσιν ἐγκαίρως ἂν ἡ Πύλη εἶχεν ἀποφασίσει ν' αὐτιταχθῇ στρατιωτικῶς εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς βουλγαρικῆς ἐνώσεως, ἢ ἂν τοῦναντίον ἤρχιζε νὰ μὴ ἦναι πολὺ δυσάρεστος εἰς αὐτὴν ἡ ἰδέα νὰ ἔχῃ εἰς τὸ πλευρὸν τῆς Βουλγαρίαν, ἡϋξημένην μὲν ἀληθῶς, ἀλλ' ἀπηλλαγμένην τῆς ῥωσικῆς ἐπιρροῆς ; Ἐν τῇ τελευταίᾳ δὲ ταύτῃ περιπτώσει τὸ συμπέρασμα ἐπεβάλλετο ἀφ' ἑαυτοῦ : ἡ κυβέρνησις τοῦ Παιδισάχ ἤθελε κλείσει τοὺς δύο ὀφθαλμούς, εἰς τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον νὰ διαθέσῃ τοὺς ἐθνοφρουροὺς τῆς ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας, ὡς ἰδίας ἑαυτοῦ δυνάμεις.

Ἐπάρχει λοιπόν, ἐν πρώτῃ γραμμῇ, ἀνεπάρκεια διπλωματικῶν πληροφοριῶν. Ἄν ἡ σερβικὴ κυβέρνησις εἶχε λάβει ἀκριβεῖς πληροφορίες περὶ τῆς καταστάσεως τῶν βουλγαρικῶν δυνάμεων, ἤθελεν ἐξ ἀρχῆς διατάξῃ τὴν ἐπιστράτευσιν ὁλοκλήρου τῆς πρώτης σειρᾶς καὶ τὴν ὑπὸ τὰς σημαίας πρόσκλησιν τοῦ στρατοῦ ἐφεδρείας. Ἄν δὲ εἶχεν ἀναγνωρίσει ὅτι τοῦτο ἦτο ἀνώτερον ἢ ὅσον ἡδύνατο νὰ ἐπιτρέψῃ τὸ ταμεῖον τοῦ Κράτους, εἶναι πιθανὸν ὅτι τότε ἤθελε παραιτηθῇ τῆς ἐπιχειρήσεως ἐκστρατείας.

Τὸ γεγονός ὅτι ἐξετίμησε πολὺ κατωτέρας τὰς δυνάμεις τοῦ ἀντίπαλου δὲν ἤγαγε μόνον ταύτην εἰς τὸ νὰ διατάξῃ τὴν ἐπιστράτευσιν πολὺ ὀλίγων στρατευμάτων· εἰς τὴν θεμελιώδη ταύτην αἰτίαν πρέπει προσέτι ν' ἀποδοθῶσι τὰ παρὰ τοῦ σερβικοῦ ἐπιτελείου διαπραχθέντα στρατηγικὰ σφάλματα.

Μετὰ στρατοῦ ἐπιχειρήσεως 30,000 ἀνδρῶν δὲν ἤθελον τολμήσει, ἐνώπιον ἐχθροῦ, πρὸς τὸν ὁποῖον ἤθελον ἔχει σεβασμόν, ν' ἀναλάβωσι τὴν ἐπίθεσιν ἐπὶ τριῶν συγχρόνως στρατηγικῶν γραμμῶν, λίαν μεμακρυσμένων ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ Σόφια καὶ τὸ Βιδίνιον ἦσαν τὰ δύο σερβικὰ ἀντικείμενα. Ἐπὶ τῶν δύο τούτων διευθύνσεων ὤφειλε νὰ ἐπενεχθῇ ἡ προσβολή. Ἡ εἰς ταῦτα προσθήκη κινήσεώς τινος διὰ Λέσκοβατς - Τρν - Βρέσνικ - Πέρνικ ἀπετέλει προδήλως ὑπέρβασιν τῶν δυνάμεων τοῦ κινητοῦ στρατοῦ. Ἐὰν περιωρίζοντο νὰ καταλίπωσιν ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου Μοραῦα καὶ ἐπὶ τοῦ Βλαζίνα τὰς ἀπολύτως ἀναγκαίας δυνάμεις πρὸς κάλυψιν τοῦ Λέσκοβατς καὶ τῆς Νύσσης, καὶ εἰς τὸ καθαρῶς ἀμυντικὸν τοῦτο ἔργον εἶχον ἀναθέσει εἰς τὰ στρατεύματα τῆς δευτέρας σει-

ρᾶς, ἤθελον δυνηθῇ νὰ βαδίσωσι διὰ τοῦ Τσάριβροδ ἐπὶ τῆς κυρίας γραμμῆς ἐπιχειρήσεως μετὰ τεσσάρων ἀνεπάφων μεραρχιῶν. Οὕτω, δὲ σὺν τῇ συνθήκῃ τῆς μὴ ἀπωλείας χρόνου, ἠδύναντο ν' ἀλώσωσι τὴν Σλίβνιτσαν. Τῇ 16 καὶ τῇ 17 νοεμβρίου δὲν ἤθελον ἔτι συναντήσῃ ἐν αὐτῇ ἡ μικρὰς δυνάμεις τὰς ὁποίας ἤθελον πιθανῶς νικήσῃ. Ὑπολείπεται ἔτι νὰ γινώσκωμεν, εἶναι ἀληθές, ἂν αἱ τέσσαρες αὗται μεραρχίαι ἤθελον ἀρκέσει πρὸς ἐκβίασιν τῶν πρὸς δυσμὰς τῆς Σόφιας θέσεων, ἐν αἷς ἤθελον εὐρεθῇ πρὸ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ συγκεκεντρωμένου.

Ἔνεκα δὲ τῆς κακῆς πειθαρχίας τοῦ πυρὸς τοῦ σερβικοῦ πεζικοῦ ἐπῆλθεν ἡ τρομερὰ κατανάλωσις πυρομαχικῶν ἡ βεβαιωθείσα μετὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἐν Σλίβνίτση μαχῶν.

Καὶ τοῦτο ἔτι ὑπῆρξεν ἡ ὀλεθριωτέρα συνέπεια τῆς θεμελιώδους πλάνης, εἰς ἣν ἐνέπεσαν οἱ Σέρβοι, παραγνωρίζαντες τὴν ἀξίαν τοῦ ἀντιπάλου αὐτῶν. Ἡ ἀνωτάτη διεύθυνσις τοῦ στρατοῦ, καὶ μετὰ ταύτην ἡ διοίκησις, δὲν ἐφαντάσθησαν ποσῶς τοσούτῳ ἐπιμονον ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων ἀντίστασιν. Ἐφαντάζοντο μάχας ἡττον αἱματηράς, ἐκστρατεῖαν ἡττον σπουδαίαν, καὶ ἐνόμισαν ὅτι ἤθελεν ἐπαρκέσει ἡ προμήθεια τῶν πυρομαχικῶν, ἅτινα εὐρίσκοντο εἰς τὰς ἀποθήκας. Τὰ συμβεβηκότα κατέδειξαν ἔτι, ὅτι ἐν πολέμῳ οὐδέποτε ἔχει τις πολλὰ φυσίγγια. Καθ' ἣν στιγμὴν ἐμάχοντο πρὸ τοῦ Πιρότ, ἡ ποσότης τῶν πυρομαχικῶν ἡλαττώθη κατὰ τρόπον ἐμπνέοντα ἀνησυχίας. Ἡ κατανάλωσις αὐτῶν ὑπῆρξε μείζων, ἡ ὅσον εἶχον νομίσει. Ἡ συναίσθησις τῆς ἀμηχάνου θέσεως, εἰς ἣν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην εὐρίσκοντο, σπουδαίως ἐβάρυνε, κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ ἀγῶνος, ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τοῦ ἀρχιστρατήγου. (¹)

(¹) Ὁ εἰδικὸς ἀνταποκριτὴς τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κολωνίας ἔγραφεν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐκ Βελιγραδίου, τῇ 4 δεκεμβρίου, τὰ ἐπόμενα:

«Ἡ κυβέρνησις κατεσκεύασεν ἐν Κραγιούγεβατ νέον τι ἐργοστάσιον φυσίγγιων, ὅπερ εἶναι ὑπόδειγμα καταστήματος. Ἀλλὰ τὸ ἐργοστάσιον τοῦτο νῦν κατέχει μόνον τοὺς ἀναγκαίους κάλυκας διὰ δύο ἑκατομμύρια φυσίγγια, καὶ δὲν ἔχει μεταλλικοὺς δίσκους (gondelles) διὰ νέους κάλυκας. Ἡ πυρίτις ὑπάρχει ἐν ἱκανῇ ποσότητι.... Διὰ τὰ τυφέκια Πήμποδου κατέχουσιν ὡσαύτως ἱκανὰ πυρομαχικά.... Πρὸ δέκα πέντε ἡμερῶν παρήγγειλαν εἰς Πρεσβοῦργον 15 ἑκατομμύρια φυσίγγια Μάουζερ, μέρος τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἔφθασεν ἤδη. Ἀλλὰ τὴν παραγγελίαν ἐκ 2 ἑκατομμυρίων ἐγένετο ἐν Βρυξέλλαις, ἀλλ' ἡ παράδοσις αὐτῶν φαίνεται ἡττον βεβαία.

Η ΕΝ ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΩ ΕΙΡΗΝΗ

Ἡ ὀριστικὴ ἐκλογὴ τοῦ Βουκουρεστίου ὡς ἔδρας τῶν πρὸς συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης διαπραγματεύσεων ἀνηγγέλθη μόνον τῇ 21 Ἰανουαρίου 1886 διὰ τῶν ἐκ Βελιγραδίου καὶ ἐκ Σόφιας ἐπισήμων τηλεγραφημάτων.

Δεκαεξ ἔτι ἡμέραι διέρρευσαν πρὶν οἱ ἐπίτροποι τῆς Σερβίας καὶ τῆς Τουρκίας, — τῆς τελευταίας ταύτης ἀντιπροσωπευοῦσης τὴν Βουλγαρίαν, — συνέλθωσιν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Ῥουμανίας.

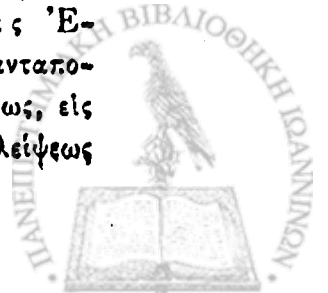
Κατ' ἀρχὰς εἶχον τὴν πρόθεσιν νὰ συζητήσωσι κατ' ἀντιμωλίαν πάντα τὰ μεταξὺ τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας ἐκκρεμῇ ζητήματα: τὸ ζήτημα τοῦ μεθοριακοῦ χωρίου τοῦ Βρεγόβου, ἀποδιδομένου ὑπὸ τοῦ Τιμόκ ἄλλοτε μὲν εἰς τὴν μίαν, ἄλλοτε δὲ εἰς τὴν ἐτέραν χώραν, τὰς τελωνιακὰς διαφοράς, καὶ τέλος τὸ ζήτημα τῶν Σέρβων μεταναστῶν, τῆς Σερβίας θεωρησάσης πάντοτε ὡς ἐχθρικὴν ἐκδήλωσιν ἐκ μέρους τῆς Βουλγαρίας τὴν προστασίαν, ἣν αὕτη εἶχε παράσχει τοῖς μετανάσταις τούτοις.

Ἄλλ' αἱ δυνάμεις ἐπέμειναν ὅπως ἀποκλεισθῇ ἐκ τῶν συζητήσεων πᾶν ζήτημα ἱκανὸν νὰ διεγείρῃ δυσχερείας.

Ὁ τῆς Σερβίας ἀντιπρόσωπος, ὁ σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας Μιγιάτοβιτς, προέτεινε προσθήκην τινὰ εἰς τὸ μοναδικὸν ἄρθρον τῆς συνθήκης φέρουσιν ὅτι μετὰ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συμβάσεως ἡ εἰρήνη ἀποκαθίστατο ἐκ νέου «ὡς ἦτο πρὸ τῆς 2 νοεμβρίου 1885.»

» Δι' ὁμοθυμαδὸν εἰς τὰ σερβικὰ στρατεύματα ἐξεστράτευσαν μετὰ 4 ἑκατομμυρίων φυσιγγίων. Ἐὰν σκεφθῇ τις ὅτι ὁ μετὰ θερμοῦ αἵματος λαὸς οὗτος ἔχει φυσικὴν τάσιν εἰς τὸ νὰ πυροβολῇ ἀδιακρίτως καὶ ὅτι συνέβη ὥστε τμήματά τινα κατηνάλωσαν ἐπὶ γκοπῶ τὰ ἑαυτῶν φυσιγγία, ὅπως ταχύτερον ἀποσυρθῶσιν ἐκ τῆς μάχης, καταλαμβάνει ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ προβῶσιν ἐπὶ μακρὸν μετὰ παρομοίας προμηθείας. »

Διανεμομένων τῶν 4 τούτων ἑκατομμυρίων φυσιγγίων εἰς 45 τάγματα ἐξ 600 ἀνδρῶν, ἦτοι εἰς 27,000 ἄνδρας, ἀναλογοῦσιν 148 φυσιγγία κατ' ἄνδρα. Μόλις εἶναι πιστευτὸν ὅτι ἡ σερβικὴ στρατιωτικὴ διοίκησις ἐπεχείρησε τὴν ἐκστρατείαν δι' ἐλαφρᾶς καρδίας μετὰ τοσούτῳ μικρᾶς χορηγίας φυσιγγίων. — Ἐν ἐπιστολῇ τινὶ τῆς 23 Δεκεμβρίου, ὁ εἰδικὸς ἀνταποκριτὴς τῆς Γενικῆς Βιενναίας Ἐφημερίδος, ὁ κ. I. Lukesch, ἐξεφράσθη πολὺ ὀριμότερον ἀκόμη, ἢ ὁ ἀνταποκριτὴς τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κολωνίας, περὶ τῆς τρομερᾶς θέσεως, εἰς ἣν εὗρίσκετο ὁ σερβικὸς στρατὸς μετὰ τῆς ἐν Πιρὸτ μάχης, ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως πυρομαχικῶν,

Ἡ Βουλγαρία διεκήρυξεν ὅτι ἡ σύνταξις αὕτη ἦτο ἀπαράδεκτος, διότι τῇ 2 νοεμβρίου 1885 ἡ Σερβία διετέλει ἤδη ἐν πλήρει ἐπιστρατεύσει.

Ἡ Πύλη, ἀντιπροσωπεύουσα τὴν ἡγεμονείαν τῆς Βουλγαρίας, προέτεινε διὰ τοῦ ἐπιτρόπου αὐτῆς Ματζιτ πασσά, ἑτερόν τι ἄρθρον λέγον ὅτι ἡ περὶ τῆς εἰρήνης σύμβασις «ἀποκαθίστα ἐκ νέου τὰς φιλικὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν.»

Ἡ Σερβία τὴν φορὰν ταύτην ἠρνήθη νὰ ὑπογράψῃ τὴν φράσιν αὐτήν. Δὲν ἤθελε ποσῶς νὰ δειχθῇ εὐχαριστημένη ἐκ τῆς διὰ τοῦ πολέμου δημιουργηθείσης καταστάσεως πραγμάτων, ἥτις, κατὰ τὰς ιδέας της, μᾶλλον ἐχειροτέρευσε δαπάναις αὐτῆς ἢ ἐβελτιώθη. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε κλεισθῇ συμφωνία τις μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου, δι' ἧς ἀνεγνωρίζετο ἡ προσωπικὴ ἔνωσις τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας. Ἡ συμφωνία αὕτη ἔμελλεν ὅσον οὔπω νὰ ἐπικυρωθῇ ὑπὸ τῶν δυνάμεων.

Τῇ 2 μαρτίου ἡ Σερβία ἐποίησατο ἀντιπρότασιν τινα. Προέτεινε μοναδικόν τι ἄρθρον οὕτω συντεταγμένον : «Ἡ εἰρήνη μεταξὺ τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας ἀποκαθίσταται ἐκ νέου ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ὑπογραφῆς τῆς παρούσης συμβάσεως· αἱ ἐπικυρώσεις ἀνταλλαγήσονται ἐν Βουκουρεστίῳ ἐντὸς δέκα πέντε ἡμερῶν τὸ βραδύτερον.»

Ἡ Πύλη καὶ ἡ Βουλγαρία ἀπεδέχθησαν καὶ ἡ συνθήκη ὑπεγράφη τῇ 3 μαρτίου. Δὲν ἔχει ἄλλην τινὰ σημασίαν εἰμὴ ἐκείνην ἥτις πηγάζει ἐξ αὐτῶν τῶν ὅρων αὐτῆς : «Ἡ εἰρήνη ἀποκαθίσταται ἐκ νέου μεταξὺ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Σερβίας.»

Οὐδὲν ἐκανονίσθη ἢ ἐλύθη ἐκ τῶν προκαλεσάντων τὸν πόλεμον. Ἡ ἐν τῷ Αἷμῳ ἰσορροπία εἶναι καὶ διαμένει διερρηγμένη διὰ τῆς ἐνώσεως τῆς ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας καὶ τῆς Βουλγαρίας. Ἡ Σερβία οὐδεμίαν ἀποζημίωσιν ἔλαβεν. Ἡ Ἑλλὰς εὐρίσκεται ἐν τῇ αὐτῇ περιπτώσει.

Ἡ κατάστασις μένει τεταμένη. Οὐδὲν ἐπαγιώθη. Προσωρινῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἡ εἰρήνη ἐξησφαλίσθη· ὑπάρχει πράγματι, μετὰ ὡς πρὸ τοῦ πολέμου, βαθεῖα διάστασις μεταξὺ τῶν Κρατῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἷμου.

ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

Ἴδου εὐρίσκομαι ἐν τῷ πέρατι τοῦ ἔργου μου. Ὑπελείπετό μοι νὰ καταδείξω τὰ μαθήματα, ἃ δύναται τις ἐξαγαγεῖν ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου γενομένων πειραμάτων, ὅπως ἡ ἀποστολὴ ἡμῶν δυνηθῇ νὰ ἔχῃ πρακτικόν τι ἀποτέλεσμα διὰ τὸν ἐλβετικὸν στρατόν. Ἀλλὰ δὲν δύναμαι ν' ἀναγράψω ἐνταῦθα εἰμὴ τὰ πορίσματα τῆς ἐκθέσεώς μου, ἅτινα δύνανται ἀκωλύτως νὰ δημοσιευθῶσιν.

1. Σύγκρισίς τις μεταξὺ τῶν περιόδων τῆς ἐκθέσεώς μου, ἐν αἷς ἐκτίθενται ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ ὀργανισμὸς τῶν δύο στρατῶν, οἷος ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ νόμου, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ πραγματικὴ κατάστασις τῶν κινητῶν δυνάμεων τῶν δύο ἐμπολέμων κατὰ τὴν ἐκστρατείαν, ἐλπίζω ὅτι θέλει παράσχει ἐκ νέου τὴν ἀπόδειξιν ὅτι ὑπάρχει σημαντικὴ διαφορὰ μεταξὺ στρατοῦ τινος ἐπὶ τοῦ χάρτου καὶ στρατοῦ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἐὰν θέλωμεν νὰ σχηματίσωμεν ἀκριβῇ ἰδέαν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῶν ἐθνῶν, ἅτινα γειτονεύουσιν ἡμῖν, δὲν πρέπει νὰ ἐπαρκώμεθα σπουδάζοντες τὸν ὀργανισμὸν αὐτῶν κατὰ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα, ἢ κατὰ τὰς ἐκθέσεις τὰς βασιζομένας ἐπὶ ἀνακοινώσεων ἐπισήμων ἢ χαριστικῶν. Διὰ τῶν πηγῶν τούτων κατορθοῦμεν νὰ γινώσκωμεν ὅ,τι ἕκαστον Κράτος προσπαθεῖ νὰ διοργανίσῃ παρ' ἑαυτῷ, ἀλλ' οὐχὶ ὅ,τι ἔχει πραγματικῶς διοργανίσει. Τὰ θετικὰ ἀποτελέσματα μένουσιν ἄγνωστα καὶ δὲν λαμβάνει τις γνῶσιν τῶν ὅσων ἀληθῶς εἰσῆλθον ἐν τῇ σαρκὶ καὶ ἐν τῷ αἵματι τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ του.

Ὁ μὴ ἔχων ἑτέραν βάσιν ἐκτιμήσεως ἢ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα διακινδυνεύει ν' ἀπατηθῇ ὑπὸ διπλῆν ἔποψιν. Δὲν ἐμεγαλύνθη ὑπερβολικῶς καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην, ἐν τῇ ἐνάρξει τοῦ πολέμου, ἡ κατάστασις τῶν προπαρασκευῶν τῆς Σερβίας; Καὶ αἱ βουλγαρικαὶ δυνάμεις δὲν εἶχον ἐκτιμηθῇ, οὐχὶ μόνον ἐν Σερβίᾳ ἀλλὰ παρ' ἅπασιν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς στρατιωτικοῖς κύκλοις, ὡς πολὺ κατώτεραι τῆς ἀξίας των; Ἐκατέρωθεν ὁ κίνδυνος εἶναι ὁ αὐτός. Ὑπερτιμᾶν τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις χώρας τινός, ἐστὶ διεγείρειν ἐλπίδας αἵτινες δὲν δύνανται ἢ νὰ διαψευσθῶσιν ὑπο-

βιβάζειν αὐτάς, ἐστὶ τρέχειν πρὸ ἀτυχημάτων οὐχ ἥττον σοβαρῶν.

Ἡ ὑπαρξίς, ἀπὸ τῆς καταστάσεως τῆς εἰρήνης ἔτι, ὑπηρεσίας πληροφοριῶν ἐντελῶς ἀσφαλούς, εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη διὰ πᾶσαν κυβέρνησιν, θέλουσιν νὰ προφυλάσσεται ἀπὸ ἀπατηλῆς ἐκτιμήσεως τῆς στρατιωτικῆς αὐτῆς καταστάσεως ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τοῦ ξένου.

2. Ἐλέχθησαν πολλὰ παρ' ἡμῶν ὅτι ἡ νικηφόρος ἄμυνα τῶν Βουλγάρων κατεδείκνυνεν ὅτι μόνιμα ὀχυρωτικά ἔργα δέν εἰσιν ἀναγκαῖα πρὸς ἀντίστασιν εἰς εἰσβολὴν τινα. Στρατιῶται ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης, σκάπτουντες ἐσπενσμένως ὀρύγματά τινα εἰς μέρη καλῶς ἐκλελεγμένα καὶ δεξιῶς βάλλοντες κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἅμα ἀναφανέντος, θέλουσιν ἀρκέσει πάντοτε — βεβαιούσιν, — ὅπως τιμωρήσωσι τὸν αὐθάδη, ὅστις ἤθελε τολμήσει νὰ ὑπερβῇ τὰ μεθόρια ἡμῶν.

Βλέμμα τι ῥιπτόμενον ἐπὶ τῆς πραγματικότητος δεικνύει ὅτι οἱ λόγοι οὗτοί εἰσι καθαρὰ κομπορρημοσύνη (fanfaronnade).

Ἐν πρώτοις ὁ βουλγαρικὸς στρατός, ἐκ τοῦ πλησίου ὁρώμενος, ἀπεῖχε πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ ὁμοιάξῃ πρὸς τὰ στρατεύματα ἐκεῖνα, ἅτινα ἐξέρχονται ἐκ τῆς γῆς διὰ τῶν προσφιλῶν εἰς τοὺς Γάλλους δημοκράτας μαγικῶν λέξεων τῆς «πανδήμου στρατολογίας,» καὶ ὧν τὸ κύριον προτέρημα εἶναι πατριωτισμὸς ἐκλάμπων καὶ θορυβώδης. Ἐβεβαιώθημεν τὸνναντίον ὅτι ἔφερεν ἐντελῶς τὴν σφραγίδα μονίμου στρατοῦ, κατὰ τὴν νεωτέραν ἔννοιαν τῆς λέξεως, δηλαδὴ στρατεύματος ἰσχυρῶς πειθαρχοῦντος, ἐξησκημένου ἐν τῇ ὑπακοῇ, τῇ τάξει καὶ τῇ ὑποταγῇ. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν τοιοῦτος, ἤθελεν εἶσθαι πολὺ δυσχερέστερον νὰ ἐξηγηθῶσιν αἱ ἐπιτυχίαι του. Ἐκ τῶν πρωτίστων αἰτιῶν τῆς μειονεκτικότητος τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ ὑπῆρξε δικαίως ὅτι δὲν κατεῖχεν ἐν τῷ αὐτῷ βαθμῷ τὴν ὅλως στρατιωτικὴν ταύτην στερεότητα.

Δεύτερον τὰ ἐν Σλιβνίτση, Τρν, Βράπτσε, Σόφια ἔργα, ὅπσθεν τῶν ὁποίων οἱ Βούλγαροι ἀνέμενον τὴν προσβολὴν τῆς σερβικῆς εἰσελάσεως, οὐδαμῶς ἦσαν ὀχυρώσεις ταχυεργεῖς, αὐτοσχεδιασθεῖσαι ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας μέχρι τῆς ἐπιούσης. Δὲν εἶχον κατασκευασθῇ ποσῶς διὰ τοῦ πτύου Λίννεμαν. Μετὰ ἐπι-

μεμελημένην ἀναγνώρισιν, ὁ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας εἶχε διατάξει τὴν ἀνέγερσιν αὐτῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἐπιδεξίων ἀξιωματικῶν τοῦ μηχανικοῦ. Εἶχον δὲ ἀρχίσει τὸ ἔργον ἕνα μῆνα περίπου πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἄς ἐξετάσῃ τις ἐπὶ τῶν ἡμετέρων σχεδίων τὴν κατατομὴν τῶν πολυαρίθμων γραμμῶν, ἃς φαντασθῇ ὅτι ἐν Σλιβνίτση πολλὰ ἔργα κατεσκευάσθησαν καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ γαιῶν μεταφορητῶν, διότι ἦτο ἀδύνατος ἡ ἐκσκαφὴ αὐτῶν ἐπὶ τοῦ πετρώδους ἐδάφους, καὶ θέλει κρίνει ἀσφαλῶς περὶ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐργασίας. τῶν ἀπαιτηθέντων πρὸς δημιουργίαν τοποθεσιῶν ἱκανῶν νὰ παραλύσωσι τὴν ἐχθρικὴν ἐπίθεσιν. Τὰ ἔργα, ἐφ' ὧν ἐθραύσθη ἐν Σλιβνίτση ἡ σερβικὴ εἰσβολή, ἀνῆκον εἰς τὴν πρόσκαιρον ὀχυρωτικὴν, οὐχὶ εἰς τὴν πρόχειρον, καὶ εἰσιν ἔργα τοῦ αὐτοῦ εἴδους μετ' ἐκείνων τὰ ὅποια οἱ Σέρβοι ἤθελον εὔρει ἐν Σόφια, ἂν ἦτο αὐτοῖς δεδομένον νὰ φθάσωσι μέχρι τῆς πρωτευούσης τῆς Βουλγαρίας. Ἐπίσης ὡς ἡ Ῥώμη καὶ ταῦτα δὲν ἀνηγέρθησαν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ.

Ὅτι ἡ μόνιμος ὀχυρωτικὴ οὐδὲν μέρος ἔλαβεν ἐν τῷ τελευταίῳ πολέμῳ ἢ ὅτι αὕτη ἀσήμαντον μόνον μέρος ἔπαιξεν, εἶναι ῥητῶς ἐναντίον πρὸς τὰ γεγονότα. Τὸ γηραιὸν φρούριον τοῦ Βιδινίου, διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ὁποίου οὐδὲν εἶχε δυνηθῇ νὰ κάμῃ ἡ βουλγαρικὴ κυβέρνησις, διότι τοῦτο ἀνῆκεν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν φρουρίων, ὧν ἡ Βερολίνειος συνθήκη ἐπέτασσε τὸν κατεδαφισμόν, τὸ Βιδίνιον εἴλκυσε πρὸς ἑαυτὸ καὶ ἀπησχόλησε κατὰ πᾶσαν τὴν ἐκστρατείαν ὁλόκληρον σερβικὴν μεραρχίαν, ἥτοι τὸ πέμπτον μέρος τοῦ στρατοῦ τοῦ βασιλέως Μιλάνου. Φρουρὰ ἀμφιβόλου στρατιωτικῆς ἀξίας, ἀλλ' ὀδηγουμένη ὑπὸ ἀρχηγοῦ ἀποφασιστικοῦ, ἀπώθησε πάσας τὰς παρὰ τῆς μεραρχίας τοῦ Τιμόκ πειραθείσας ἐφόδους καὶ ἐκέρδισεν οὕτω ἐπιτυχίαν, ὧν ὁ κλῆρος οὐδέποτε πιθανῶς, ἐν ἀνοικτῇ πεδιάδι, ἤθελε λάχει αὐτῇ. Ἄν οἱ Σέρβοι ἐπεθύμουν νὰ κυριεύσωσι τὸ Βιδίνιον, ὅφειλον νὰ προστρέξωσιν εἰς τὰς λίαν μακρὰς μεθόδους κανονικῆς πολιορκίας. Ἄλλ' αἱ παρὰ τῶν Βουλγάρων κερδισθεῖσαι ἐπιτυχίαι πρὸς νότον δὲν ἀφῆκαν αὐτοῖς τὸν χρόνον. Ὑπάρχει προδηλότερον παράδειγμα τῆς ἀξίας τῶν φρουρίων ;

Ἐὰν ἐν μέλλοντί τινι πολέμῳ ὁ ἐλβετικὸς στρατὸς εἶχε ν' ἀ-

γωνισθῇ ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου, καὶ αἱ ὀχυρώσεις τῆς κοιλάδος τοῦ Οὐρσερεν — εἴθε δὲ νὰ ὦσι τότε πεπερατωμένοι! — ἀποδώσωσιν εἰς τὴν χώραν τὴν ὑπηρεσίαν νὰ προσελκύσωσιν ἐχθρικόν τι σῶμα στρατοῦ καὶ ἀπασχολήσωσιν αὐτὸ μέχρις οὗ ἐπέλθῃ κρίσις τις ἀλλαχοῦ, ἢ μακρότερον ἔτι χρόνον, δὲν ἠθέλομεν χρεωστεῖ αὐταῖς μικροτέραν εὐγνωμοσύνην ἢ ὅσην ὀφείλουσιν οἱ Βούλγαροι εἰς τὸ ἑαυτῶν γηραιὸν καὶ σεβαστὸν Βιδίνιον.

Ὅφειλω νὰ ἐπιμείνω εἰσέτι ἐπὶ τινος σημείου. Τὰ ἐκ γαιῶν ἡμιηρειπωμένα ἔργα, ἃ οἱ Τούρκοι εἶχον ποτὲ κατασκευάσει περὶ τὴν Σόφιαν, προσήνεγκον ἀναμφίρρηστον βοήθειαν τοῖς Βουλγάροις. Ἐν ὀλιγίστῳ χρόνῳ καὶ δι' ἐλαχίστου κόπου, μετέβαλον ταῦτα εἰς στερεὰ σημεία ἐρείσματος διὰ τὰς ἀμυντικὰς γραμμάς. Δὲν ὑπάρχει ἐν τούτῳ μάθημά τι, ἐξ οὗ ὀφείλομεν νὰ ἐπωφεληθῶμεν; Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατασκευασθῶσιν ἐν καιρῷ εἰρήνης, ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν, ἀριθμός τις ὁμοίων ὀχυρωτικῶν ἔργων, ἐπὶ τῶν σημείων, ἅτινα δεσπόζουσι τῶν στρατιωτικῶν ὁδῶν; Καὶ ἐὰν μετὰ τὴν κατασκευὴν αὐτῶν ἐγκατελιμπάνοντο εἰς ἑαυτά, δὲν ἤθελον δυνηθῇ ν' ἀποδώσωσιν εἰσέτι καλὰς ὑπηρεσίας, ἐν περιπτώσει πολέμου, χρησιμεύοντα ὡς πυρῆνες τῶν διὰ τῶν μέσων τῆς προσκαίρου ὀχυρωτικῆς καθιδρυθησομένων ἀμυντικῶν γραμμῶν; Προφανῶς τὸ ἔδαφος παρ' ἡμῖν ἀπέχει πολὺ τοῦ νὰ ἦναι τόσον εὐθηνόν, ὅσον ἐν χώραις ἐν αἷς τὰ δύο τρίτα τοῦ ἐδάφους τὸ πολὺ εἰσι καλλιεργημένα, ἐνῷ τὸ ἐπίλοιπον εἶναι χέρσον. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι αἱ δαπάναι τῆς ἀνεγέρσεως ἔργων τινῶν ἤθελον εἶσθαι ἀσήμαντοι ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ πλεονεκτήματα, ἅτινα ὁ στρατὸς ἤθελεν ἐξαγάγει ἐξ αὐτῶν ἐν ἐκστρατεία.

3. Προφυλαχθῶμεν ἀπὸ τῆς ἐλλείψεως πυρομαχικῶν! Μὴ λησμονῶμεν ὅτι τὸ πεζικὸν ἡμῶν εἶναι ὀπλισμένον δι' ἐπαναληπτικοῦ τυφεκίου καὶ ὅτι ὀφείλομεν νὰ μὴ βασιζώμεθα πολὺ ἐπὶ τῆς εἰς τὸ πῦρ πειθαρχίας τῶν ἐθνοφρουρῶν ἡμῶν. Ἐν ἐκστρατεία τινί ἢ παρ' ἡμῶν κατανάλωσις φυσιγγίων ἤθελεν εἶσθαι βεβαίως μεγίστη. Ἐὰν αἱ προμήθειαι ἡμῶν δὲν δύνανται ν' ἀναβιβασθῶσιν εἰς ποσὸν ἀνώτερον ὀρίων τινῶν, ἔνεκα τῶν βλαβῶν, εἰς ἃς ὑπόκεινται τὰ πυρομαχικὰ μετὰ μακρὸν χρόνον, εἶναι ἄξιον πάσης σπουδαιότητος ὅπως τὰ ἐργοστάσια ἡμῶν κατέχωσιν ἱκανὰ

ποσά ἐκ πρώτων ὑλῶν διὰ νὰ δύνωνται, ἐν περιπτώσει πολέμου, νὰ ἐπαρκώσιν εἰς πάσας τὰς ἀνάγκας.

4. Τελευταῖον ἐπιτρέπω ἐμαυτῷ νὰ προσελκύσω ἅπαξ ἔτι τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλβετῶν ἀναγνωστῶν μου ἐπὶ τῆς ἐκφρασθείσης γνώμης παρὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βουλγαρίας, ἐν τῇ ἀκροάσει ἦν εὐηρεστήθη νὰ παράσχη ἡμῖν, ὡς πρὸς τὴν σπουδαιότητα τοῦ ὀρειβατικοῦ πυροβολικοῦ. Θέλει προξενήσει ἀναμφιβόλως ἐντύπωσιν ἡ ἀκρίβεια τῆς παρατηρήσεως ταύτης τοῦ ἡγεμόνος « ὅτι αὐξήσις τις τοῦ ὀρειβατικοῦ πυροβολικοῦ του ἐφαίνετο αὐτῷ ἀναγκαία, διότι ἐμφανιζόμενον αἰφνιδίως ἐπὶ σημείων, θεωρουμένων ἀπροσίτων, ἐξήσκει ἐπιρροὴν τόσῳ καταθλιπτικὴν ἐπὶ τοῦ ἐχθρικοῦ πεζικοῦ, ὅσῳ ἐνθαρρυντικὴν ἐπὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πεζικοῦ. »

Ὅ,τι εἶναι ἀληθὲς διὰ τὸν βουλγαρικὸν στρατόν, εἶναι ἐπίσης ἀληθὲς καὶ διὰ τὸν ἡμέτερον.

Εἶναι γεγονὸς ἀνεγνωρισμένον παρὰ τῶν πυροβολητῶν ἡμῶν ὅτι δὲν ἔχομεν ἱκανὰς ὀρειβατικὰς πυρβολαρχίας. Ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ πεζικοῦ ἐκφράζω καὶ ἐγὼ τὴν εὐχὴν, ὅπως αὐξηθῇ τὸ ταχύτερον ὁ ἀριθμὸς τῶν πυρβολαρχιῶν τούτων, πεπεισμένος ὅτι ἡ αὐξησης αὕτη εἶναι ἐπιθυμητὴ πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ὅπλου, εἰς ὃ ἀνήκω.

Ἐκτὸς τῶν ὀρειβατικῶν πυρβολαρχιῶν, στερούμεθα προσέτι μεταγωγικῶν φαλάγγων τροφῶν καὶ πυρομαχικῶν καὶ χειρουργείων ὀργανισμένων διὰ τὸν ὀρεινὸν πόλεμον. Ἄνευ καταλλήλου ὑλικοῦ πρὸς μεταφορὰν τῶν κιστῶν τῶν τροφίμων, τῶν κιβωτίων πυρομαχικῶν, καὶ τῶν ἀντικειμένων ἐπιδέσεως τῶν τραυμάτων, τὰ ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν ὀρέων ἐνεργοῦντα στρατεύματα ἡμῶν ἤθελον ἐκτεθῇ εἰς στερήσεις, αἵτινες δύνανται νὰ ἐξασκήσῳσι λυπηρὰν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς πορείας τῶν συμβάντων.

Προσέχειν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, καλλιεργεῖν τὰς καλὰς διεθνεῖς σχέσεις, ἀλλὰ προπαρασκευάζεσθαι διηνεκῶς διὰ τὸν ἀγῶνα, μὴ φοβεῖσθαι τὸν ἐχθρὸν ἀλλὰ μὴ περιφρονεῖν αὐτόν ποτε, ἐμπνέεσθαι ὑπὸ μεγάλης φιλοπατρίας, ἐκ μεγαλειτέρας ἔτι λατρείας πρὸς τὴν πειθαρχίαν, ταῦτα εἶναι ὁ πρόλογος τῆς νίκης!

Παράρτημα Α.

**ΑΙ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΩΝ ΛΑΩΝ ΤΟΥ ΑΙΜΟΥ**

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑΙ	ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΥΜΒΑΝΤΑ
	Πρώτοι κάτοικοι: Οἱ ἀρχαῖοι Θράκες πρὸς ἀνατολὰς· οἱ Ἰλλύριοι πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς χερσονήσου.
168 ἔτη π. Χ.	Πρῶται κατακτήσεις τῶν Ῥωμαίων ἐν Ἰλλυρίᾳ.
35 ἔτη π. Χ.	Ἐπέκτασις τῶν ἐρίων τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τοῦ Δουνάβεως.
29 ἔτη π. Χ.	Ἡ μετὰ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου κειμένη χώρα λαμβάνει τὴν ἐνομοσίαν Μοισία.
	Ἡ κατάκτησις τῆς σημερινῆς Βεσσαραβίας, πραγματοποιηθεῖσα μικρὸν κατόπιν, ἐπιφέρει διάκρισιν μετὰ τῆς ἀνωτέρας Μοισίας (Ἀνω Μοισίας) καὶ τῆς κατωτέρας Μοισίας, διαχωρισμένων ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Σιάβρου (τῆς σημερινῆς Ζιβρίτσας).
105-107 μ. Χ.	Ὁ αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς κατακτᾷ τὴν Δακίαν, ἥτοι τὴν χώραν τὴν κειμένην πρὸς βορρᾶν τοῦ κατωτέρου Δουνάβεως· συνδέει τὴν Μοισίαν μετὰ τῆς Δακίας διὰ γεφύρας ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως, πρὸς τὰ κάτωτα τῆς σημερινῆς Ὁρσοβας, οὐχὶ μακρὰν τοῦ Κλαδέεου.
Γ' αἰών.	Ἀρχαὶ τῆς γερμανικῆς μεταναστεύσεως.
Δ' αἰών.	Εἰσβολὴ τῶν Βισιγότθων (Ἀλάριχος).
Ε' αἰών.	Κυριαρχία τῶν Ὀστρογότθων (Θεοδώριχος).
Μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος.	Ἐκστρατεία τῶν Οὐννων (Ἀττίλας).
5' αἰών.	Ἐγκαθίδρυσις τῆς ἀνατολ. Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑΙ	ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΥΜΒΑΝΤΑ
Ζ' αἰών.	Οἱ Σλαβῆνοι (Βούλγαροι), οἵτινες, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Ε' αἰῶνος ἤδη, εἶχον ἀρχίσει διερχόμενοι τὸν Δούναδιν ὅπως ἐγκατασταθῶσιν πρὸς νότον τοῦ ποταμοῦ τούτου, ποιοῦσι νέας προόδους. Οἱ Ῥωμαῖοι κάτοικοι συγχωνεύονται μετ' αὐτῶν ἢ ἀποσύρονται εἰς τὰ ὄρη.
Θ' αἰών.	Οἱ Κροάται καὶ οἱ Σέρβοι ἀποτελοῦσι σφῆνα μεταξὺ τῶν πρὸς βορρᾶν καὶ τῶν πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως ἐγκατεστημένων Βουλγάρων· ἐκεῖνοι κατέχουσι τὴν σημερινὴν Βοσνίαν, οὗτοι δὲ τὴν χώραν τὴν περιλαμβανομένην μεταξὺ τοῦ Δρίνα καὶ τοῦ Τιμόκ.
931-960	Οἱ Σέρβοι ἀναγκάζονται, ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ αἰῶνος, ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ὑπεροχὴν τῶν Βουλγάρων.
976-1014	Ἡ βουλγαρικὴ Αὐτοκρατορία ἐπεκτείνεται δαπάναις τοῦ Βυζαντίου. Ὁ βασιλεὺς Κροῦμος († 820) καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ.
1018	Ὁ ἄρχων Τσέσλαβ καθίστησι τὴν Σερβίαν ἀνεξάρτητον.
1040	Ὁ βούλγαρος τσάρος Σαμουήλ ἐπανάγει τοὺς Σέρβους ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του.
1050-1084	Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Βασίλειος (ὁ Βουλγαροκτόνος) ὑποτάσσει τοὺς Βουλγάρους καὶ καθίστησι τὴν Σερβίαν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν.
1082-1085	Ὁ μέγας ἄρχων Στέφανος Βόγισλαβ ἀπελευθεροῖ διὰ τῶν ὅπλων τοὺς Σέρβους.
1096-1099	Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μιχαήλ ἀναγορεύεται βασιλεὺς τῇ ἐπιδοκιμασίᾳ τοῦ πάπα Γρηγορίου Ζ'.
1147-1149	Ἡ Βοσνία ἐνοῦται μετὰ τοῦ σερβικοῦ βασιλείου.
1189-1192	Ἡ πρώτη, ἡ δευτέρα, καὶ εἴτα ἡ τρίτη σταυροφορία ἀνοίγουσι τὴν ὁδὸν τοῦ Βελιγραδίου καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
1151	Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Μανουήλ ἐπανάγει ἐκ νέου εἰς τὴν ὑποταγὴν τὴν Σερβίαν καὶ τὴν Βοσνίαν.
1183	Οἱ Σέρβοι ἐξεγείρονται ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ μεγάλου αὐτῶν ἄρχοντος Στεφάνου Νεμάνια.
1195-1224	Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Στέφανος Β' εἶναι ὁ πρῶτος ἐστερμέ- νος βασιλεὺς τῆς Σερβίας.

